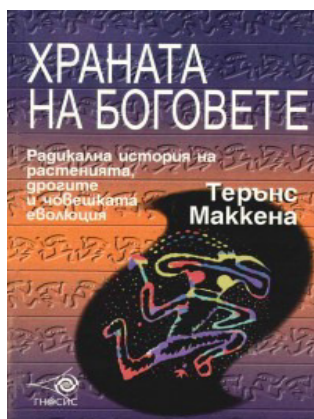

Храната на боговете

Радикална история на растенията, drogите и човешката еволюция

Терънс Маккена

Храната на боговете е може би най-изумителното пътешествие на ума, тялото и душата в потайните области на човешкото съзнание и осъзнаване. Маккена разказва изненадващи истории за веществата, обединени под общото наименование „дроги“. Той изследва влиянието, което приемането им оказва не само върху съзнанието на отделния индивид, но и върху развитието на човешката цивилизация. Изводите му, понякога блестящи, понякога спорни, правят тази книга един от символите на ню ейдж културата.

Брилянтна, провокативна, поетична, вдъхновена... Основно четиво за всеки, който някога се е питал защо хората приемат психотропни вещества.

Рупърт Шелдрейк

Благодарности

Искам да благодаря на моите приятели и колеги за тяхното търпение и насърчения да напиша тази книга, особено на Ралф Ейбрахам, Рупърт Шелдрейк, Ралф Мецнър, Денис Маккена, Крис Харисън, Нийл Хасъл, Дан Леви, Ърнест Уо, Ричард Бърд, Рой и Дайън Тъкман, Фоустин Брей и Брайън Уолъс, Марион и Алън Хънт-Бединър. Благодаря също и на моите кореспонденти доктор Елизабет Джъд и Марк Ламоро за ценната информация, която ми предоставиха. Всеки от изброените има своя уникален принос за идеите, които развивам тук, въпреки че изводите си остават изцяло мои, както и отговорността.

Много значим е приносът на моя приятел и архивист Майкъл Хоровиц, който не само изчете внимателно ръкописа и направи своите прецизни критически забележки, но осигури също така и достъп до архивите на библиотеката към мемориала „Фиц Хю Лъдлоу“, с което визуалният дял на моята аргументация бе значително обогатен. Благодаря ти, Майкъл.

Специални благодарности дължа на Майкъл и Дълси Мърфи, Стийв и Анита Донован, Нанси Лъни, Пол Хърбърт, Катлийн О'Шонеси и на всички от института Изълън, които ми дадоха възможността да специализирам там през юни 1989 и 1990. Част от книгата бе написана именно по време на тези специализации. Благодаря също на Лу и Джил Карлино, както и на Робърт Чартоф за това, че бяха достатъчно търпеливи да изслушат цели откъси от бъдещата книга, може би, без да подозират това.

Моята партньорка Кат, Катлийн Харисън Маккена, отдавна споделя интереса ми към психеделичния океан и идеите, които плуват в него. По време на нашите пътешествия до Амазония и други места тя бе мой верен спътник, колега, а и муза.

Кат и нашите две деца, Фин и Клеа, всячески ме подкрепяха, докато пишех тази книга, демонстрирайки съвършен имунитет срещу моите променливи настроения и продължителни периоди на творческа летаргия. На тях дължа най-дълбока обич и безкрайна признателност. Благодаря ви, че бяхте край мен и изтърпяхте всичко това.

Много специални благодарности на Лесли Мередит, моята редакторка в „Бентам Букс“, както и на нейната помощничка, Клодин Мърфи. Тяхната непреклонна вяра във важността на тези идеи ме вдъхновяваше да изяснявам и най-вече да разпростирам своето мислене в нови сфери. Благодаря

също на моя агент, Джон Брокман, който ме преведе през всички етапи на онази свръхспециална инициация, каквато само „Риалити Клъб“ може да предложи.

Накрая искам да изкажа най-дълбоката си признателност на психеделичната общност, всички онези стотици хора, с които имах рядкото щастие да общувам — хората, посветили живота си на Търсенето и жадуващи да зърнат макар и за миг Пауновия ангел. Говоря за *шаманите* сред нас, древни и съвременни, хората, чиито очи съзират гледки, невидени от никого преди — те ми показаха Пътя и бяха мои вдъхновители.

Въведение или манифест, призоваващ към ново мислене за дрогите

Призрак броди из планетата — призракът на дрогата. Дефиницията за човешко достойнство, създадена през Ренесанса и еволюирала в демократичните ценности на модерната западна цивилизация, явно е пред точката на разпадане. Медиите вдигат шум до небесата, за да ни известят, че човешката склонност към обсебивно поведение и зависимост е склонила сатанински брак със съвременната фармакология, маркетинг и свръхбързи комуникации. До вчера непознати форми на химическа употреба днес свободно се конкурират на, общо взето, нерегулирания глобален пазар. Цели правителства и нации в Третия свят са се превърнали в зложници на легалния и нелегален пазарен продукт, подтикващ към обсебивно поведение.

Тази ситуация не е нова — тя просто се влошава. До неотдавна международните наркокартели бяха послушни създания на правителствата и разузнавателните служби, търсещи източници за „невидими“ пари, с които да финансират собствения си вариант на обсебивно поведение¹. Днес тези картели са се разраснали в гигантски концерни, чието могъщество започва да безпокои дори и техните създатели².

Засипват ни съобщения за поредната „война срещу наркотиците“, обявена от държавните институции, които иначе са в плен на летаргията и некомпетентността или пък в явен съюз със същите международни картели, които публично се заканват да унищожат.

И тази ситуация на пандемична наркомания ще си остане все така мрачна и безизходна, ако не направим една строга и безпощадна преоценка на положението, в което сме изпаднали, и не се запознаем с някои древни и полузабравени модели за свързано с дрогите поведение. Важността на тази задача не бива да се подценява. Още отсега е ясно, че самоволното вземане на психоактивни вещества, легални и нелегални, ще играе все по-голяма роля в бъдещото развитие на глобалната култура.

Мъчителната преоценка

Всяка преоценка на нашата употреба на психоактивни вещества трябва да започне от самото понятие за „навик“ като „утвърдена склонност или обичайна дейност“. Привични, устойчиви и най-вече неизследвани, навиките са просто онова, което вършим. Както гласи една старинна пословица, „хората са създания на навика“. Културата е преди всичко навик, който се усвоява от родителите и околните, след което бавно се модифицира под влияние на променливите условия и стимулите на новото.

Но на фона на измененията при биологичните видове и екосистемите, протичащи със скоростта на охлюв, културата изглежда така, сякаш постоянно се обновява. Ако природата е пример за пестеливост, то културата спокойно може да служи като пример за разхищение, стигащо до самозабрава.

Казва се „верен на навика си“, но идва момент, когато той се превръща в страст и страстта ни поглъща, т.е. верността преминава определените културни норми и тогава ѝ лепваме етикета „обсесия“. В такива ситуации имаме усещането, че онова пространство, отредено единствено нам и наречено свобода на волята, е нарушено. А човек може да бъде погълнат от всякакви страсти: от някой поведенчески модел като четенето на сутрешния вестник например или събирането на

¹ Вж. McCoy (1972), където на стр. 16 се казва: „Когато търсенето на героин в Щатите достигна най-ниската си точка от петдесет години насам, а в международните синдикати цареше пълен хаос, американското правителство получи уникалната възможност да елиминира пристрастеността към героина като един от най-сериозните социални проблеми на своята страна. Само че, вместо да смачка веднъж завинаги тези престъпни синдикати, правителството — чрез ЦРУ и неговия военновременен предшественик, OSS — създаде ситуация, от която се възползваха сицилиано-американската мафия и корсиканският подземен свят, за да съживят международния трафик на наркотици.“ — Б.а

² Marchetti and Marks (1974), p. 256. Вж. също и: H. Cruger (1980) и A. W. McCoy (1972).

материални обекти (колекционерът), но това може да бъде и придобиване на земи и богатства (магнатът) или власт над другите хора (политикът).

Всеки от нас би могъл да стане колекционер, но малцина имат възможността да се отдадат на своята страст до такава степен, че да се превърнат в основатели на финансови империи или политици. Обсесиите на обикновения човек са насочени най-вече към непосредственото „тук и сега“, към задоволяването на насъщните си потребности със секс, храна и дрога. Когато **страстта** е насочена към определени химически съставки в храните и drogите (наричани още метаболити), говорим вече за **пристрастяване и зависимост**.

И страстта, и зависимостта са присъщи единствено на човека. Да, има и немалко анекдотични доказателства за това, че склонност към интоксикация проявяват и слоновете, шимпанзетата, както и отделни видове пеперуди³. Но ако сравним лингвистичните способности на шимпанзетата и делфините с човешката реч, ще видим, че поведението на тези животни безкрайно се различава от това на хората.

Навик. Пристрастеност. Зависимост. Тези думи са жалоните, бележещи пътя на непрестанно намаляващата свобода на волята. Отрицанието на свободната воля имплицитно присъства в самото понятие за зависимост и в нашата култура се гледа доста сериозно на зависимостите — особено ако са по-екзотични или непривични. През XIX в. потребителят на опиум е бил наричан *opium fiend*, характеристика, отправяща към идеята за демонично обсебване, т.е. да попаднеш под властта на някаква външна сила. През XX в. представата за наркоманията като „обсебеност“ е заменена с тази за наркоманията като болест. По този начин ролята на свободния избор окончателно е сведена до нула. Така де, не можем да носим отговорност за своите заболявания, независимо дали наследствени или придобити.

Днес обаче човешката зависимост от химически вещества играе много по-осезателна роля от когато и да било във формирането и отстояването на културните ценности.

Още в средата на XIX в., когато попада в ръцете на учените и лекарите (а много скоро и в ръцете на всички останали), органичната химия се оказва един наистина непресекващ рог на изобилието — но изобилие от синтетични дроги. Тези дроги са много по-мощни, по-ефикасни и с по-продължително въздействие, а в някои случаи и многократно по-адиктивни от техните родственици в природата. (Едно изключение е кокаинът, който, макар и естествен продукт, ако се рафинира, концентрира и инжектира, има особено разрушителен ефект.)

Възходът на глобалната информационна култура доведе и до изобилие от данни за всевъзможни растителни антидепресанти, афродизиази, стимуланти, транквилизатори и психеделици, открити от любознателното човечество в някои по-отдалечени и затова дотогава недостъпни точки на планетата. Щом този порой от ботаническа и етнографска информация заля западното общество, вследствие на което редица навици от други култури станаха и наше достояние, бе осъществен огромен прогрес в синтезирането на сложните органични молекули и в разбирането на молекулярната динамика на гените и наследствеността. Тези нови открития и технологии също допринесоха за изграждането на една съвършено различна култура на психофармакологично инженерство. Така наречените „дизайнерски“ или „програмирани“ дроги от типа на MDMA (Екстази) и анаболичните стероиди, взимани от атлети и тийнейджъри, за да развият мускулите си, са и предвестници на една нова епоха, в която външният ни вид, поведение и вътрешен живот ще зависят в много по-голяма степен от всякога от фармакологичната интервенция.

Идеята за регулиране, и то в планетарен мащаб, на тези лесно производими и изключително търсени, но затова пък нелегални синтетични субстанции, които днес са стотици, но утре ще бъдат хиляди, би трябвало да заинтригува всеки, който се надява на едно по-открито и не толкова унифицирано бъдеще.

Възраждането на Архаиката

Задачата на тази книга е да разгледа възможността за възраждане на Архаичното, или прединдустриалното и предписмено отношение към общността, употребата на химически вещества и природата — отношение, което дълго време е вършело отлична работа на нашите прадеди преди появата на сегашния цивилизационен стил, определян като „западен“. Архаичното е свързано с късния или горен палеолит, период, чиято отдалеченост от нас варира от седем до десет хилядолетия и който непосредствено предшества откриването и разпространяването на земеделието. Периодът е

³ Siegel (1989), p. 119

бил пасторален в буквалния смисъл на думата — това е времето на номади пастири, една култура, основаваща се на скотовъдството, шаманизма и почитта към Богинята.

Общо взето, моето изложение следва хронологичния ред, като в последните и ориентирани най-вече към бъдещето части отново се връщам на темата за Архаиката, разгледана в първите глави. Книгата разказва за странстванията на един фармакологичен пилигрим, чиято аргументация се обогатява с всеки изминал етап. Затова нарекох четирите части на книгата „Раят“, „Изгубеният рай“, „Адът“ и опасявам се, не дотам оптимистичното „Възврънатият рай?“.

Повече от ясно е, че не можем да продължаваме със същото старо мислене по отношение на дрогите. В качеството си на глобално общество, ние трябва да потърсим една нова ръководна идея за нашата култура, в която човешките възжеления се съчетават с потребностите на природата и индивида. Анализът на онова екзистенциално несъвършенство, заложено в самите нас, което ни кара да се пристрастяваме и развиваме зависимости от различни растения и дроги, ще покаже, че още в зората на историята сме се лишили от една безценна придобивка и поради това сме се поболели от нарцисизъм. Само възстановяването на връзката с природата, която сме имали преди главоломното ни падение в бездните на историята, би могло да ни предложи надежда за едно по-хуманно и по-светло бъдеще.

Преди да се втурнем след химерата за свободната от наркотици култура, което би могло да се постигне само с цената на потъпканите идеали за свободно и демократично планетарно общество, трябва да отговорим на някои доста щекотливи въпроси. Защо хората като биологичен вид изпитват такова непреодолимо влечение към необичайните състояния на съзнанието? В какво се състои въздействието им върху нашите естетически и духовни стремления? Какво губим, когато отричаме легитимността на този изконен стремеж у всеки индивид към определени субстанции, с чиято помощ иска да преживее лично трансцендентното и святото? Надявам се, че отговорите на тези въпроси ще отворят очите на мнозина за последиците от нашето упорито нежелание да признаем духовните измерения на естественото и може би най-сетне ще престанем да виждаме в природата единствено „ресурси“, които трябва да се овладяват и експлоатират. Давам си също сметка, че всяка една непредубедена дискусия на подобни теми никак няма да се понара на всички онези, обсебени от мисълта за властта, на невежия религиозен фундаментализъм и на фашизма под която и да била форма.

Въпросът какво е нашето отношение — обществено и индивидуално — към психеделичните растения *сега*, в края на XX в., води до следния много по-мощен въпрос: какво влияние ни оказват с течение на времето всички тези крехки връзки, които създаваме — и прекъсваме — с различни представители на флората, докато се промъкваме през лабиринтите на историята? Това всъщност е и въпросът, който ще разгледаме по-обстойно в предстоящите глави.

Архетипният мит (*Ur-myth*) на нашата култура започва в Едемската градина, с изяждането на плода на Дървото на познанието. Ако не се поучим от миналото си, тази история вероятно ще завърши с отравянето на цялата планета, чиито гори ще са само спомен, екологичното равновесие ще е разрушено, а за идните поколения ще остане само една безкрайна бурениясала пустош. Ако не сме догледали нещо в предишните си опити да разберем своите корени и място в природата, дали сега не сме в състояние да се обърнем назад и разберем не само миналото си, но и своето бъдеще, но по един изцяло нов начин? Ако успеем да открием изгубения смисъл на природата като жива мистерия, ще можем и да се надяваме на онези нови и вълнуващи приключения, които със сигурност ни предстоят. Ще можем да скъсаме с мрачния историческия нихилизъм, характерен за нашата дълбоко патриархална култура на властника. Ще можем да пробудим отново Архаичния си усет за нашата почти симбиотична връзка с психоактивните растения като извор на озарения и мъдри съвети — ручеят, който излива водите си от растителния в човешкия свят.

Собственото ни съзнание, само по себе си мистерия, и способността ни за саморефлексия са свързани по някакъв начин с този канал за комуникация с Незримия разум, за който шаманите твърдят, че е духът на живата природа. За шаманите и шаманските общества проникването в тази мистерия винаги е било достойна алтернатива на живота сред ограниченията на материалистичната култура. Ето какъв е изборът, пред който сме изправени всички ние, представителите на индустриалните демокрации — дали да изследваме тези незначителни измерения още *сега*, или да изчакаме момента, в който приближаващата се гибел на планетата обезсмисли напълно всички подобни начинания.

Новият манифест

В този велик естествен дискурс, наречен история на идеите, е настъпил моментът, в който трябва да преосмислим напълно неустойчивия порив, който ни тласка към психо— и физиоактивните растения. Трябва да извлечем поука от ексцесиите в миналото, особено през 60-те години, но така или иначе не бива повече да се лутаме между голото отрицание („*Не на drogата*“) и безрезервната подкрепа („*Пробвай, ще ти хареса*“). Подобно отношение е недопустимо, защото разделя обществото на потребители и не потребители. Имаме нужда от комплексен подход към тези въпроси, защото в тях се крият някои по-дълбоки еволюционни и исторически импликации.

Мутациите, които начинът на хранене е предизвикал в най-ранните представители на човечеството, и въздействието на екзотичните метаболити върху еволюцията на тяхната неврохимия и култура са все още неизследвана територия. Но тъкмо всеядността на първите хоминиди и запознаването им със свойствата на растенията се оказват решаващи фактори за измъкването на човечеството от общото русло на животинската еволюция и вливането му в шеметно издигащата се вълна на езика и културата. Нашите далечни предци чисто и просто откриват, че някои растения имат по-специфични свойства: те потискат апетита, отслабват болката, предизвикват внезапен прилив на енергия, имунизират срещу патогените или стимулират мисловната дейност. Това откритие бележи началото на дългия ни път към саморефлексията. С превръщането ни във всеядни същества, използващи оръдия на труда, се променя и характерът на самата еволюция — от бавна модификация на физическата форма в бързо определяне на културни норми чрез усъвършенстването на ритуала, езика, писмеността, мнемоничните умения и технологията.

Тези огромни промени се дължат главно на *синергията* между хора и растения, взаимодействащи в хода на съвместната си еволюция. Една честна оценка на ролята, която растенията са изиграли в изграждането на човешките институции, ще им отреди абсолютното първенство. Смятам, че в бъдеще постиганото по ботанически път решение на някои наболели държавни проблеми — например нулевият прираст на населението, извличането на водород от морската вода и амбициозните програми за рециклиране — би спомогнало за реорганизацията на нашето общество в по-холистичен, екологичен и неoarхаичен дух.

Потискането на естествения човешки порив към необичайните състояния на съзнанието и настоящата религиозна ситуация в целия свят се намират в тясна каузална връзка. Когато ограничаваме достъпа до шаманистичния екстаз, ние преграждаме пътя на обновителните води на емоцията, избликваща от онази тясна и почти симбиотична връзка със Земята. Впоследствие като цивилизационен стил се налага неприспособимостта, а тя на свой ред насърчава пренаселеността, разхищаването на природните ресурси и замърсяването на околната среда. Някоя култура на Земята не е толкова силно наркотиизирана като индустриалния Запад, ако говорим за *привикване* към последствията от подобно маладаптивно поведение. Ние продължаваме да се държим, сякаш нищо особено не се е случило, в сюрреалната атмосфера на разрастващи се кризи и непреодолими противоречия.

Ако искаме да оцелеем като биологичен вид, ще трябва да осъзнаем, че сме изправени пред една сериозна историческа дилема. Ще продължим да използваме само наполовина своя потенциал, докато продължаваме да толерираме онези сиви кардинали във властта и науката, които определят в кои сфери има право да се разпростира човешкото любопитство и в кои не. Тези ограничения са унижителни и абсурдни. Държавата не само възпрепятства изследванията на психеделиците, които биха довели до ценни психологически и медицински открития, но по същия начин се стреми да осуети и тяхното приложение в религиозна и духовна практика. Употребата на психеделични растения като религиозен акт е въпрос на граждански права и нейното ограничаване означава потъпкването на едно напълно легитимно религиозно чувство. Ако трябва да бъдем точни, в случая се потъпква не просто религиозното чувство, а самата религиозност, съпреживяването на *religio*, базиращо се на онази връзка между хора и растения, установена много преди идването на историята.

Повече не можем да отлагаме преоценката, за която стана дума — трябва най-сетне да съпоставим реалните загуби и печалби от привычната употреба на растителни субстанции и дроги с реалните загуби и печалби от ограничаването на тази употреба. Глобалното общество рискува да се озове в типично Оруелова ситуация — да разрешава проблема, пред който е изправено, с драконовски мерки срещу потребителите на drogата сред собственото си население и срещу производителите ѝ в Третия свят. В основата на тази репресивна реакция стои неосъзнатият страх, който пък се дължи на неинформираност и историческо невежество.

Закостенелите предразсъдъци обясняват защо Западът изпитва раздразнение и страх при самото споменаване на думата „дрога“. Промените в съзнанието, предизвикани от някои субстанции, показват по категоричен начин, че нашият психичен живот почива на чисто физически основи. Ето как психоактивните дроги отправят своето предизвикателство към християнската идея за специалния онтологичен статус на неразрушимата, вечна душа. Но те отправят предизвикателство и към модерната идея за неразрушимостта на егото и неговите властови структури. Накъсо, срещите с растителните психеделици поставят под въпрос целия светоглед на властническата култура.

В хода на нашата дискусия често ще се спираме на темата за егото и властническата култура. Ужасът на егото, което вижда колко илюзорни са границите между аза и света, е причина не само за забраната, тегнеща над необичайните състояния на съзнанието, но и, най-общо казано, обяснява потискането на женствеността, на различното и екзотичното, а също и на трансценденталните преживявания. В праисторическата, но *постархаична* епоха (5000–3000 г. пр.Хр.) забраната, която патриархалните нашественици налагат върху взаимността и партньорството като основоположна обществена норма, води и до забраната на онези необременени от конкретна цел и чисто експериментални изследвания на природата, провеждани от шаманите. В институционализираното общество архаичната традиция е заменена с тази на догматичното, менторското и патриархалното, а впоследствие и с „рационалното и научното“, т.е. ценностите на властническата култура.

До този момент използвах термини като „партньорство“ и „доминиране“, без да пояснявам какво разбирам под тях. Дълга тези понятия на Райън Айслър и нейната ревизия на историята в *The Chalice and the Blade* (Eisler, 1987). Айслър лансира идеята, че като обществен модел „партньорството“ предшества и за определен период се конкурира с „доминирането“. Властническите култури са йерархични, патерналистични, материалистични и доминирани от мъжете. Айслър е убедена, че този сблъсък между „партньорство“ и „доминиране“ като форми на обществена организация и налагането на властническия модел са причина за нашето отчуждение от природата, от самите себе си и от всички останали.

Айслър прави великолепни паралели между възникването на човешката култура в древния Близък изток и днешния политически дебат за феминизирането на културата и необходимостта да се преодолее мъжката доминация в името на едно по-добро и жизнеутвърждаващо бъдеще. Нейният анализ далеч надвишава постигнатото от всички онези, които под формата на дебат жонглират с понятия като „матриархат“ или „патриархат“. Та в *The Chalice and the Blade* се развива идеята за обществата, изградени на принципа на „партньорството“ (*partnership societies*) и изградените на принципа на „властничеството“ (*dominator societies*), като авторката се позовава на археологическите данни, за да докаже, че в продължение на много столетия първите са заемали обширни територии в древния Близък изток и не са познавали нито войната, нито вътрешните размирици. Войната и патриархатът идват с появата на властническите ценности.

Властническото наследство

Нашата култура, отровена от собствените си технологични продукти и егоцентрична идеология, е окаеният наследник на същия този властнически възглед, според който промяната на съзнанието с помощта на растения или субстанции е нещо греховно, онанистично и крайно антисоциално. В рамките на тази книга ще се постарая да докажа, че отхвърлянето на шаманистичния гносис, с неговото ударение върху екстатичното избавление от егото, ни е лишило от смисъл в живота и ни е превърнало във врагове на планетата, на самите себе си и на нашите потомци. Ние убиваме планетата, за да съхраним непокътнати основните постулати на еготичната и властническа култура.

Време е за промени.

Част I

Раят

Глава I

Шаманизмът: подготвяне на почвата

Раонги седеше като истукан в изтляващата светлина на пламъците. Изведнъж усети някакъв дълбок спазъм, сякаш бе погълнал змиорка и сега тя се гърчеше в тялото му. Още в същия миг, в който тази мисъл се оформи в съзнанието му, главата на една змиорка, огромна и окъпана в електрическо синьо, покорно изплува в мрака зад неговите клепки.

— Майко на първия водопад...

— Майко на първата река...

— Яви ни се, яви ни се...

Сякаш откликвайки на тези гласове, тъмното пространство зад змиорката, която сега бавно се навиваше на кълбо, се изпъстри с искри; забушуваха вълни от светлина в съпровода на все по-оглушителен грохот.

— Това е първата *мария*.

Гласът е на Манги, старшият шаман в селцето Харокамена.

— Силна е! Ах, колко е силна...

Ето че Манги замлъква, а виденията продължават... Те са пред прага на Вентури — Истинският свят, Лазурните селения. Гласът на леещия се вълн дъжд звучи неузнаваемо. Чува се шумоленето на увехнали листа, примесено със звъна на далечни камбани. Но и този звън е по-скоро светлина, отколкото звук.

До сравнително неотдавна това, което Манги и неговите съплеменници вършат в амазонските джунгли, е било типично за религиозната практика по целия свят. Едва през последните няколко хилядолетия теологията и ритуалът достигат днешните си далеч по-префинени — което обаче не означава и по-ефикасни — форми.

Шаманизмът и обичайната религия

Когато в началото на 70-те години пристигнах в Горна Амазония, вече бях прекарал няколко години сред азиатски общности⁴. Интересно място е Азия: навсякъде съзираш отломките на древни поопърпани онтологии, проблясващи в прахоляка като излъскани от пясъка брони на скарабей. Пребродих цяла Индия в търсене на чудодейното. Влизах в храмове и ашрами, усамотях се в джунгли и планини. Само че Йога, изискваща отдаденост за цял живот и достъпна само за малцина самоотвержени аскети, така и не успя да ме отведе в онези вътрешни селения, към които се бях устремил.

Но затова пък научих нещо — че религията, във всички времена и на всички места, облхнати от искрометния пламък на духа, е просто една бъркотия. В Индия тя ни съзерцава с отегчен от света взор, пред който са се изнизали четирите хилядолетия на жреческата традиция. За мен тази днешна Индия бе едновременно антитеза и прелюдия към почти архаичния шаманизъм, който открих по долното течение на Рио Путумайо, Колумбия, докато изследвах връзката между шамана и халюциногенните растения.

Шаманизмът е практиката на късно палеолитната лечителска, гадателска и театрална традиция, базираща се на онази натурална магия, развита още преди десет или петнадесет хилядолетия. Мирча Елиаде, авторът на *Шаманизмът и архаичните техники на екстаза* и всепризнат авторитет по тези въпроси в контекста на сравнителното религиознание, развива тезата, че шаманизмът винаги и навсякъде е демонстрирал едно удивително вътрешно единство между практика и вяра. Независимо дали шаманът е от племето *инуит* от Арктика или *уитото* от Горна Амазония, определени техники, както и очакваният резултат си остават същите. Но най-важен от тези инварианти е екстазът, извод, до който стигнахме с моя брат в нашата съвместна книга *The Invisible Landscape*:

Делът на екстатичното в шаманската инициация по-трудно се поддава на анализ, тъй като това зависи от податливостта на неофита към трансони и екстатични състояния. Той би могъл да е мрачен интроверт, крехък и болнав, склонен към усамотение или пък страдащ от епилепсия, кататония или някое друго психично отклонение (макар и невинаги, както подчертават някои автори)⁵. Във всеки случай тази психологическа предразположеност към екстаза е само предпоставка за въпросното посвещение: след определен период на психосоматично заболяване или психично отклонение, повече или по-малко интензивно, неофитът започва да преодолява първоначалните симптоми; накрая ляга и потъва в мъртвешки сън или по-скоро дълбок транс. През това време в сънищата му го спхождат неговите духове помощници, от които получава съответните наставления. Но в този продължителен транс неофитът задължително преживява и епизода на мистичната смърт и възкресение — ще се види като скелет, постепенно обвиващ се с нова плът, ще наблюдава как

⁴ Маккена е описал тези свои преживелици, както и още ред прелюбопитни неща, в своята книга *Истински халюцинации*, която скоро ще излезе и на български. — Б.пр

⁵ Вж. Елиаде, Мирча. Шаманизмът..., С, Лик, 2000, с. 30ff. — Б.пр

духовете го сваряват в котел и го изаяждат, но после отново възстановяват целостта му. Може да му се яви и друго видение: духовете му правят своеобразна операция, за да заменят органите му с „вълшебни камъни“, след което грижливо съшиват разрезите.

Според Елиаде, независимо че отделни мотиви варират при различните култури и дори сред техните представители, в шаманизма се забелязва една обща структура: шаманът неофит преживява символична смърт и възкресение, което се тълкува като радикална трансформация, даряваща го със свърхчовешки сили. Вследствие на това шаманът получава достъп до сферата на свръхестественото — той вече е господар на екстаза, може да странства, когато си поиска, в селенията на духовете и, най-важното, може да изцелява и да разгадава тайните на миналото, настоящето и бъдещето. Или, както го формулирахме в *The Invisible Landscape*:

Накъсо, шаманът се преобразява, извършвайки прехода от профанното към сакралното. Чрез тази мистична трансмутация той не само получава собственото си изцеление, но тъй като се изпълва с мощта на сакралното, вече може да изцелява и другите. От първостепенна важност е да се разбере, че шаманът е нещо повече от болен или луд; той е болникът, изцелил самия себе си, който се е избавил от болестта си и именно затова *трябва* да шаманизира — за да не се разболее отново⁶.

Би трябвало да отбележим, че Елиаде неслучайно използва термина „профанно“ — целта му е да направи ясно разграничение между *профанныя* свят на обичайното преживяване и *сакралния*, който е „Изцяло Друг“⁷.

Техники на екстаза

Не всички шамани прибегват до интоксикация с растения, за да постигнат екстаз, но той е целта на всички шамански практики. Биене на барабан, специфични дихателни техники, мъчителни изпитания, постене, театрални илюзии, сексуално въздържание — всички това са познати от незапомнени времена методи за изпадане в този така необходим транс. Но най-древният, а и най-ефективният е свързан с употребата на растения, чиито химически съставки предизвикват видения.

За някои на Запад тази практика — използването на визиогенни растителни интоксиканти — може би е нелепа или поне причудлива. Нашето общество възприема психоактивните дроги като прекалено „фриволни“ или направо опасни, които в най-добрия случай стават за лечение на душевни заболявания, но само когато всички други методи са се оказали неефективни. Нашата представа за лечител се олицетворява от професионалния медик, който може да лекува благодарение на специалните познания, които притежава. Но тясно специализираните познания на съвременния лекар се явяват *клинично* познание и нямат пряко отношение към драмата, разгръщаща се във всеки отделен и уникален индивид.

Шаманизмът е нещо различно. Най-често „лекарството“ (дрогата) се взима не от пациента, а от самия лечител (шаманът). Мотивацията също е напълно различна. Растенията, използвани от шамана, нямат за цел да засилят имунната система или другите естествени защити на тялото срещу заболяванията. Всъщност тези „шамански билки“ позволяват на лечителя да странства в сферата на незримото, където каузалността на привичния нам свят е заменена с обосновките на натуралната магия. В тази сфера словото, идеята и смисълът имат много по-голяма значимост от причината и следствието. Всевъзможните симпатии, резонанси, интенции и лична воля се сдобиват с неизмерима мощ чрез словото и по-точно чрез поетичната риторика. На помощ се призовава въображението и понякога то се проявява във видима форма. В рамките на магичната нагласа на шамана обичайната връзка със света и онова, което наричаме природни закони, отслабва или просто се игнорира.

Свят, сътворен от словото

Данните от хилядолетния шамански опит подсказват, че в известен смисъл светът действително е сътворен от езика, от Словото. Макар и да не отговаря на очакванията на съвременната наука, това радикално предположение в много отношения се съгласува с модерната езиковедска мисъл.

„Лингвистичната революция през XX в., казва Миша Ландау, антрополог в Бостънския университет, се състои в признанието, че езикът е не само средство за общуване, с чиято помощ обменяме мисли и представи за света, в който живеем, а преди всичко средството, чрез което този

⁶ McKenna and McKenna (1975), p. 10

⁷ Eliade (1959), p. 9

свят е започнал да съществува. Реалността не просто се «преживява» или «рефлектира» в езика — всъщност тя се създава от езика.⁸

От гледна точка на психеделичния шаман светът се явява по-скоро под формата на слово, словосъчетание или сказание, отколкото в резултат на дейността на лептони и бариони, с всичките им заряди и въртеливи движения, за които говорят днешните ни първожреци, физиците. За шамана космосът е едно сказание, случващо се наяве, докато бива разказвано и докато самото то се разказва. Това предполага, че човешкото въображение може да обхване целия механизъм на пребиваването в света. Това включва свободата, личната отговорност и скромното признание на истинските параметри и разум на света, което пък го превръща в подходяща основа за изживяване на автентичен неоархаичен живот. Благоговение пред словото и взаимообщението, но и потопяване в тяхната сила — това е основата на шаманския път.

Ето защо шаманът се явява далечен предтеча на поета и художника. Нашата потребност да се чувстваме част от света явно ни кара да се изявяваме чрез творческа дейност. Същинският, абсолютен източник на тази дейност е забулен в тайнството на словото. Шаманският екстаз е акт на преклонение, който придава автентичност и на индивидуалния аз, и на онова, пред което се прекланяме — тайнството на битието. И тъй като нашата картография на реалността е обусловена от обстоятелствата, в които понастоящем се намираме, ние сме склонни да пренебрегваме по-мощните измерения на времето и пространството. Тези измерения, както и нашата роля в тях, могат да бъдат съзрени само ако получим достъп до Трансцендентното Друго. Шаманизмът се стреми именно към тази по-висша перспектива, а тя се постига чрез словодръзновеност. Шаманът е човек, удостоен със специфично видение, в което са му били открити началото и краят на всички неща и който *може да комуникира с това видение*. Което пък за рационално устроения човек е немислимо, но техниките на шаманизма са насочени именно към тази цел и това е източникът на тяхната мощ. Техниката, до която най-често се прибегва, е употребата на растителни халюциногени, хранилищата на живия гносис на флората, който сме изоставили и днес почти забравили в нашето далечно минало.

Реалност от по-висше измерение

Навлизайки в селенията на растителния разум, шаманът в известен смисъл се удостоява с привилегиата да наблюдава от една по-висша перспектива собствените си преживявания. Според общоприетото мнение езикът непрестанно се развива, но в сърцевината си онова, което той изразява, е относително устойчиво и общо за всички хора. Тук някой може би ще възрази и ще даде за пример езика на индианците *хопи*, в който няма нито минало, нито бъдеще време. Как е възможно светът на тези хора да бъде като нашия? А инуитите? Те пък си нямат първо лице. Може ли техният свят да е подобен на нашия?

Граматиката на езика — неговите вътрешни закони — винаги е била обект на щателни изследвания. Но затова пък се е отделяло твърде малко внимание на начините, по които езикът сътворява и определя границите на реалността. Може би ще разберем по-добре същността му, ако мислим за него като за вълшебство, защото имплицитната теза на магията гласи, че светът се сътворява от езика.

Ако приемем езика като основна предпоставка за познанието, то в такъв случай излиза, че ние на Запад сме се движили в грешна посока, което е много печално. Само шаманският подход е в състояние да ни даде отговор на въпроса, който май най-много ни гнети: кои сме ние, откъде сме дошли и накъде сме се запътили? Днес този въпрос е по-важен от всякога, тъй като навсякъде се сблъскваме с доказателства за неумението на науката да се грижи за душата на човечеството. Не става дума за временно неразположение — ако не вземем необходимите мерки, ще се окажем в крайния стадий на болестта, разяждаща колективното тяло и дух.

Рационалната, механистична и антидуховна нагласа на собствената ни култура ни пречи да проумеем тази на шамана. Ние сме слепи — и в културен, и в езиков план — за неговия свят на сили и взаимоотношения, ясно видим за онези, които са възстановили Архаичната си връзка с природата.

Разбира се, когато пристигнах в Амазония преди двадесетина години, не знаех нищо за горното. Подобно на повечето хора на Запад, бях убеден, че магията като феномен попада в сферата на наивното и примитивното, а науката винаги може да ни предложи удовлетворително обяснение на ставащото в света. И с този интелектуален наивитет аз се срещнах за първи път с псилоцибните гъби,

⁸ Цит. по: Roger Lewin, *In the Age of Mankind* (New York: Smithsonian Institution, 1988), p. 180.

което стана в Сан Аугустине, Алто Магдалена, Южна Колумбия. След това в недалечната Флоренсия също опитах различни халюциногенни отвари, приготвени от лианите *Banisteriopsis* — знаменитото *яге* или *аяуаска*, влязло още през 60-те във фолклора на ъндърграунда⁹.

Опитът, който натрупах по време на тези пътешествия, имаше преобразяващ ефект и, по-важното, ми позволи да опозная цяла една категория преживявания, жизнено необходими за възстановяването на равновесието в нашата обществена и екологична среда.

Споделях груповите възприятия, които се пораждат по време на сеансите с *аяуаска*. Съзирах възшебните стрели от червена светлина, които само шаманите могат да си разменят. Но много по-ярко откровение от тези паранормални изяви на вещи магьосници и духовни лечители бяха вътрешните съкровища, които откривах в дълбините на собственото си съзнание в кулминационните мигове на тези преживявания. Предлагам ви наблюденията на един обикновен свидетел, който би могъл да е всеки от нас — щом се е случило на мен, това би могло да стане част от човешкия опит на всички други места.

За шаманската нагласа

Моето шаманско образование не се отличава с нищо уникално. Хиляди хора са стигали, по един или друг начин, до извода, че растителните психеделици и шаманските институции, които тяхната употреба предполага, са ефикасни средства за изследване на спотаените дълбини на човешката психика. Днес психеделичните шамани съставят една обхващаща целия свят и разрастваща се субкултура на изследователи на хиперпространството, много от които са и изкусени от науката. Пред очите ни се очертават незнани селения, доскоро смътни, но все по-отчетливи, които изискват внимание от страна на рационалния дискурс — но може би заплашват неговото спокойствие. Май ще трябва да си *припомним* как да се държим, как да подирим подобаващото ни се място в свързващата структура, общата тъкан на всички неща.

За да разберем как да постигнем този баланс, ще трябва да се обърнем към поруганите и забравени култури в джунглите и пустините на Третия свят и към резерватите, в които властническите култури са натикали своето коренно население. Възможно е шаманистичният гносис да отмира, но той със сигурност се променя. Но пък растителните халюциногени, източникът на всичко това, най-древната религия на човечеството, си остават същият непресекващ бистър ручей и водите му са все така освежителни, както винаги. Шаманизмът е жив и реален, защото се базира не на нещо друго, а на личното съприкосновение с предизвикателството и чудото, екстаза и екзалтацията, предизвикани от растителни халюциногени.

Моите срещи с шаманизма и халюциногените на Амазония ме убедиха в техния благотворен ефект. Веднъж убеден, вече знаех как да постъпя по-нататък — трябваше да отсея целия езиков, културен, фармакологичен и личностен шум, заглушаващ зова на Загадъчното. Хранех надежда, че ще съумея да извлека есенцията на шаманизма и да проследя Епифанията до собствената ѝ бърлога. Искях да видя с очите си какво се крие зад воалите на нейния шеметен танц. Като един космически воайор аз бленувах да съзря голата красота.

Някой циник, закърмен с традициите на властничеството, вероятно ще се задоволи да отхвърли всичко това като незрял хлапашки романтизъм. А по една ирония на съдбата аз бях *и* този циник... Съзнавах колко налудно е моето начинание. Давах си сметка за реакциите: „Какво, какво — Изцяло Другото?! Голата платонична красота?! Хайде бе, ти нещо ни занасяш.“

Има нещо, което не бива да се забравя — по нашия път ни дебнат доста зловещи заключения. „Трябва да станем глупци, юродиви ради Бога“, подхвърлил веднъж един проникновен познавач на дзен, с което явно искал да каже: „Какво толкова му мислиш, я си хващай Пътя.“ Търсенето и откриването бяха методът, който дотогава неизменно ми бе носил успех. Знаех, че шаманските практики, базирани на употребата на растителни халюциногени, все още са съхранени в джунглите на Амазония и реших да потвърдя на дело онова, което интуицията ми нашепваше — че зад този факт се крие една огромна тайна.

Реалността надмина всички очаквания. Прояденото от проказата лице на старицата стана още по-зловещо, когато огънят, над който се бе надвесила, лумна току изведнъж, щом хвърли няколко съчки в него. В полумрака зад нея виждах своя водач, който ме бе довел в това безименно кътче край Рио Кумала. Случайната среща в пристанищната кръчма с някакъв лодкар, който предлагаше да ме

⁹ Burroughs and Ginsberg (1963)

заведе при легендарната местна вещица, вършеща уж чудеса с *аяуаска*, ми се бе сторила като знак от съдбата. Сега, след тридневното пътуване по реката и половиндневното газене по разкаляната пътека, по която рискувах на всяка крачка да загубя ботушите си, вече не бях толкова сигурен.

На този етап първоначалната цел на моите издирвания — автентичната *аяуаска* от джунглата, за която се твърдеше, че няма нищо общо с боклука, който разни шарлатани пробутват на пазара — едва ли представляваше особен интерес за мене.

— „*Tome, caballero*“ — изкудкудяка старицата и ми поднесе чаша, пълна догоре с гъста черна течност. Повърхността ѝ лъщеше като машинно масло.

Сигурно се е сраснала с тази роля, помислих си аз, докато отпивах. Течността бе гореща, възсолена и със сладникаво-грапавия привкус на тебешир. Стори ми се, че отпивам от кръвта на нещо много, много старо. Постарях се да не мисля за това, че се бях оставил в ръцете на абсолютно непознати хора. Но истината бе, че куражът ми се стопяваше. Насмешливите погледи на доня Каталина и на водача сега бяха ледено студени. Заприличаха ми на две богомолки. Цвърченето на насекомите, което се понесе като вълна по реката, сякаш раздираше мрака с назъбени отломки светлина. Усетих, че устните ми изтръпват.

Старейки се да прикрия напрежението, отидох до хамака си и се излегнах в него. Зад притворените ми клепачи се лееше река от пурпурна светлина. В един мълниеносен полусънен пирует на съзнанието ми ми се стори, че на покрива на колибата каца хеликоптер. Това беше и последното, което си спомням.

Когато дойдох в съзнание, вече сърфирах по вътрешната извивка на една ярка вълна от информация, извисяваща се на неколкостотин фута. Първоначалната възхита отстъпи място на ужаса, щом осъзнах, че моята вълна се носи шеметно към скалист бряг. Всичко изчезна в оглушителен хаос, последвал сблъсък на информационната вълна и виртуалната земя. Отново изгубих съзнание, после ме осени мисълта, че съм корабкрушенец, изхвърлен на тропически остров. Съвсем ясно усещам горещия пясък под лицето си. Решавам, че съм извадил голям късмет, щом съм оцелял. Да, точно така — аз съм късметлия, че съм жив! Или може би жив, за да бъда късметлия? Избухвам в смях.

В този миг старицата започва да пее. Но това не е песен като песен, а *икаро*, магически напев, който в нашето интоксигирано и екстатично състояние прилича повече на коралова риба или оживял пъстроцветен копринен воал, отколкото на вокално изпълнение. Напевът е видимо проявление на силата, която ни обгръща и закриля...

Шаманизмът и изгубеният архаичен свят

Мирча Елиаде е дал великолепно дефиниция на шаманизма като „архаичните техники на екстаза“. В случая употребата на понятието „архаичен“ е изключително важна, защото загатва за ролята, която шаманизмът трябва да играе във всяко автентично възраждане на архаичните форми на битието, съществуването и познанието. Шаманът получава достъп до свят, скрит за онези, които пребивават в ординарната реалност. В това друго измерение се спотайват сили, едновременно благосклонни и злонамерени. Законите му не са като тези на нашия свят; те по-скоро са като законите, които действат в мита и съня.

Шаманите лечители винаги са твърдели, че край нас, в някакво паралелно измерение съществува Разумното Друго. Съществуването на една такава екология на душите или на безплътния Разум не е нещо, което науката с охота би подкрепила — то си има свои собствени предпоставки. Особено ако това Друго от незапомнени времена влиза в състава на земната екология, вездесъщо, но незримо, част от една глобална мистерия.

Книгите на Карлос Кастанеда и на неговите подражатели докараха на мода една специфична „шаманска нагласа“, което пък, независимо от съпътстващите го неясноти, превърна шамана от периферен герой на антропологическата литература в централен ролеви модел за пълноправно членство в неоархаичното общество. Но въпреки почетното място, заемано от шаманизма в популярните представи, онези паранормални феномени, които той приема като действителни и реални, никога не са били приемани на сериозно от съвременната наука, дори и когато отделни учени са се обръщали към психолозите и антрополозите за един по-детайлен анализ на това явление като цяло. Тази наша слепота за света на паранормалното е причина за интелектуалния луфт, зейващ в нормалния ни светоглед. Ние изобщо не възприемаме магичния свят на шамана. Чисто и просто той е много по-странен, отколкото *можем* да предположим.

Да вземем шамана, който използва растения, за да се свърже с невидимия свят, обитаван от разумни, но не и човешки същества. Да, знам, че това звучи като заглавие на таблоид. Но пък антрополозите непрестанно съобщават за такива неща и никой не проявява особен скептицизъм. И това е така, защото сме склонни да приемем, че шаманът *тълкува* своето преживяване, дължащо се на интоксикацията, като общуване със свръхестествени същества или духове на предци. Което пък предполага, че ние с вас ще изтълкуваме същото преживяване по абсолютно различен начин, т.е. че няма нищо необичайно в това, че някакъв беден и неграмотен *campesino* си мисли, че е разговарял с ангел.

Колкото и ксенофобско да е горното отношение, то крие в себе един нелош оперативен подход: „Покажи ми техниките на твоя екстаз и аз ще преценя доколко ефективни са те спрямо мен.“ Е, аз направих точно това. *Това* са моите доказателства в полза на теориите и мненията, които отстоявам. В първия миг бях потресен от онова, което открих: светът на шамана, изпълнен с невидими помощници и преображения, светът на магическите атаки, бе далеч по-реален от който и да било научен конструкт, защото всички тези духове и техният Друг свят могат да бъдат видени, почувствани и опознати — но в неординарната реалност.

Очаквани нещо дълбоко, изумително и почти невъобразимо, ако насочим своето внимание към шаманските халюциногени. Хората извън западната история, които все още пребивават в мечтателния унес на предписмеността, поддържат и досега свещения огън на една огромна мистерия. Ще трябва да проявим нужното смирение и да приемем това, както и да се поучим от тези хора, защото това също е част от Архаичното възраждане.

Това не означава, че ще трябва да зейнем от удивление пред постиженията на „примитивните“ култури в поредната поп версия на „Благородния дивак“. Всеки, който се е изявявал в тази сфера, си дава сметка колко често се разминават нашите очаквания за „истинските хора от джунглата“ със суровата реалност на племенното ежедневие. А и никой още не е разгадал естеството на онзи тайнствен разум в растенията, нито докъде би могла да ни изведе идеята, че природата общува с нас чрез един в основата си химически език, несъзнаван, но извиращ от глъбините. Все още не знаем как халюциногените превръщат посланието на несъзнаваното в откровение, което съзнателният разум би могъл да съзре. Когато архаичните хора са развивали своята интуиция и сетива с помощта на онези растения, които са им били подръка, за да увеличат своята приспособимост към околната среда, те са имали малко време за философстване. До ден-днешен не са ясни импликациите, съдържащи се в самия факт, че в природата съществува такъв разум, познат само на шаманските култури.

Междувременно, без да вдига шум и все така извън историята, шаманизмът продължава своя диалог с Невидимия свят. Наследството му би могло да ни послужи като солидна основа, върху която да пренасочим вниманието си към колективната съдба на биосферата. Вратата на шамана се състои в това — че човечеството си има съюзници. Има сили, настроени благосклонно към нашите пориви да изживеем живота си като разумни същества. Но те са тихи и свенливи, трябва да бъдат издирени. Те не се реят с космически флотилии в небесата, а са съвсем близо — в самотата на пустинята, в шума на водопада и, да, точно така, в ливадите и пасбищата, където толкова рядко стъпваме.

Глава II

Магията на храната

От дни насам Лисичият клан се запасяваше с огромни количества храна. Докато в мрака опушваха нарязано на ивици антилопско месо, децата събираха сладки коренчета и личинки на насекоми. Жените пък струпваха яйцата на купчинки, по-високи от всякога. Тези яйца изпълваха мислите на Лами, посветила се изцяло на възложената ѝ задача. В края на краищата, не беше ли тя дъщеря на Повелителката на всички птици? Яйцата се подреждаха внимателно в плетени кошници, които след това няколко по-големи момичета пренасяха върху главите си. Ритуалната размяна на храна щеше да се осъществи, когато Лисичият клан, роднините на Лами, се срещнеше с Хората-ястреби, тайнствените обитатели на пясъчните скали. В този ден щяха да се съберат с тях, както правеха всяка година от незапомнени времена, за да се отдадат на танци и разменна търговия. Лами си припомни последния събор, когато Венда, най-тачената шаманка на Лисичия клан, бе оповестила началото на празненството и идеята, вложена в него:

— Да споделим храната си ще рече да бъдем едно тяло. Когато Ястребите ядат от нашата храна, те стават като нас. Когато пък ние ядем от тяхната, ставаме като тях. Щом всеки яде от храната на другия, ще си останем едно цяло.

Със съсухрената си гръд и извит като лък гръбнак Венда изглеждаше грохнала от старост в очите на Лами. Но каквато и да бе възрастта ѝ, никой не знаеше и не помнеше толкова много неща, колкото нея, а думата ѝ тежеше и рядко се оспорваше от членовете на клана. Лами внимателно намести товара си и пое по пътеката. Щом Ястребовите хора искаха яйца, значи щяха да ги получат.

Начините, по които хората използват растенията, храните и дрогите, спомагат за промяната на ценностите на отделните индивиди и на обществото като цяло. Вкусът на дадена храна ни кара да се чувстваме щастливи, друга ни прави сънливи, трета пък ни ободрява. Ние се развеселяваме или огорчаваме, изпадаме в приповдигнато състояние на духа или в депресия в зависимост от храната, която сме погълнали. Обществото негласно насърчава определен тип поведение, съответстващо на вътрешните ни чувства, насърчавайки по този начин употребата на определени субстанции, предизвикващи съответното приемливо поведение.

Потискането и изявяването на сексуалността, плодовитостта и потентността, зрението и слухът, скоростта на моторните реакции, степента на зрялост и житейския опит — това са само някои от особеностите на всяко живо същество, върху които влияят растителните храни с по-екзотичен химичен състав. При хората формирането на символи, способността за вербална комуникация и споделянето на общи ценности също могат да се променят под влияние на психо— и физиоактивни метаболити. Достатъчно е да наблюдавате една нощ поведението на посетителите в някой клуб за запознанства, за да се убедите в правотата на горното. В тази суетлива игра на „сприятеляване“ основното ударение винаги пада върху езиковите умения и по-специално върху стила на изразяване, завързването на разговор, началните фрази и т.н.

Когато се размислим за дрогите, ние сме склонни да се съсредоточим върху епизодите на интоксикация, но много дроги обикновено се приемат в подпорови или поддържащи дози, като най-ярки примери в нашата култура са кафето и тютюнът. В резултат на това се стига и до една своеобразна „нагласа за интоксикация“. Членовете на всяка общност плуват като риби във вода в реално невидимата среда на обществено санкционираните, но така или иначе изкуствено предизвикани състояния на съзнанието.

Езиците са невидими за хората, които ги говорят, но въпреки това изграждат структурата на реалността за онези, които ги ползват. Проблемът със замяната на реалността с езика в привичния, ежедневен свят е добре известен на всички ни. Употребата на растителни съставки се явява комплексен пример за химическо и обществено взаимодействие. Но повечето хора не си дават сметка за ефекта, който растенията оказват върху нас и нашата реалност, защото сме забравили, че те винаги са били посредник в нашите взаимоотношения със света.

Митът за косматия примат

В националния парк „Гомбе“, Танзания, приматолозите неизменно откривали в изпражненията на шимпанзетата листата на *Aspilia*, които при това никога не били смлени. Учените установили, че през няколко дни тези маймуни, вместо да се тъпчат както обикновено с диви плодове, се отправяли на път и понякога вървели в продължение на близо половин час, за да стигнат до място, обрасло с *Aspilia*. Шимпанзетата докосвали с устни листата им, сякаш за да ги опитат на вкус, после ги откъсвали и поставяли в устите си. Преживяли ги в продължение на няколко минути и ги поглъщали. Така понякога изяждали по тридесетина листенца.

Биохимикът Елой Родригес от Калифорнийския университет в Ървайн успява да изолира активната съставка в *Aspilia* — червеникава мазнина, известна днес като тиарубрин-А. Нийл Тауърс от Университета на Британска Колумбия пък установява, че тази съставка може да убива бактериите в невероятно ниски концентрации, дори 1:1 000 000. Изследванията на Родригес и Тауърс показват, че африканските народи използват листата на *Aspilia*, за да лекуват рани и стомашни колики. От четирите разновидности, срещани се в Африка, местните жители използват три — същите, които използват и шимпанзетата¹⁰. Родригес и Тауърс продължават своите изследвания на взаимоотношенията между флората и шимпанзетата и днес могат да идентифицират поне дузина растения, използвани със сходна цел от тези космати примати.

¹⁰ Rodriguez et al. (1985)

Ти си това, което ядеш

Нашата теория за появата на човека в светлината на саморефлексията се базира на следната теза: ти си това, което ядеш. Съществени промени в климата и новото разнообразие, което ще рече и мутагенно, меню, в съчетание с естествения подбор, ускоряват човешката еволюция. Всяка среща с нова храна, дрога или вкусово усещане е свързана с риск и непредвидими последици. И това важи в още по-голяма степен днес, когато храната ни съдържа хиляди слабо проучени консерванти и добавки.

Като пример за растение с потенциално влияние върху човечеството можем да вземем сладките картофи от вида *Dioscorea*. В тропиците сладките картофи се явяват надежден и питателен източник на храна. Нещо повече, някои близки разновидности съдържат съставки, които имат пряко отношение към овулацията. (Същите предоставят суровината за съвременните хапчета против забременяване.) Някое стадо примати може да бъде сполетяно от истински генетичен хаос, ако се храни единствено с тези видове. Вероятно много подобни сценарии, макар и с не толкова впечатляващи мащаби, са се случвали на първите хоминиди, които са експериментирали с нови храни в стремежа си да обогатят своите хранителни навици.

Да изядеш някое растение или животно е начин да откраднеш силата му, да си присвоиш неговата магия. В съзнанието на предписменото общество границите между дроги, храни и подправки едва ли са били ясно очертани. Шаманът, който се тъпче с люти чушлета, за да повиши телесната си температура, едва ли се намира в по-необичайно състояние на съзнанието от ентузиаста на тема нитрооксиди след продължителна инхалация. Ние значително се различаваме от своите братовчеди, приматите, по вкусовите усещания и стремежа си да разнообразяваме храната си. Някъде по еволюционната верига, благодарение на нашите нови — всеядни — хранителни навици и еволюиралия ни мозък с неговата способност да обработва данните от сетивата, сме стигнали и до онази щастлива находка, че храната може да се окаже великолепно преживяване. Така се ражда гастрономията, за да се съчетае с фармакологията, която със сигурност я предшества, тъй като грижите за здравето чрез регулиране на храненето се наблюдават сред много представители на животинския свят.

Стратегията на първите всеядни хоминиди е била следната: да изяждат всичко приличащо на храна и да повръщат онова, което се е оказвало неприятно на вкус. Така в менюто им попадат растения, насекоми и малки животни, издържали горния тест. Промениящото се меню и особено всеядността ще рече и постоянно колебаещо се химическо равновесие. Организмът би могъл да регулира тази алхимия чрез определени вътрешни процеси, но мутагенните влияния така или иначе ще нарастват и в процеса на естествения подбор ще започнат да се появяват все повече генетично вариращи индивиди. Резултатите от този естествен подбор са ускорените промени в нервната система, състоянията на съзнанието и поведението. Няма постоянни промени — всяка отстъпва мястото си на друга. Всичко тече...

Симбиозата

Освен че са влияели върху еволюцията на човечеството и другите животни, самите растения на свой ред са преживели определени промени. Тази съвместна еволюция навява мисълта за симбиоза. „Симбиоза“ има няколко значения. Лично аз имам предвид отношения между два биологични вида, които са от взаимна изгода. Биологичният и еволюционен успех на всеки вид е обусловен от този на другия. Въпросната ситуация е тъкмо противоположна на паразитизма, колкото и добре да се чувства паразитът, еволюирал в симбионт. Симбиотичната връзка, в която всеки се нуждае от другия, може да бъде много тясна в генетично отношение или поне по-открита. Докато взаимодействието между хора и растения е симбиотично и взаимноизгодно, тази връзка не е генетично програмирана. Става дума не за вкоренени навици, а за ясно видими отношения, особено ако ги съпоставим с примерите за истинска симбиоза в естествения свят.

Пример за генетично обвързани и следователно истински симбиотични отношения е онази малка и леко смешна рибка, *Amphiprion ocellaris*, която цял живот се навърта около морските анемони. Последните я закрилят от големите хищници, а тя на свой ред им се отплаща, като примамва по-едриите риби в района, в който анемоните дирят храна. Когато продължи по-дълго време, подобно взаимно изгодно сътрудничество се „институционализира“, като постепенно заличава генетичните различия между симбионтите. В крайна сметка единият организъм действително става част от другия, почти по същия начин, както митохондриите, тези

електроцентрали на животинската клетка, се съчетават с останалите структурни елементи, за да изградят самата клетка. Митохондриите имат своя специфичен генетичен компонент, чието родословие може да бъде проследено до свободно плаващите евкариотични бактерии, които някога, преди милиони години, са били самостоятелни организми.

Друг пример за симбиоза, който е достатъчно показателен и би могъл да се окаже от огромно значение за нашата собствена ситуация, е връзката между някои тропически мравки, наричани „листосекачи“ (*leafcutters*), и гъбите *Basidiomycete*. Ето как я описва Едуард Уилсън:

След като преодолеят и последната отсечка, натоварените с „фураж“ носачи се втурват към входа на мравуняка и потъват в рояците други мравки, щъкащи безспирно по лабиринта от криволичеши коридори, дълъг четири-пет метра и стигащ почти до самата река. Мравките оставят товара си в една подземна камера и с него се заемат други техни посестрими, малко по-дребни, които наклъцват листата на миниатюрни късчета, широки около милиметър. След няколко минути се появяват още по-дребни мравчици и започват да омесват тези късчета в лепкави топчета, които след това поставят при останалите в купчината листна маса. Тя е голяма колкото юмрук или човешка глава и е продълбана нашир и надлъж с тунели, затова напомня сивкав сунгер. Това е оранжерията на мравуняка: на повърхността ѝ расте симбиотичната гъба, която, наред с листната маса, е единствената храна на мравките. Структурата на гъбата напомня тази на снежинката. Тя пуска хифите си в листната каша, за да извлече съдържащите се в нея обилни количества полуразградени целулози и протеини.

Градинарският цикъл продължава. На сцената излизат нови мравки работници, по-дребни и от току-що описаните, които изскубват някои от гъсто прораслите хифи и ги присаждат на други места, специално подготвени за целта. Накрая най-мъничките работници — които и са най-много на брой — наглеждат лехите с хифи, като деликатно ги опипват с антенките си, почистват ги и ги плевят, ако са се появили спори и хифи на други видове гъби. От време на време изваждат някой чим от лехите и го занасят на по-едриите си посестрими.

Нито едно друго животно не е развило тази способност да превръща прясно набраната шума в гъби. Въпросното еволюционно събитие се е случило само веднъж, преди милиони години, някъде в Южна Америка. То е дало на мравките голямо предимство: вече са могли да изпращат за листа само „тясно специализираните“ в тази област работници, докато основната маса от популацията им е на безопасно място в подземното убежище. В резултат на това всички разновидности на „листосекачите“ — общо четиринадесет при *Atta* и двадесет и три при *Acromyrmex* — завладяват обширни части от американските тропици. Те консумират много повече зеленина от която и да било друг животински вид, дори и от гъсениците, скакалците, птиците и бозайниците.¹¹

Можем да простим това изявление на Едуард Уилсън, който е един от най-изтъкнатите представители на социобиологията, а именно че животните и гъбите били осъществили взаимно изгодно сътрудничество само веднъж в историята на Земята. От неговото описание на обществото на мравките листосекачи и техните „гъбарници“ аз успях да извлека доста от идеите, които развивам в своята преоценка на сложните ни взаимоотношения с растенията. Както сами ще видим, една от отличителните черти на номадско скотовъдския начин на живот е все по-широката употреба на психоактивни гъби. Както и при мравките земеделци, поведенческите модели в тези човешки общества са позволили на някои видове гъби да разширят чувствително сферата на своите изяви.

Човешката еволюция в нова перспектива

Първата среща между хоминидите и псилоцибните гъби явно е станала в най-дълбока древност, изпреварвайки появата на скотовъдството в Африка с може би милион години, ако не и повече. И през този междинен период гъбите не само са били събирани и изяджани, но по всяка вероятност са се превърнали и в обект на култ. Опитомяването на дивото говедо — една огромна крачка в еволюцията на човешката култура — означава не само по-тясна връзка с тези представители на животинския свят, но и по-широки контакти с псилоцибните гъби, защото те растат само в изпразнените на добитъка. В резултат на това взаимната зависимост между хора и гъби се разширява и задълбочава. Именно тогава религиозният ритуал, календарът и натуралната магия заемат полагащото им се място.

¹¹ Wilson (1984), p. 33

Скоро след срещата си с визионерските гъби и подобно на онези южноамерикански мравки, хората започват да доминират в своята сфера на разпространение и също се научават да държат на безопасно място „основната маса от популацията си“. В нашия случай тези „убежища“ са оградените със стени поселища.

Проследявайки хода на човешката еволюция, някои по-съобразителни наблюдатели поставят под въпрос сценария, предлаган от антрополозите. Еволюцията на по-висшите животни изисква много време и протича на отделни етапи, които обикновено траят поне по един милион години, а най-често десетки милиони. Но затова пък днешното човечество е еволюирало от висшите примати — с онези огромни изменения в обема на мозъка и цялостното поведение — за по-малко от един милион години. През последните 100 000 години нашият външен вид се е променил твърде малко. Но затова пък този удивителен разцвет на култури, социални институции и езикови системи е постигнат изключително бързо, за което съвременните биолози едва ли могат да дадат задоволително обяснение, а в интерес на истината, повечето от тях дори не се и опитват.

Всъщност тази липса на теоретичен модел не е особено изненадваща: прекалено много са неяснотите около комплексната ситуация, която непосредствено предшества и съпътства появата на човека. Данните от биологията и палеонтологията показват, че той е произлязъл от онези далечни примати, които впрочем не се различават радикално от съществуващите днес, но въпреки това *Homo sapiens* очевидно попада в отделна категория спрямо останалите представители на това семейство.

Всъщност всички размисли за човешката еволюция са размисли за еволюцията на човешкото съзнание. А откъде се е взело то? В обясненията си някои учени поставят основното ударение върху културата. Те изтъкват нашите уникални способности в сферата на езика и символите, използването на оръдия на труда, както и епигенетичната дарба за съхраняване на информация под формата на песни, произведения на изкуството, книги или компютри, като по този начин градим не само своята култура, но и история. Други предпочитат да подхождат като биолози и наблягат върху нашите физиологични и неврологични особености, и по-специално размерите и структурата на мозъчната кора, чиито дялове изпълняват сложни лингвистични процедури, съхраняват и предоставят информация, както и връзка с двигателните системи, имащи отношение към такива типично човешки дейности като речта и писането. В по-ново време се отчита и обратната връзка (фийдбек) между културата и биологичната онтогенеза, намираща израз в някои специфики на човешкото развитие, като по-продължителното детство и юношество, отлагането на половото съзряване и устойчивостта на много неонатални характеристики по време на зрелостта. За съжаление обединяването на тези гледни точки не води и до признаването на геномоформиращата роля на психо— и физиоактивните хранителни съставки.

И така, преди около три милиона години, вследствие от комбинираното въздействие на гореспоменатите процеси, в Източна Африка се появяват най-малко три вида протохоминиди. Става дума за *Homo africanus*, *Homo boisei* и *Homo robustus*. По това време на сцената излиза и всеядният *Homo habilis*, първият същински хоминид, идващ от същата категория примати, от която произлизат и два вида питекантропи вегетарианци.

Постепенно техният свят се разширява — първите хоминиди се движат сред калейдоскопично сменящи се степи и гори. Въпросните създания, чийто мозък е малко по-голям от този на шимпанзетата, вече ходят изправени и най-вероятно носят със себе си храна и разни сечива, докато ровят земята за грудки и насекоми. Ръцете им са по-дълги от нашите, дланите — с много по-силен захват. Предполага се обаче, че самата еволюция, довела до изправеното ходене и заселването в тревистите степи, е станала доста по-рано — преди пет, а според някои дори и девет милиона години. За съжаление не разполагаме с достатъчно данни за този преход.

Междувременно хоминидите разнообразяват и менюто си, първоначално състоящо се от плодове и малки животни, като прибавят към тях подземни корени и грудки. Една най-обикновена пръчка осигурява достъп до този дотогава неизползван източник на препитание. И до ден-днешен през определени сезони бабуините от саваната разчитат единствено на него. И бабуините, и шимпанзетата ловуват само на групи, като най-често тяхна плячка стават някои по-малки животинки. Но, общо взето, не си служат със сечива по време на лов, а нямаме и данни, че първите хоминиди са го вършели. И при трите групи — шимпанзета, бабуини и хоминиди — ловът е поле за изява на мъжките екземпляри. Но затова пък нашите предци са ловували и групово, и единично.

Ето че тогава се случва нещо мистериозно: мозъкът на *Homo habilis* започва бързо да се уголемява. За сведение тежал е около 770 грама, докато този на съперниците му от същата категория хоминиди — около 530 грама. И така, през следващите 2,5 милиона години протича една необичайно

бърза еволюция на мозъка, който увеличава размерите си и усложнява структурата си. Така преди около 750 000 — 1 100 000 години на сцената се появява ново действащо лице — *Homo erectus*, чийто брой стремително нараства. Мозъкът му тежи между 900 и 1 100 грама. Разполагаме с достатъчно данни, че въпросният хоминид е използвал сечива и е притежавал известни наценки на култура. В пещерата Чоукоутиен в Южна Африка са открити следи от огнища и обгорени кости, което означава, че там са приготвяли и някакви месни храни. Всичко това се свързва с *Homo erectus*, който е и първият хоминид, напуснал пределите на Африка преди около един милион години.

Според някои по-стари теории съвременното човечество е произлязло от *Homo erectus* горедолу по едно и също време, но в различни географски точки. Но днес все повече приматолози приемат тезата, че *Homo sapiens* също се е появил в Африка, преди 100 000 години, и е осъществил втората голяма миграционна вълна, за да се засели и в останалите части на планетата. В пещерата Бордър и тази при устието на р. Класиес откриваме доказателства, че най-ранните представители на *Homo sapiens* са се подвизавали и в степите, и в горите.

При един от многобройните опити за обяснение на този внезапен преход Чарлс Дж. Лъмсдън и Едуард Уилсън пишат следното:

Екологите, изследващи поведенческите модели, постепенно изградиха цяла теория, за да обяснят защо човекът е започнал да ходи изправен — нещо, което стои в основата на най-характерните биологични черти на съвременните хора. Първите маймуночовеци се преместили от вечно зелените тропически гори в по-открити и променящи се съобразно сезоните ареали или, казано по друг начин, слезли от клоните и заживели на земята. С течение на времето започнали да си строят нещо като „базови“ лагери, което довело и до съответното разделение на труда: някои индивиди, най-вероятно самки, се грижели не толкова за прехраната на общността, колкото за малките, докато други — най-вече самци — се пръскали в цялата околност, за да дирят храна. Ходенето на два крака се оказало огромно предимство в открита местност. По този начин ръцете на нашите далечни предци оставали свободни, което пък им позволявало да използват сечива, както и да отнасят намерената храна в лагера. От горното автоматично следвало, че храната щяла да се разпределя между всички членове на общността, което на свой ред утвърдило и съответните форми на взаимодействие като централни процеси в обществения живот на маймуночовеците. Същото важало и за тесните и продължителни връзки между представителите на двата пола, които, наред с повишената сексуалност, били поставени в услуга на отглеждането на потомството. Много от най-характерните черти на човешкото социално поведение са продукт на същия този комплексен процес на адаптация¹².

В африканската еволюционна лаборатория се редуват един след друг все по-развити типове хоминиди и, започвайки с *Homo erectus*, представители на всеки тип се разселват по земите на Евразия през междуледниковите периоди. Щом настъпи заледяване, миграцията замира и тогава във врящия котел, наричан днес Африка, в който протичат интензивни мутационни процеси, дължащи се на екзотичните храни и климатичните промени, „къкрят“ поредните нови хоминиди.

Когато тези наистина забележителни три милиона години изтичат, човешкият мозък вече е *утроил* размерите си! Лъмсдън и Уилсън определят явлението като „навярно най-бързото развитие на анатомичен орган в цялата история на живота на Земята“¹³. Подобна еволюция, и то на орган от първостепенно значение за конкретния биологичен вид, предполага изключително ефикасен естествен подбор.

Тъй като учените не могат да обяснят как това утрояване е станало за толкова кратък период, някои палеонтолози и еволюционисти излизат с теорията за „липсващото звено“ и трескаво издирват доказателства в нейна подкрепа. Днес тази теория общо взето се отхвърля. Ходенето на два крака, бинокулярното зрение, палецът, противопоставящ се на другите пръсти на ръката, и пр. — всичко това са факторите, благодарение на които във врящия котел на конкуриращите се хоминидни типове и стратегии изкрystalизира и човекът като самосъзнаващо се същество. Всъщност със сигурност знаем само, че промените в големината на мозъка са били съпроводени от осезателни промени в обществената организация на хоминидите. Те вече са си служели с оръдия на труда, както и с огъня и езика. Започнали са този процес като висши бозайници и са го приключили едва преди 100 000 години, но вече като разумни, самосъзнаващи се същества.

¹² Lumsden and Wilson (1983), p. 12

¹³ Lumsden and Wilson (1983), p. 15

Кое всъщност е липсващото звено?

Моята теза е следната: мутагенните психоактивни химически съставки в храната на първите хоминиди са оказали директно влияние върху тази реорганизация на мозъка и неговата способност да обработва информация. Най-вероятно съдържащите се в растенията алкалоиди и по-специално халюциногенните съставки от рода на псилоцибин, диметилтриптамин (ДМТ) и хармалин са послужили като катализатори за появата на самосъзнание у човека. Халюциногените, присъстващи в редица добре познати растения, са стимулирали нашата способност да обработваме получената информация, т.е. повишили са чувствителността ни към околната среда и по този начин са спомогнали за бързото уголемяване на човешкия мозък. На един по-късен етап от същия процес халюциногените са служели като катализатори за развитието на въображението и появата на съответните психологически стратегии и упования, стоящи в основата на езика и религията.

В края на 60-те години Роланд Фишър експериментира с псилоцибин. Дава го в малки дози на студенти и след това проверява дали ще успеят да засекат момента, в който паралелните дотогава линии започват да се пресичат. Установява, че точно тази способност се засилва под влияние на псилоцибина¹⁴.

Когато обсъждах въпросния експеримент със самия Фишър, той се усмихна под мустак и направи следния коментар:

— Ами най-общо казано, нещата стоят така: при определени обстоятелства, т.е. ако е взел дрога, човек е по-добре информиран за околната реалност от този, който не е взел.

Тази шеговита реплика се запечата в съзнанието ми. В началото я възприемах просто като академичен куриоз, но по-късно осъзнах, че Фишър се бе опитал да ми съобщи нещо много съществено. В каква насока би се развила еволюционната теория, ако нейните поддръжници приемат, че определени *навици*, имащи отношение към химическите субстанции, повишават нашата адаптивност и по тази причина оставят дълбоки следи не само в поведението, но дори и в генома на *някои* индивиди?...

Трите гигантски крачки на човечеството

Опитвайки се да намеря отговор на този въпрос, аз съставих следния сценарий, който някои може би ще определят като чиста фантазия. Става дума за света, видян в определен ракурс, при който хилядолетията са просто сезони — визия, до която бях стигнал след дългогодишни занимания по темата. Нека си представим за миг, че сме успели да се измъкнем от жукащия рояк гени, наречен биологична история. Дистанцията ще ни позволи да видим последиците от промените в храненето и климата, които са протичали толкова бавно, че нашите предци едва ли са ги усещали. Сценарият включва и този момент: комплексният ефект на псилоцибин се проявява на три различни нива. Със своите уникални свойства псилоцибинът е единствената субстанция, която, вярвам, би могла да реализира този сценарий.

На първото и най-долно ниво се проявява ефектът, отбелязан и от Фишър: приет в малки дози (в началото случайно, при търсене на храна и без да се отчита неговата психоактивност, но с течение на времето тази употреба може да стане и напълно преднамерена), псилоцибинът изостря зрението и контурите на околните обекти изпъкват по-отчетливо. Логично е да се предположи, че тези му свойства са били оценени най-вече от ловците събирачи — те едва ли биха пропуснали да се възползват от предимствата, които им дава този „химически бинокъл“. Колкото „по-зорки“ са ловците, толкова по-голям успех ще има тяхната група в отглеждането на потомството. Тези ловци ще доставят повече храна, което означава и по-голям шанс за потомците им да достигнат полова зрялост. От горното следва естественият извод, че при групите, които не употребяват псилоцибин, вероятността да оцелеят е по-слаба.

Тъй като въздейства на централната нервна система, псилоцибинът може да бъде използван като стимулант и афродизиак. По-честата употреба на псилоцибин предполага и по-чести копулации или, с други думи, на това второ ниво гъбите директно стимулират възпроизводителността. Псилоцибинът позволява регулирането и планирането на сексуалната дейност вътре в групата и съобразяването ѝ с лунните цикли (което ще рече — и със събирането на псилоцибните гъби). Всичко това би могло да се приеме и като първа крачка към създаването на ритуала и религията. Със

¹⁴ Fischer et al. (1970), pp. 190–197

сигурност на третото и най-висше ниво на преден план в племенното съзнание излизат религиозните потребности, което се обяснява със силата и необичайността на самото преживяване.

Тоест последното ниво е и нивото на същинския шаманистичен екстаз. Псилоцибната интоксикация е преживяване с невероятна широта и дълбочина, което ни извисява над тягостната сивота на ежедневието. Това е срещата с Изцяло Другото, оказваща същия разтърсващ и мистериозен ефект върху нас, както и върху онзи наш далечен прародител, сдъвкал някоя от тези гъби. В шаманистичния екстаз се преодоляват привичните рамки на времето и пространството, което пък сплотява общността, използваща халюциногени, и стимулира сексуалната ѝ дейност. Това на свой ред означава нови комбинации от гени, по-висока раждаемост и повишено чувство за отговорност пред потомството на групата.

Независимо от дозите, в които е била приемана, гъбата е притежавала магичното свойство да стимулира адаптивността на своите архаични почитатели и техните групи. Изостреният взор, сексуалната възбуда и сблъсъкът с трансцендентното съответно са увеличавали възможностите за набавяне на храна и за поддържане на сексуалната мощ, което пък е означавало по-многобройно потомство и достъп до селенията на свръхестествените сили. Всичко това е можело лесно да се регулира чрез по-прецизна дозировка и честота на приема. В Глава IV ще се спрем обстойно и на още едно забележително свойство на псилоцибина — да стимулира познавателните и комуникативните функции на мозъка. В това отношение ефектът му е толкова неотразим, че спокойно можем да го наречем основен катализатор в еволюцията на езика.

Назад към Ламарк

Тези идеи неизбежно ще пробудят възражения, с които също ще трябва да се занимаем. Моят сценарий за появата на човека като че ли лъха на ламаркизъм, един от чиито постулати гласи, че характерните черти, които придобива един организъм с течение на живота си, могат да се предадат и на неговото потомство. Класически пример в това отношение са жирафите, чиито шии се издължили, защото непрестанно ги протягали, за да достигат по-високите клони на дърветата. Това простодушно, но и доста смислено обяснение яростно се заклеявява от неодарвинистите, които напоследък диктуват модата в естествознанието и еволюционната теория. Според тях мутацията е нещо абсолютно случайно и едва след като се утвърди като признак на даден организъм, влиза в ход и естественият подбор, който сяко и безпристрастно изпълнява своята функция да съхранява индивидите, разполагащи с подобни предимства.

Та техните възражения биха прозвучали така: добре, да приемем, че гъбите се отразяват добре на нашето зрение, сексуален живот и комуникативни способности, само че как тези „екстри“ стават част от човешкия геном и се превръщат в специфична човешка черта? Негенетичните подобрения в органичните функции, дължащи се на външни агенти, блокират генетичните резервоари на съответните способности и по този начин те се оказват излишни, т.е. не могат да бъдат наследствени. С други думи, ако някой необходим метаболит присъства в наличната храна, няма да се наложи да се развива определена характерна черта за ендегенен израз на този метаболит. По този начин гъбата ще създава индивиди с по-скромни зрителни, езикови и умствени способности. Природата няма да им предлага тези подобрения чрез органичната еволюция, защото необходимата за целта метаболитна „инвестиция“ не ще се изплати, докато яденето на гъби не изисква подобни разходи на метаболити. Но ето че днес всички ние разполагаме с въпросните подобрения, без да взимаме гъби. Как тогава тези модификации, причинявани от гъбите, са влезли в генома?

Краткият отговор на това възражение, който не изисква позоваване на идеите на Ламарк, е следният: наличието на псилоцибин в храната на хоминидите е променило параметрите на процеса на естествения подбор, променяйки поведенческите модели, с които този подбор оперира. Експериментирането с много видове храни е станало причина за общото нарастване на случайните мутации, протичащи в процеса на естествения подбор, докато подобряването на зрението, езиковите способности и ритуалната консумация на гъбите са представлявали нови поведенчески модели. Един от тези нови модели, използването на езика, което дотогава е било само една маргинална човешка особеност, изведнъж се оказва много полезно в контекста на новия житейски стил. Тоест включването на псилоцибина в храната на нашите предци е променило параметрите на човешкото поведение в полза на модели, базиращи се на повишената употреба на езика. На свой ред тази придобивка — словото — води до по-богат речников запас и повишена способност за запаметяване. Употребяващите псилоцибин индивиди развиват съответните епигенетични правила или културни форми, които им позволяват да оцеляват и да се възпроизвеждат по-добре от другите индивиди. В

последствие по-ефикасните в епигенетично отношение поведенчески стилове се разпространяват сред цялата популация заедно с гените, които ги стимулират. По този начин популацията еволюира и в генетичен, и в културен план.

Колкото до зоркото зрение, може би широко разпространената употреба на коригиращи лещи сред съвременното човечество е наследство от онзи дълъг период на „изкуствено“ подобряване на зрението с помощта на псилоцибин. Впрочем, според една от школите в естествознанието, атрофирането на обонянието у днешните хора е резултат от онази необходимост на техните гладни и всеядни предци да преодоляват отвращението си от някои по-остри миризми и вкусови усещания, примерно мърша. Подобни модификации са нещо обичайно в еволюцията. Потискането на отвращението е позволявало на хоминидите да включват в менюто си и такива храни, които при други обстоятелства просто биха подминали. А може би това подсказва нещо много по-съществено за нашата еволюционна връзка с храната. Ето какво пише моят брат Денис:

Привидната атрофия на човешкото обоняние може би в действителност представлява една функционална промяна на примитивните, ориентирани към външния свят хеморецептори в интериоризирана регулаторна функция. Тази функция вероятно е свързана с феромоналната система, която се контролира най-вече от гръбначния мозък и благодарение на която се осъществяват редица психосексуални и психосоциални контакти между отделните индивиди. Наред с другите си функции гръбначният мозък е склонен да потиска гонодалното развитие и първите признаци на пубертета, а този механизъм явно играе важна роля в запазването на неонаталните характеристики. Забавеното съзряване и продължителното детство и юношество са от съществено значение за неврологичното и психологическото развитие на индивида, тъй като предлагат подходяща среда, позволяваща постнаталното развитие на мозъка в първите формиращи години. Символичните, познавателни и езикови влияния, на които е подложен мозъкът през този период, са от съществено значение за неговото развитие и са факторите, които ни превръщат в онези уникални, мислещи, боравещи със символи и използващи езика същества, каквито сме. Невроактивните амини и алкалоиди в храната на ранните примати трябва да са изиграли ключова роля в биохимичната активация на гръбначния мозък и последвалата адаптация¹⁵.

Да свикнеш с вкуса

Хората изпитват едновременно влечение и отвращение към онези субстанции, чийто вкус преминава границите на допустимото. Храните с много подправки, горчиви или пък ароматни, предизвикват силни реакции у нас. За такива храни обикновено казваме, че човек трябва да свикне с вкуса им. Това важи за френското сирене и бърканите яйца, но също така и дори в още по-голяма степен важи за дрогите. Да си спомниш първата цигара или първата глътка бърбън означава да си спомниш как твоят организъм яростно се е противопоставил на новото специфично усещане. Явно повторението е ключът към свикването, което подсказва, че процесът е сложен и включва и поведенческа, и биохимична адаптация.

Но онова, за което говорим, започва да звучи странно и плашещо, когато става дума за привикване към наркотици. Нещо чуждо на тялото постоянно се вкарва в него, и то след съзнателно решение. Тялото свиква с новия химически режим, нещо повече, не само че го приема като напълно уместен и подходящ, а и излъчва тревожни сигнали, когато той бъде прекратен. Тези сигнали могат да бъдат и психологически, и физиологически, и ще се усещат, когато новата химическа среда в тялото е изложена на опасност по една или друга причина, включително и съзнателно решение да бъде прекратена употребата на въпросната субстанция.

Молекулярните запаси на природата съдържат огромно количество най-различни химикали. В случая говорим за една относително малка група съставки, които взаимодействат със сетивата и съответните неврологични процеси. Тези съставки включват всички психоактивни амини, алкалоиди, феромони и халюциногени, тоест всички съставки, които могат да взаимодействат с някое от нашите сетива — вкус, обоняние, зрение, слух, както и с техните комбинации. Свикването с вкуса на тези съставки, изграждането на определен поведенчески и физиологичен навик е онова, което наричаме синдром за химическа пристрастеност.

Тези съставки имат забележителното свойство да ни напомнят за нашата уязвимост, но и за това, че сме способни на велики дела. Дрогите, както въпреки и реалността, сякаш са орисани да

¹⁵ McKenna, Dennis, „Hallucinogens and Evolution“. Seminar transcript abstract, given in 1984, Esalen, p. 2

объркват онези, които търсят ясни, отчетливи граници и едно по-удобно разделение на света — на черно и бяло. Как ще се справим с това предизвикателство — да определим бъдещите си взаимоотношения с тези съставки, както и измеренията на риска и възможностите, които те предлагат, — може би ще покаже какъв е нашият потенциал за оцеляване и еволюиране като мислещи същества.

Глава III

По следите на реалния прототип на дървото на познанието

Той се отдръпна от разлудувалите се пламъци и направи няколко крачки встрани, за да пусне една вода. Собственият му глас звучеше някак приглушено и гърлено. *Ни, ни, ни, ниши* Тази, Която Ни Храни, изглеждаше необичайно силна в нощта на пълнолунието. Омагьосан от околния пейзаж, преобразил се от интоксикацията и лунната светлина, той се отдалечи още повече от обичайната битова суетня.

Хекули бе наблизил, усещаше го. При тази мисъл косъмчетата отзад на врата му настръхнаха. Отекна някакъв звук, като че ли издрънчаха семенца в кратунка. Точно тогава видя и *хекули* — изглеждаше като сияйно цвете, уста или сфинктер, увиснал в пространството. А зад него имаше и други, които бавно кръжаха в мрака, едни на една страна, други на друга. Наобиколиха го като стадо любопитни медузи. Когато най-близкото го докосна, изригна нежна експлозия, която се преля в тялото му. В същия миг в главата му лумна розовата светлина на зората. Изпълни го присъствието на „нещото“. Заредиха се стремително най-различни усещания. Времето се разпадаше. Наоколо закръжаха флуиди от замръзнал ахат и описваха шеметни спирали. Имаше чувството, че потъва блажено в смъртта — беше като неистов оргазъм, в който се самоутвърждаваше. Мехурчето на неконтролираната досега емоция разцъфна на устните му. По бузите му рухнаха сълзи. И друг път бе изричал тези слова, но никога по този начин, а и не ги бе разбирал така, както сега.

Та водос! Та водос! Аз съм! Аз съм!

Халюциногените като истинското липсващо звено

Идеята, която развиваме в тази книга, е, че едно определено семейство на активни химически съставки, т.нар. индолони халюциногени, са играли решаваща роля при появата на нашата най-съществена човешка черта, а именно самосъзнанието. В такъв случай е важно да се знае какво представляват тези съставки и какви роли изпълняват в природата. Определящата характеристика на тези халюциногени е структурна: всички те имат петделна пентексилна група, свързана с по-добре познатия бензолов пръстен. Тези молекулярни пръстени правят индолите свръхреактивни в химическо отношение и затова те са идеалните молекули за метаболитната дейност в енергийния свят на органичния живот.

Халюциногените могат да бъдат психоактивни и/или физиологически активни, както и да влияят на много системи в тялото. Някои индоли са ендогенни за човешкото тяло, като добър пример в това отношение е серотонинът. Много повече са екзогенните, срещащи се в природата и в растенията, които можем да ядем. Други действат като хормони и регулират степента на сексуалната зрялост. Други пък влияят на настроението или поддържат организма в будно състояние.

Индоловите семейства на съставки, които са силни визиогени и също се срещат в растенията, са четири на брой:

1. Съставки от типа на ЛСД. Срещащи се в три сорта на грамофончето (*Ipomoea purpurea*) и моравото рогче (*Claviceps purpurea*), халюциногените от този тип са редки в природата. Това, че ЛСД е най-известният халюциноген, несъмнено се дължи на факта, че през 60-те години бяха произведени и продадени милиони дози от него. ЛСД е психеделик, но са необходими доста високи дози, за да се постигне халюциногенния *paradis artificiel*, т.е. живи и убедителни трансцендентни халюцинации, които се предизвикват от ДМТ и псилоцибин в доста умерени дози. Въпреки това много изследователи подчертават важността на нехалюциногенните ефекти на ЛСД и другите психеделици. Тези ефекти включват усещането за разширяване на съзнанието и по-висока скорост на мисълта, способността да вникваш в редица проблеми, свързани с поведението, житейските модели и взимането на сложни решения.

ЛСД продължава да се произвежда и продава в много по-големи количества от всеки друг халюциноген. Показало е, че може да бъде от полза в психотерапията и лечението на хроничния алкохолизъм. „Където и да е било изпробвано, по целия свят, то неизменно се е доказвало като

интересно лекарство за едно много старо заболяване. Някоя друга дрога не е постигала неговите рекорди в спасяването на хора от страданията на алкохолизма — и директно, като част от лечение, и индиректно, като средство за добиване на ценна информация.“¹⁶ Но поради медийната истерия неговият потенциал може би никога няма да бъде опознат напълно.

2. *Триптаминови халюциногени (по-специално ДМТ, псилоцин и псилоцибин)*. Триптаминовите халюциногени се срещат в почти всички висши растения, например бобовите, докато псилоцинът и псилоцибинът се съдържат в гъби. ДМТ също така се появява ендогенно в човешкия мозък. По тази причина ДМТ може би изобщо не бива да се смята за дрога, но интоксикацията с него е най-дълбока и зрелищна в сравнение с останалите халюциногени, забележителна със своята краткотрайност, интензивност и нетоксичност.

3. *Бетакарболини*. Бетакарболините като хармин и хармалин могат да имат халюциногенен ефект в дози, близки до токсичните. Те играят важна роля във визионерския шаманизъм, защото инхибират ензимните системи в тялото, които иначе биха неутрализирали халюциногените от типа на ДМТ. Затова бетакарболините могат да се комбинират с ДМТ, за да се удължат и интензифицират зрителните халюцинации. Тази комбинация стои в основата на халюциногенната отвара *аяуаска* или *яге*, използвана в басейна на Амазонка. Бетакарболините са си легални и до съвсем скоро практически непознати на широката публика.

4. *Ибогаини*. Тези субстанции се срещат в два сходни вида дървета в Африка и Южна Америка, *Tabernanthe* и *Tabernamontana*. *Tabernanthe iboga* е малък храст с жълти цветове, родственик на кафето, който има дълга история на употреба в тропическа Западна Африка. Неговите активни съставки имат структурни сходства с бетакарболините. Ибогаинът е по-популярен като силен афродизиак, отколкото като халюциноген. Въпреки това, ако се приема в достатъчни дози, може да предизвика ефектни визуални и емоционални преживявания.

Тези няколко параграфа може би съдържат най-важната и вълнуваща информация за света на природата, която човечеството е успяло да събере след отдавна забравеното раждане на науката. Тази информация е много по-важна за нас от новината за антинеурино, както и по-обнадеждаваща от откриването на някой нов квазар. И тя гласи, че определени растения и по-точно съставки отключват забравените двери, водещи към онези светове на прекия опит, които така притесняват нашата наука, а и самите нас. Ако бъде правилно разбрана и приложена на дело, тази информация може да се окаже пътеводният знак, който ще ни помогне да се завърнем в изгубения рай, от където тръгват и нашите корени.

Да подирим дървото на познанието

Ако искаме да разберем кои индолнови халюциногени и кои растения са могли да изиграят ключова роля в еволюцията на съзнанието, ще трябва да отчетем и следните няколко важни момента.

Растението, което търсим, трябва да е *африканско*, тъй като разполагаме с необорими доказателства, че човешкият вид се е зародил в Африка. По-конкретно, това растение би трябвало да вирее в саваните, тъй като това е средата, към която са се учили да се приспособяват нашите всеядни предци, усъвършенстващи ходенето на два крака, както и знаковите си системи.

Растението не бива да изисква никакви приготовления — то трябва да е активно в своето естествено състояние. Би било лекомислено да предположим обратното, тъй като смесите, екстрактите и концентрациите принадлежат към по-късни стадии на културата, когато човешкото съзнание и употребата на езика вече са били утвърдени.

Растението трябва да е достъпно през цялото време за една номадска популация, да е лесно разпознаваемо и в изобилие.

Растението трябва да оказва незабавен и благотворен ефект върху индивидите, които го консумират. Само по този начин то би могло да се утвърди като част от диетата на хоминидите.

Тези изисквания драматично намаляват броя на евентуалните кандидати. Впрочем Африка страда от недостиг на халюциногенни растения. Този недостиг и контрастиращото изобилие на такива растения в тропиците на Новия свят вероятно никога няма да получат удовлетворително обяснение. Трябва ли да определяме просто като съвпадение фактът, че колкото по-дълго естествената среда е била изложена на въздействието на човешките същества, толкова по-малко са нейните натурални халюциногени, както е по-малък и общият брой на растенията, виреещи в нея?

¹⁶ Hoffer and Osmond (1968)

Днес Африка не предлага почти никакви местни растения, които биха могли реално да претендират за ролята на катализатори на съзнанието сред еволюиращите хоминиди.

В саваните има много по-малко видове растения, отколкото в горите. Ето защо е твърде вероятно, че хоминидът би изпробвал всяко растение, изпречило се пред очите му в саваната. Изтъкнатият географ Карл Саур е смятал, че по принцип няма такова нещо като „естествена савана“. Според него всички савани са дело на човешка ръка — резултат от многолетно сезонно палене. Той се аргументира с факта, че всички видове растения, срещащи се в саваните, могат да бъдат открити и в периферните зони на горите, докато един много голям процент от горските растения отсъства от самите савани. Затова Саур стига до извода, че саваните са сравнително ново явление, съпътстващо овладяването на огъня от човешките същества.¹⁷

Отсяване на кандидатите

Днес само религията *бвити* на фангите¹⁸ в Камерун, Габон и Заир може да се нарече автентичен африкански култ към халюциногенни растения. От това можем да предположим, че използваното в случая растение, *Tabernanthe iboga*, е имало известно влияние над праисторическите хора. Само че няма абсолютно никакви свидетелства, че е било използвано до началото на XIX в. Например за него не споменават португалците, а те са търгували от векове с народите на Западна Африка. Тази липса на данни е необяснима, особено ако някой се опитва да ни убеди, че употребата на това растение датира от дълбока древност.

Социологическият анализ показва, че *бвити* е сила, която не само сплотява групата, но и заздравява брачните връзки. Разводът винаги е бил източник на напрежение за фангите. Това се дължи на факта, че той се дава лесно, но пък е следван от сложни, продължителни и най-често разорителни преговори с другата страна, свързани с връщането на част от зестрата.¹⁹ Вероятно *ибога*, освен че е халюциноген, активира един феромон и тази му репутация на афродизиак обяснява донякъде защо консумацията му е станала част от брачната церемония.

Самото растение е храст със средни размери и идва не от саваната, а от тропическата гора. Рядко се среща в диво състояние.

В резултат от европейските контакти с тропическа Африка *ибога* е първият индол, който става моден в Европа. Настойките от това растение стават извънредно популярни във Франция и Белгия, след като *ибога* е представена на обществеността на Парижкото изложение през 1867 г. Този суров екстракт е бил продаван в Европа като „Ланбарен“, универсално средство, лекуващо всичко, от неврастения до сифилис, но действащо най-вече като афродизиак. Алкалоидът обаче е изолиран едва през 1901 г. Последвалата вълна от изследвания дава, поне в началото, обнадеждаващи резултати. Всички с нетърпение очакват лекарството, което веднъж завинаги ще реши проблема с мъжката импотентност. Но след като се сдобива с химически характеристики, *ибогаинът* бързо е забравен. Независимо че никога не са изтъквани каквито и да било доказателства, че е опасна или адиктивна, тази съставка попада в списъка на най-строго контролираните дроги в Съединените щати (*Schedule I*), което крайно затруднява по-нататъшните й изследвания. И до ден-днешен ефектът на *ибогаина* върху хората е почти неизследван.

Онова, което знаем за култа към *ибога*, е събрано от антрополозите. Настърганите корени на това растение се взимат в доста обилни количества. Сред фангите е разпространено убеждението, че те са усвоили този обичай по време на многовековните си миграции и по-специално, когато са влизали в контакт с пигмеите, които ги научили да използват силата на *бвити*. Кората на корена на *Tabernanthe iboga* съдържа психоактивни съставки. Според фангите трябва да погълнеш доста грамове от този материал, „за да ти се отвори главата“. Но случи ли се това веднъж, вече са достатъчни и по-малки количества, за да се получи желаният ефект.

Независимо че този култ е доста интересен, аз не мисля, че *ибога* е послужила като катализатор на съзнанието в еволюиращото човечество. Както се спомена, няма данни, че употребата му датира от някаква по-дълбока древност, а и самото растение не произхожда от саваните. Освен това в малки дози отслабва нормалното зрение, стимулирайки появата на остатъчни образи, ореоли и „черти“.

¹⁷ Saur (1973)

¹⁸ *Фанг* (наричани още *пангве* или *пахуин*) — група родствени народности, включващи, освен самите фанги, етон, яунде, мвеле, булу и др., които днес живеят по долното течение на р. Санага в Камерун, край р. Отоуе в Габон, Рио Муни и др. Езиците, на които говорят, спадат към семейството банту. — Б.пр

¹⁹ Fernandez (1982)

Не са известни никакви растения, съдържащи съставки от типа на ЛСД, които са били използвани в Африка. Не може да се каже, че подобни съставки изобилстват в местната флора.

Peganum harmala, гигантското сирийско седефче, има богато съдържание на бетакарболина хармин и днес се среща в диво състояние в безводните области на Средиземноморска Африка. Само че няма данни това растение да е било използвано в Африка като халюциноген и във всички случаи трябва да се концентрира и/или комбинира с ДМТ, за да бъде активиран неговият визионерски потенциал.²⁰

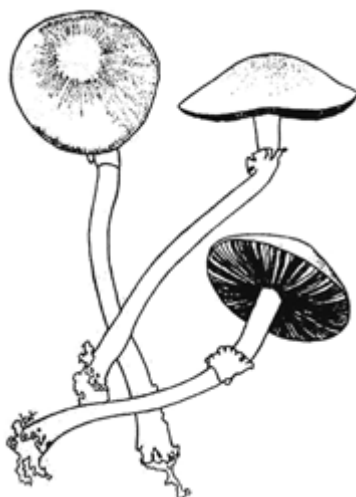
Прарастението

Ето че по пътя на елиминацията оставаме само с халюциногените от триптаминов тип — псилоцибин, псилоцин и ДМТ. В саваната тези съставки биха могли да се появят в копрофилните гъби, съдържащи псилоцибин, или в тревата, съдържаща ДМТ. Но тъй като ДМТ трябва да се извлича и концентрира — нещо, надвишаващо техническите умения на ранните хоминиди, — въпросните треви никога не са могли да предложат достатъчно количество ДМТ, за да се получи ефикасен халюциноген. Тогава продължаваме с елиминацията и не ни остава друго, освен да приемем, че в този случай са замесени гъбите.

Когато нашите далечни предци са напуснали горите и са се заселили в саваните, те все по-често са срещали копитни животни, които са намирали обилна паша там. Тези животни са се превърнали в техен основен източник за препитание. Нашите предци често са се натъквали на изпражненията им, както и на гъбите, растящи в тях.

Някои гъби съдържат псилоцибин: разновидностите на *Panaeolus* и *Stropharia cubensis*, наричана още *Psilocibe cubensis*. Последната е именно прословутата „вълшебна гъба“, днес отглеждана в домашни условия по целия свят.²¹

От тези видове само *Stropharia cubensis* съдържа псилоцибин в концентрирани количества и няма съставки, които причиняват гадене. Тя единствена е пандемична — среща се навсякъде в тропиците или поне там, където пасат говедата от типа зебу (*Bos indicus*). Тук възникват някои въпроси. Дали *Stropharia cubensis* расте само в изпражненията на зебу, или може да бъде открита и в изпражненията на други подобни животни? Кога се е появила в природата? Първото ѝ научно описание е на американския ботаник Ърл, направено през 1906 г. в Куба, но напоследък в научните среди се налага мнението, че нейната родина е Югоизточна Азия. При археологически разкопки в Тайланд, в местността Нон Нак Тха, където човекът се е заселил 150 000 г. пр.Хр., са намерени кости на зебу в близост до човешки гробове. Днес *Stropharia cubensis* е широко разпространена в тази област. От това можем да предположим, че гъбата е била използвана като халюциноген там, където хора и добитък са еволюирали заедно.

Stropharia cubensis

Има предостатъчно доказателства в подкрепа на тази теза, че *Stropharia cubensis* е Прарастението, пътят на Женския разум на планетата, предоставил ни — с въвеждането на палеолитния култ към Великата рогата богиня — нужните познания, които са ни позволили да живеем в динамично равновесие с природата, другите и самите себе си. Употребата на

²⁰ Grade and Zarkov (1968)

²¹ Oss and Oeric (1986)

халюциногенната гъба се е превърнала в нещо като естествен навик с важни поведенчески и еволюционни последици. Тези взаимоотношения между хора и гъби е трябвало също така да включват и зебута, тъй като те са били единственият източник на *Stropharia cubensis*.

Тези взаимоотношения вероятно са възникнали преди не повече от един милион години, когато започва и ерата на номадите ловци. Последните 100 000 години явно са били най-плодотворният период, защото тогава скотовъдството достига своя разцвет. Тъй като цялата връзка датира отпреди не повече от един милион години, няма да говорим за биологична симбиоза, тъй като на нея биха й трябвали много милиони години, за да се развие. По-скоро ще говорим за дълбоко вкоренен обичай, изключително устойчив културен навик.

Онова, което наричаме човешко взаимодействие с гъбата *Stropharia cubensis*, не е било статична, а динамична връзка, благодарение на която сме се издигали на все по-високо ниво на култура и индивидуално самосъзнание. Аз съм убеден, че употребата на халюциногенни гъби в африканските савани ни е дала модела на всички религии, появили се след това. А когато след дълги векове на бавна забрава, миграции и климатични промени познанието на тайната е било окончателно изгубено, ние сме разменили партньорството за доминирането, хармонията с природата — за поругаването на природата и поезията — за научната софистика. Накъсо, разменили сме рожденото си право да бъдем партньори в драмата на живия планетарен разум за отломките на историята, воюването, невротата и — ако не се опомним навреме — гибелта на планетата.

Какво представляват растителните халюциногени?

С оглед на важната роля на халюциногените в човешката еволюция, би било съвсем естествено да проучим какво всъщност правят мутагените и другите странични продукти за растенията, в които се появяват. Това е една ботаническа загадка, която и до днес предизвиква спорове сред биолозите еволюционисти. Изказвано е мнението, че токсичните и биоактивни съставки се произвеждат в растенията, за да им придадат неприятен вкус и по този начин да бъдат негодни за ядене. Изказвано е и противоположното мнение, че тези съставки имат за цел да привличат насекомите и птиците, чрез които става опрашването и разпространяването на семената.

Едно по-правдоподобно обяснение за наличието на тези съставки в растенията се базира на тезата, че те всъщност изобщо не са вторични или периферни. Доказателство за това са алкалоидите, които, макар и обикновено смятани за вторични, се образуват в най-големи количества в тъканите, които играят най-активна роля в общия метаболизъм. Алкалоидите, включително и всички халюциногени, обсъждани тук, не са никакви инертни крайни продукти на растенията, в които се появяват, а са в динамично състояние, вариращо и в тяхната концентрация, и в степента им на метаболитно разпадане. Ролята на тези алкалоиди в алхимията на метаболизма ясно показва, че те са жизненоважни за организма и неговите стратегии за оцеляване, но действат по начини, които все още не разбираме.

Едно от евентуалните обяснения е, че някои от тези съставки могат да бъдат екзоферомони. Екзоферомоните са своеобразни химически „проводници“, които действат не само в рамките на един отделен вид, а на цели семейства, така че всеки от тях влияе на представителите на най-различни видове. Някои екзоферомони действат по начин, който позволява на една относително малка група от тях да влияе на общност или цял биом.

Идеята, че природата е едно органично и планетарно цяло, контролиращо собственото си развитие чрез химически сигнали, може да се стори на някои твърде радикална. От XIX в. сме наследили представата за природата като някаква „бойна арена“, където цари безмилостният и лишен от разум естествен порядък, в който оцеляват само онези, които могат да удължат съществуването си за сметка на съперниците си. А съперниците, според тази теория, са всички останали в природата. Все пак повечето биолози днес смятат, че тази класическа Дарвинова теза крие доста недостатъци. Общо взето се приема, че природата не е някаква безкрайна война между видовете, а по-скоро един безкраен танц на дипломатията. А дипломатията вече предполага език.

Природата явно съумява да максимализира взаимното сътрудничество и координацията на индивидуалните цели. Да бъдеш необходим на организма, с който споделяш околната среда — ето това е стратегията, която осигурява прехранването и оцеляването на вида. В тази стратегия най-важни са комуникацията и чувствителността към сигналите. Става дума за езикови умения.

Идеята, че природата е жив организъм, чиито взаимосвързани компоненти си въздействат и комуникират, като изпращат химически сигнали в околната среда, едва сега започва да привлича по-

сериозно внимание. Но природата е склонна към пестеливост — тя обикновено демонстрира същата еволюционна реакция към даден проблем, който вече е проявявала, стига ситуацията да го позволява.

Трансцендентното Друго

Ако халюциногените функционират като химически проводници, свързващи отделните видове, то тогава динамиката на тясната връзка между приматите и халюциногенните растения се изразява в предаването на информация от единия вид на другия. Там, където не виреят такива растения, това предаване на информация се е осъществявало извънредно бавно, но при наличието на халюциногени дадена човешка култура по-бързо е усвоявала новата сензорно въвеждана информация, както и новите поведенчески модели и по този начин се е издигала на все по-високи нива на самосъзнание. Аз го наричам „срещата с Трансцендентното Друго“, ала това е само едно название, но не и обяснение.

От определена гледна точка Трансцендентното Друго е самата природа, възприемана като живо и разумно същество. От друга, тя е неподозираното единство на всички сетивни усещания, съхраняващо спомените за миналото и предчувствията на бъдещето. Трансцендентното Друго е онова, с което човек се сблъсква, когато приема мощни халюциногени. Това е най-върховната Мистерия на нашето битие като биологичен вид и като отделни индивиди. Трансцендентното Друго е Природата, но без нейната вдъхваща привидна сигурност маска на обичайното време, пространство и каузалност.

Разбира се, не е лесно да си представим тези по-висши нива на самосъзнанието. Когато се опитваме да сторим това, ние явно очакваме от езика да изрази нещо, което поне засега стои отвъд неговите възможности, то е транслингвистично. В тази ситуация псилоцибинът — халюциногенът, срещащ се единствено в гъбите — е едно ефикасно средство. В крайна сметка неговият основен синергетичен ефект се реализира в сферата на езика. Той стимулира вокализацията, усилва артикулацията и преобразява езика в нещо видимо. Ето защо той би могъл да е играл съществена роля във внезапната поява на съзнанието и езика сред първите хоминиди. Да, ние май буквално сме изияли своя път към по-висшите нива на съзнание. В този контекст е важно да се отбележи, че най-мощните мутагени в природата се образуват в плесените и гъбите. Гъбите и житните култури, заразени от плесени, вероятно са оказали огромно влияние върху животинските видове, включително и приматите, които са еволюирали в саваните.

Глава IV

Растения и примати: пощенски картички от каменната ера

Ифи бе изкарал повече лета, отколкото бяха пръстите и на двете му ръце. Вече наближаваше възрастта, на която щеше да се присъедини към ловците, насядали около техния огън. Беше си направо гигантска крачка, това кратко пътешествие от колибата на децата до огъня на ловците, пламтящ край онази колиба, в която истинските мъже изпълняваха своите песни. Един дълъг преход, но не в пространството, а във времето... От много години бе очаквал този ден — през всички онези часове, в които се бе упражнявал да хвърля копие, но със закалени на огъня пръчки, с които си играят децата, а и по време на безкрайните лекции на Докну, който му обясняваше как да разчита следите на дивите животни, как да отгатва времето и как да разбира шепота на вятъра. И уроците по магията на лова!... Момчето потисна желанието си да пипне талисмана, който майка му бе изработила и сега висеше на врата му. Беше като замръзнало на мястото си. Мислите му блуждаеха някъде далеч. Имаше чувството, че се рее в небесата. Бе седяло така повече от дванадесет часа. Без да помръдне, дори без да мигне. „Това ще те дари с покой. И сила!“ Припомни си блудкавия вкус на настърганото коренче, което бе погълнал под бдителния взор на своя учител, Докну.

— С това ставаш невидим, мой малки братко — беше му казал той, след което бе добавил с равен и безстрастен глас: — Убивай чисто. После отдавай почит на нашите предци.

Ифи усети, че *неговата* истина щеше всеки миг да го осени. Бяха го докарали на това усамотено място под въздействието на Тогна, „растението, което ти дава силата да седиш неподвижно“, и му бяха казали да чака до трупа на една зебра. Докну, баща му и неговите чичовци му пожелаха всичко хубаво, посмяха се и изрекоха някакви нови и непознати думи, за да опишат начина, по който щяха да се отнасят към него жените от селището, ако излезеше с чест от това изпитание. Тези думи го бяха развълнували за известно време, но после просто седна и зачака. Тонга му позволяваше да прави това без никакви усилия. Тялото на момчето сякаш всеки миг щеше да

рухне, но в мислите му се редуваха омайни сцени, вдъхновени от разказите, чути край огъня. Изведнъж Ифи застана нащрек. Нещо изшумоля наблизо. Ето че отново го чу! От пресъхналото каменисто корито зад горичката от тамариски, в която бе седнал да чака, долиташе някакъв остър звук.

Чъф. Чъф.

Ифи не изпитваше и помен от страх от онова, което след малко щеше да види. Усети как мускулите му се зареждат със сила от трептящия въздух. Не мръдваше. Лъвицата бе огромна и се промъкваше крадешком, подобно на всички зверове в земята на великите ловци. Ифи гледаше право пред себе си, без да мигне, като в главата му се въртеше една-единствена мисъл — че той е просто камък или дърво. Лъвицата бе само на няколко крачки от него. Вече бе станала по-смела. Втурна се напред и надвеси муцуна над окървавения хълбок на зебрата. В този миг Ифи нанесе своя удар, идващ сякаш от земните недра, от стотиците негови предци — точно под плешката на лъвицата. Отекна пронизителен вой, в който се смесваха болка и гняв. Толкова огромна бе силата на удара, че лъвицата мигновено се простря на земята и момчето успя да избегне ноктите на умиращия звяр. Тази нощ целият род на Ифи щеше да напълни коремите си, а кръгът на ловците щеше да приеме още един член в своите шумни и привилегирани редици.

Този пример показва как едно растение с благотворен ефект, в случая мощен стимулант, може да бъде включено в диетата на нашите предци и да улесни адаптирането им към околната среда. Едно такова растение може да дарява със сила и издръжливост, което гарантира успех в лова и намирането на храна. Индивидът или групата вече са много по-малко застрашени от външните фактори, които дотогава са влияели върху продължителността на живота им и са ограничавали нарастването на популацията като цяло. По-трудно е да се разберат онези сходни, но все пак различни начини, по които растителните халюциногени са улеснявали адаптирането на нашите предци. Тези съставки например не привеждат имунната система в състояние на повишена активност, макар че това може да се окаже някой от страничните им ефекти. Те по-скоро катализират съзнанието, тази специфична способност за саморефлексия, намираща най-ярък израз в човешките същества. Но те не са *причина* за съзнанието, което като функция присъства в една или друга степен във всички форми на живот. Катализата е просто ускоряване на процеси, които вече са налице.

Едва ли може да се оспори фактът, че съзнанието, подобно на имунната система, предлага огромни адаптивни предимства на всеки индивид, който го притежава. В търсенето си на онази субстанция, която е в състояние да синергетизира съзнателната дейност и по този начин да изиграе важна роля в човешката еволюция, изследователите сигурно отдавна щяха да се спрат на растителните халюциногени, ако не беше нашето силно и почти непреодолимо нежелание да приемем мисълта, че завидното ни положение в естествената йерархия би могло да се дължи на растения или природни сили. Както през XIX в. се е наложило да преглътнем горчивата истина, че произлизаме от маймуните, така и днес ще трябва да приемем факта, че тези маймуни са били не какви да е, а *дрогирани* се маймуни. Май ще се окаже, че дрогирането е и нашата най-уникална черта...

Човешката уникалност

Да разбереш човешките същества означава да разбереш тяхната уникалност. Радикалното различие между хората и останалия свят на природата е толкова поразително, че за т.нар. „преднаучни“ мислители това е било напълно достатъчно доказателство, че ние сме най-привилегированата и ползваща се с божествено благоволение част от сътворението — някак по-различни, някак по-близо до Бога. В края на краищата човешките същества говорят, фантазират, смеят се, влюбват се и са способни както на величава саможертва, така и на невероятна жестокост. Те създават велики произведения на изкуството, но и теоретични и математически модели на природните явления. Освен това имат навика да използват огромен брой естествени субстанции, към които се пристрастяват.

Човешкото познание

Всички уникални характеристики и занимания на човешките същества могат да бъдат събрани под общия знаменател „съзнателна дейност“: танцът, философията, живописата, поезията, спортът, медитацията, еротичната фантазия, политиката и екстатичната интоксикация. Ние наистина сме *Homo sapiens*, мислещите животни; всички наши дела се дължат на онова измерение, което си е само

наше, измерението на съзнателната дейност. На мисълта и емоцията, спомена и предчувствието. На психиката.

От моите наблюдения на потребителите на *аяуаска* в Горна Амазония ми стана ясно, че шаманизмът най-често се изразява в интуитивно взети решения, засягащи общността. Шаманите решават кога групата трябва да се премести, да ходи на лов или да обяви война. Човешкото познание е изключително приспособимо и реагира на най-дребните промени, затова можем да контролираме това, което при другите биологични видове е генетично програмирано поведение.

Ние единствени живеем в околна среда, обусловена не само от биологичните и физически фактори, на които са изложени всички видове, но и от символите и езика. Нашата среда е обусловена от значението. А значението лежи в основата на колективното съзнание на групата.

Символите и езикът ни позволяват да действаме в едно „супранатурално“ измерение, което е отвъд обичайните дейности на другите форми на органичен живот. Можем да актуализираме обществените си постулати, както и да променяме и оформяме естествения свят с най-различни идеологически цели и съгласно вътрешния модел на света, който сме си изградили с помощта на символите. Така създаваме и усъвършенстваме все по-ефикасни, но и все по-деструктивни артефакти и технологии, за които смятаме, че сме длъжни да ги използваме.

Символите ни позволяват да съхраняваме информация извън физическия мозък. По този начин изграждаме специфична връзка с миналото си, доста по-различна от тази на нашите спътници в еволюцията, животните. Накрая към този анализ на човешкия облик трябва да добавим и способността ни произволно да модифицираме своята дейност. Можем да модифицираме нашите поведенчески модели въз основа на символния анализ на отминалите събития или, с други думи, чрез историята. Благодарение на тази наша способност да съхраняваме и черпим информация под формата на образи или писмено слово ние сме си изградили околна среда, обусловена в еднаква степен от символи и езици, както и от биологични и екологични фактори.

Преображенията на маймуните

Еволюционните взривове, довели до появата на езика, а по-късно и на писмеността, са примери за фундаментални, почти онтологични трансформации в генеалогията на хоминидите. Освен че ни позволява да кодираме данни извън рамките на ДНК, съзнателната дейност ни дава възможност да предаваме информация във времето и пространството. На първо време това е означавало, че човек може да изкрещи някоя команда или предупреждение, т.е. леко да модифицира тревожните сигнали, характерни за всички „обществени“ животни. В хода на човешката история този порив към общуването е мотивирал създаването на още по-ефикасни комуникативни техники. Но през нашия век тази ни способност е приела формата на всеобхватни медии, които буквално поглъщат пространството около Земята. Планетата ни плува в един самозародил се океан от послания. Телефонните обаждания, обменът на данни и електронните медии изграждат невидимия свят на глобалната информационна симултанност. Но това не ни притеснява особено, приемаме го като някаква даденост.

Нашата уникална и страстна обич към словото и символа ни е дарила с колективен гносис — колективна представа за самите нас и за нашия свят, който поне досега винаги е оцелявал в хода на историята. Този колективен гносис стои и зад някогашната ни вяра в „универсалните истини“ и общочовешките ценности. Идеологията може да се опише като околна среда, определена от значенията. Макар и невидима, тя на свой ред ни обкръжава и определя — независимо че не винаги го съзнаваме — какво трябва да мислим за самите себе си и за реалността. Всъщност какво *можем* да мислим.

Възходът на глобалната и симултанна електронна култура е разширил рязко възможностите ни да получаваме информация, необходима за нашето оцеляване. Това, както и стремителното увеличаване на човечеството като цяло, е сложило край на нашата физическа еволюция. Колкото по-голяма е дадена популация, толкова по-малко влияние имат мутациите върху еволюцията на въпросния вид. Този факт, наред с развитието на шаманизма, а по-късно и на научната медицина, ни е изтеглил от театъра на естествения подбор. С течение на времето библиотеките и електронните бази данни са заменили индивидуалния човешки разум като основно хранилище на информация. Символите и езиците постепенно са ни отдалечили от онзи социален стил, свързан е предезиковото номадство на далечните ни предци, и са заменили архаичния модел с далеч по-сложни форми на обществена организация, характерни за унифицираното по електронен път планетарно общество. В

резултат от тези промени ние самите ставаме все по-епигенетични, в смисъл че човешкото у нас вече се съдържа не толкова в гените, колкото в нашата култура.

Праисторическата поява на човешкото въображение

Нашата способност за съзнателна и езикова дейност е свързана с размерите и организацията на човешкия мозък. Невралните структури, имащи отношение към концептуализирането, визуализацията, означаването и асоциацията, са изключително развити в нашия вид. С помощта на оживялото слово ние галантно пристъпваме в сферата на въображението и започваме да го ухажваме. Впрочем способността да свързваш звуците — онези шумове, които издаваме с устите си — със смислени образи е вид синестезия. Най-скоро еволюираните зони на човешкия мозък, т.нар. център на Брока и неокортекстът, отговарят за контрола върху символите и езиковите процеси.

Всичко това ни навежда на извода, че именно високо организираните невролингвистични зони на нашия мозък са направили възможни езика и културата. Колкото до появата на човека и неговата обществена организация, проблемът е следният: знаем, че нашите езикови умения са се развили вследствие от огромния еволюционен натиск — но не знаем в какво се е състоял този натиск.

В ареалите, където е била разпространена употребата на халюциногенни растения, нервните системи на хоминидите в течение на много хилядолетия са били населявани от образи със странна и неземна красота. Но в хода на еволюцията самоосъзнаването на организма се озовава в задънена улица, където привичната реалност преминава през „задържащия клапан“ на сетивата. В противен случай едва ли щяхме да се приспособим към цялата тази врява и суматоха, царяща в околната ни среда. Тъй като сме с животински тела, ние усещаме най-различни преки въздействия, които можем да игнорираме само с цената на огромни усилия. Като човешки същества си даваме сметка и за онзи вътрешен свят, стоящ отвъд ограниченията на животинското тяло, но поради еволюцията той се оказва далеч от обичайното съзнание.

Модели и разбиране

Съзнанието, определяно понякога като „осъзнаване на осъзнаването“²², има свойството да създава нови асоциации и връзки между различните данни от опита. То напомня мощна и неспецифична имунна реакция. Ключов фактор във функционирането на имунната система е способността на химикалите да се разпознават помежду си и съответно да се свързват. Затова и имунната система, и съзнанието представляват системи, които усвояват, помнят и разпознават.²³

Тук се сещам за казаното от Алфред Норт Уайтхед за разбирането, а именно че то е *аперцепция за модела в качеството му на модел*. Това е едно напълно приемливо определение на съзнанието. Осъзнаването на модела води до усещането, че си разбрал неговата същност. Кое то пък предполага, че възможностите на всеки вид за самоосъзнаване са безгранични, тъй като разбирането не е никаква ограничена проекция с предполагаемо заключение, а по-скоро се явява крачка към непосредствения опит. Това би било очевидно само по себе си в рамките на един светоглед, според който съзнанието е аналогично на лъч светлина. Колкото по-ярка е светлината, толкова по-отчетливо се откроява и мракът. Съзнанието непрестанно интегрира индивидуалните ни възприятия на света. В зависимост от това доколко добре — бих вметнал, и доколко умело — индивидът извършва тази интеграция, се определя и неговата уникална адаптивност към съществуването.

Ние сме майстори не само на индивидуалния съзнателен акт, но и, когато действаме заедно, на груповия. Съзнателна дейност в рамките на групата обикновено означава измисляне, както и боравене със символите и езика. Въпреки че се среща при много видове, то е особено добре развито при хората. На огромните си възможности да манипулираме символите и езика дължим и нашето уникално положение в естествения свят. Силата на нашата магия — и наука — произтича от склонността ни към групова съзнателна дейност, към споделянето на общи символи и представи (*meme replication*), както и дългите разкази.

Идеята, че ординарното, обичайно съзнание е крайният продукт на един продължителен процес на отсяване и компресиране, а психеделичният опит се явява антитеза на този конструктор, е изложена за първи път от Олдъс Хъксли. По повод своите експерименти с мескалин той пише следното:

²² Guenther (1986), p. 66

²³ Varela and Coutinho (1988)

Спомняйки си това преживяване, откривам, че съм съгласен с видния кеймбриджки философ доктор С. Д. Броуд, че „ще бъде добре да разгледаме по-подробно от досега теории от типа, който Бергсон предполагаше във връзка със спомена и сетивните възприятия. Предположението е, че функцията на мозъка, нервната система и сетивните органи е като цяло *елиминираща*, а не продуктивна. Всеки човек във всеки един момент е способен да запомни всичко, което му се е случило, и да възприеме всичко, което се случва във всяка точка на вселената. Функцията на мозъка и нервната система е да ни предпазва от пренасяне и объркване от тази маса предимно ненужна и неуместна информация, като оставя отвън по-голямата част от онова, което иначе бихме възприели или запомнили във всеки един момент, и ни оставя само малка и подбрана част с вероятна практическа полза“. Според тази теория всеки от нас потенциално е идентичен със Съзнанието като цяло. Но доколкото сме животни, от нас се иска да оцелеем на всяка цена. За да бъде възможно биологическото оцеляване, Съзнанието като цяло трябва да премине през задържащия клапан на мозъка и нервната система. Това, което излиза от другия край, е мизерното църцорене на онзи тип съзнание, който би ни позволил да оцелеем на тази конкретна планета. За да формулира и изрази съдържанието на това ограничено съзнание, човекът е измислил и развил онези символни системи и имплицитни философии, които наричаме езици. Всеки отделен човек е едновременно облагодетелстван и жертва на лингвистичната традиция, в която се е родил — облагодетелстван е, доколкото езикът му осигурява достъп до опита на другите, и жертва, доколкото в него се затвърждава убеждението, че това ограничено съзнание е единствено възможното; и тъй като се изкривява представата му за света, той е склонен да приеме понятията за информация и думите за реални неща. Това, което на езика на религията се нарича „този свят“, е вселената на ограниченото съзнание, изразено и сякаш вкаменено от езика. Различните „други светове“, с които човешките същества от време на време влизат в контакт, са елементи от тоталността на осъзнаването, което е функция на Съзнанието като цяло. Повечето хора, през по-голямата част от времето, познават само онова, което минава през задържащия клапан на мозъка и бива миропомазано за реално от местния език. Някои хора обаче сякаш са родени с един вид байпас, който им позволява да заобиколят задържащия клапан. Други могат да получат временни байпаси или спонтанно, или в резултат на нарочни „духовни упражнения“, или чрез хипноза, или с помощта на наркотици.²⁴

Онова, което Хъксли не споменава, е, че дрогите и по-специално растителните халюциногени могат сигурно и често да увеличават притока на информация през „задържащия клапан“ на съзнанието, за да усети индивидът с пълна мощ ликуващия вой на Дао. Начинът, по който интернализираме ефекта от това преживяване на Неизречимото, независимо дали постигнато чрез психеделици или с други средства, е да обобщим и екстраполираме нашия светоглед чрез актовете на въображението. Те се явяват нашият адаптивен отклик на информацията за външния свят, която ни се предава по нашите сетива. В случая, т.е. в рамките на нашата културна ситуация, синтактичният „софтуер“, с който разполагаме (езикът), може да се конкурира и понякога дори да замени инстинктивния свят на „хардуерното“ поведение на животните. Това ще рече, че можем да се учим от своя опит и да го предаваме на околните, за да си спестяваме неуместните адаптивни модели. Можем колективно да признаем предимствата на мира пред войната и на сътрудничеството пред борбата. Тоест можем да се променяме.

И така, езикът вероятно е възникнал, когато организационният потенциал на приматите е бил синергетизиран от растителните халюциногени. Психеделичният опит първо ни е вдъхновил за истинското самосъзнание, а след това и да споделяме своите мисли за него.

Но и други са схванали важната роля на халюциногените като катализатори на човешката психика. Според теорията на Джулиан Джейнс, изложена в неговата доста спорна творба *Произходът на съзнанието...*²⁵, най-съществените промени в човешкото самоопределение вероятно са се случили в историческите времена. Той смята, че през Омировата епоха хората не са имали тази вътрешна психична организация, която днес приемаме като даденост. Ето защо това, което ние наричаме „его“, за съвременниците на Омир е било „божество“. При внезапно възникнала опасност гласът на божеството е зазвучавал в съзнанието на индивида и в подобни напрегнати моменти се е задействала една негова загадъчна и непривична функция, нещо като метапрограма за оцеляване. Тази психична функция се е възприемала от хората като директно послание от божеството, местния властелин или владетеля на Подземното царство. Търговците, обикалящи между отделните

²⁴ Прев. Зорница Димова. Вж. Хъксли, Олдъс, *Дверите на възприятието* (София: Лик, 1999), с. 28–29. — Б.пр.

²⁵ Jaynes (1977)

общности, са разнасяли и не дотам приятната вест, че на различните места божествата казват различни неща и по този начин са посели първите семена на съмнението. На един по-късен етап хората са интегрирали тази дотогава автономна функция и всеки човек е станал бог, т.е. тълкувал е въпросния вътрешен глас като изява на собствения си аз или „его“, както сме го нарекли в по-ново време.

Теорията на Джейнс, общо взето, не се ползва с научно признание. За съжаление в цялата книга, състояща се от 467 страници, няма почти никаква дискусия за самите халюциногенни растения или дрогите. А този пропуск не е позволил на автора да види механизмите на онези трансформации, за които твърди, че са станали в човешкото съзнание.

Катализата на съзнанието

Въздействието на халюциногените далеч не е било само психологическо — по всяка вероятност те са били катализатори на всичко онова, което ни отличава от другите висши примати и което свързваме единствено с човека. Нашето общество ще преглътне много трудно тази теория, защото сме наложили табу върху екстаза, постиган с фармакологични средства. Онова, което важи за сексуалността, важи и за необичайните състояния на съзнанието. Те са табу, защото ги свързваме, било то съзнателно или подсъзнателно, с тайните около нашия произход — откъде идваме и как сме станали това, което сме. Подобни преживявания, определяни като „лекомислени самоизяви“, разсейват границите и застрашават установения патриархален ред, доминирането на общественото пред личното. И все пак нека се опитаме да разберем как халюциногените са могли да катализират употребата на езика, най-уникалната човешка дейност.

В подобно състояние човек има непреодолимото усещане, че езикът има едно обективно и видимо измерение, което обикновено убягва на съзнанието му. Тогава той придобива видима форма, може да бъде съзерцаван по същия начин, както при нормални обстоятелства виждаме своя дом и околния пейзаж. В действителност нашата обичайна културна среда се опознава най-добре именно в необичайните състояния на съзнанието — тя е монотонно бумтящата басова партия, на чийто фон се разливат лингвистичните трели на обективизиращото се въображение. С други думи, колективно оформената културна среда, в която всички живеем, е обективация на нашето колективно лингвистично намерение.

Нашата способност да създаваме езици най-вероятно е била активирана под мутагенното влияние на халюциногените, пряко въздействащи на органелите, свързани с обработването и изпращането на сигнали. Въпросните органели се срещат в някои участъци на кората на главния мозък като центъра на Брока, обезпечаващ моторната организация на речта. С други думи, отварянето на „задържащия клапан“ стимулира речта, а в нея думите конкретизират значението си, което дотогава е само долавяно, но не и артикулирано. Този импулс да говориш — когато „думите напират“, — е осмислен и описан в космогонииите на много народи.

Псилоцибинът активира най-вече онези участъци на мозъка, които се занимават с обработването на сигналите. Обичайно явление при псилоцибинната интоксикация са спонтанните поетични изблици, както и говоренето на други езици, макар и по начин, доста по-различен от този на обичайната глосолалия.²⁶ В културите, които имат традиции в употребата на гъби, подобни феномени са били тълкувани като беседи с духове наставници или свръхестествени помощници. Изследователите в тази област са единодушни, че псилоцибинът има силен каталитичен ефект върху речевия импулс.

Щом тези дейности, свързани със синтактизирана себеизява, се превърнат в утвърдени навици сред ранните хоминиди, по-нататъшната еволюция на езика в среда, в която въпросните гъби са редки или изобщо отсъстват, ще се изрази най-вече в появата и утвърждаването на егото. Ако егото не се разсейва редовно в хиперпространството на трансцендентното Друго, тогава се разсейва истинският смисъл на аза като част от по-голямото цяло на Природата. Накрая се стига до фаталната духовна нищета, изпълваща днес западната цивилизация.

Връзката между гъбите и езика е блестящо доловена и от Хенри Мън в неговото есе *Гъбите на езика*:

Езикът е екстатична дейност, чрез която човек дава имена на нещата. След интоксикация с гъби той се изразява с такава лекота и находчивост, че сам се стъписва пред потока от думи, който избликва, щом намерението му да артикулира премине в сферата на непосредственото преживяване.

²⁶ Впрочем доста обстойно описан от автора в *Истински халюцинации*. — Б.пр.

Спонтанността, освобождавана от гъбите, е не само перцептуална, но и лингвистична. Според шамана чрез него се произнася самият живот.²⁷

И плътта стана слово

От еволюционна гледна точка речта има своите предимства, и очевидни, и от по-fino естество. При раждането на човешкото слово са действали редица необичайни фактори. Речта несъмнено улеснява общуването и съзнателната дейност, но явно е имала и неочакван ефект върху цялостното човешко поведение.

Някои неврофизиолози изказват хипотезата, че специфичните трептения на човешките звуци „филтрират“ гръбначномозъчната течност. При наблюдения е установено, че вибрациите прехвърлят и концентрират малки молекули в тази течност, която непрестанно облива мозъка и го прочиства. В такъв случай нашите предци може да са открили, съзнателно или не, че издаваните звуци облекчават болката в главата, тъй като отмитат натрупалите се там химически отпадъци. Поне едно е сигурно: тази практика несъмнено се е отразила на еволюцията на черепната структура (изтъняването на костите), както и на говорния апарат. Един най-обикновен саморегулиращ се процес като пееенето предлага сериозни адаптивни предимства с оглед на по-ефикасното отстраняване на химическите отпадъци в мозъка. Вероятно ще решите, че фантазирам, но ще ви оборя със следния цитат:

Вибрациите в човешкия череп, предизвикани от вокализацията, упражняват благотворен ефект върху главния мозък, тъй като го „масажират“ и ускоряват изтласкването на метаболитните продукти от него в гръбначномозъчната течност... Неандерталецът не е оцелял в конкуренцията си със съвременния човек, независимо че мозъкът му е бил с 15% по-голям от нашия. Просто мозъкът му е бил много по-замърсен от нашия, защото масивният череп на неандерталеца не е можел да вибрира и съответно не го е прочиствал, както следва. В еволюцията на днешното човечество много съществена роля е изиграло изтъняването на черепните кости.²⁸

Както вече казахме, тясната връзка между хоминидите и халюциногенните растения би трябвало да е продължила доста дълго време, за да твърдим, че физическите изменения в човешкия геном се дължат именно на нея. Развитие на мекото небце при детето е пример за относително бърза адаптация, която улеснява говора и усвояването на езика. Никой друг примат не разполага с меко небце. Тази наша придобивка вероятно се дължи на селективния натиск върху мутациите, предизвикани първоначално от новия ни — всеяден — хранителен режим.

Жените и езикът

Жените, които през Архаичната епоха са събирали диви плодове, корени и други храни, са били равноправни с мъжете ловци, но са изпитвали много по-осезателна потребност от език, отколкото представителите на другия пол. При лова — прерогатив на по-едрите мъжки екземпляри, — на преден план са изтъквани силата, ловкостта и стоическото търпение. Ловецът би се справил чудесно и със съвсем ограничен набор от знаци, както стоят и до ден-днешен нещата в ловни култури от рода на *кунг* и *маку*.²⁹

При събирачите ситуацията е била доста по-различна. Жената, която е разполагала с по-богат запас от знания за храните, както и техните източници и тайни на приготвяне, но *освен това* е можела и да ги предава на околните, безспорно е била в много по-изгодно положение от посестримите си. В такъв случай можем да предположим, че езикът е възникнал като една мистериозна способност, притежавана предимно от жени, тъй като те са прекарвали много повече време заедно, бродейки из саваната и естествено бърбейки помежду си. Впрочем жените във всички общества се възприемат като по-колективистично настроени, за разлика от утвърдения образ на самотния, разчитащ само на себе си мъжага, който не е нищо друго, а един по-романтичен вариант на архетипния „алфа-мъжкар“ от приматната орда.

Езиковите умения на жените са били породени от необходимостта да се запомня и описва на останалите местонахождението на различните растения, както и многобройните таксономични и структурни детайли, определящи кои от тях да се берат и кои не. Сложната морфология на природата

²⁷ Munn (1973), p. 88

²⁸ Jindrak and Jindrak, (1988), pp. 17–20

²⁹ *Кунг* са бушменско племе, живеещо в пустинята Калахари и известно с богатите си фолклорни традиции и скални рисунки. Под *маку* се разбират няколко групи индиански племена, говорещи впрочем на свършено различни езици и живеещи в Северозападна Бразилия и Южна Венецуела. — Б.пр

е насочила еволюцията на езика към моделирането на обозримия свят. И до ден-днешен таксономичното описание на което и да било растение е истинско изпитание за читателя, сравнимо с това при текстовете на Джойс. Колкото и добре да владеете английски, предполагам, ще се втрещите пред следния пасаж: *Shrub 2 to 6 feet in height, glabrous throughout. Leaves mostly opposite, some in threes or supermost alternate, sessile, linear-lanceolate or lanceolate, acute or acuminate. Flowers solitary in axils, yellow, with aroma, pedicellate. Calyx campanulate, petals soon caducous, obovate etc., etc.*³⁰

Езиковите умения, усвоени от жените по време на събирането на храна, са довели и до едно наистина велико откритие — откритието на земеделието. Просто жените проумели, че спокойно могат сами да отглеждат някои растения. Постепенно се научили и как да се грижат за тези растения, възприели уседналия начин на живот и започнали да забравят за всичко друго в света на природата, който някога така добре познавали.

Именно на този етап е започнало отдръпването от естествения свят и се е родил дуализмът човек — природа. Както скоро ще видим, едно от първите места, където е отмрял архаичният култ към Богинята — Чатал Хююк, в азиатската част на днешна Турция, — е и най-вероятното месторождение на земеделието. На места като Чатал Хююк и Йерихон хората и техните опитомени растения и животни за първи път са станали физически и психически независими от неконтролируемия свят на природата и страховития вой на Непознатото. Употребата на халюциногенни растения може да бъде регламентирана само в общност, препитаваща се с лов и събирателство. Съгласете се, че ако използва подобни растения, земеделецът едва ли ще е в състояние да стане още по тъмно на другия ден, за да изоре нивата си. На този етап в божества се превръщат царевицата и пшеницата — божества, олицетворяващи домашния уют, но и изнурителния полски труд. Те заемат мястото на архаичните богини и предизвикания от растенията екстаз.

Земеделието позволява и свръхпроизводство, което пък означава благоденствие, сигурност, големи запаси от храни и съответно възможности за размяна и търговия. Търговията довежда до създаването на градове, а те изолират своите обитатели от естествения свят. Колкото и парадоксално да звучи, именно по-ефикасното използване на растителните ресурси е довело до прекъсването на симбиотичната връзка между хора и природа. В случая не се изразявам метафорично. Духовната нищета на модерността се дължи на прекъснатата квазисимбиотична връзка между нас и Гея. Само ако възстановим под една или друга форма тази връзка, ще можем да влезем в законните си права и да се осъзнаем напълно като човешки същества.

Глава V

Навикът като култура и религия

През определени интервали, вероятно съобразени с лунните фази, малката група номади скотовъдци е изоставяла обичайните си занимания. Обикновено след новолуние в тропиците ваят дъждове, което означава и изобилие от гъби. Тогава е идвал редът на общите нощни бдения, защото нощта е времето на магическата проекция и халюцинациите, а и в мрака виденията са много отчетливи. Можем да си представим как са протичали тези бдения.

Събира се целият клан, от най-възрастните до най-младите. Старейшините и по-специално шаманите, обикновено жени, но не рядко и мъже, приготвят дозата за всеки от присъстващите, който пред очите на целия клан сдъвква и поглъща тялото на Богинята, след което отново заема своето място в кръга. В общия напев се вплитат звуците на костени флейти и тамтаи. Още при първата вълна от видения започва тежък хоровод, за да се канализира енергията. Изведнъж танците секват. Старейшините са дали своя знак и се възцарява пълно мълчание. В неподвижния мрак всеки поема по своята искряща пътека към хрусталаците. Някои тихо се разридават, но групата им вдъхва сили, за да преодолеят страха си. Ето че вече изпитват облекчение, примесено с удивление от красотата на осенилите ги видения. Хората спонтанно се прегръщат, някои — просто да изразят добрите си чувства, други — защото са обзети от еротично желание. Индивидът вече не усеща никаква дистанция, нито между себе си и другите, нито между своя клан и всемира. Идентичността се

³⁰ Нашата родна наука е решила този проблем с калкирането, затова въпросният пасаж би прозвучал приблизително така: „Гладкоствол храст с височина от два до шест фута. Листата най-вече срещуположни, понякога в групи по три или повече, приседнали, издължено-копиевидни или само копиевидни. Цветовете са единствено в пазви, жълти, ароматни, със стъбълца. Чашката камбановидна, с бързо опадащи листенца.“ — Б.пр

разсейва изцяло във висшата безмълвна истина на екстаза. Остава само Животът, единен и велик. Той съзерцава собствената си игра и тази гледка го изпълва с наслада...

Влиянието на растенията върху еволюцията на културата и съзнанието все още не е привлякло никакво по-сериозно внимание от страна на науката, независимо че тази идея — в един доста умерен вариант — се появява в *Пътят към Елевзин* на Р. Гордън Уосън. Уосън не коментира появата на самосъзнанието у хоминидите, но затова пък достатъчно ясно подсказва, че халюциногенните гъби са играли основна роля в генезиса на човешката духовност и религия. Тази среща е била неизбежна. Щом стават всеядни, хоминидите рано или късно попадат и на халюциногенните гъби или на някое друго психоактивно растение, виреещо в тяхната среда:

Преди много, много хилядолетия, докато се е разделял със своето животинско минало, на един определен етап от еволюцията си човекът се е натъкнал на чудодейната гъба (а защо не и друго, по-висше растение?), което му се е сторило истинско откровение и буквално е възпламенило душата му, изпълвайки я с възможно най-голяма почит и благоговение, благородство и обич, т.е. всички онези чувства и добродетели, които оттогава насам смятаме за свои най-ярки достойнства. Тази среща му е позволила да съзре онова, което е недостъпно за очите на простосмъртния. Колко прави са били древните гърци, когато са превърнали изпитването на омайната отвара в Мистерия и зорко са пазели тази тайна от непосветените!... Може би днес, с нашите огромни познания, не се нуждаем от божествените гъби. Или може би се нуждаем от тях повече от всякога... Очевидно някои ще бъдат шокирани от факта, че разковничето за цялата религия се оказва просто една дрога. Но от друга страна, тази дрога си остава все същата загадка, подобно на вятъра, за който „не знаеш отде иде и накъде отива“³¹. А от нея идва неизразимото, идва екстазът. И това далеч не е единственият случай в човешката история, когато от низшето се ражда божественото.³²

Разсеяни из африканските савани, гъбите определено са се набивали в очите (особено на гладни хора) с примамливата си миризма и необичайна форма и цвят. Веднъж изпитали необичайното душевно състояние, дължащо се на гъбите, хората непрестанно са се връщали на тях, за да усетят отново изумителната им мощ. Този процес впоследствие е довел и до това, което Уоддингтън нарича „креод“³³, т.е. насока за развитие на определен тип дейност, а ние наричаме просто „навик“.

Екстазът

Вече стана дума за значението на екстаза в шаманизма. Първите хора са проявявали предпочитания към интоксикацията просто защото самото преживяване е *екстатично*. „Екстатично“ е определение, играещо централна роля в моята аргументация, затова то явно заслужава повече внимание. Принудени сме да използваме това понятие винаги когато искаме да определим някое преживяване или вътрешно състояние, имащо космически обхват. Екстатичното трансцендира дуалността — то едновременно ужасява и радва, вдъхва благоговение и потрес, познато е и все пак необичайно. Накъсо, човек би желал непрестанно да му се случва.

Едни разумни и използващи езици същества като нас не преживяват екстаза като обикновено удоволствие, а по-скоро като нещо изключително интензивно и комплексно. Той е свързан със самото ни естество и околната реалност, нашите езици и представата, която сме изградили за себе си. Това обяснява защо екстазът заема централно място в шаманистичния подход към съществуването. Както посочва и Мирча Елиаде, шаманизмът и екстазът са неразделни:

Този шамански комплекс е много древен. Напълно или частично той се среща при австралийците, при най-древното население на Северна и Южна Америка, в полярните райони и т.н. Основният му елемент е „екстазът“ — шаманът е специалист в областта на сакралното, той е способен да напуска тялото си и да предприема космически пътешествия, превъплътен в „дух“ (в транс). „Обсебването“ от духове, макар и регистрирано в много видове шаманизъм, явно не е елемент от първостепенна важност. Напротив, то говори за упадък, тъй като висшата цел на шаманизма е напускането на тялото, въздигането на Небето и слизането в Ада, а не „обсебеността“

³¹ Срв. Йоан, 3:8. — Б.пр

³² Wasson, Hofmann and Ruck (1978), p. 23

³³ Waddington (1961)

от духовете помощници, демоните или душите на мъртвите; идеал на шамана е да подчини тези духове, а не да им позволи да го „овладеят“.³⁴

Гордън Уосън пък добавя следното:

В своя транс шаманът се отправя на далечно пътешествие — към земите на мъртвите, Подземния свят или обителите на божествата, — а в същата Страна на чудесата, поне според мен, ни отвеждат и халюциногените. Те са дверите към екстаза. Сам по себе си, екстазът не е нито приятен, нито неприятен. Еднакво присъщи са му и блаженството, и паниката. Когато сте в екстатично състояние, имате чувството, че вашата душа се откъсва от тялото ви и отлита нейде далеч. Но кой направлява нейния полет? Вие ли сте това или вашето „подсъзнание“, или пък някаква „висша сила“? Възможно е наоколо да цари непрогледен мрак и въпреки това виждате и чувате по-ясно от всякога. Накрая се изправяте очи в очи с Абсолютната истина: поне такава е непреодолимото (или илюзорно) усещане, което ви обзема. Може да се озовете в Ада или на обраслите с асфодел Елисейски поля, в пустинята Гоби или сред ледената арктическа пустош. Всеки преживява екстаза по свой начин, но всеки път различно. Екстазът е същността на шаманизма. За новодошлия от големия свят гъбата е свързана най-вече с видения, но за този, който знае съответния индиански език, чрез шамана „говори“ самата тя. Гъбата е Словото: *es habla*, както ми каза Аурелио. Гъбата предава на *curandero* (лечителя) това, което гърците са наричали *Логос*, а Ведите — *Кавя*, арийското *Вак* или „поетическата мощ“, както би се изразил Луи Рену. Божествено вдъхновение за поезия — ето това е дарът на *ентеогена*. Естествено, ние не можем да минем без услугите на текстуалния екзегет, умеещ нещо да тълкува невнятни пасажии в поетическите творби, и винаги ще изслушваме с внимание неговите проникновени наблюдения, но докато не бъде удостоен с *Кавя*, той ще направи най-добре, ако не посяга към най-висшите достижения на Поезията. Такива хора знаят как да анализират стиха, но, уви, не познават екстаза, а той е душата на стиха.³⁵

Шаманизмът като социален катализатор

С тезата си, че религията възниква, когато хоминидите опознават халюциногенните алкалоиди, Уосън кръстосва шпаги с Мирча Елиаде, за когото „наркотичният“, както сам го нарича, шаманизъм е нещо декадентско. Според Елиаде, ако индивидът не е способен да постигне екстаз без помощта на дроги, то тогава неговата култура се намира в упадък. Но самото определение „наркотичен“ — което би трябвало да се отнася единствено към сънотворните — в подобен контекст вече издава ботанически и фармакологичен наивитет. Уосън застъпва тъкмо противоположното гледище (което и аз споделям), а именно: наличието на халюциногени показва, че шаманизмът е автентичен и преливащ от жизненост, докато последната му фаза, линейното, се характеризира с все по-сложни ритуали и болезнени изпитания, като основна роля тук играят патологичните личности. Щом тези компоненти станат централни, шаманизмът се превръща просто в „религия“.³⁶

Работата е там, че зрелият шаманизъм не е *просто* религия, а динамична връзка с всеобхватното цяло на планетарния живот. Ако халюциногените, както се каза по-горе, оперират в естествената си среда като молекулярни носители на информация — екзоферомони, — то в такъв случай връзката между примати и халюциногенни растения се изразява в обмен на данни между двата вида. Гъбите имат полза от опитомяването на едрия рогат добитък, защото това означава разширяване на нишата, която заемат. Когато растителните халюциногени отсъстват от естествената среда, културните иновации се налагат много бавно, ако изобщо ги има, но затова пък, както казахме, при наличието им културата най-редовно се захранва с нова информация, енергия и поведенчески модели и затова се издига на все по-високи нива на самосъзнание. И в това творческо развитие авангардна роля играят шаманите.

Какво би могло да е участието на растенията катализатори в генезиса на културата и религията? И как се е отразила появата на тези мислещи и говорещи, но все пак дрогиращи се хоминиди върху естествения порядък? Аз смятам, че натуралните психеделични съставки са функционирали като проводници на женствеността и са спомогнали за култивирането и цивилизоването на самотния бродещ ловец с неговите егоцентрични ценности, като са му отворили очите за типично „женските“

³⁴ Прев. Георги Цанков. (Срв. Елиаде, Мирча. *Йога: безсмъртие и свобода*. С, Лик, 2002, с. 346) — Б.пр.

³⁵ Wasson (1980), p. 225

³⁶ За още възражения срещу Елиаде вж. и: R. Gordon Wasson, Soma: *Divine Mushroom of Immortality* (New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1971), pp. 326–334.

отговорности като отглеждането на децата и оцеляването на групата. Продължителните и регулярни контакти с Изцяло Другото, изтръгването от привичната реалност в ритуализирания екстаз, предизвикан от халюциногените — всичко това е дало своята лепта за разсейването на онзи дял от психиката ни, който днес наричаме *его*. Още щом започне да се образува, егото неизменно функционира като злокачествен тумор и блокира психичната енергия. Употребата на психеделични растения в контекста на шаманската инициация е разплитала — както разплита и днес — възела от противоречия, наричан егото, за да остане само непосредственият и недиференциран усет към ставащото — онова, което на Изток наричат Дао. Разтварянето на индивидуалното в (универсалното) Дао е целта на повечето източни школи и по традиция се смята за най-сигурното средство за постигане на психично здраве и баланс — и за групата, и за отделната личност. За да разберем дилемата, пред която сме изправени, първо трябва да разберем как се е отразила загубата на Дао, прекъсването на колективната ни връзка със Земята, на нашата човечност.

Монотеизмът

Ние на Запад сме наследили една много странна представа за света. Преустановяването на връзката с Дао означава, че психологическото развитие на западната цивилизация е протекло по коренно различен начин. На Запад ударението е било поставено върху егото и върху божеството на егото — монотеистичният идеал. Монотеизмът демонстрира наяве онова, което по същество е патологичен личностен модел, проециран върху представата за Бога: моделът на параноичното и обсебено от мисълта за властта мъжко егото. Въпросният Бог определено не е сред тези, които бихте поканили на градинско увеселение. Интересно е да се отбележи също, че западният идеал се олицетворява от единственото божество в световната митология, което никога не е имало връзка с жена. Върховното божество на древния Вавилон, Ану, е съчетан със своята спътница Инана. Гръцката митология приписва на Зевс не само съпруга, но и безброй възлюбени, както и дъщери. Подобни небесни двойки са нещо типично. Само богът на западната цивилизация си няма ни майка, ни сестра, ни съпруга, ни дъщеря...

Индуизмът и будизмът имат свои традиционни техники на екстаза, включващи и онези „изпълнени със светлина растения“, за които се споменава още в сутрите на Патанджали, и ритуалите на тези две велики религии създават подходящи условия за изявата на женското начало и вникването в неговата същност. Западната цивилизация, уви, е пострадала неимоверно от това продължително прекъсване на социосимбиотичната връзка с Женското начало и тайнствата на органичния живот, която винаги би могла да се реализира чрез шаманистичната употреба на халюциногенни растения.

Съвременната религия на Запад представлява набор от социални модели или по-скоро фобии, възникнали в една специфична етична структура и неизменно обвързани с представата за дълга. Днешната религия едва ли може да разреши проблема с егото. След 60-те години започнаха да се разпространяват популярни култове на транс и танца от рода на диско и реге, които са една неизбежна и здравословна алтернатива на общо взето закостенелите форми, в които се изразява религията на западното свръхтехнологично общество. Погледната по същество, връзката между рокендрола и психеделиците е типично шаманска — трансът, танцът и интоксикацията са обичайните компоненти на Архаичната формула за религиозно празненство, а и са гаранция за добро прекарване.

Глобалният триумф на западните ценности означава, че ние като биологичен вид просто тъпчем на едно място, обзети от натраплива невроза, тъй като сме лишени от достъп до несъзнаваното съдържание на психиката си. Осигуряването му — чрез употребата на халюциногени — ще възстанови и онази ни някогашна връзка с цялата жива планета. Нашето отчуждение от природата и несъзнаваното е започнало приблизително преди две хилядолетия, при прехода от епохата на Великия бог Пан към тази на Рибите, което съвпада със забраната на езическите мистерии и възхода на християнството. Настъпилата впоследствие психологическа промяна изправя европейската цивилизация пред две хилядолетия, изпълнени с религиозни мании, гонения, войни, материализъм и рационализъм...

Чудовищните сили, наричани научно-техническа мисъл и глобална политика, все рожби на модерните времена, са заченати всъщност тогава — когато сме скъсали симбиотичната си връзка с растенията, свързали ни с природата още в зората на нашето човешко битие. И този разрыв е оставил индивида изпълнен със страх и чувство за вина и самота. Ражда се новият тип човек — екзистенциалният.

Ужасът от битието е плацентата, съпращаща раждането на християнството — култ, който най-пълно олицетворява абсолютната власт на мъжкото его. Изоставянето на древните ритуали води до онова, което започва като индивидуална неприспособимост, за да се превърне впоследствие в норма за целия обществен организъм. В този контекст на процъфтяващи властнически ценности и история, разказвана винаги от властническа гледна точка, ние нямаме друг избор, освен да се обърнем назад и да насочим вниманието си към Архаичния път на даряващите с видения растения, пътя на Богинята.

Патологичният монотеизъм

Поривът към единност на психиката до известна степен е инстинктивен, но това не му пречи да стане патологичен, ако е в контекст, в който стопяването на границите и преоткриването на основата на битието е невъзможно. Монотеизмът предполага разцвет на властническия или Аполонов модел на аза като соларен и самодостатъчен в своята мъжественост. В резултат от това стойността и силата на емоцията, както и самият естествен свят, са обезценени и заменени с нарцистичното прехласване пред абстрактното и метафизичното. Но това отношение се е оказало „меч с две остриета“ — дало е на науката правото единствена тя да обяснява нещата, но и я е тласнало към моралната разруха.

Властническата култура демонстрира удивителната способност да се променя съобразно променящите се нива на технологично развитие и самосъзнание. Във всичките си проявления монотеизмът е бил и си остава единствената сила, която никога не би признала първенството на естественото. Монотеизмът упорито отрича необходимостта да се върнем към такъв цивилизационен стил, който би ни позволил да видим от дистанция егото и неговите ценности, т.е. когато се гмурваме в Архаичното тайнство на психеделичния екстаз, предизвикан от растения, което ще рече свързан с Майката Земя, Женското начало, Праутробата или онова, което Джойс нарича *tama matrix most mysterious*.

Архаичната сексуалност

Не бива да смятаме, че животът на номада пастир е бил идиличен. Несъмнено ревността и собственическото чувство са присъствали и сред архаичните хора, особено когато се появяват първите наченки на йерархична структура в обществените образувания на протохоминидите. Наблюденията над съвременните примати — на техните игрови опити за доминиране и налаганата със сила от самца водач йерархичност — подсказват, че до срещата с гъбите културата на протохоминидите си е била типично властническа. Тоест ние сме изоставили този цивилизационен стил за съвсем кратък период — нещо като мимолетен порив към истинското динамично и разумно равновесие между нас и природата, който не е имал нищо общо с дотогавашното ни битие на примати и твърде скоро е бил смазан от неумолимия ход на историята. И след като сме се разделили с гъбите на Африканския Едем, не сме правели нищо друго, а сме ставали все по-големи зверове към себеподобните си.

Откритият и безкористен подход към сексуалността е основно изискване за реализацията на партньорския модел. Но тази тенденция е била редовно синергетизирана и стимулирана с оргиастичните ритуали, които със сигурност са фигурирали в архаичния африкански култ към Богинята/гъба. Груповият секс и груповото приемане на халюциногени са спомагали за стопяването на границите и различията между хората, за да се стигне и до онази открита, непринудена и неструктурирана сексуалност, естествена съставка на номадския трибализъм. (С което съвсем не искам да кажа, че съвременните ритуали с халюциногенни гъби са „оргии“, въпреки че жадните за сензации биха искали да са точно такива.)

Ибогаинът сред фангите

Бвити-култовете на Западна Африка, дискутирани в Глава III, се явяват доста поучителен пример: употребата на едно индолово растение води не само до визионерски екстаз, но и до онова, което самите потребители наричат „откритосърдечност“. Според широко разпространеното мнение въпросното качество, изразяващо се в любов и грижовност към другите, обяснява вътрешната сплотеност на фангското общество, както и упоритостта, с която бвитистите се съпротивляват на комерсиалните и мисионерските инвазии в техния културен ареал:

Нито бвитистите, нито фангите като цяло смятат, че биха могли да изкоренят греховността или злото в света. Тази неспособност означава, че хората трябва да празнуват. Доброто и злото вървят

заедно. Или, както фангите често заявяват на мисионерите: „Ние имаме по две сърца, едното добро, другото зло.“ Когато първите мисионери разбрали за тези чистосърдечно изповядани противоречия, се захванали да проповядват Божието Слово с обещанието, че християнството ще дари новоглашените с „едно-единствено сърце“. Само че фангите не били особено очаровани. Немалко от тях сметнали, че тази християнска „едносърдечност“ ограничава човешката личност. Ако в *бвити* се цени подобна „едносърдечност“, то се има предвид наистина едно сърце, но съставено от многобройни качества, преминаващи през полярни състояния — добротата, постигната при наличието на лошота, както и възвишеното, постигнато при наличието на ниско. Тоест едно внезапно проявило се качество, черпещо енергия от своята противоположност.³⁷

Парадоксалното е, че ибобаинът, индоловият халюциноген, на който се дължи специфичното фармакологично въздействие на култовото растение (*Tabernanthe iboga*), се ползва с широко признание не само като фактор, стабилизиращ брачните връзки (при положение, че разводът при фангите се дава лесно), но и като афродизиак. Това вероятно е едно от малкото растения, попаднали в категорията на афродизиаците, което действително оказва ефекта, за който го рекламират.³⁸ Повечето кандидати за тази титла всъщност са най-обикновени стимуланти, които в най-добрия случай предизвикват обща възбуда и що-годе стабилна ерекция.

Но ибобаинът явно действително променя, задълбочава и ускорява хода на онези психологически механизми, стоящи зад сексуалното влечение — човек се чувства едновременно дистанциран и ангажиран, което му вдъхва допълнителни сили. Затова пък в ситуации, в които сексуалността е неуместна, ибобаинът не подтиква и дори не увеличава възможността за подобни действия. В такива случаи той по-скоро функционира като *аяуаска*, т.е. като визионерски халюциноген, спомагащ за заличаването на границите. Ето ви още едно поле за изследвания, които само изчакват съответната промяна в обществените нагласи, за да бъдат извършени. Ако ефектът на ибобаина при сексуалните смущения се доближава поне малко до този, който му приписва избуялият около него фолклор, то тогава бъдещите изследвания се очертават като особено обещаващи...

Тези могъщи растения, които променят нашето отношение към сексуалността, както и към себе си и света, са запазена територия за онези народи, които по стар навик смятаме за примитивни. И това за пореден път доказва, че безкритично приеманото властническо отношение ни лишава от реално участие в по-широкия и по-богат свят на Ероса и Духа.

По причини, които вече обсъдихме, властническите общества, изместили партньорските, са проявявали далеч по-малко усърдие в потискането на груповите сексуални действия, отколкото в преследването на култа към халюциногенните гъби. Групов секс, при който доминиращото его остава непоклатимо, само би помогнал на еготичния самец да се сдобие с повече власт и по-висок сан в социалната йерархия. Ако надмощие над другите означава в крайна сметка и сексуално надмощие, то това обяснява традиционното присъствие на оргии и други подобни групови изяви в много мистерийни религии — гръцките вакханалии, римските сатурналии, а и в паганизма като цяло, и то дълго време, след като сърцето на езическия свят е престанало да бие. В крайна сметка обаче решаващо се оказва желанието за ясно и отчетливо родословие, и то по бащина линия. Така тържеството на егото най-сетне е пълно. Тъй като християнството безмилостно е преследвало всяка проява на волномислие, фактът, че в оргиите изчезват границите и различията, е бил достатъчно основание те да бъдат заклеймени като „поддривна дейност“.

Контрасти в сексуалната политика

При съпоставка между основаното върху егото и догматично общество на доминирането и намиращото се във вечно движение и психологически разкрепостено общество на партньорството се открояват някои важни контрасти. Във втория случай почти напълно отсъства собственическото отношение на мъжете към жените, което играе централна роля във властническия модел. Много по-слаба е и тенденцията при жените да се стремят към стабилен брак в желанието си за сигурност и по-престижен социален статус. Семейната организация не е така ясно разграфена и йерархизирана. Децата се отглеждат и възпитават от цялата фамилия, в която освен най-близките родственици влизат всевъзможни братовчеди и братовчедки, лели и чичовци, както и предишните и сегашни сексуални партньори на самите родители. В подобна ситуация детето влиза в най-различни взаимоотношения и има богат избор от ролеви модели. Груповите ценности обикновено не влизат в

³⁷ Fernandez (1982), p. 311

³⁸ Ratsch and Muller-Ebeling (1986)

противоречие с тези на индивида, както и на неговия брачен партньор и деца. Ранният сексуален опит е нещо очаквано и дори насърчавано. Двойките се свързват по най-различни причини, имащи отношение и към самите тях, и към добруването на групата и подобни връзки могат — макар и не задължително — да траят цял живот. В такива общества сексуалността рядко е табуирана — до подобен акт се стига само след контакт с властническите ценности.

В общество, изградено на базата на доминацията, мъжете предпочитат за сексуални партньори по-млади и здрави особи от противоположния пол, които са в състояние да *им* родят много деца. Затова пък стратегията на жените е да си намерят по-възрастен партньор, особено ако контролира груповите ресурси (храна, земя, както и други жени), което би гарантирало, че цената на съпругата няма да падне, когато тя остарее и изгуби възпроизводителните си способности. В идеалното партньорско общество по-старите мъже също могат да имат сексуални отношения с по-млади жени, без това обаче да застрашава връзките, които вече са установили с по-възрастни жени. Затова пък жените не са принудени да дирят сигурност и закрила при по-възрастни мъже.

Тази ситуация е възможна, защото властта не е свързана най-вече с възрастта и мъжа. Тя всъщност се разпределя между мъжете и жените, както и между всички възрастови групи. Абсолютната власт в това общество се изразява в способността ти да твориш и да поддържаш живота, затова е намирала своето най-естествено олицетворение в жената — става дума за властта на Великата богиня.

Джийн Бейкър Милър посочва, че т.нар. потребност да контролираш и доминираш другите е чисто и просто психологическа функция — тя *не е* усещане за сила, а за безсилие. Разграничавайки „властта над себе си“ от „властта над другите“, тя пише: „Колкото по-голямо развитие е осъществил индивидът, толкова по-способен и по-продуктивен ще се чувства той, и ще изпитва по-малка необходимост да контролира или ограничава другите.“³⁹

Партньорските общества не просто заменят патриархата с матриархат; подобни понятия са прекалено тесни и обвързани с половата принадлежност. Същинската разлика е в обществения модел. В единия случай имаме общество, основано на партньорството, чиито роли са съобразени с възрастта, физическите параметри и индивидуалните умения. В другия имаме общество, поддържащо стриктна йерархия за сметка на цялостната самоизява и социална реализация на отделните членове. В първата ситуация отсъства самата идея за собственост, както и прекомерно раздуването ето, което пък лесно решава проблема с ревността и собственическите чувства.

Общо взето враждебното отношение на властническото общество към изразяването на сексуалността може да се изведе от ужаса, изпитван от стремящото се към господство ето във всяка ситуация, в която границите и различията изчезват, колкото и приятна, и естествена да е тя. Френският израз *la petite mort* великолепно изразява страха и възхищението, които оргазмът вдъхва на властническите общества.

Глава VI

Високите равнини на Едем

Анги и сестра й, заедно с още няколко момичета от клана, се бяха скупчили пред вратите на светилището. Провесената волска кожа, която обикновено скриваше вътрешността му от любопитните погледи, сега бе отменната. Бе дошло време за празника на Есента, за да отдадат почит на Великата богиня за щедрите й дарове. Великите жени на града, с опънати назад коси и нашарени със синкава пепел гърди и бедра, напяваха заклинания, коленичили около внушителната и окичена с гирлянди фигура на Богинята. Тя отразяваше мъждукащите пламъчета на светилниците, възкачена на своя престол с бичи рога, в чието подножие бяха положени цветя и борови шишарки. На втрънчилите се в нея момичета изобщо не им минаваше през ум, че не наблюдават самата бременна Богиня, която се пробужда, за да потъне отново в дълбок сън, а просто едно дървено изваяние, украсено с обсидиана, с който се бе прочул градът им, и покрито със слоеве пигменти и мазнини, за да придобие същия абаносов отблясък, който имаше и кожата на местните жители.

На малкото открито пространство в нозете на Богинята танцуваха три шаманки от най-висшия и забулен в тайна ранг, облечени в костюми на лешояди, а потрепващите им сенки се сливаха от време на време с изрисуваните по варосаните стени лешояди, които сякаш оживяваха. След като свършиха танца си, те извадиха от една ниша пищно оцветените дървени съдини с похлупаци,

³⁹ Miller(1986)

дотогава увити в шарени рогозки. Всички присъстващи, дори и нашите малки шпиони на прага, знаеха, че в тях бе Гъбата, Тази с многото имена, с която щяха да се причестят всички жени в светилището. На момичетата бе оказана рядката чест да наблюдават мистериите на Жътвената майка, което означаваше, че вече не ги смятат за деца. Всяко от тях знаеше, че след няколко години щеше на свой ред да премине през този посветителски обред, който сега само наблюдаваха, без да разбират смисъла му. Макар че бе само на осем години, а сестра ѝ Слинга — на шест, Анги знаеше, че виждат нещо, което очите на никой мъж от града не бяха съзирали. Мистериите на мъжете бяха други, също тайни, и за тях също не биваше да се говори.

Платото Тасили

Археологическите доказателства за тези хипотетични догадки са открити в Централна Сахара, на платото Тасили-н-Аджер⁴⁰ в Южен Алжир. Самото плато е една курioзна геологическа формация и наподобява лабиринт — обширна скална пустош, набраздена от ветровете с безброй тесни и лъкатушещи коридори. От въздушните снимки човек остава с впечатлението, че вижда руините на изоставен град.

Скалните фрески в Тасили-н-Аджер са създадени в периода от края на неолита до началото на нашата ера. Тук са най-древните известни изображения на шамани, както и на огромни стада добитък. Шепите на танцуващите шамани са пълни с гъби. Понякога гъбите никнат от телата им. На едно от изображенията шаманите весело подтичват, а самите фигури са рамкирани с геометрични орнаменти, представящи халюцинациите им⁴¹. Тези доказателства изглеждат необорими.

Подобни мотиви са откривани и в перуанските шевици от предколумбовата епоха. Става дума за стилизирани изображения на шамани, държачи предмети, които биха могли да са както гъби, така и примитивни сечива. При фреските на Тасили обаче няма място за предположения. На изображенията в Матален-Амазар и Ти-н-Тазариф съвсем ясно личат гъбите в ръцете и по телата на танцуващите шамани.

Пастирите, създали тасилийските фрески, постепенно са напуснали Африка. Това е ставало в рамките на един доста продължителен период, от 18 000-та до 5 000-та година пр.н.е. Но където и да отидели, те запазвали своя традиционен бит.⁴² По онова време Червено море все още било заобиколено отвсякъде със суша, т.е. долният край на Арабския полуостров се е опирал в африканския континент. Тези естествени мостове били използвани от номадите пастири, за да проникнат в плодородните земи на полуострова, а след това и в Мала Азия, където се смесили с ловците събирачи, живеещи вече там. Скотовъдният модел се установил в древния Близък изток преди около дванадесет хилядолетия. Тези пастирски народи донесли със себе си култа към добитъка и култа към Великата богиня. Доказателствата, че такива култове е имало, се съдържат в скалните фрески на Тасили, създадени през периода на „кръглоглавите“ хора, както го наричат учените. Това наименование идва от своеобразния начин, по който са изрисувани човешките фигури и който не се среща никъде другаде.

Цивилизацията на „кръглоглавите“

Смята се, че периодът на „кръглоглавите“ е започнал в дълбока древност и е приключил 7 000 години преди Христа. Според Анри Лот той е започнал в началото на деветото хилядолетие и е траел поне няколко хиляди години. Това, че Великата богиня е присъствала в светогледа на „кръглоглавите“ художници, е извън всякакво съмнение. В Инауанрхет е открито едно великолепно изображение на танцуваща жена. Тя е разперила ръце, а главата ѝ е увенчана с два хоризонтално стърчащи рога. Жената очевидно олицетворява Великата богиня, често изобразявана с рога. Впрочем затова и нейните откриватели са я свързали с древноегипетската Изиди, закрилницата на посевите и реколтата.

⁴⁰ Където се намира най-богатият ансамбъл от скална живопис в света — вж. например Лот, Анри. *Издирване фреските на Тасили*. С, Нар. култура, 1970. — Б.пр

⁴¹ Вж. Samorini (1989), pp. 18–22 и Lewin (1991), pp. 30–34. Тази връзка между фреските на Тасили и халюциногенните гъби ми бе посочена от Джеф Гейнс, етномиколог и изкуствовед, живеещ в Боулдър, Колорадо. Той е съгласен с мене, че тези изображения доказват ролята на гъбите в човешката праистория. Книгата вече бе под печат, когато разбрах, че и други споделят мнението, че в т.нар. култура на „кръглоглавите“ са били използвани халюциногенни гъби. Италианският учен Джорджо Саморини също посочва наличието на микологични мотиви в скалните фрески на Тасили и изказва предположението, че по тези места от най-дълбока древност е процъфтявал истински култ към гъбите.

⁴² Lionel Balout, *Algere Prehistorique* (Paris: Arts et Metiers Graphiques, 1958)

Тази впечатляваща фреска поражда един доста щекотлив проблем: откъде се е взело това египетско влияние върху тасилийските фрески при положение, че те са били създавани, когато — поне според стратиграфските данни — долината на Нил е била почти безлюдна? Логичното заключение е, че тези мотиви и стилови похвати, които днес свързваме с древноегипетското изкуство, всъщност са *внесени* в Египет, и то от обитателите на Западната пустиня. Ако е така, това означава, че една от най-развитите цивилизации в древността всъщност се е зародила в Централна Сахара.

Открит ли е Раят?

През дванадесетото хилядолетие преди Христа платото Тасили-н-Аджер е можело спокойно да бъде рай за партньорските взаимоотношения, чиято загуба е предизвикала появата на един от най-разпространените и най-древни митологически мотиви в света — бляна по изгубения рай, представата за безвъзвратно отминалия Златен век на изобилието, сътрудничеството и социалното равновесие. Би било логично да предположим, че езикът, общността от партньори и сложните религиозни представи най-вероятно са възникнали в близост до местата, които смятаме за люлка на човечеството, а именно изобилстващите с дивеч — и гъби — савани на тропическа и субтропическа Африка. Именно тук би трябвало да е възникнало и процъфтявало партньорското общество, а ловът и събирането на диви плодове постепенно са били изместени от скотовъдството и земеделието. В тази среда е била осъществена срещата с псилоцибните гъби, последвана от тяхното обожествяване, а от мрака на човешкия разум са изплували езикът, поезията, ритуалът и мисълта. Едем не е просто мит — за праисторическите хора тасилийското плато е било наистина Райска градина.

Краят на тази история вероятно се е оказал и началото на нашата. Дали е просто съвпадение това, че още в III глава на книгата Битие, основният набор от кодове и правила на западната цивилизация, попадаме на описанието на първата кампания срещу дрогите в човешката история:

6. Видя жената, че дървото е добро за ядене и че е приятно за очите и многожелано, защото дава познание, взе от плодовете му и яде, па даде и на мъжа си, та яде и той. (...)

21. И направи Господ Бог на Адама и на жена му кожени дрехи, с които ги облече.

22. И рече Господ Бог: ето, Адам стана като един от нас да познава добро и зло; и сега — да не простре ръка да вземе от дървото на живота, та, като вкуси, да заживее вечно.

23. Тогава Господ Бог го изпъди от Едемската градина, да обработва земята, от която бе взет.

24. И изгони Адама, и постави на изток при Едемската градина Херувим и пламенен меч, що се обръщаше, за да пазят пътя към дървото на живота.

В разказа на Битие става дума за Жената като повелителка на вълшебните растения. Тя първа вкусува от плодовете на Дървото на живота или Дървото на познанието, което пък е „приятно за очите и многожелано“, а след това споделя находката си с Мъжа. И забележете: „Тогава се отвориха очите на двамата и разбраха, че са голи.“ (Бит. 3; 7) В чисто метафоричен план това означава, че са постигнали не само самосъзнанието, но и всеки е осъзнал другия именно като „Друг“. Тоест плодът на Дървото на познанието им е позволил да проникнат в някои тайни на естеството, което пък би могло да означава и това, че просто са опознали чувствените наслади. Но каквото и да се е случило, тази древна история — че нашите прадеди били изгонени от някаква „градина“ от едно мнително и отмъстително божество (Яхве е бог на *бурите*!) — всъщност разказва за онова прекланящо се пред Богинята общество от партньори, което се е разпаднало поради продължителните засушавания, съсипали цветущия дотогава сахарски „Едем“. Ангелът с пламтящия меч, охраняващ подстъпите към рая, явно символизира безмилостното пустинно слънце и сушата, която е негово неизбежно следствие.

Тази история разказва и за назряващия конфликт между мъжете и жените, което показва, че по времето, когато е била записана за първи път, преходът от партньорство към господство вече е бил осъществен. Плодовете на Дървото на познанието, от които е вкусила жената, не са нищо друго, а псилоцибните гъби *Stropharia cubensis*, послужили като катализатор за тасилийския „рай“ и след това поддържали съществуването му под формата на религия, в която основното ударение е падало върху периодичното заличаване на личностните граници в океаничното присъствие на Великата богиня, наричана също и Гея, т.е. Земята.

Когато разглежда европейското изкуство от епохата на късния палеолит, Джон Пфайфър споделя и някои свои наблюдения, имащи отношение към нашата основна теза. Той е убеден, че произведенията на това изкуство се срещат най-често в трудно достъпни пещери, защото тези места

са били използвани за посветителски обреди, включващи и доста комплицирани театрални ефекти. По-нататък заявява, че онова, което той нарича „сумрачно мислене“ (*twilight-state thinking*), е задължителна предпоставка за утвърждаването на големите истини. Кое е характерно за „сумрачното мислене“: липсата на обективност, временното умопомрачение и халюцинациите. Но това не е нищо друго, а етапът, който непосредствено предхожда безграничния и освободен от оковите на егото психеделичен екстаз:

Това, че сумрачното мислене е често явление, както и самият факт, че сме податливи на подобно състояние, вече подсказва важната роля, която то е изиграло в нашата еволюция. В някои крайни случаи то води до патологични изменения, деменции, натрапливи халюцинации и фанатизъм. Но то е и силата, която стои зад нашия порив към целостта. То ни кара да синтезираме най-различни физически теории и да градим утопични блянове, в които всички народи заживяват във вечен мир. В праисторическата епоха това сумрачно мислене би трябвало да се е ползвало с приоритет. Ако условията на късния палеолит са налагали непрекословна вяра във водачите в името на общото оцеляване, то в такъв случай индивидите с подобни способности, които са могли безпроблемно да изпаднат в транс, определено са имали повече шансове от онези, които са били по-трудно податливи на тези състояния.⁴³

Пфайфър не се спира на психоактивните растения и ролята, която те биха могли да играят при този тип мислене, а и по принцип се занимава само с Европа. Но пък местоположението на тасилийските фрески поразително напомня това на много европейски скални рисунки, затова би могло да се предположи, че са изпълнявали и същите функции, защото по всяка вероятност и в Северна Африка, и в Южна Европа са били изпълнявани сходни религиозни ритуали.

Отдръпването на ледниците в Евразия, съвпаднало със засушаването в африканските савани, довежда и до „изгонването от рая“, според алегоричния израз от Битие. Почитателите на гъбите от Тасили-н-Аджер започват да се придвижват „на изток от рая“. И в интерес на истината археологическите находки ни позволяват да проследим в детайли тази миграция.

Липсващото звено

В средата на десетото хилядолетие преди Христа в Палестина, която дотогава е била рядко заселена, внезапно се появява една изумително напреднала култура, която предизвиква истински взрив в областта на изкуствата, занаятите и технологиите, невиджан дотогава в Близкия изток, а и по цялата планета. Става дума за натуфийската култура⁴⁴, чиито кремъчни сечива с форма на полумесец и изящно графирани изделия от кост значително превъзхождат създаваните по онова време в Европа, ако съдим по археологическите находки. Както пише Джеймс Мелаарт:

Още в началото на тази култура откриваме истинска страст към изкуството, което понякога е натуралистично, понякога по-схематично. Изваяните от пясъчник фигурки в пещерата Ум ез Зувейтина или костената дръжка на сърпа от Ел Уад, на която е гравирано изображение на млад елен, са превъзходни образци на натуралистичното изкуство, достойни за една Франция от епохата на късния палеолит.⁴⁵

Въпреки че европейската академична археология се опитва да свърже тази култура с палеоевропейските⁴⁶, скелетите, открити в Йерихон, където натуфийската култура е достигнала най-големия си разцвет, показват, че тези хора са били по-скоро от африкански произход — със здраво телосложение и издължени черепи. Намерената керамика също потвърждава хипотезата за африканските корени: става дума за изпечени монохромни съдове, подобни на които откриваме в сахаро-суданския ареал. Керамика от този тип е намирана и край египетско-суданската граница, като ред признаци сочат, че тези грънчари са се занимавали и със скотовъдство. Подобни съдове се срещат и в Тасили-н-Аджер, където са започнали да ги майсторят вероятно към края на периода на „кръглоглавите“. Мери Сетегаст пише:

⁴³ Pfeifer (1982), p. 213

⁴⁴ Названието идва от разкопките в Уади-ен-Натуф, проведени през 1929 г. от британската археоложка проф. Дороти Гарод. Представителите ѝ са живеели главно в пещери, но и в овални полуземлянки с подпорни греди (последният детайл особено впечатлява археолозите). — Б.пр.

⁴⁵ Mellaart (1965), p. 29

⁴⁶ И по-специално с т.нар. *мадленска* култура, съществувала по земите на днешна Северна Испания, Франция, Швейцария и Южна Германия (15 000 — 8000 г. пр.Хр.) — Б.пр.

Произходът на африканската керамика остава неизвестен. При наскорошните разкопки в Ти-н-Торха, Либийска Сахара, бяха открити съдове от сахаро-суданския тип. Радиовъглеродният анализ показва, че са били създадени ок. 7100 г. пр.Хр. Ако датировката е вярна, това би означавало, че въпросният стил е възникнал именно по тези места.⁴⁷

Горното за пореден път потвърждава тезата, че на запад от Нил е съществувала високо развита култура, която е и прародина на онази нова и напреднала култура, появила се в долината на Нил, а след това и в Палестина.

В този контекст е интересно да посочим и особено тесните и интензивни контакти между натуфийската култура и местната флора:

Изследванията на връзката между екологичната среда и човешкото поведение през периода от 10 000-та до 8 000-та година пр.Хр. показват, че субсистентната база на натуфийците не се е различавала съществено от тази на местната късно палеолитна традиция. Но тъй като първите са наблягали на растителните ресурси, това им е позволявало да си набавят храна, която може да се съхранява за по-дълго време, и това съответно се е отразило на поведенческите им модели. В по-голямата си част натуфийската материална култура (архитектурни елементи, примитивни мелници и пр.) е силно повлияна от интензивното експлоатиране на растителните ресурси.⁴⁸

Още за африканските корени

Щом най-старите натуфийски керамични изделия имат своите по-древни аналози в Северна Африка, то тогава е напълно възможно прародината на самата натуфийска култура да е била именно там, в изгубения рай на партньорството, процъфтявал в по-влажните региони на Западна Сахара и по-конкретно в Тасили-н-Аджер. Може би някога археологията ще ни даде окончателен отговор на тези въпроси, но засега в тази област не е постигнато нещо по-съществено. Учените все още не приемат на сериозно Западна Сахара като възможния източник на онази развита култура, навлязла в Палестина в средата на десетото хилядолетие преди Христа. А последствията от този пропуск проличават в коментари като следния:

Смушаващото обаче е, че дори и датиращите от най-дълбока древност находки в Палестина не ни казват почти нищо за евентуалните предшественици на тази култура. Ако изобщо ги е имало, те ще са били твърде безинтересни, тъй като са имали много малко общо със своите приемници. Натуфийската култура сякаш се е появила напълно развита, без никакви проследими корени в миналото.⁴⁹

Първите натуфийски заселници в Палестина са обитавали пещери и скални тераси, но в абсолютно същите условия са били създадени и фреските на Тасили. Да се надяваме, че бъдещите изследователи ще открият по-съществени доказателства за връзката между „кръглоглавите“ и натуфийската култура.

Чатал Хююк

Ако платото Тасили-н-Аджер може да претендира, че е послужило за прототип на Едемската градина и е най-западната точка, достигната от партньорската култура, то Чатал Хююк в централна Мала Азия би следвало да се разглежда като нейната неолитна кулминация на изток.

За Чатал Хююк са изричани какви ли не суперлативи: „изпреварил времето си“, „изпълнен с величие и финес“, „изумително богат и изискан град“ и прочие в същия дух. Стратиграфските данни показват, че основите му са положени още в средата на деветото хилядолетие преди Христа. Самата култура достига своя апогей в т.нар. слой VI, което ще рече 7000 г. пр.Хр. Поселището е било доста голямо — заемало е близо 32 акра в Конийската долина и в най-добрите си години е имало над 7 000 жители.

Още в началото на разкопките в Чатал Хююк са открити няколко светилища, украсени с релефни изображения на волове и черепи на отдавна изчезналите зубри (*Bos primigenius*), оцветени с охра — все белези на една високо развита цивилизация, което пък доста озадачава археолозите:

Досега са изследвани само три процента от общата площ на поселището, а Чатал Хююк вече демонстрира изключително богато религиозно изкуство и символика, изпреварили с цели три-четири хилядолетия своето време. По мнението на археолозите зрялата и комплексна традиция на това

⁴⁷ Settegast (1987), p. 154

⁴⁸ Henry (1973), p. V

⁴⁹ Garrod (1957), pp. 211–217.

неолитно поселище предполага приемственост, датираща от късния палеолит, от която обаче все още не сме открили никакви следи.⁵⁰

Аз лично съм убеден, че предшественицата на Чатал Хююк, от която „все още не сме открили никакви следи“, е тасилийската култура. Колкото до натуфийската, тя е само преходен етап, свързващ африканската култура на „кръглоглавите“ с тази на Чатал Хююк.

В подкрепа на подобно дръзко предположение ще приведа наблюденията на някои учени. Ето какво пише Мелаарт за земеделието в Чатал Хююк:

По всичко личи, че растениевъдството в Чатал Хююк трябва да е имало дълга предистория, но някъде другаде, в регион, който е бил естествената среда на дивите предци на тези растения, най-вероятно хълмиста местност, отстояща на голямо разстояние от съградената от човешка ръка среда в Конийската долина. (...) Наченките на тази земеделска култура би трябвало да се търсят в натуфийската култура в Палестина, във все още недостатъчно изследваните докерамични култури на малоазийска Турция и още по-на изток в Хузистан, Югозападен Иран.⁵¹

Но ето какво казва същият автор за материалната култура на Чатал Хююк:

За разлика от останалите тогавашни култури, Чатал Хююк е запазил някои традиции, които изглеждат архаични за едно подобно напълно развито неолитно общество. Стилът на стенописите, релефите, моделирани от глина или издълбани в мазилката, натуралистичните изображения на животни, човешки фигури и божества, спорадичното използване на глинени детайли, приличащи на макарони, богатите орнаменти със спирали и меандри, гравирани върху печати и нанесени върху рогозки; глинените фигури на ранени животни, използвани в ловните ритуали, поръсените с червена охра гробове, архаичните амулети с форма на птица, изобразяващи някаква богиня, и накрая каменните сечива, както и украшенията от раковини — всички те са част от наследството на късния палеолит. Подобни архаични елементи присъстват в една или друга степен и в други постпалеолитни култури, като натуфийската в Палестина, но не и така осезателно, както в Чатал Хююк.⁵²

По повод стенописите в светилищата Сетегаст прави следното наблюдение:

Броят на пигментите, използвани от чаталхююкските художници, няма равен на себе си в Близкия изток (макар че в това отношение сахарската култура на „кръглоглавите“ не само че не му отстъпва, но дори го надминава). (...) Наблюдава се и трети тип украса, състояща се от контурни изображения на животни, издълбани в дебелия пластове мазилка по стените — един любопитен подход към вътрешните повърхности, който, според Мелаарт (археологът, ръководил разкопките), е заимстван от палеолитните скални релефи.⁵³

В изящния натурализъм на чаталхююкското изкуство се долавя далечният отзвук от онези великолепно изображения на волове, типични за тасилийските фрески. За анималистичното изкуство на късния палеолит Мелаарт казва следното:

Вече споменахме за краткотрайния ренесанс (на натурализма) в натуфийската култура, но той най-ярко личи в стенописите и релефите в неолитното поселище, известно днес като Чатал Хююк. Тук този стил се запазва почти до средата на шестото хилядолетие преди Христа, но затова пък не се среща в по-късните култури като тези в Хакилар и Кан Хасан, възникнали в същия ареал.⁵⁴

Но как да си обясним упадък на този натурализъм, характерен за архаичното изкуство по време на прехода към земеделието? Едва ли причината е само в липсата на гъбата вдъхновителка и изостреното зрение, с което тя дарява. Тази загуба по-скоро е лишила от жизненост архаичния светоглед. Някогашните номади, поклонници на Богинята, са имали много по-задълбочен поглед върху природата и са жертвали езотеричната символика в името на визуалния реализъм, често от най-примитивен вид.

Най-често срещаните мотиви в Чатал Хююк са изображения на крави и бикове, след които идват тези на лешояди и леопарди — все обитатели на африканските савани. За лешоядите Сетегаст казва следното:

... При положение, че темата за лешоядите се появява в слой VIII на Чатал Хююк, заедно с додинастичните кремъчни кинжали и онази вероятно сахаро-суданска керамика, както сочат

⁵⁰ Settegast, Op. cit., p. 2

⁵¹ Mellaart (1967), pp. 221–222

⁵² Mellaart (1967), p. 226

⁵³ Settegast (1987), p. 166–167

⁵⁴ Mellaart (1965), p. 79

досегашните данни от разкопките, това означава, че ако не цялата, то поне част от тази малоазийска символика е всъщност африканска.⁵⁵

Логичното и неизбежно заключение от всичко това е, че в Близкия изток са проникнали народи, както и културни институции, отдавна установени в Африка, които в един определен период са преживели истински разцвет. Джеймс Мелаарт се учудва, че Чатал Хююк не е оказал сериозно влияние върху по-късните култури в този ареал, като отбелязва, че „малоазийските неолитни култури първи са преминали към уседнало земеделие и са възприели култа към Богинята Майка, т.е. основите на нашата цивилизация“.⁵⁶ Тук ще вметнем, че и до ден-дневен мнозина отричат тези основи.

Райън Айлсър, която изследва психологическите механизми за поддържане на вътрешното равновесие в партньорското общество, доказва убедително, че следващият социален модел, този на властническата култура, идва с индоевропейците — конните народи, познаващи колелото, пристигнали от студените зони на север от Черно море (Eisler (1987)). Става дума за прословутите „курганови вълни“, т.е. етапите на разселението на индоевропейските народи. В това отношение тезата на Айлсър повтаря донякъде тази на Мария Гимбутас, която пише:

Под „стара Европа“ разбирам доиндоевропейската култура, която е била матрифокална и вероятно матрилинеарна, уседнала, земеделска, егалитарна и пацифистична. Тя отчетливо контрастира с изместилата я праиндоевропейска култура, която пък е била патриархална, стратифицирана, скотовъдска, номадска и воинска. Трите последователни вълни, дошли от руските степи, заливат цяла Европа (с изключение на най-южните и най-западните ѝ части) в периода от средата на петото до средата на третото хилядолетие преди Христа. Тогава женските божества и по-точно Великата богиня в многобройните ѝ ипостаси са изтласкани на заден план от предимно мъжките божества, населяващи индоевропейския пантеон. Онова, което се развива след средата на третото хилядолетие, е смесица от тези две митологични системи.⁵⁷

С други думи, уседналата и матриархална цивилизация на Стара Европа е била разрушена от индоевропейските нашественици, чиято култура и език са били коренно различни.

Археологът от Кеймбридж Колин Ренфрю предлага една неортодоксална трактовка на теорията за „кургановите вълни“. Според него именно Чатал Хююк е родното място на индоевропейските езици, като там също така е било открито и земеделието.⁵⁸ В своята аргументация той се позовава на руските учени Владислав М. Илич-Свитич и Арон Долгополски, според които прародината на индоевропейците е азиатската част на днешна Турция. Ученикът на Долгополски, Сергей Старостин, смята, че още преди 7000 години индоевропейците са заимствали огромен брой думи от севернокавказките езици, говорени в същия ареал. Тази теория обаче по-скоро потвърждава нашето мнение, а именно, че Чатал Хююк не е основан от индоевропейците, защото те са дошли много по-късно в тези земи.⁵⁹

Същата теза се потвърждава и от най-новите изследвания на Луиджи Кавали-Сфорца и Алън Уилсън от Бъркли. Този екип е изследвал кръвните групи на съвременното човечество и е проследил техните генетични корени. Учените стигат до извода, че съществува тясна генетична връзка между говорещите афро-азиатски езици и тези, които говорят индоевропейски езици. Техните открития потвърждават и тезата, че на малоазийското плато дълго преди идването на индоевропейците са живеели народи, чиито езици са били с африкански корени.

Културното наследство на Чатал Хююк е било отхвърлено най-вече заради връзката му с женското начало. Оргиастичната и психеделична религия на Богинята Майка става табу за новата властническа култура, чиито основни белези са агресивността и йерархичността. Опитомяването на коня и откриването на колелото позволяват на индоевропейските племена да се придвижат на юг от Загроските планини и ето че като гръм от ясно небе се появява и нов социален стил. Донесли са го именно жадните за плячка степни ездачи и под копитата на конете им загива последната велика цивилизация, основана върху принципите на партньорството. На мястото на пасторализма идват грабителските набези, поляните с гъби се превръщат в пасбища за табуните, а религията на Богинята е заменена с култа към царете богове.

Трябва обаче да подчертаем, че в своя апогей култът в Чатал Хююк е представлявал най-съвършеният и най-комплексен израз на религиозно чувство в тогавашния свят. Разполагаме с твърде

⁵⁵ Settegast (1987), p. 180

⁵⁶ Mellaart (1965), p. 77

⁵⁷ Gimbutas (1982)

⁵⁸ Renfrew (1988), p. 171

⁵⁹ Shevoroshkin (1980), pp. 20–27

малко данни, за да му направим по-прецизна възстановка, но огромният дял на светилищата в общия брой на постройките сам по себе си е показателен. Знаем, че в този култ важна роля са играли тотемните животни — лешоядите, големите котки хищници и най-вече бикове и кравите. Култът към бика заема централно място в по-късните блискоизточни религии, но това едва ли е важало за Чатал Хююк. Скулптурираните „волски“ глави в чаталхююкските светилища са сексуално амбивалентни и могат да изобразяват както бикове, така и крави, или по-скоро добитъка като цяло. Но най-плътено присъства символиката, свързана с женското начало — например изваяните като че ли безразборно по стените женски гърди, — което ни навява на мисълта, че служителите на местния култ вероятно са били жени. Наличието на зидани „престоли“ с бичи рога в някои светилища подсказва, че обредите са включвали шаманистично изцеление, както и чисто гинекологични процедури.

Очевидно в този култ, наред с Великата богиня и добитъка, са почитали и гъбата като третия и скрит компонент на една доста своеобразна шаманистична триада. Най-вероятно са я възприемали като животински продукт, като млякото, месото и изпражненията, и още в най-дълбока древност са я използвали като средство за свързване с Богинята. Това всъщност е тайната, изгубена преди около шест хилядолетия, след гибелта на Чатал Хююк.

Съдбовната разлика

Общо взето, аз съм съгласен с идеите на Райън Айслър, развити в *The chalice and the blade* (Eisler 1987), и се надявам да разширя нейната аргументация със следния въпрос: кой е факторът, поддържал равновесието в партньорските общества през късния неолит и след това изчезнал, за да бъде освободена сцената за еволюционно маладаптивния властнически модел?

В разсъжденията си се водех от убеждението, че дълбинната връзка между дадена човешка общност и трансцендентния гносис на Другото — геянската колективност на органичния живот — определя и отношението на групата към архетипния образ на Богинята, както и партньорския характер на социалната ѝ организация. В случая се базирам на собствените си наблюдения на амазонските шамани, както и на влиянието на растителните халюциногени върху моята психика и тази на спътниците ми.

Основното направление в западната мисъл се е лишило от живителното и заличаващо границите въздействие на натуралните халюциногени много преди края на минойската епоха, което настъпва около 850 г. пр.Хр. На остров Крит и в континентална Гърция идеята за съдържащия се в растенията Гносис продължава да присъства, макар и все по-слабо, в езотериката, до момента, в който Елевзинските мистерии са потъпкани от фанатизираните християнски варвари през 268 г.⁶⁰ Последствията са налице и до ден-днешен — планетата умира, тънейки в самоуспокоение.

Преследването на женствеността и познанието за естествения свят се превръща в отличителен белег за следващите столетия. Според Църквата, организирана в края на Средновековието масовите екзекуции на вещици, и магията, и халюцинациите са дело на дявола. Затова е било смъртен грях да познаваш свойствата на растения като татул (*Datura*), старо биле (*Atropa belladonna*) и самокитка (*Aconitum napellus*), както и реалната роля, която те изпълняват в среднощните вещерски сборища. За какво става дума? От корените и семената на татула, т.е. тези части, които са с най-богато съдържание на тропанови алкалоиди, са били приготвяни най-различни магически отвари и мазила. Щом се намаже с такъв „мехлем“, вещицата изпада в транс и получава изключително наситени халюцинации. Траковката, която Ханс Балдунг дава на този сюжет, не оставя никакво съмнение за ужаса, който средновековното съзнание е изпитвало към Другото, както и за представата му за интоксигираната „бесуваща“ жена. Но в архивите на Инквизицията ролята на растенията е изтласкана на заден план. В крайна сметка Църквата не е имала интерес от толкова незначителен дявол, който е принуден да разчита на някакви „билки“, за да осъществи пъклените си планове. Той е трябвало да бъде достоен противник на Христос, което ще рече и почти равностоен.

Ще трябва да приемем, че ролята на променящите съзнанието растения в нощните „полети“ на някои вещици е не само подценявана, но и направо премълчавана, и то по съвсем конкретна причина. В противен случай е щяло да се наложи *естественото* обяснение на този тип феномени, което всъщност вече е било предлагано от редица лекари, философи, а и от самите магьосници, като Порта,

⁶⁰ Wasson, Hofmann and Ruck (1978).

Вайер и Кардано⁶¹. Но това би означавало, че дяволът е доста, ако не и напълно маловажна фигура, нещо като панаирджийски фокусник, объркващ главите на клетите вещици, и затова не би могъл да изпълнява приписваните му функции, а именно да бъде могъщият враг и изкусител на благочестивите християни.⁶²

Разумът на растенията

С оглед на безизходицата, в която е изпаднала съвременната култура, стигам до извода, че следващата ни еволюционна стъпка ще се изразява не просто в раздялата с властническия манталитет, но и във възраждането на някогашното ни отношение към Богинята. Краят на профанната и секуларизирана история предполага възобновяване на връзката ни с разума на флора. Този разум, който някога ни е насочил към езика и самосъзнанието, сега ни предлага безпределните селения на въображението. Става дума за същата идея за човешка самореализация чрез „Божественото въображение“, интуитивно доловена от Блейк. Без този визионерски подход към психеделичните екзоферомони, регулиращи нашите симбиотични взаимоотношения с растителното царство, ние никога няма да разберем собствената си планетарна мисия. А в това се състои и нашият най-съществен принос към вселенската еволюция. Възстановяването на планетарното равновесие чрез партньорството означава да заменим егоистичните властнически ценности с интуитивната и емоционално наситена връзка с Праутробата, Джойсовата *maternal matrix*.

Преосмислянето на ролята, която халюциногенните растения и гъби са изиграли в преобразяването на примата в човек, ще ни помогне да оценим по нов начин уникалното съчетание от фактори, отговорни и необходими за човешката еволюция. Често срещаното интуитивно усещане за Другото, приело облика на богиня, датира от най-дълбока древност — когато цялото общество периодически се е потапяло в дълбините на растителния разум. Тази представа за жената като спътница/съратница обяснява изобилието от мотиви, свързани с Божествената майка, дори и в най-патриархалните култури. Показателни са култът към Дева Мария в християнството, както и пламенното рвение, характерно за култа към Кали, Майката унищожителка, и представата за божествения андрогин Пуруша в индуизма. *Anima mundi*, или Световната душа, заемаща централно място в херметизма, е още един от ипостасите на Богинята. В крайна сметка всички тези женски образи са свеждат до архетипния разум на Флора. Ритуалното потапяне във водите на психеделичния опит е предоставяло необходимия контекст, в който човешкият разум е изплувал, окъпан в светлината на самосъзнанието, саморефлексията и себеартикулирането — в светлината на Гея, т.е. на самата Земя.

Гея като всеобхватно цяло

Деконструкцията на властническите ценности означава възраждане на онова усещане за всеобхватността на Гея — усещане за единството, съществуващо между нас и природата, което се намира в динамично и непрестанно модифициращо се равновесие. Става дума за светоглед, черпещ жителни сокове от растенията. В завръщането към едно такова отношение към себе си и своето его, поставящо ги в по-широкия контекст на планетарния живот и еволюцията, се състои и Архаичното възраждане. Маршал Маклуън е напълно прав, когато казва, че планетарната култура, или глобалното село, трябва да бъде трибалистична. Следващата гигантска стъпка към планетарното единство е частичното сливане на технологически преобразования човешки свят с Архаичната праутроба („матрица“) на растителния разум, или Трансцендентното Друго.

Колебая се да определя това зараждащо се съзнание като религиозно, но то би трябвало да е именно такова. При това ще включва и обстойно изследване на измеренията, разкривани от растителните халюциногени, особено онези, които са структурно съвместими с невротрансмитерите в човешкия мозък. Прецизното изучаване на растителните халюциногени ще ни позволи да възстановим най-архаичния пласт на онази драма, каквато е появата на съзнанието: квазисимбиотичната връзка между растения и хора, характерна за архаичното общество и религия, с чиято помощ някога е било съпреживявано тайнството, наречено възникване на живота. И тази

⁶¹ Джанбатиста Порта е италиански алхимик от XVI в., автор на *Magiae naturalis*, в която дава рецептите на най-различни магически отвари, включително и отровни; Йохан Вайер (1515–1588), наричан и Виериус, е най-известният ученик на Агрипа фон Нетесхайм и автор на *De praestigiis daemonum*; Джироламо Кардано (1501–1576) е същият, на когото е наречен кардановият вал, но освен най-изтъкнатият математик на своето време, изобретател и хуманист той е бил и маг, при това известен в цяла Европа (през 1570 г. е арестуван по обвинение в ерес). — Б.пр

⁶² Duerr (1985), p. 4

съпричастност е още по-голяма мистерия днес, защото сме заменили простодушното благоговение на нашите предци със софистицираността на епистемологичния анализ. Истината е, че днес сме изправени пред един съвсем прост избор: да бъдем *зелени* или да умрем.

Част II

Изгубеният рай

Глава VII

По следите на сома: златната енигма на Ведите

Сегашната глобална криза е много по-дълбока от която и да било предишна криза в нашата история, затова и решенията ни трябва да бъдат много по-драстични. Растенията и подновената Архаична връзка с тях биха могли да послужат като организационен модел за живота през XXI век, също както компютърът бе доминиращият модел в края на миналия.

Ще трябва мислено да се върнем в онзи последен момент на здрав разум, който някога сме преживели, и чак тогава да действваме съобразно сегашните обстоятелства. Това означава да се върнем към моделите, функционирали с успех преди около 15 000–20 000 години. Тази смяна на парадигмата ще ни позволи да разберем, че растенията предлагат нещо повече от храна, подслон и облекло, а дори и от културата и религията — те ще станат наш образец във всяко отношение. Ако не друго, те ни дават един великолепен пример за симбиоза с околната среда и ефикасно използване на природните ресурси.

Ако сме съгласни с това, че Архаичното възраждане изисква смяна на парадигмата, а ние наистина можем да изградим един по-добър, рефеминизиран и екоцентричен свят, връщайки се към най-древните модели, то тогава ще трябва да приемем също, че ни е нужно нещо повече от обичайната политическа реторика. За да бъде ефикасно, Архаичното възраждане трябва да почива на прекия опит, на преживяване, разтърсило из основи всеки от нас. Въпросното преживяване трябва да бъде реално, всеобщо и подлежащо на обсъждания.

Можем да започнем преустройството на собственото си мислене, като обявим за легитимно онова, което от толкова време охулваме. Нека отхвърлим веднъж завинаги обвиненията срещу Природата. Самата идея за растения „извън закона“ е нелепа и смехотворна.

Контактът с Разума на Природата

Последната ни надежда да разрушим студените зидове на социалния догматизъм, който ни тласка към гибел, е във възродения и обновен шаманизъм. Щом установим пряка връзка с Другото, или Разума на Природата, чрез халюциногенните растения, ние ще погледнем с нови очи и на своя път във Вселената. Когато средновековният светоглед се оказва безвъзвратно остарял, европейското общество потърсва спасение в класическия гръко-римски подход към правото, философията, естетиката, архитектурата и земеделието. Нашата дилема е много по-дълбока и ще ни върне доста по-назад във времето, ако искаме да открием интересуващите ни отговори. Ще трябва да се занимаем с визиогенните интоксиканти от нашето колективно минало, към което спада и онзи странен култ към сомата, споменаван още в най-ранните индоевропейски свещени писания.

Никоя история на растенията и хората не може да претендира за пълнота, ако не отделя подобаващо място за този загадъчен култ. Както се каза в Глава VII, индоевропейците са били номади, чиято прародина все още е обект на научни спорове, а най-характерните черти на техния бит са били патриархалността, колесниците и отглеждането на коне. Но с индоевропейците се свързва и цяла една религия, базираща се на мощното интоксикаращо въздействие на т.нар. сома...

Сома — това е сокът или мъзгата, извлечени от растение със същото име⁶³. От текстовете може да се направи изводът, че въпросният сок е бил прецеждан през „филтър“ от (овча) вълна, а след това, поне в някои случаи, смесван с мляко. Ето че за пореден път се сблъскваме с вече познатия ни факт — сомата винаги е тясно свързана със скотовъдната символика и обрядност. Както ще стане ясно, тя все още не е точно идентифицирана. Лично аз смятам, че всеки опит за идентификация е обречен на неуспех, ако се игнорира тази връзка.

⁶³ В последно време се налага възгледът, че *сома* е по-скоро „виталната енергия“ или „есенция“ на определена категория растения, попадащи под общия знаменател „психоактивни“ и „тонизиращи“. Сrv. например Фроли, Дейвид. *Йога и Аюрведа*, С, Лик, 2002, с. 190–194. — Б.пр

Най-древните духовни писания на индоевропейските народи са Ведите. От тях най-известна е *Ригведа*, включваща близо 120 химна на сомата — възприемана и като растение, и като божество. Впрочем цялата девета Мандала на *Ригведа* е посветена на това магическо растение. Началото⁶⁴ ѝ е типичен пример за хвалебствията, отправяни към сомата, които изпълват и придават характерния облик на индоевропейската литература от този период:

Твоите сокове, о пречиста Сома, всепроникваща и бърза като мисълта, лудуват, сякаш са жребчета на бързоноги кобили; рукнали от небесата и сладкоструйни вдъхновители на екстаза, те се изливат в своя съсъд.

Твоите вдъхновяващи и всепроникващи сокове са пуснати на воля като разпрегнати коне; сладостните вълни на Сома се стремят към Индра, повелителя на гръмотевицата, както кравата с натежало от мляко виме търси своето теленце.

Като пришпорен боен кон, ти, която си всезнаеща, препускаш от небесата към онзи съсъд, чиято майка е облакът. (...)

О пречиста Сома, твоите божествени струи-вихрогони, бързи като мисълта, се изливат с млякото в съсъда; жертвоприносителите *риши*, които те пречистват, о възлюбена от *риши* Сома, изливат твоите непресекащи струи в съсъда.⁶⁵

В предзороастрийската религия на Иран сомата е била известна като *хаома*. Всъщност и двете названия са произлезли от един и същ индоевропейски корен със значение „изстисквам“, който в санскритски става *су*, а в авестийския — *ху*.

Сякаш никое хвалебствие не е звучало пресилено за този интоксикант. Смятало се, че сомата била донесена на земята от някакъв орел — или от най-високото небе, или от планината, на която я оставил Варуна, едно от божествата в ранния индуистки пантеон. Ще приведа още един цитат:

Болният го пие на изгрев-слънце като лекарство. Щом (Сомата) бъде вкусен, силата му укрепва крайниците, предпазва нозете от счупване, отблъсква всички болести и удължава живота. Нуждата и неволята изчезват, а мъчителното желание угасва, когато вдъхновителят (Сомата) проникне в тялото на смъртния. Беднякът, опиянен от Сомата, се чувства богат. Този еликсир кара певеца да извиси глас и го вдъхновява за песен. Дарява поета със свръхестествена мощ и той се чувства безсмъртен...

Още през индоиранския период напитката е персонифицирана като бог Сомата, който притежава атрибутите на всички останали божества, черпещи сили от неговия „нектар“. Подобно на Агни, Сомата хвърля лъчи и те игриво сияят във водите. Подобно на Ваю, препуска в колесница, теглена от елени. Подобно на Адитите, се притича на помощ, щом бъде призван. Подобно на Пушан, бди над стадата и превежда пътника по най-прекия път. Също като Индра, ако бъде потърсен за съюзник, надделява над всички врагове, близки и далечни, избавя от злите козни на завистниците, от опасности и преследвачи, както и донася щедри дарове от небето, земята и въздуха. Освен това Сомата издига Слънцето в небесата, възстановява загубите, помага по хиляди начини, изцелява слепите и сакатите, преследва „чернокожите“ (т.е. коренното неарийско население на Индийския полуостров) и обсипва с щедри дарове благочестивите арийци. Цялата земя е под неговата власт, защото е властелин на света, на него се крепят и небето, и земята, и всички народи са под неговата десница. Блести ярко като Митра и вдъхва благоговение като Аряман. Подобно на Суря, хвърля огнени лъчи. Повелите на Варуна са и негови повели, защото той е измерил земната шир и е съградил небесният купол. Също като Варуна е изпълнен с мъдрост и бди над общността. Никое човешко деяние не може да убегне от зоркия му взор, затова знае и най-съкровените човешки тайни. (...) Удължава до безкрайност живота на благочестивия, а след кончината му го прави безсмъртен в блажената обител на най-високото небе.⁶⁶

Какво всъщност е сомата?

Същият въпрос неминуемо възниква при всяка дискусия за този мощен интоксикант, върху чиито екстатични видения се основава цялата по-късна индуистка религиозност. И така, каква е ботаническата идентичност на Сомата, „стълбът на света“?

През XIX в. е било почти невъзможно да се отговори на този въпрос. Сравнителната филология е била още в пелени и условията не са позволявали интердисциплинарен подход: санскритолозите не желаели да общуват с ботаниците, а още по-малко пък с фармаколозите. На практика този въпрос

⁶⁴ Анувака, V, X, 5, 1

⁶⁵ H. H. Wilson, trans., (1928), vol. 5, p. 285

⁶⁶ Kaegi (1886), pp. 72–73

изобщо не интересувал науката — все едно да питаш коя песен са пеели сирените или къде точно се е намирала Троя.

Благодарение на откритията на Хайнрих Шлиман, който следвал своя вътрешен глас и интуитивни догадки, днес всички знаем къде е била древната Троя. Изпълнена със същия дух на уважение към фактологичната достоверност на древните текстове, науката от XX в. прави редица опити да декодира ботаническата идентичност на Сомата. Някои от тях са чиста импровизация, други — плод на продължителна подготовка. Играта е точно от типа, който учените обичат да играят — отговорите трябва да се открият в откъслечните описания на един мъртъв език, гъмжащ от колоритни изрази и специфични слова, срещащи се само веднъж в цялата му книжовна традиция. Та кое растение се вписва най-добре в многобройните препратки към физическата форма на този най-загадъчен представител на визионерската флора?

За да отговорим на този въпрос, трябва първо да възстановим контекста, в който са били поставени самите индоевропейци. Едно от възможните обяснения е, че след миграциите, започнали 6000 години пр.Хр., индоевропейските племена са се отдалечили значително от родната си горска среда, в която е вирееала сомата. Разбира се, тези събития са се развили бавно. Може би архаичната сомата е била обект на размяна между първоначалното местожилище на арийците и югоизточните граници на тяхната сфера на влияние. Другото възможно обяснение е, че индоевропейците изобщо не са познавали сомата до срещата си с онези планински пастири, които вече са използвали халюциногенни гъби и са се установили в Конийската долина.

Ако приемем втория вариант, нещата вероятно са се развили така. С течение на времето езиковите различия са се задълбочавали, а търговските маршрути са ставали все по-дълги. Междувременно са били открити местни заместители на *сомата*, покрай усвояването на традициите на коренното население в новите земи. Ето че някогашното сакрално растение започнало да се митологизира. Знанието за сомата ставало все по-езотерично и се превърнало в тайно учение, предавано устно и известно само на малцина посветени, докато накрая е било и забравено. Рецептата за приготвянето му най-вероятно е била изгубена още преди да приключи разселението на индоевропейските народи, а в древния Иран и на индийския подконтинент да започват радикални религиозни реформи.

Хаома и Зороастър

Най-вероятно изчезването на сомата се дължи на новата реформистка религия на Зороастър (Заратустра), установена в Иран около 575 г. пр.Хр., която се е отнасяла отрицателно към древните обреди и напитката, вдъхваща божествени сили. Зороастър е проповядвал за Ахура Мазда, всевишният Творец, който твори чрез своя Свети Дух и властва над свят, поделен между Истината и Лъжата. Сътворените от Ахура Мазда човешки същества са свободни и следователно отговорни за своята орис. Символ на Истината е бил огънят и огненият олтар е заемал централно място в зороастрийската култова практика.⁶⁷ Но, както става ясно от следния цитат, сомата все още е била неустойчиво привлекателна:

В *Гата* (свещените химни) на Зороастър само на две места се споменава за *хаома* (т.е. сомата), като в единия случай става дума за Дураоса, „Съкрушителят на смъртта“, а в другия — за „нечистотата на тази опияняваща напитка“. Макар и пестеливи, тези намеци са достатъчни да разберем, че върху интоксиканта е била наложена забрана от великия реформатор. Но в по-късните дялове на *Авеста* (свещеното писание на зороастризма) Хаома, подобно на много други от старите *деви* (божества), се завръща отново и почти във всяко отношение е идентичен с ведическия Сомата.⁶⁸

Впрочем Зороастър може би изобщо не е имал намерение да забранява *хаома*, а просто е възразявал срещу жертвоприношенията на бикове, които са били част от същия ритуал. Подобни жертвоприношения със сигурност са били кошунство за всеки, който е съзнавал връзката между добитъка и гъбите в древната вяра на Великата богиня. Р. Занър развива доста аргументирано тезата, че Зороастър никога не е отменял ритуала с *хаома*:

Според *Ясна*⁶⁹ *хаома* се приготвя, за да бъде утолена жаждата на „праведния *фраваш*“⁷⁰ на Заратустра“. Очевидно през периода, в който зороастризмът започва да претендира за универсалност,

⁶⁷ Griswold (1923)/Zahner (1961), p. 86

⁶⁸ Zahner (1961), p. 86

⁶⁹ Част от *Авеста*, посветена специално на жертвоприношенията. — Б.пр.

⁷⁰ В авестийската митология — ангел-хранител. — Б.пр.

жреците му са възстановили немалка част от „езическата“ обредност на по-старата национална религия. (...) Доколкото можем да преценим, ритуалът с *хаома* е бил открай време централният литургиен акт в зороастризма и тази негова позиция никога не е била оспорвана. Това обаче не важи за кървавите жертвоприношения, които и на по-късните етапи са били практикувани от някои, но други решително са въставали срещу тях.⁷¹

И така, кои са нишките, които биха ни отвели до сомата? И във Ведите, и в *Авеста* тя е описана като растение с увиснали клони и жълто на цвят. Общо взето, учените са съгласни, че тя вирее в планините. Когато нейната традиция в Иран е била заклеямена като „езическа“, се е наложило да се търсят заместители. Както можем да предположим, въпросните заместители е трябвало поне външно да приличат на оригиналната сома. Вероятно са били запазени и чисто техническите детайли на ритуала, дори и когато заместителят не е съответствал напълно на прототипа. Тъй като този ритуал е бил есенцията на ведическата обредност, на ден са се правели по три възлияния в чест на божествата, което е изисквало приготвянето на солидни количества от напитката. Но по-същественото е, че никое растение не би могло да замести сомата, ако то самото не е екстатичен интоксикант, достоен за подобни възторжени панегирици:

Там, където вечно грее светлина и където Слънцето живее — там, в онзи безсмъртен и нетленен свят ме изпрати, о, Сома!...

Там, където животът е волен, на третото небе на рая, където неземни светове сияят — там с безсмъртие ме дари...

Там, където има щастие и блаженство, където цари радостта и насладата и се сбъдват най-съкровенията ни желания — там с безсмъртие ме дари.⁷²

Хаома и хармалин

Всички опити за идентификация на сомата предизвикват разгорещени дебати — например за точното значение на някой епитет във ведическите описания.⁷³ Сомата е била идентифицирана по най-различни начини: като *Ephedra*, растение, доста сродно на онова, от което се извлича стимулантът *ефедрин*; като *Sarcostemma*, родственик на американската отровна млечка; като *Cannabis*, а също и като едно безлистно и увивно растение, представител на рода *Periploca*. Според някои версии сомата е ферментирало кобилешко мляко или ферментирал мед, или пък смес от тези две субстанции плюс някои други. Наскоро Дейвид Флатъри и Мартин Шварц в своята интригуваща книга *Хаома и хармалин* (Flattery and Schwartz, 1978) предложиха една доста убедителна хипотеза, според която сомата е всъщност *Peganum harmala*, гигантското сирийско седефче, съдържащо психоактивни вещества. С други думи, сър Уилям Джоунс, който още през 1794 г. идентифицира сомата със сирийското седефче, е бил прав. Авторите се аргументират не само със *Зенд Авеста*, но и с други свещени писания на парсите⁷⁴, обикновено подминавани от учените. По повод невидимия — при обичайни обстоятелства — свят на духовете, в който човек попада след смъртта си, т.е. състоянието, наричано *меног* в авестийската религия, Флатъри казва следното:

Явно *саума* (сома) е било основното средство, признавано от древноиранската религия, с чиято помощ човек би могъл да види още преди смъртта си какво представлява *меног* — във всеки случай е *единственото*, споменато в зороастрийската книжнина, (...) и по-точно с него си служи Ормазд (Ормузд), когато иска да разкрие *меног* пред взора на живите. Разполагаме с твърде оскъдни данни, за да твърдим, че в древноиранската религия се е отделяло някакво по-особено внимание на медитативните практики, които биха могли да ускорят развитието на други, нефармокологични методи за постигането на подобни видения. Просто в Иран не са смятали, че способността да съзерцаваш духовния свят е някакъв „дар свише“ или награда за свят живот. *Саума* несъмнено е изпълнявала важна функция в посветителските обреди, затова можем да приемем, че личното преживяване на нейния ефект, т.е. видението на отвъдния свят (*меног*), е било задължително изискване за всеки жрец (както и за неговите предшественици, шаманите).⁷⁵

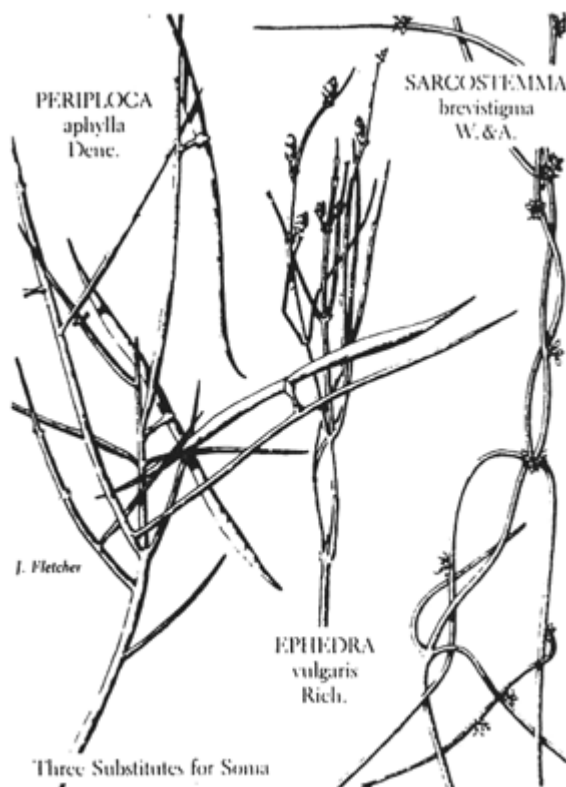
⁷¹ Zahner, Op. cit., p. 86

⁷² Cox (1878), pp. 387–388

⁷³ Вж. Ernest Bender, ed., *R. Gordon Wasson on Soma and Daniel H. H. Ingals' Response (Publication #7)*, (New Heaven: American Oriental Society, 1971)

⁷⁴ Под това име са известни днешните поклонници на зороастризма, живеещи в Индия. Има ги и в Иран, но там ги наричат *гебри*. — Б.пр

⁷⁵ Flattery and Schawartz (1978), section 31

Уосън и теорията за мухоморката

Гордън и Валентина Уосън, основателите на етномикологията, т.е. науката, изучаваща начините, по които човекът използва гъбите и родствените им растения, първи изказват предположението, че сомата е всъщност гъба и по-точно онази стара наша позната с червена качулка на бели точки — мухоморката или *Amanita muscaria*, един изключително древен шамански интоксикант, използван до съвсем скоро от тунгуските народи в арктическите области на Сибир.

Уосънови привеждат и солидни доказателства. Проследявайки еволюцията на съответните езици и изобразителните мотиви, както и подлагайки на щателен анализ ведическите текстове, двамата стигат до извода, че зад загадката, забулваща сомата, се крие именно тази гъба. На практика те са първите, подхождали като ботаници и фармаколози към сомата.

При други свои изследвания Уосънови установяват, че в Сиера Масатека, в щата Оаксака, Мексико, все още съществуват шаманистични култове към халюциногенните гъби. Гордън Уосън донася образци от тези гъби на швейцарския фармацевт и химик Алберт Хофман и така се стига до изолирането и научното описание на псилоцибина през 1957 г. — същият този псилоцибин, който, по мое мнение, има пръст в еволюцията на човешкото самосъзнание в африканските савани преди няколко десетки хилядолетия.

През 1971 г. Гордън Уосън публикува Сомата: *Божествената гъба на безсмъртието* (Wasson 1971). В тази книга теорията за мухоморката е изложена в най-пълен вид. Уосън тръгва от блестящата си догадка, че зад мистерията, наречена сома, се крие просто една гъба. Далеч не толкова убедителен е, когато се стреми да докаже, че тази гъба е мухоморката. Както и при предишните опити за идентификация, той забравя, че сомата, която и да е тя, е преди всичко изключително мощен визионерски интоксикант без паралели в света на халюциногените. За сметка на това е добре запознат с тезата на европейската наука, а именно че всичко, което важи за сибирското шаманство, важи и изобщо за шаманизма от архаичната епоха, а, както е известно, в Сибир от незапомнени времена използват мухоморката при екстатичните „пътешествия“ в отвъдното, както и при посвещаването на бъдещите шамани.

Но, както казахме, самият Уосън открива в Мексико и други гъби, съдържащи подобни интоксиканти. Учените обаче смятат, че псилоцибните гъби се срещат единствено в Новия свят или поне такива са данните, с които разполагат. В същия дух разсъждава и Уосън: ако сомата е гъба, то тя може да бъде само мухоморка и тази пристрастност към *Amanita muscaria* осуetyава всички по-нататъшни опити за идентификация на сомата.

Възражения срещу теорията за мухоморката

Работата е там, че *Amanita muscaria* изключително варира в генетично и химическо отношение и много от нейните разновидности не предлагат надеждни екстатични преживявания. Съставът на почвата, както и редица географски и климатични фактори също се отразяват на нейния халюциногенен потенциал. Това, че шаманът използва дадено растение, не означава непременно, че то е екстатично. Впрочем шаманите използват някои доста неприятно въздействащи растения, за да се интоксикират и отворят „проход между световете“. Сред тях са представителите на семейство *Daturae*, или разновидности на татула, дървесните *Brugmansiae*, чиито полюшващи се цветчета са добре познат детайл от пейзажа, семената на *Sophora secundifolia*, както и *Brunfelsiae*, а също и различни дървесни смоли, изсушени и счукани на прах. Независимо че фигурират в шаманския инструментариум, тези растения не могат да предизвикват екстатични състояния, достойни за хвалебствията, отправяни към сомата. Впрочем Уосън явно си е давал сметка, че *Amanita* не е особено надеждна в това отношение, тъй като признава, че той лично никога не е изпадал в екстатично състояние, след като е вкусвал от нея.

Но вместо да се съгласи, че мухоморката явно не е прототипът на ведическата сома, Уосън решава, че в случая е бил използван някакъв по-специален метод за приготвяне. Само че досега не е открита нито една съставка или процедура, която би превърнала често неприятното субтоксично усещане от мухоморката в някакво що-годе приемливо визионерско пътешествие в селенията на магичното. Самият Уосън съобщава само за едно-единствено изключение, което обаче остава без обяснение:

През 1965 и 1966 г. отново изпробвахме неколккратно ефекта на *Amanita* върху себе си. Резултатите бяха доста обезкуражаващи. Ядохме гъбите сурови, на гладен стомах. На гладен стомах пиехме и сока им. Разреждахме го с мляко и пиехме получената смес — отново на гладен стомах. Усещахме пристъпи на гадене и някои от нас повръщаха. Налягаше ни сънливост и потъвахме в дълбока непробудна дрямка, налягали като кучета на земята и без да издаваме звук — просто мъртви за околния свят. Веднъж в това състояние имах много реалистични съновидения, но те не издържаха никакво сравнение с онова, което ми се случи с псилоцибната гъба в Мексико, когато изобщо не заспах. По време на един от експериментите в Сугадаира, Япония, се случи нещо по-различно, нещо, което бихме могли да наречем „успех“. Нашият приятел Рокуя Имадзекки прие дозата си с *мидзо ширу*, онази възхитителна супа, която японците обикновено сервират за закуска, а преди това пък бе опекар на огън набодените на вилица качулки на гъбите. Когато се събуди от последвалата дрямка, беше в доста приповдигнато състояние на духа. Не млъкна цели три часа. Коментарите му общо взето се състояха в следното: състоянието му нямало нищо общо с алкохолното опиянение, било къде-къде по-хубаво и с нищо не можело да се сравни. Така и не разбрахме на какво се дължеше този ефект.⁷⁶

Активните химически съставки в *Amanita muscaria* са мускарин и мускимол. Мускаринът е силно токсичен, но, подобно на много холинергични отрови, токсичността му се преодолява с инжектиране на атропинов сулфат. Мускимолът, на който най-вероятно се дължи психоактивността на мухоморката, е представян просто като седатив и еметик.⁷⁷ Впрочем ефектът му върху хора не е описан в научната литература. (Да, колкото и невероятно да звучи, не е предприет възможно най-логичният ход, а именно — да се даде мускимол на хора, за да се провери евентуалният му психеделичен потенциал. Този факт за пореден път потвърждава липсата на логика, характерна за академичния манталитет, особено когато въпросът опре до съзнателно предизвиканите промени в съзнанието.)

Ще си позволя да добавя към горното и своя собствен опит с *Amanita*. Пробвал съм я два пъти. В единия случай ставаше дума за изсушени гъби, набрани в Северна Калифорния, на височината на морското равнище. Усещането от петте грама изсушен материал бяха: гадене, обилно слюноотделяне и помътен поглед. Щом затворех очи, се появяваха реещи се образи, но от най-тривиално и не особено интригуващо естество. Вторият ми експеримент бе с една чиния пресни гъби, набрани на 10 000 фута височина в планините край Боулдър, щата Колорадо. В този случай ефектът се свеждаше единствено до слюноотделяне и стомашни колики.

За финал ще приведа част от описанието на едно преживяване с мухоморка. „Опитното зайче“ в този експеримент е професионален психотерапевт и неврофизиолог, а дозата — една чаена чаша със ситно нарязани гъби от басейна на Пекос в Ню Мексико.

⁷⁶ Wasson (1971), p. 75

⁷⁷ Например в: Windholz (1976)

От време на време потръпвах и ме избиваше пот. От устата ми се стичаше слюнка. Изгубих представа за времето. Мисля, че бях буден, но затова пък сънувах напълно реалистични сънища — един вид, осъзнато сънуване. Едва чувах музиката, която бяха пуснали. Отхвърлих одеялото, облян от студена пот, но без видимо треперене. В стаята цареше необичайна тишина. Бях много друсан. Усещането не можеше да се сравни с нищо, което бях изпитвал досега — „психеделично“ е прекалено общо понятие, натоварено с твърде много значения, тъй че не бе „психеделично“ в истинския смисъл на думата. Сякаш всичко си беше такова, каквото винаги е било, и все пак абсолютно непознато, макар и да изглеждаше уж по същия начин. Като изключим това, че светът неусетно се разпадаше (може би на някакво квантово ниво) — различен по един напълно необичаен и същевременно категоричен начин. Бях атаксичен (неспособен да координирам движенията си) и еуфоричен — но затова пък визуалният елемент бе доста нищожен.⁷⁸

Накъсо, *Amanita muscaria* несъмнено е ефикасно шаманско средство, особено на фона на оскъдната растителност в арктическите области, където го използват като традиционен психоактивант. Но онзи визионерски екстаз, който е вдъхновявал авторите на Ведите и е бил най-великото тайнство на индоевропейските народи, докато са прекосявали иранското плато, явно не се е дължал на мухоморката.

Противоречията при Уосън и останалите гъби кандидатки за мястото на сома

Уосън остава докрай убеден, че е разгадал тайната на прословутата сома. В последната си книга, *Persephone's Quest*, публикувана посмъртно, той определя мухоморката като „най-великия ентеоген на всички времена“ — очевидно само на доверие, тъй като признава, че резултатите са го разочаровали, и само съобщава за шаманистичния екстаз, получен с помощта на псилоцибни гъби, които така и не взима под внимание в разсъжденията си за реалния прототип на сомата. Затова пък повдига едно интересно възражение срещу собствената си теза:

В по-ниските местности (в Индия) виреят и други гъби-ентеогени. Те никнат в изпращанията на добитъка, лесно се разпознават и събират, и на всичкото отгоре са много ефикасни, обаче не се вписват в браминската практика. Познати са само на полудивите номади и на *шудра* (най-низшето съсловие). От друга страна, сомата изисква от свещенослужителя строга самодисциплина и дълга подготовка: тя е достойние единствено на жреческия елит. Но евентуалната роля на *Stropharia cubensis* в живота на простолюдието остава и до днес непроучена. Дали няма някаква връзка със сакралния статус на кравата? А с включването на кравешка урина и тор в *панчагавя* (ведическото жертвоприношение)? И дали това не е ускорило раздялата със сомата? С оглед на екологичната среда в долината на Инд и в Кашмир, явно малцина индоевропейци са могли да знаят от личен опит тайната на Божествената билка. Култът към Сомата би трябвало да се е формирал от специфичните условия в този ареал, които обаче са станали и причина за забравата му. Днес той съществува в Индия само като един томителен и ярък спомен за древен ритуал.⁷⁹

По повод забраната на брамините да ядат гъби, наложена в края на ведическия период, Уосън казва:

Все още не знаем, а и вероятно никога няма да узнаем кога забраната е влязла в сила — дали векове, след като са били съставени ведическите химни, или когато най-високопоставените брамини са разбрали, че ентеогеничните свойства на *Stropharia cubensis* са известни тъкмо на най-презрените съсловия в древна Индия...⁸⁰

В тези два пасажа се случва нещо необичайно. Един голям учен, самият той нещо като брамин, по професия банкер, а иначе доктор хонорис кауза на Харвардския университет, започва да се държи по крайно ненаучен начин. От собствените му думи научаваме за екстаза, който е преживял неколkokратно с помощта на псилоцибни гъби. Знаем също, че никога не е постигал задоволителни резултати с *Amanita muscaria*. И въпреки това Уосън продължава да игнорира и подминава очевидните доказателства, че гъбата, криеща се зад загадката „сома“, не е никоя друга, а богатата на псилоцибин *Stropharia cubensis*. Нарича я „лесно разпознаваема“ и „ефикасна“, но сякаш и през ум не му минава, че може би тъкмо тя е сомата, която от толкова време издирва. Сам се пита дали *Stropharia* не е ускорила „раздялата със сомата“, след което забравя собствения си въпрос. Но ако сомата е *Stropharia cubensis*, то в такъв случай нейната традиция може да се проследи чак до

⁷⁸ От личната кореспонденция на автора, 1988 г

⁷⁹ W asson (1986), p. 135

⁸⁰ Ibid., p. 134

праисторическа Африка. Два пъти споменава за „най-презрените съсловия“ — нещо, което не се връзва с обичайния му егалитаризъм. Лично аз смятам, че той се е ръководел от прекалено много съображения, някои от които неосъзнати, когато е формулирал окончателното си заключение за проблема, на който е посветил по-голямата част от живота си.

Близките на Уосън разказват, че е изпитвал огромна неприязън към „хипитата“ и бил много притеснен от онова, което станало в Оаксака, след като публикувал книгата си за тамошните халюциногенни гъби и свързаните с тях шаманистични култове. Последвалото напълно обяснимо нашествие от авантюристи и хора с духовни интереси, любопитни младоци и просто търсачи на сензации доста го огорчило и затвърдило обичайната му резервираност към психеделичната култура:

Често съм вкусвал свещените гъби, но никога за да се „издрусам“ или просто за удоволствие. Съзнавайки дълбоката почит, която хранят към тях хората, вярващи в техните магически свойства, аз не бих си позволил да ги профанизирам по този начин. След излизането на моята статия в *Лайф*, в Уатла де Хименес се изсипа цяла тълпа от търсачи на силни усещания — хипита, самозвани психиатри, ексцентрици, дори екскурзоводи, следвани от стада туристи, много от които съпровождани и от своите благоверни съпруги... Навсякъде другаде хиляди бяха изпробвали гъбите (или синтетичните хапчета, съдържащи техните активни съставки) и самохвалните им тиради изпълваха страниците на нашия „независим печат“. Тези прояви на утайката на нашето общество ме отвращават, но пък какво друго можехме да направим?⁸¹

Уосън категорично не одобрява хедонистичната употреба на неговите любими „ентеогени“ — едно чудато понятие, изпълнено с теологически конотации, което той предпочита пред популярното „психеделици“. Може би това обяснява защо през 60-те години не е искал да бъде преведен на английски най-сериозният му труд, писан заедно с френския миколог Роже Хайм, *Les Champignons Hallucinogenes du Mexique*. Да, възможно е да е имал и други съображения, но така или иначе най-важната творба на Уосън вече близо половин век е недостъпна за англоезичния читател.

Сома и *Peganum Harmala*

За да бъдем честни към Уосън, трябва да признаем, че според него индоевропейците все пак са попаднали на *Stropharia cubensis*, но едва когато достигат пределите на Индия и затова той я включва доста късно в своите сметки. Моето лично убеждение е, че *Stropharia cubensis* или поне подобни копрофилни гъби са били широко разпространени в Африка, Мала Азия и може би на иранското плато хилядолетия преди идването на индоевропейците. Това променя съществено ситуацията, защото означава, че те вече са имали контакти с култури, използващи халюциногенни гъби.

Общото засушаване в региона вероятно е ускорило диренето на гъби заместители много преди индоевропейското нашествие. Признавам, че бях впечатлен от новите данни за хармалина, изложени в книгата на Флатъри и Шварц⁸², които смятат, че поне в края на ведическата епоха под *сома* или *сома* би трябвало да се разбира *Peganum harmala*. Хармалинът, или бетакарболинът в това растение, се различава във фармакологично отношение от своя родственик хармина, който се съдържа в *Banisteriopsis caapi*, южноамериканската лиана, от която приготвят *аяуаска*. Известно е, че хармалинът е по-мощен психоактивант и не толкова токсичен като хармина. Това означава, че отварата от *Peganum harmala*, ако, разбира се, е постигната нужната концентрация, може да предложи интензивни и екстатични халюциногенни преживявания. Със сигурност е вярно и това, че в комбинация с псилоцибин *Peganum harmala* синергетизира и подсилва ефекта на самия псилоцибин⁸³. Може би тъкмо тази комбинация е била използвана, когато реколтата от гъби е била оскъдна. Възможно е също така с течение на времето *Peganum harmala* да е изместила напълно гъбите. Ето още една област, която просто плаче да бъде изследвана.

Но каквото и да е било етнофармакологичното приложение на *Peganum harmala*, едно е ясно: преди индоевропейското нашествие културите на Мала Азия и Иран са били от типа на тази в Чатал Хююк. Това са били скотовъдни и почитащи Великата богиня общности, изградени върху принципа на партньорството, които са практикували една оргиастична и психеделична религия, чиито корени ни отвеждат към неолитна Африка и появата на човешкото самосъзнание.

⁸¹ Wasson (1980), p. XVI.

⁸² Flattery and Schwartz (1989)

⁸³ А в какво точно се изразява това, може да се разбере от описанието на прословутия „експеримент в Ла Чорера“ в *Истински халюцинации*. — Б.пр.

Сома като бог на Луната

В Деветата манда на *Ригведа* сомата е описана много детайлно и, по-важното, оказва се, че тя стои над всички божества. Сомата е върховният бог. Тя е Луната и по-точно Месецът, т.е. Сомата е мъж. Ето че се сблъскваме с наистина рядко явление — лунно божество от мъжки пол. Тази представа битува сред някои северноамерикански индиански племена и сред индоевропейците (в немския фолклор Луната неизменно е от мъжки пол). Но ако се занимаем със световните фолклорни традиции, ще се убедим, че връзката между женствеността и Луната е толкова дълбока и очевидна, че подобни изключения веднага се набиват на очи, което пък позволява да се проследи по-лесно генезисът на една такава представа в съответния регион.

В близоизточните митологии действително присъства един лунен бог, затова можем да предположим, че е дошъл в Индия от запад. Най-северният граничен пункт на вавилонската цивилизация е бил град Харан, който традицията свързва с Авраам⁸⁴, както и със създаването на астрологията. Божеството покровител на Харан е бил богът на Луната, известен като Син или Наннар. За него се смята, че първоначално е бил номадско божество, закрилник на добитъка — аналогичен култ е имало и в древна Арабия. С течение на времето дъщеря му Ишар засенчва всички други женски божества, както впрочем става и с древноегипетското ѝ съответствие Изидата.⁸⁵

Като баща на Богинята Син съвсем обяснимо носи на главата си украшение, чиято форма наподобява гъба. Никое друго божество от вавилонския пантеон не притежава този атрибут. Знаем за три изображения на Син върху цилиндрични печати — на всяко от тях въпросното украшение си личи съвсем ясно, а в единия случай в пояснителния текст, писан от европейски учен от XIX в., изрично се подчертава, че то е характерно само за това божество.⁸⁶

Но защо все пак божеството покровител на Харан, свързано с гъбата, е било възприемано като мъж? Този проблем е от компетентността на фолклористите и митолозите, но е ясно, че *Stropharia cubensis* може да бъде проецирана с еднаква лекота и в мъжки, и в женски облик. Видът ѝ определено навява асоциации с Луната — качулката е с лъскава сребриста повърхност. Когато хората са я срещали нощем в полето, озарена от лунните лъчи, е било логично да предположат, че тя се активизира именно по това време на денонощието, когато на небесата властва Луната. От друга страна, тази гледна точка лесно може да бъде сменена и да възприемеш гъбата като олицетворение на мъжествеността — златистият ѝ цвят асоциира със Слънцето, формата е откровено фалическа и внушава усещането за огромна енергия (не случайно е била смятана за дете на мълнията). Но най-правилният подход към гъбата би бил, ако тя се разглежда като андрогинно божество, приемащо различни облици в зависимост от предпочитанията на съответната култура. Можем дори да кажем, че тя е нещо като огледало на цивилизационния модел, затова и за индоевропейците е възприела някои мъжки черти, докато в Сахара и Чатал Хююк е останала подчертано лунарна и женствена. Във всеки случай тя е халюциноген и съответно божество, което се асоциира не толкова с „дивата“ природа, колкото с опитомяването на животните и човешката култура.

Сомата и добитъкът

Култивирането на гъбата може да се окаже свързващото звено между копрофилната *Stropharia cubensis* и сомата. Това, че кравите и бикове са основен мотив в култа към Сомата, говори твърде малко (ако изобщо говори нещо) на тези, които идентифицират вълшебния еликсир с *Amanita muscaria*. Уосън отбелязва връзката между Сомата и добитъкът, но всячески се старае да избегне логичното заключение, че реалният прототип на сомата би трябвало да е някой растителен вид с предпочитания към говеждия тор: „Ригведа отделя такова внимание на добитъкът и урината на бикове, че съвсем естествено възниква и този въпрос: дали кравите не пасат и мухоморки и какво би могло да е въздействието им върху тях (и съответно върху хората, които консумират млякото и урината им). Аз обаче не мога да отговоря на този въпрос.“⁸⁷

Само след двадесетина години Карл А. П. Рък, който подготвя за печат последната публикувана творба на Уосън, коментира същия абзац в бележка под линия:

Метафорите, свързани с добитъкът, са също така и атрибути на Сомата, описван и като „виме“, набъбнало от ентеогенно мляко, и като „мучащ бик“, като второто явно важи и за гъбата, която

⁸⁴ Срв. Бит. 11:31. — Б.пр

⁸⁵ Hooke (1963), p. 16

⁸⁶ Maspero (1894), p. 655

⁸⁷ Wasson (1971), p. 256

Персей откъсва в Микена. „Бикът“ е най-честата метафора за Сомата и този ипостас на свещеното растение може би стои в основата на популярния мит за Зевс като основател на европейската цивилизация — както знаем, той отвлеча Европа от Мала Азия⁸⁸, преобразен като белоснежен бик с „дъх на амброзия“ (детайл, който отново ни отправя към „божествения нектар“, или сомата).⁸⁹

За да спасят хипотезата си за *Amanita muscaria*, тези автори се хващат като удавници за сламка за факта, че урината на северния елен, както и на хората, яли мухоморка, е психоактивна. Впрочем сибирските племена, при които е регистрирана такава практика, предпочитат урината пред самата гъба. Но има и нещо друго: *Amanita muscaria* не расте по пасбища, а и бикове май нямат обичай да пасат гъби, а дори и да го правят понякога, едва ли имаме основания да смятаме, че урината им ще бъде с халюциногенни свойства, тъй като необходимите за целта съставки най-вероятно ще се разградят при метаболизма.

Съмненията на Уосън

Очевидно Уосън не е бил толкова сигурен, колкото би помислил човек, съдейки по книгите му. През 1977 г. той ми писа следното в отговор на моя въпрос относно дилемата *Amanita* или *Stropharia*:

Мога да ви уверя, че аз също съм си задавал този въпрос. Когато през 1967 г. бяхме с Роже Хайм в Индия, в Симлипал, щата Ориса, ми разказаха за една гъба, растяща в кравешката тор, която съответстваше точно на *Str. cubensis*, включително и по психоактивни свойства. Моят информатор каза, че всички я избягвали. Останах с впечатлението, че той самият не страда от подобни скрупули. Обеща, че ще ни донесе от тези гъби, но макар и да останахме още няколко дни, повече не му видяхме очите. Впрочем бяхме отишли в Индия със съвършено различна цел. В този смисъл е необходимо да се провери как стоят нещата със *Str. cubensis*, и то не само в Индия, а и по целия свят. Естествено, в Индия би трябвало да я има в изобилие. Но дали тя има някакво отношение към сомата — това вече е друга тема. По мое мнение опиянението с *Str. cubensis*, както и с други псilocибни гъби, би било по-силно, отколкото с *A. muscaria*. Може би това ще е една от темите, които ще включва в следващата си книга.⁹⁰

Впоследствие обаче Уосън отхвърли тези предположения.

Един по-приемлив аргумент

Тъй като аргументите в полза на *Amanita* са доста измъчени, аз смятам, че тази идея е най-добре да бъде забравена. Стената от текстуални и езиковедски доказателства може да изглежда солидна на някои, но в нея зейват не малко пробойни. Затова пък можем да предложим една далеч по-приемлива възстановка на случилото се в онази далечна епоха.

В своята прародина на север от Черно море индоевропейците вероятно са практикували някаква религия от шаманистичен тип, доста сходна с базиращия се на *Amanita* шаманизъм, характерен за коряките, чукчите и камчадалите⁹¹ от Североизточен Сибир. По това време индоевропейците са били съседи с някои угро-фински народи, за които можем да предположим, че са имали богат опит с мухоморката.

През шестото хилядолетие преди Христа в Европа вече отдавна е имало уседнали земеделски култури, както и градски цивилизации в плодородните речни долини в Близкия изток и хълмистите равнини на Мала Азия. Някъде по това време започва и индоевропейската колонизация на азиатските степи и пустини. Решаващо се оказва опитомяването на коня, станало най-вероятно в евразийските степи на север от Черно море. Ако опитомяването на добитъка в Африка е подготвило почвата за употребата на халюциногенни гъби, то това на коня не само е увеличило мобилността на индоевропейците, но е ускорило и налагането на мъжкото господство и поминъка, разчитащ най-вече на грабителските набези и отвлеченията. Колелото, открито за първи път в подножието на Кавказките планини, където се срещат степи и гори, скоро се разпространява сред всички индоевропейски племена. Разполагащи вече с коне и колесници, те започват да се придвижват в три основни посоки: на запад към зоната на уседналите земеделски култури, на изток към Централна Азия и на юг към езерото Ван, където пък се натъкват на градските култури от Мала Азия и иранското плато. Последните са били отдавна изградени по тези места и свързани с някогашната си

⁸⁸ По-скоро от Близкия изток, защото младата дама е дъщеря на финикийския цар Агенор. — Б.пр.

⁸⁹ Wasson (1986), p. 256 n

⁹⁰ От личната кореспонденция на автора, 1977

⁹¹ Остаряло название на *ителмените*, коренното население на Камчатка. — Б.пр

югозападна родина, люлката на човешкото съзнание в африканските савани. Употребата на псилоцибин е била утвърдена практика, стара колкото самите култури.

Индоевропейците

Каквото и отношение да са имали индоевропейците към *Amanita* в своята първоначална родина, най-логично е да предположим, че Ведите са били създавани в продължение на столетия, докато тези народи са се придвижвали към Индийския подконтинент. През този период индоевропейците покоряват и асимилират пастирските народи от долините, през които минават. При контактите си с тези култури те опознават за първи път чудодейните свойства на сомата и невероятната мощ, таяща се в псилоцибина. И ако Великата майка е отхвърлена в полза на ранния ведически пантеон, а партньорският модел — заменен с мъжкото господство и патриархата; онова, което е било открито и обожествено по време на номадската фаза, а именно гъбата, сега се превръща в Сомата, гръмотевицата на Индра.

Наистина в предните глави аз развих тезата, че употребата на псилоцибин е била позната в праисторическа Африка и Мала Азия, но доказателствата в нейна полза все пак са твърде фрагментарни. Но откриването на онзи съд с двете усмихнати антропоморфни гъби, изваян преди 2 500 години, подсказва, че в най-скоро време ще разполагаме и с по-конкретни свидетелства. Впрочем подобни обекти с форма на гъби, издялани от зелен камък, са откривани и в Югославия.⁹²

Колкото по на изток мигрират индоевропейците, толкова повече се променят и климатичните условия. Вече ги няма умерените температури и обширните пасбища, които са идеалната среда за *Stropharia cubensis*. Вероятно са били използвани други гъби като нейни заместители и най-предпочитаната от тях може би е била тъкмо *Amanita muscaria*, тъй като вирее и при по-хладен климат, психоактивна е (колкото и спорно да е това), и най-вече е с характерна окраска.

Тази теория създава и някои проблеми. На първо място идва липсата на доказателства за наличието на *Stropharia cubensis*, както и на други псилоцибни гъби в Индия. Но и *Amanita muscaria* се среща рядко там. Предполагам обаче, че при едно по-щателно изследване ще се окаже, че *Stropharia cubensis* фигурира в местната флора. Впрочем последвалото общо засушаване в целия регион от Северна Африка до Делхи ни пречи да направим що-годе прецизна възстановка на древните култури, когато те са били в своята младенческа възраст, а в земите им са падали обилни дъждове.

Религията на псилоцибната гъба, чието зараждане съвпада с това на човешкото самосъзнание в африканските савани, може да се окаже най-старата религия на цялото човечество. В основата на всичките ѝ по-късни модификации в Близкия изток стои култът към Богинята и почитането на едрият рогат добитък, а той на свой ред се корени в един изключително древен обичай — човекът е използвал псилоцибните гъби, за да изпада в екстаз, в който границите на егото изчезват и субектът се слива с обекта на своя култ, т.е. персонифицираната растителна матрица на планетарния живот.

Глава VIII

Здрачаване в Едем: минойският Крит и Елевзинските мистерии

Когато партньорското общество е преминало в миналото, заедно с психоактивните растения, поддържали конструктивния дух в него, съвсем естествено се поражда и носталгията по изгубения рай, дори и в една властническа култура. Раздялата с първоначалния катализатор на самосъзнанието и езика — псилоцибната гъба *Stropharia cubensis* — е била продължителен процес, в който можем да различим следните четири стадия. На всеки стадий все повече отслабва осъзнаването на силата и най-вече на нуминозния смисъл, скрит в самото тайнство.

Първата крачка към раздялата със симбиотичното съжителство между хора и гъби, характерно за ранните скотовъдни култури, е въвеждането на други психоактивни растения като заместители на първоначалното средство за постигане на екстатични видения. Тази психоактивност може да варира — от равна по сила на псилоцибната интоксикация с *Stropharia cubensis*, какъвто е случаят с класическите халюциногени в тропическите зони на Новия свят, до относително слаба, пример за която е употребата на стимуланти от типа на *Ephedra* и ферментирал мед като заместители на сомата.

Изоставянето на тайнството

⁹² Gimbutas (1982), p. 219

В случая със *Stropharia cubensis* постепенната тривиализация на мистерииния сценарий е напълно обяснима. След напускането на Африка намирането на псилоцибни гъби става все по-трудно поради честите климатични промени, затова се налага да бъдат заменени с други култури, които са само сезонни. Вероятно осъзнатата ритуална употреба на гъбите достига своя апогей именно през този стадий, продължил хилядолетия. Постепенно хората започват да правят опити за консервиране на гъбите — като ги сушат или поставят в мед. Тъй като самият мед лесно ферментира и се превръща в алкохолен интоксикант, възможно е с течение на времето процентът на гъбите в сместа да е намалявал за сметка на меда и култът към псилоцибната гъба да се е модифицирал в култ към медовината. Това отново предполага радикална промяна на обществените ценности.

Постепенната профанация на психоактивната отвара води и до следващата стъпка към раздялата с психосимбиотичното тайнство. Този втори етап се изразява в подмяната на активните субстанции с пасивни. В тази ситуация заместителите, макар и най-често растителни, всъщност не са нищо повече от символи на някогашното тайнство, оказвало толкова автентично въздействие върху неофитите.

На третия стадий остават единствено голите символи. Не само психоактивните, но и всички други растителни съставки напускат сцената, а на тяхно място излизат езотеричните учения и догматиката, ритуалите и акцентът върху традицията, жестовите и космогоничните диаграми. Съвременните религии са типичен пример в това отношение.

Но, както казахме, има и четвърти стадий, който пък се изразява в окончателната забрава на древното тайнство. Типичен пример е секуларизираната наука, достигнала своя апогей през XX век.

Можем да отбележим и някои други аспекти на този последен стадий: преоткриването на тайнството и изтълкуването му като „зло“, застрашаващо обществените устои. Днешните забрани върху психеделичните изследвания, както и истерията, раздухвана от фармакофобичните медии, са красноречиво доказателство за това.

С дискусията за минойската цивилизация и мистериините култове, избуяли на нейна почва, ще се пренесем в селенията на растителните заместители на *Stropharia cubensis*. Става дума за изключително популярни култове. Растителните интоксиканти явно са играли съществена роля при формулирането на тяхната религиозна онтология, но по всяка вероятност последователите им не са разчитали на псилоцибина за постигането на екстаза. В съответните техники, прилагани в минойски Крит и по-късно в Елевзин, континентална Гърция, са използвани халюциногенни индоли от друг тип. Поради специфичните обществени и климатични условия от някогашния екстатичен халюциноген остава само смътен спомен, а гъбата се превръща в символ.

Залезът на Чатал Хююк и новата епоха на царете

Археологът, провел първите разкопки в Чатал Хююк, Джеймс Мелаарт, стига до извода, че въпреки цялото си великолепие този град не е оказал никакво влияние върху околните общности. В слой V и слой VI-A личат следи от опустошителни пожари, станали около средата на шестото хилядолетие, когато градът е бил изоставен — несъмнен знак, че епохата на неукрепените градове и партньорския дух вече е клоняла към своя край. Социалните институции на Близкия изток, основани на принципа на партньорството и религията на Великата богиня, са подложени на бавна ерозия и разпад. От някогашната цивилизация на Чатал Хююк остават само нищожни отломки. Някои от оцелелите намират убежище на остров Крит.

Историята на минойската цивилизация започва около 6000 г. пр.Хр., когато малка група имигранти, най-вероятно от Мала Азия, основават колония на критските брегове. Тези заселници донасят култа към Богинята, както и новата земеделска технология, което ни дава основание да класифицираме тяхната култура като неолитна. През следващите четири хилядолетия се осъществява бавен, но последователен технологичен прогрес в областта на грънчарството, тъкачеството, металообработването, скулптурата, архитектурата и редица други занаяти. Търговията става все по-оживена, постепенно еволюира и онзи жизнерадостен стил, който днес свързваме с критското изкуство.

Докато Богинята е била върховното божество на Крит, явно не е имало войни или поне не откриваме следи от тях. Тук икономиката е просперирала, а изкуствата са били в разцвет. Ако съдим по археологическите данни, дори и през XV в. пр.Хр., когато островът окончателно пада под властта на ахейските племена — и вече говорим не за минойска, а за *крито-микенска* култура, — Богинята и

този начин на живот и мислене, който тя е символизирала, все още са се радвали на дължимата почит.⁹³

Крито-микенската религия е била изпълнена с дух на реализъм и преклонение пред виталността и сенсуалността. Минойската богиня, стиснала змии в ръцете си, олицетворява тъкмо тези ценности. На всички стенописи тя е изобразена с обнажена гръд и златна змия в ръка. В случая учените са спазили шаманистичната конвенция и са свързали змията с култа към мъртвите. Тоест това е богиня, подобна на Персефона, владетелката на подземния свят — една шаманка с огромна сила, чиито тайнства датират отпреди хилядолетия.⁹⁴

Междувременно вълните на индоевропейската миграция постепенно отслабват и в речните долини на Близкия изток възникват няколко велики градски цивилизации. Общественото въображение вече е населено от образите на царе, сразяващи враговете си от своите колесници, и подвизите на велики герои (естествено, всички са мъже). Символи на новата цивилизация стават войните и укрепените градове. В тази епоха на царе единствено остров Крит остава някак изолиран от събитията в Мала Азия и Близкия изток и все още се придържа към стария партньорски модел.

Тайнствената минойска цивилизация се оказва наследник на стила и гносиса на забравените далечни епохи. Крит е бил жив паметник на партньорския идеал, оцелял в продължение на три хилядолетия, след като навсякъде другаде е възтържествувал властническият модел.

Минойският блян по гъбите

Тук естествено възниква въпросът за отношението на минойското общество към архаичния източник на енергия, стоящ зад партньорския идеал, а именно псилоцибната гъба. Дали старата фунгална⁹⁵ религия на африканския „рай“ е била съхранена и абсорбирана в живота на минойската култура? И дали тези хора също са се стремили към екстаза, макар и постиган с други средства поради липсата на гъби?

Как например да тълкуваме специфичната роля на колоните в минойската религия, при положение че в *Ригведа* сомата е наричана „стълб на света“? Общоприето е мнението, че тези колони са свързани с култа към Великата богиня и растителността. А дали не се явяват и експлициран спомен за гъбите?

Характерна особеност на минойската архитектура са дворците, които вероятно са били сакрални обекти, независимо че само отделни помещения са били използвани с култови цели. (...) На горните етажи откриваме няколко стаи, във всяка от които има по една кръгла колона в центъра, разширяваща се към върха — например тази в т.нар. храмова гробница край двореца в Кносос. Тази колона несъмнено е изпълнявала религиозни функции.⁹⁶

Дали колоната е езотерична препратка към причестяването с гъбата, или става дума за поредната модификация на образа ѝ, превърнала я в чисто декоративен елемент?⁹⁷ Подобни колони най-често се тълкуват като изображения на Космическото дърво. Свързват ги с култа към възраждащата се природа, датиращ от най-дълбока древност. Каква изобщо е била ролята на гъбата в древния Крит? Била ли е обект на широко разпространен култ или само спомен за онази далечна епоха преди преселението? Великите мистерийни култове в Елада през IV в. пр.Хр., известни като *вакханалии* и *елевзинии*, са били последните убежища в западния свят на една хилядолетна традиция — използването на психоактивни растения за заличаване на личностните граници и получаване на достъп до Гносиса, или истинското знание за природата на нещата. Независимо че техните корени ни отвеждат към Крит, не е ясно дали психоактивните растения са били част от критските обреди в чест на Богинята. На този етап все още липсват археологически доказателства. Затова пък по-долу ще се спрем на някои културологични данни, които показват, че *елевзиниите*, най-гръцките от всички мистерии, са били култ, чиято най-съществена особеност е бил груповият психеделичен екстаз, предизвикан от растителни съставки.

Може би следният любопитен и симптоматичен мит ще хвърли известна светлина върху проблема за психоактивните растения в крито-микенската култура. Става дума за историята на Главк, сина на цар Минос и лунната богиня Пасифая, на която съвременните учени отделят незаслужено малко внимание. Единствени Аполодор и Хигин предават пълния вариант на мита,

⁹³ Eisler (1987), pp. 30–31

⁹⁴ Nilsson (1964), p. 13

⁹⁵ От лат. *fungus*, „гъба“. — Б.пр

⁹⁶ Kerenyi (1976), p. 17.

⁹⁷ Спв. Suhr (1967)

докато по-ранните автори просто го споменават.⁹⁸ Отделни мотиви се срещат и в някои частично достигнали до нас творби на Есхил (*Критянките*), Софокъл (*Гадателките*) и Еврипид (*Полиид*). Това, че един и същ мит е привлякъл вниманието на тримата най-велики представители на гръцката трагедия, показва, че е бил изключително популярен през класическия период. Самото предание е много древно и определено от праисторическата фаза на митологичното мислене. В случая ще изложим версията на Аполодор (*Bibliothèque* III, 3).

Митът за Главк

А Главк, когато бил още невръстен, подгонил някаква мишка, паднал в един *питос* с мед и умрял. Като изчезнал, Минос дълго го търсил и накрая се допитал до куретите. Те отвърнали, че в стадата му има „трицветна“ крава и този, който най-добре може да определи цвета ѝ, ще му върне сина жив. Тогава Минос свикал гадателите и Полиид, синът на Койран, оприличил цвета на кравата на къпинов плод. Той бил принуден да потърси детето и чрез някакво гадаене го открил. Но Минос казал, че трябва да му върне детето живо, и го затворил заедно с трупа. Полиид бил в голяма безизходица. Тогава видял някаква змия да пропълзва към мъртвото дете. Той я убил с камък от страх да не загине самият той, ако трупът пострада и от змията. Ала дошла и друга змия. Щом видяла, че първата е мъртва, изчезнала за малко и после се върнала с някаква трева. Наложила я върху тялото на мъртвата и тя оживяла. Полиид видял това и се почудил — сетне донесъл от същата трева, сложил я върху тялото на Главк и той оживял. Минос си взел детето, но не пуснал Полиид да се върне в Аргос, преди да посвети Главк в гадателското изкуство. Полиид по принуда го научил, но когато вече отплавал, накарал Главк да плюне в устата му. Главк сторил това и веднага забравил наученото.⁹⁹

Нека сега се опитаме да анализираме тази чудновата история. Първо ще трябва да обясним какво означават имената на двете главни действащи лица: „Полиид“ очевидно означава „човек с много идеи“, „многознаещ“¹⁰⁰, докато „Главк“ ще рече „светлосин“. Според мене тук се крие ключът към загадката. Всеки миколог знае, че *Stropharia cubensis*, както и псилоцибните гъби въобще, посинява, щом я откъснат. Това „посиняване“ е ензимна реакция и много ясен признак за наличието на псилоцибин. Главк, момчето, съхранено в делва с мед, явно символизира самата гъба. Още Уосън подчертава връзката между меда и сомата в *Ригведа*. Той обаче отхвърля предположението, че медовината е била основната съставка на сомата: „В *Ригведа* често се споменава медът (*мадху*), но никога медовината. Медът е пословичен със сладкия си вкус и често се използва като метафора за самата сома. Явно в някои случаи са го смесвали със сома, но между тях винаги се е правело разлика.“¹⁰¹

Мед и опиум

Антисептичните свойства на меда са го превърнали в предпочитаното от много народи средство за консервиране на нетрайни храни. В Мексико също са съхранявали псилоцибните гъби в мед. Фактът, че Главк, или „Синкавия“, пада в делва с мед (чиято форма впрочем асоциира с тази на натуфийските гробове) и тялото му се запазва непокътнато до момента на възкресението, е достатъчно показателен. Херодот споменава, че вавилонците съхранявали телата на мъртвите в мед, а през Бронзовата епоха в Егейска Гърция са били широко разпространени огромните глинени съдове за мед, т.нар. *питоси*. Отново се появява и скотовъдната тема — вземете онзи чудат епизод с „класификацията“ на трицветната крава и необходимостта от езикови умения като предварително условие за намирането на детето. Епизодична роля има и змията, позната ни от Битие, и за пореден път се оказва, че тя разполага с точна и поверителна информация за растенията, особено даряващите с безсмъртие. Полиид — един типично шамански персонаж¹⁰² — се възползва от тази информация, за

⁹⁸ Например Lycophron, 811; Tzetes, *Scholia Lycophr.*, 798; Eustathios, *Scholia Horn.*, 369, 20 и 894, 42

⁹⁹ Прев. Мирена Славова. (Вж. Аполодор, *Митологическа библиотека*, С, Наука и изкуство, 1992, с. 87–88. Впрочем много интересни са и бележките към текста, от които става ясно как точно Полиид е определил цвета на кравата, какъв гадателски метод е използвал, за да открие трупа и пр.) — Б.пр.

¹⁰⁰ По-скоро „многолик“, т.е. владеещ изкуството на преобразяването, което си е шаманско име *par excellence*. — Б.пр.

¹⁰¹ Wasson (1971), p. 16

¹⁰² Правнук на Меламп (Мелампод), първия елински гадател и *знахар*, който според Херодот (II, 49) бил изучил своето изкуство в *Египет* и след това въвел в Елада мистерииния култ към Дионис. Маккена тутакси би съгледал „африканската“ връзка, но явно авторите, които цитира, не са се занимавали с родословието на Полиид. А при дядо Мелампод змийски мотиви колкото щеш — според същия Аполодор (Op. cit., I, 9 (11)) веднъж той намерил в полето две

да върне Главк към живот. Освен това споделя своите шамански умения с момчето. По-късно обаче това знание е отнето от Главк и върнато на оттеглилия се учител. Този детайл може би загатва за трудно определяемите, „изплъзващи“ се видения, характерни за фунгалната интоксикация.

Разказът очевидно е изопачен в тази версия, а и състезанието между гадателите някак не се връзва с останалата част, но затова пък са налице всички мотиви на един полузабравен фунгален култ — темата за смъртта и прераждането, добитъкът, змиите знахари и посинелият труп на детето, съхранен в мед. Този култ има своите паралели и в Новия свят — в цяла Централна Америка възприемат гъбите като „дечицата“ — *los ninos*, или пък „малките сладурани“, както ги нарича Мария Сабрина, шаманка от Уатла де Хименес. Същият мотив за детето се среща и в алхимията — елфическите обитатели на един магически континуум, паралелен на нашия свят, в който можем да проникнем с помощта на псилоцибина.

Вероятно никога няма да узнаем със сигурност каква е ролята на халюциногенните гъби и растения в минойската култура. Много неща трябва да се променили през тези близо четири хилядолетия, а от трудовете на Керени и други учени научаваме, че късната крито-микенска цивилизация се е намирала по-скоро под омаята на опиума, отколкото на психеделичните растения:

Би могло да се предположи, че в края на късния минойски период опиумът е стимулирал визионерските способности и той е предизвиквал виденията, които по-рано са били получавани без негова намеса. Поне за известен период изкуствено предизвиканото съпреживяване на трансцендентното в природата би могло да замени автентичното. В историята на религиите най-често се стига до подобни „силни лекарства“, когато по-простите методи вече са забравени. (...) Опиумът е бил напълно в синхрон с общия стил на минойската култура и ѝ е помагал да оцелее. Когато минойската култура стига до своя финал, отмира и употребата на опиума. За тази култура е била характерна (декадентската) атмосфера и в последните си дни тя се е нуждала именно от „силни лекарства“. Стилът на минойския *bios* проличава най-отчетливо в това, което аз наричам „дух“ на критското изкуство. И този дух би останал абсолютно неразбираем, ако не отчитаме ролята на опиума.¹⁰³

Това, че минойското общество е било достатъчно „открито“ и разкрепостено, за да включи опиума в своите религиозни обреди, издава желание да се свърже екстазът с опитите за изпадане в необичайни състояния на съзнанието чрез растителни алкалоиди. Но това е и още един аргумент в полза на тезата, че първоначално са били използвани други растения.

Дионисовата връзка

Дионис, „двуроденият“ син на Зевс и простосмъртната Семела, богът на опиянението, всяващ лудост в жените, никога не се е чувствал уютно в древногръцкия пантеон. Около него винаги витае нещо древно, диво и непредвидимо. Той е бог на растителността, но и на лудостта, едно от многото умиращи и възкръсващи божества, но и бог на оргията, андрогинията и интоксикацията — нещо повече, още от мига на раждането животът му представлява низ от уникални произшествия. Например Дионис е раждан „два пъти“, тъй като майка му загива, изпепелена от мълния, тъкмо когато се канела да го роди:

Бащата обаче не оставил сина си да умре. Прохладната сянка на бръшляна го спасила от непоносимата горещина, погубила майка му. Тогава в нейната роля влязъл самият баща. Извадил полумъртвия плод от утробата ѝ и го поставил в собственото си божествено тяло¹⁰⁴. А щом изминало нужното време, синът му се появил на белия свят.¹⁰⁵

В някои отношения, все още неизследвани от науката, тази идея за „двуродения бог“ предвещава мистерията, обвиняваща зачатие на Христос. Едва през по-късните фази на гръцката култура Дионис е преобразен в бог на виното и пианските угощения. По-старите варианти на мита звучат доста загадъчно и необичайно.

Съгласно Грейвз Семела е една от четирите дъщери на тиванския цар Кадъм.¹⁰⁶ Още едно указание за минойската връзка е фактът, че Семела, макар и простосмъртна, е била обект на

змейчета и ги отгледал. Една нощ, докато спял, змейчетата го напъплили и с раздвоените си езичета му прочистили ушите, в резултат на което започнал да разбира езика на всички животни и най-вече на птиците. — Б.пр.

¹⁰³ Kerényi, Op. cit., p. 27

¹⁰⁴ Според най-разпространената версия го вшил в бедрото си. — Б.пр.

¹⁰⁵ Otto (1965), p. 65

¹⁰⁶ Graves (1955), p. 57

специален култ. Култът към Дионис, практикуван на остров Миконос, е бил тясно свързан с култа към майка му. Впрочем учените вече са преразгледали въпроса за „тленността“ на Семела и са стигнали до извода, че тя винаги е била богиня. Според Кречмер още Аполодор бил отъждествил Семела с Ге, тракийския вариант на Гея.¹⁰⁷

В по-древните минойски варианти на мита Дионис е син на Богинята Майка и ѝ е *подчинен* във всяко отношение. Този детайл е особено показателен, ако отчитаме противоборството между партньорството и доминирането в античния свят, както и последвалия преход към втория обществен модел. Дали пък в образа на андрогинния и „бесуващ“ Дионис, олицетворяващ екстатичната интоксикация, не са загатнати и онези духовни кризи, съпътствали рухването на минойския архаичен блян? Да, Дионис е мъж, но ако мога така да се изразя, мъжествеността му е доста „умерена“ — той се доближава до андрогинния идеал на геянската култура. В качеството си на умиращо божество Дионис олицетворява агонията на онази симбиотична връзка с растителността, приключила с утвърждаването на мъжкото господство, християнството и фонетичната азбука.¹⁰⁸ Подобен бог е разбираем само за посветените в неговия култ — най-често жени, и от гледна точка на патриархалната култура той се явява нещо диво, архаично и потенциално опасно.

Дионисовата тема прониква в континентална Гърция от юг, от островните култури с хилядолетни корени, тръгнали от фунгалната религия на Богинята Майка: тоест тя идва от Мала Азия, но след продължилата четири хилядолетия „инкубация“ в минойската цивилизация. Мистериите, поклънали на гръцките брегове и по-специално в Елевзин, представляват последните и най-барокови протуберанси на великата стара вяра в Богинята, добитъка и екстатичната интоксикация с индолови халюциногени.

Елевзинските мистерии

Всяка година през септември, в продължение на един период, надвишаващ с две хилядолетия този на гръцката и римската цивилизация, в Елевзин, градче край Атина, бил честван празник, пред който бледнеели всички останали в Елада. Според традицията точно тук богинята Деметра се събрала отново с дъщеря си Кора (или Персефона), отвлечена преди това в подземното царство от неговия властелин и повелител Хадес. Тези богини, приличащи повече на сестри, отколкото на майка и дъщеря, са двете основни действащи лица в Елевзинските мистерии. Самите мистерии били провеждани на два пъти в атическата година: „малките“ *елевзинии* през пролетта отбелязвали пробуждането на природата и възраждането на растителността, а „големите“ били чествани през есента, времето за жътва. Връзката с минойската обредност е повече от очевидна:

Най-старите *телестерии* (в случая — ритуали) са пределински: самото име Елевзин загатва за Крит от преди ахейското нашествие; култовите *керни* и съдовете за възлияния са едни и същи както в Елевзинските мистерии, така и в минойския култ; самите *телестерии* вероятно са по-късни модификации на т.нар. минойска драма; *анакторонът* (храмът) е същият като критските светилища и т.нар. домашни олтари; очистителните обреди в елевзинския култ също идват от Крит, където са били част от минойската религия; античната традиция също открива корените на елевзиниите в Крит — от една страна, имаме свидетелствата на Диодор, а от друга — Омировия химн *Към Деметра*.¹⁰⁹ (...) Тези изводи, направени преди около двадесетина години, вече са възприети от всички водещи историци на религията. Тази интерпретация, основаваща се на непрестанно попълващите се познания за минойската религия, с които разполагаме днес, се потвърждава и от последните археологически открития.¹¹⁰

Независимо че *елевзиниите* привличат вниманието на много учени, ние все още не знаем какво точно са представлявали и защо са присъствали толкова властно в масовото въображение, че буквално всеки елин се включвал в празненствата, провеждани всяка есен на полето край Атина.

Френският историк на религията Льо Клерк, писал в края на XVIII в., казва следното:

Според Цицерон там се стичали хора от цял свят, за да бъдат посветени в тайнствата. „Има ли грък или варварин, пита се Аристид, който да е толкова невеж или неблагочестив, та да не знае, че в Елевзин се намира най-великият храм на света?“ Този храм бил построен в едно градче в

¹⁰⁷ В българския превод такъв паралел липсва. Но пък в науката е прието мнението, че Семела по принцип си е била фригийска богиня на земята (обичайният довод е, че самото име идвало от същия индоевропейски корен, както и праславянското *Zemja*). — Б.пр.

¹⁰⁸ Изключително интересна градация... — Б.пр.

¹⁰⁹ В ж. Хезиод. *Теогония*..., С, 1988, с. 78–90. — Б.пр.

¹¹⁰ Persson, Op. cit., p. 170

околностите на Атина, върху земята, приела първа даровете на Церера (Деметра). Бил забележителен с великолепната си архитектура, както и с огромните си размери. Страбон отбелязва, че побирал повече хора и от най-големия амфитеатър.¹¹¹

Могъщото въздействие на Елевзинските мистерии се дължи на факта, че те не са съдържали никаква догматика, а са представлявали по-скоро драматизирана поредица от сакрални актове, възвисяващи религиозното чувство, в които всяка епоха е можела да съзре желаната от нея символика. Ортодоксалните учени, самите незапознати със свойството на растителните халюциногени да преобразяват реалността, стават жертви на своите предразсъдъци към екстаза — нещо типично за констипацията, ширеща се в днешните патриархално академични среди, и затова всичко мистериозно ги кара да се чувстват неловко. И тази неловкост е причината за някои крайно измъчени предположения:

Според Албрехт Дитрих предметът, който бил изваждан от сандъка и манипулиран по някакъв начин от *мистите* (посветените), всъщност бил фалос. Това обаче буди основателни възражения — все пак Деметра е женско божество. Затова и тезата на Алфред Кортэ е посрещната с одобрение, когато той обявява, че въпросният обект действително е бил сексуален символ, но с женска окраска. Така вече всичко идва на мястото си. Докосвайки се до „утробата“, както наричали същия символ, *мистът* се прераждал и тъй като подобен акт би трябвало да е бележел връхната точка на мистериите, Лудвиг Ноак стига до извода, че йерофантът е показвал на цялата конгрегация тази „утроба“, окъпана от лъч светлина, за да нямат повече съмнения посветените, че като деца на Богинята са били осенени от нейната божествена благодат. Пред подобни идеи човек трудно съдържа усмивката си.¹¹²

Какъв ужас! Представете си само: да покажеш изображение на вагина пред цяла зала, пълна с пуритански настроени академици!!! Все пак на човек му се ще да вярва, че мистериите на класическия античен свят са били нещо повече от пийпшоу...

Психеделична мистерия?

Едва ли има място за съмнения, че в Елевзин всеки посветен е изпивал, а също така е виждал *нещо* по време на самата инициация — *нещо* крайно непривично и с преобразяващ ефект, което му е оставяло незаличим спомен за цял живот. До скоро то бе непосилно изпитание за учените от властническото общество, докато през 1964 г. не се намери един достатъчно смел човек да заяви, че в случая вероятно е било използвано халюциногенно растение. Този човек бе английският поет Робърт Грейвз с есето си *Двете рождения на Дионис*:

Според традицията тайната, която Деметра разгласила по целия свят чрез своя любимец Триптолем, била изкуството да сееш и жънеш. (...) Тук нещо не е в ред. Триптолем е фигура от края на второто хилядолетие пр.Хр., а житните растения, както знаем, са били култивирани в Йерихон — след това и навсякъде другаде, още през седмото хилядолетие. Тоест „новината“ на Триптолем не е била никаква новина. (...) Тайната по-скоро е свързана с халюциногенните гъби. Моето предположение е, че точно тогава елевзинските жреци са били открили алтернатива на *Amanita muscaria* — някаква друга гъба, която се е приготвяла много по-лесно и е можело да бъде опечена в жертвените питки с формата на прасета или фалоси, без да губи своите халюциногенни свойства.¹¹³

Това е първото от многото открития, който Грейвз прави във връзка с тайната праисторическа традиция на халюциногенните гъби. Именно по негово внушение Уосънови отиват в Сиера Масатека, Мексико, за да открият доказателства за своята теория за влиянието на микоинтоксикацията върху човешката култура. Грейвз е убеден, че в класическите рецепти за напитките, използвани в елевзинските ритуали, всъщност е закодирана думата „гъба“ (образувана от първите букви в названията на изброените съставки) и тя всъщност е била най-тайният, но и най-важен компонент. Подобни шифри се наричат *огам*, по името на специфичния рунически тайнопис, използван от ирландските бардове. Грейвз охотно се съгласява, че „вие сте в правото си да сме сметнете за луд“, след което се заема да защити своята теза. И го прави изключително добре.

Може би никога няма да разберем естеството на халюциногените, използвани в Елевзинските мистерии, или тези, които са карали поклонниците на Дионис да изпадат в буйство — едно завладяващо преживяване, всяващо ужас у околните. След като набелязва насоката за ред

¹¹¹ Le Clerc de Septchenes, *The Religion of the Ancient Greeks* (London: Elliot and T. Kay, 1788), p. 180

¹¹² Otto (1955), p. 23

¹¹³ Graves (1964), pp. 106–107

умозрителни догадки относно естеството на ботаническите реалии, скрити в *елевзиниите*, Грейвз е имал и удоволствието да види как неговият приятел Уосън става основоположник на цяло направление в съвременната мисъл с една дръзка и убедителна теория.

Теорията за напитката от мораво рогче

Теорията на Уосън, създадена съвместно с неговите колеги изследователи Алберт Хофман и Карл Рук и изложена на миколожката конференция в Сан Франциско през 1977 г., гласи, че ритуалите в Елевзин са включвали интоксикация, но гъбите не са имали пряко участие. Уосън огласява много неща, които дотогава са били неизвестни или премълчавани, за да аргументира тезата си, че средството за интоксикация е било напитка от рода на бирата, съдържаща отвара от мораво рогче.

Тук трябва да изложим някои факти, за да оценим стойността на това предположение. Житните култури играят много важна роля в елевзинския култ. Самите празненства са били в чест на жътвата, както и на великата тайна на Богинята Майка и Дионис. *Claviceps purpurea*, малката гъба, заразяваща ядивните култури, произвежда *ерготин*, който е с богато алкалоидно съдържание и може да предизвиква халюцинации (но и да оказва силен тонизиращ ефект). Пурпурната роба, която традицията приписва на Деметра, вероятно е свързана с характерния цвят на *sclerotia*, моравите рогчета в началната и асексуална фаза от своето развитие. От тях се изгражда мицелът, който нараства, за да образува споросъдържащите *asci*, които действително приличат на малки гъби, но не са морави на цвят, а по-скоро светлосини.

В защита на своята теория Уосън и колегите му пишат следното:

Моравото рогче, паразитиращо по ечемика, е най-вероятният психотропен компонент в елевзинската напитка. Неговата симбиоза с ечемика очевидно е била тълкувана като поредната трансмутация на духа на Дионис, с който се разделя дъщерята на Деметра — пшеницата, потъваща в сладна прегръдка със земята. Нещо повече, „близнаците“ мораво рогче и ечемик сякаш са свързани в бисексуален съюз, който още в момента на изчезването на девицата вече предполага завръщането ѝ, както и раждането на фалоеидния син (гъбата), израстващ от нейното тяло. Подобна андрогиния се среща и в мотива за онази гротескно плодовита жена, която с непристойни закачки разсеяла скръбта на Деметра точно в мига, преди да изпие отварата.¹¹⁴

Теорията на Уосън и Хофман е не само смела, но и добре аргументирана. Със сигурност можем да заявим, че тяхната дискусия за скандала от 415 г. пр.Хр., когато атинският благородник Алкивиад бил глобен, загдето държал елевзинското „причастие“ в дома си и гощал с него своите приятели, ще убеди и най-големите скептици, че какъвто и катализатор на екстаза да са използвали в Елевзин, той е бил съвсем материален.

Идеята, че в елевзинските обреди е била използвана ерготинна отвара, напълно се съгласува с тезата, че техните исторически корени лежат в Крит от минойската епоха. През 1900 г., при разкопки в двореца в Кносос, сър Артър Еванс открива глинени съдове, върху чиито дръжки са гравирани ечемичени зърна. Това му дава основания да смята, че в Крит са познавали бирата, много преди да открият виното. Според Керени малкият обем на тези съдове показвал, че в тях са държали някаква по-специална напитка, приготвяна от ечемик. С други думи, това е халюциногенът от Елевзинските мистерии, но в Кносос го консумирали не като част от религиозно тайнство, а „свършено открито“.¹¹⁵

Разбира се, който развива дадена теза, е длъжен и да я провери, но, поне доколкото ми е известно, никой не е подлагал на сериозна проверка теорията на Уосън и Хофман. А тя би могла да бъде само една: приготвянето на подобна халюциногенна отвара от житна култура, заразена с мораво рогче. Без този тест теорията не е нищо повече от умозрителна догадка, колкото и добре да е аргументирана. Само че тук възниква един проблем: документирани са достатъчно много случаи с хора, яли от заразени житни култури, като последиците трудно могат да бъдат наречени приятни. Така или иначе, моравото рогче е отровно. През 994 г. тази зараза плъзва по житните култури и убива около 40 000 души във Франция. Друга подобна епидемия през 1129 г. покосява 1 200 души. Наскоро Мери Килбърн Матосян разви тезата, че *Le Grand peur*, вълната от селски бунтове във Франция през 1789 г., била предизвикана от плесенялия ръжен хляб, основната храна на земеделците от този период. Тя изказва и мнението, че заразеното брашно е било един от факторите, допринесли за

¹¹⁴ W asson, Hofmann and Ruck (1978), s. p

¹¹⁵ Kerényi, Op. cit., p. 53

упадъка на Римската империя, както и за прословутите процеси срещу салемиските вещици.¹¹⁶ Следното обобщава ефекта на ерготизма:

В науката са описани два клинични типа ерготизъм, гангренозен и конвулсивен. Гангренозният започва с изтръпване на пръстите, след което идват гаденията и диарията, а след няколко дни се стига до гангрена на пръстите на краката и на ръцете. Гангрената постепенно обхваща целия крайник (...). По същия начин започва и конвулсивният, но след това се получават болезнени спазми в мускулите на крайниците, които кулминират в елиптоидни конвулсии. Много пациенти изпадат в делир.¹¹⁷

Явно доста неприятни преживявания очакват тези, които биха желали да докажат емпирично теорията на Уосън и Хофман. Има стари миколози, има и смели миколози, но тези две качества никога не вървят заедно. Сблъскваме се със същия проблем, както при другата теория на Уосън, тази за сомата — възможна ли е изобщо безопасна и халюциногенна интоксикация с предполагаемото растение? Ако тайната на Елевзинските мистерии се е състояла в тази „ерготинна бира“, как тогава са я консумирали в продължение на столетия, без да се съобщава за никакви неприятни странични ефекти?

Струва ми се, че има изход от това затруднение. *Claviceps paspali* определено има предпочитания към ечемика, но не и към ръжта и би трябвало да съдържа по-висок процент на психоактивни, но не толкова токсични „обикновени“ ерготинни алкалоиди (подобни на тези в грамофончето), както и по-малко пептидни алкалоиди. Освен това, както самите създатели на теорията съобщават в *Пътят към Елевзин* (Wasson, Hofmann and Ruck 1978), ако заразеният ечемик се измие хубаво с вода, то тогава психоактивните алкалоиди, разтварящи се във водата, ще се отделят от токсичните, които пък се разтварят от мазнините.

Грейвз и теорията за псилоцибина

Ако бъдещите изследвания покажат, че ерготинът не е играл никаква роля в *елевзиниите*, то тогава ще се окаже, че теорията на Грейвз за псилоцибните гъби е получила незаслужено малко внимание. Това ще рече, че тайната на Божественото прарастение (*Stropharia cubensis* или някоя друга псилоцибна гъба), съхранявана в крито-микенската култура, е било пренесена и в Елевзин, където се е предавала сред посветените до забраната на самите мистерии.

Но от каквото и естество да е било, елевзинското тайнство е вдъхвало възможно най-голяма почит и дори обич у класическите автори, които не пестят хвалебствията си по негов адрес. „Щастлив е този, който, съзерцавайки тези обреди, е слязъл в земните недра и е узнал своя божествен произход“, пише древногръцкият поет Пиндар. С края на Елевзин, великата пълноводна река на партньорството, почитта към Богинята и халюциногенния екстаз, течала в продължение на десетки хилядолетия, накрая се излива в онези подземни селения, отредени за забравените религии. Тържеството на християнството слага край на култа към природата и планетата като двете най-велики духовни сили. Онова, което Айслър нарича „триумф на меча“, тоест победата на властническия социален модел, тържеството на патернализма и патриархалността, вече е пълно в целия свят.

Старият начин на живот продължава да звучи като далечно и отслабващо ехо само в някои „подмолни“ течения като алхимията, херметизма, знахарството и народната медицина.

Историческият вододел

Със залеза на минойски Крит и неговите мистерии човечеството се озовава на кръстопът и прави фаталната крачка към един свят, все по-беден в духовно отношение и все по-доминиран от егото, чиито вътрешни енергии приемат формите на монотеизма, патриархалността и мъжкото господство. Впоследствие крепящата се на растенията връзка с миналото започва да се разпада, за да стигне до нивото на „езотерична тайна“, обект на възжеланията на самотни търсачи и на екзалтирани фанатици, а накрая да се превърне в забавление за цинично настроената интелигенция...

След гибелта на мистериите новоизобретената фонетична азбука съумява да пренасочи човешкото съзнание към един свят, в който ударението пада върху изреченото и писаното слово и който е твърде далече от света на гещалтовите пиктографски възприятия. Тази тенденция ускорява

¹¹⁶ Matossian (1989)

¹¹⁷ Hoffer and Osmand (1967), p. 84

появата на антивизионерския и властническият цивилизационен стил. Така започва и тъмната нощ на планетарната душа — това, което наричаме Западна цивилизация.

Глава IX

Алкохолът или алхимията на спирт(и)та

Екстатични и оргиастични, визионерски и безгранични, преживяванията, играещи централна роля във фунгалната религия, са били и тези фактори в човешката ситуация, на които нашите предци дължат човешкото у себе си. Чувството за съпричастност, пораждащо от Гъбата, е сплотявало общността. Божествената и вдъхновителна сила на Гъбата е говорела чрез устата на барда и аеда. Нейният дух е движел ръката на резбаря и художника. Всичко това е било нещо обичайно в Едемската градина на Богинята. Животът е бил изживяван не както сега си го представяме — на ръба на скотщината, а в онова спонтанно постигано магическо и лингвистично измерение, в което днес се озоваваме в пиковите моменти на експерименталната интоксикация, но което някога е било реално за всички: присъствието на Богинята.

Носталгията по рая

Историята е всъщност история на нашата мъчителна агония, започнала със загубата на този съвършен и хуманен свят, и с последвалата я тотална забрава, изразила се в това, че сме отрекли част от самите себе си. Тази история разказва за взаимоотношения и квазисимбиотични споразумения, сключени с растенията и след това преустановени. Последствията от неспособността ни да разберем, че сме част от огромния зелен механизъм на природата, са отчуждението и безнадеждността, заплашващи да направят непоносимо нашето бъдеще.

Изтекли са много столетия, докато изтлее свещеният огън на Елевзин и избледнее духът на партньорството, на свързаното с Богинята Майка отношение към групата и общността. Зареждат се столетия, изпълнени с все по-силна носталгия по рая и неговите реки, не от мед и масло, а от небесна *сома*, носталгия, приемаща нови и най-различни форми при всеки опит на човечеството да утоли своя изконен стремеж към опиянение.

Всички естествени наркотици, стимуланти, релаксанти и халюциногени, известни на съвременните ботаници и фармаколози, са били открити още от първобитния човек и използвани от незапомнени времена. Едно от първите неща, които е направил *Homo sapiens* със своите най-нови придобивки, разума и самосъзнанието, е да ги впрегне в работа, за да подирят начини за заобикалянето и преодоляването на аналитичното мислене, а в някои екстремни ситуации дори и за временното заличаване на това изолиращо го от света чувство за самоидентичност. Изпробвайки всичко, което расте по полята или в горите, той бързо е опознавал онова, което в този контекст му е изглеждало добро и подходящо, т.е. всичко онова, което би променило обичайното състояние на съзнанието му и би го накарало да преживее нещо различно — без значение как — от привичните и ежедневни усещания, възприятия и мисли.¹¹⁸

В следващите глави ще се занимаем с някои заместители на първоначалния микоинтоксикант от праисторията. За съжаление нашето изследване ще ни покаже само колко ниско сме паднали и как сме изгубили някогашното динамично равновесие в партньорския рай.

Алкохолът и медът

В основата на това разцепление е комплексният интоксикант, наречен алкохол. Неговите корени са заложили в най-дълбоките пластове на архаичната култура. Древните цивилизации на Близкия изток са отделяли изключително внимание на пивоварството — опияняващият ефект на ферментирания мед или плодов сок е бил отбелязан още в най-ранните стадии на човешката култура, ако не и доста преди това.

Медът е магическа субстанция — той е лекарствено средство във всички традиционни култури. Както видяхме, използвали са го също при консервирането на гъби и човешки тела. Медовината, или ферментираният мед, явно е бил традиционен релаксант за индоевропейските племена. Впрочем тази културна особеност е била споделяна и от пасторалните потребители на гъбата в древния Близък изток. Един от най-изумителните стенописи, открити в Чатал Хююк, като че ли изобразява отделните фази в развитието на пчелите.

¹¹⁸ Huxley (1977), p. 97.

Широко разпространеното в класическия свят поверие, че пчелите се раждат от трупове на домашния добитък¹¹⁹, намира своето обяснение, ако се разглежда като опит за свързване на пчелите като източник на меда и съответно медовината (алтернативният интоксикант) с добитъка и древния фунгален култ. Най-вероятно медът е бил използван като консервант и в двата култа.

Медът е тясно свързан с култа към Великата богиня в архаичната минойска цивилизация и е постоянен мотив в митовите за Дионис. Според Овидий (*Fasti*, III 736) Дионис е съзателят на пчеларството, а за сакралната местност, в която неговите спътници, *менадите*, изпълнявали ритуалните си танци, се казва, че била обливана от мляко, вино и „нектара на пчелите“. Мед капел и от тирсовете на менадите. По повод ритуалните медоприношения в минойската религия Керени казва, че в тези дарове, поднасяни на „господарката на Лабиринта“, проличавал стилът от един много по-ранен стадий, когато минойската култура все още не е била изгубила връзката си с „медената епоха“.¹²⁰

Всеки нов интоксикант, т.е. всеки опит за възстановяване на изгубения симбиотичен баланс между хора и гъби от някогашния африкански рай, е все по-далечно и бледо подобие на първоначалното средство за съпричествяване. Деволуцията на сакраменталните елементи в религията на древния Близък изток е преминала от гъбата към ферментирания мед, за да се стигне и до култивирането на лозата, превърнала се в предпочитания източник на опияняващи напитки. С течение на времето и много често в рамките на същите общности ферментиралите житни култури са били манипулирани експериментално, за да се получат и най-ранните предшественици на бирата.

„Жени и вино, вино и жени“

Плодовете с много семена, като наровите и смокините, още от най-дълбока древност са били възприемани като символи на плодородието. Лозата и гроздовият сок имат дълга и богата история като обекти на религиозна почит. Тя е била обожествявана, подобно на зороастрийската *хаома* и ведическата *сома*, а свойството ѝ да опиянява и интоксикара е било приемано като явен признак, че в нея се е вселило някое божество. В групата на сакралните растения (...) лозата символизира преди всичко *женската* плодовитост, а гроздовият сок, обикновено неферментирал, е бил изпиван церемониално, за да раждат и утробите на земните жени¹²¹

Виното играе толкова важна роля в по-късната елинска култура, че през класическата епоха смущаващата фигура на Дионис е преобразена в косматия и вечно подпийнал Бакхус, а древните оргии — в разпуснати пиянски пиршества, напълно в стила на властническото общество. Ферментацията е вече широко известен факт и едва ли може да се похвали с конкретен откривател или рождено място.

Гръцките вина винаги са създавали главоболия на учените. Алкохолното им съдържание никога не е надвишавало 14% и тази степен на концентрация е била и последната — всякакви опити за допълнително концентриране са били забранени. Но понякога в изворите срещаме съобщения, че гръцките вина трябвало много да се разреждат, за да станат годни за пиене. Това като че ли означава, че са съдържали повече екстракти и тинктури от други растения в сравнение с днешните вина. По този начин химическият им състав се е усложнявал, което на свой ред се е отразявало и на самата интоксикация. Практиката в Гърция да се добавя смола към виното, за да се получи *рецина*, явно датира от времената, когато в него са фигурирали и други растителни съставки, може би беладона или татул.

Алкохолът е първият от онези странни феномени, на които непрестанно ще се натъкваме в хода на нашата дискусия за различията между древния и съвременния подход към дрогите и технологията за тяхното производство. Човешката употреба на алкохол, извлечен от ферментирани житни култури, сокове или мед, е изключително древна. Затова пък дестилираният спирт не е познат в античността (независимо че Плиний съобщава за едно гръцко вино, което било толкова силно, че пламвало, когато го излеели в огъня). Днес този дестилиран алкохол е главният заподозрян от всички дроги, носещи етикета „легални“ и „релаксиращи“.

Натурални и синтетични дроги

¹¹⁹ Срв. Овидий, *Метаморфози*, XV, 364-366: „Бици подбрани, току-що заклани, с пръст в яма затрупай / (както ни опитът учи): излитат пчели медоносни из цялата мърша...“ (Прев. Георги Батаклиев.) — Б.пр.

¹²⁰ Kerényi (1976), p. 98

¹²¹ Drower (1956), p. 7

Дискусията за алкохола ни дава за първи път възможността да разграничим натуралните от синтетичните дроги, тъй като дестилираният алкохол, независимо че е трябвало да чака столетия, за да попадне в категорията на рафинираните интоксиканти, си остава първият високо концентриран и пречистен „наркотик“, т.е. първата синтетична дрога в човешката история. Въпросното разграничение е много важно за нашата аргументация. Алкохолизмът като социален проблем явно е бил рядко явление преди откритието на дестилацията. По същия начин, както хероинът е цветето на злото, покълнало от относително безобидната страст към опиума, така и дестилираният алкохол превръща сакралния акт на виносътворението в типично профанен начин за злоупотреба с човешките възжеления.

Не случайно алкохолът е първият интоксикант, преминал тази метаморфоза. Алкохол може да се извлече от много плодове, зърнени и други култури, затова и с неговата дестилация са експериментирали много по-често, отколкото с държаните в тайна и строго локализирани други източници на интоксикация. Да, така е, ферментацията е естествен процес, който в много случаи е трудно да бъде избегнат. Но затова пък ферментираният алкохол може да бъде произвеждан в огромни — което ще рече и търговски — количества. В Югоизточна Азия се срещат някои видове палми, които произвеждат директно алкохол — вярно, с доста спорни вкусови качества. Впрочем птиците, енотите и дори осите и пчелите много добре знаят какво ги чака, ако си похапнат гнили плодове:

В дивата природа най-честите интоксикации са след консумиране на ферментирани плодове, семена или дървесни сокове. При полеви изследвания са документирани десетки случаи, от Суматра до Судан, на интоксикация при най-различни представители на животинското царство — от земни пчели до слонове. Резултатите ли? В естествената си среда повечето животни се насочват към храни с алкохолно съдържание, привличани от тяхната миризма, вкус, калоричност или хранителни съставки. Интоксикацията се явява страничен ефект, но недостатъчен, за да предотврати по-нататъшната консумация.

До случайна интоксикация се стига, когато дървесният сок е изложен на подходящи температурни влияния и ферменти. Една северноамериканска разновидност на кълвачите, не случайно наричани *sapsuckers* („сокоизсмуквачи“), издълбават специални дупки по дърветата, които след това се пълнят с мязга. Птиците се хранят не само със събраната мязга, но и с насекомите, привличани от нея. После се местят на други дървета, буквално оставяйки дома си „с отворени врати“ за други любители на ферментирания сок, докато кората още не се е възстановила от направената ѝ манипулация. Консумирането на ферментирал дървесен сок е причина за непривичното поведение, наблюдавано при колибритата, катеричките и други любители на нови вкусови усещания.¹²²

Алкохолът може да се дестилира, като се подгръва и кипва, за да се отдели от своя източник, за разлика от алкалоидите и индолите, които се извличат с помощта на разтворители и след това се концентрират. Този факт — че един най-обикновен кондензатор с водно охлаждане може да върне изпарения се алкохол в течно състояние — позволява на алкохола да стане първият интоксикант, „изолиран“ по химически път. (Свойството му да преминава от газообразно в течно състояние е в основата на практиката да се рафинира и дестилира алкохол под формата на „спирт“.¹²³)

Първото съобщение за дестилиран алкохол срещаме в трактата *Ней биен* на китайския алхимик от IV в. Го Хун. Коментирайки рецептите за приготвяне на киновар, той казва: „Като виното е, което е ферментирало само веднъж и не може да се сравни с чистото бистро вино, ферментирало девет пъти.“¹²⁴ В случая явно се имат предвид някои методи за извличане на концентрат — например над кипящата течност се поставя вълнена прежда, която, щом се напои с алкохолни изпарения, се изстиска и се получава относително чист течен алкохол.

Алхимията и алкохолът

На запад откритието на дестилирания алкохол се приписва или на Раймонд Лулий¹²⁵, за когото много малко се знае със сигурност, или на неговия съвременник и съратник в алхимичните

¹²² Siegel (1989), p. 119

¹²³ Което пък идва от лат. *spiritus*, означаващо — освен „дух“ — и „въздишка“, „изпарение“ и т.н. — Б.пр.

¹²⁴ Ware (1966), p. 72.

¹²⁵ По-точно Рамон Лул (1235–1315) — поет, мистик и алхимик, основател на каталонската литература и един от първите кабалисти в Европа. — Б.пр

начинания Арнолд от Виланова.¹²⁶ В стремежа си да разгадае тайната на вълшебния еликсир първият получава в ретортата си *aqua vini*, т.е. нещо като коняк. Според Матисън Лулий бил много потресен от откритието си и дори решил, че то възвестява края на света.¹²⁷ Верен на алхимичните си корени, Лулий получил своята универсална „панацея“, като подгривал в продължение на двадесет дни ферментирало вино в чифт тенджерки за парна баня (за гориво използвал конски тор), преди да го дестилира в специален съд с водно охлаждане. Въпреки споменатите опасения той не скрил откритието си от света, напротив, подканил и други да сторят същото и дори признал, че продуктът на Арнолд по нищо не отстъпвал на неговия. За алкохола пише следното: „Вкусът и ароматът му превъзхождат всички останали вкусове и аромати.“ Нещо повече: „Би било чудесно, добавя той, ако преди битка се дава на войниците, че да им вдъхва кураж.“¹²⁸

И така, този интоксикаращ химичен агент, стоящ зад ферментацията на плодовите сокове, меда и зърнените култури, е открит и в Китай, и в Европа от алхимиците. Алхимията представлява една бавно еволюираща комбинация от произволно свързани, но не и взаимно изключващи се гностици и херметически теории за произхода на човека и дихотомията „дух и материя“. Нейните корени се простират в далечното минало и със сигурност до древния Египет, където са били събирани и ревниво охранявани безброй тайни, свързани с оцветяването на тъкани, металолеенето и мумификацията на човешки тела.

На тази древна основа възниква и един корпус от предсократически, питагорейски и херметически философски идеи, които в крайна сметка се въртят около представата за алхимичното деяние като постепенно сливане с Бога или пък събиране на искриците божествена светлина, разпръснати се в чуждата и враждебна вселена след грехопадението на Адам. В края на римската епоха светът на природата се разглежда като някаква демонична „коруба“ и „затвор“. Само такава би могла да бъде духовната атмосфера след разрушаването на стария партньорски модел на взаимоотношенията между аза и социума и заместването му с властническият модел. Носталгията по Гея, Майката Земя, е била потискана, но в никакъв случай игнорирана. Затова тя постоянно се е проявявала, макар и под различни форми — например като алхимичната тема за *magnum mater*, мистериозната майчина утроба и „матрица“ на света, която е навсякъде, но може да бъде сведена до конкретно и видимо проявление в лицето на универсалната *панацея*, иначе спотайваща се в природата.

В тази атмосфера на трескави и онтологично наивни спекулации алхимията намира благодатна почва за развитие. Категориите дух и материя, субект и обект все още не са строго фиксирани чрез конвенциите, произтичащи от фонетичната азбука, и съответно мултиплицирани след откритието на книгопечатането. А и на самите алхимици не им е особено ясно кое от техните начинания е чиста фантазмагория, факт или въпрос на предположения.

По ирония на съдбата в този контекст се стига до откритието на новата мощна и променяща съзнанието дрога. Духът на алкохола (*spiritus*), доставял наслада на сетивата чрез пивото и виното, в алхимичната лаборатория се превръща в демон, елементал, квинтесенция... И подобно на много други бъдещи „квинтесенции“ от рода на кокаина и морфина, щом преминава през пещта и ретортите на алхимика, тази на лозовия сок се разделя със своята душа. Тази загуба не ѝ позволява да функционира като житейски стимул или като далечен спомен от изгубения рай на праисторията. Не ѝ остава нищо друго, освен да бъде дива, груба и необуздаема, а в крайна сметка и противоположна на човешката природа.

Алкохолът като бич

Никоя друга дрога не оказва толкова трайно и пагубно влияние върху човешките същества. Безмилостната конкуренция между производителите, наред със стремежа на държавата да контролира производството на алкохол и да го облага със съответните данъци, както и да бъдат избегнати негативните социални последствия, играят съществена роля в еволюцията на търговските империи от XVIII и XIX в. Алкохолът и робството често са вървели ръка за ръка в сферата на икономиката. В много случаи алкохолът буквално означава робство, след като търговията със стоковата триада „роби-захар-ром“ плюс още някои практики на европейската цивилизация обхваща целия свят за сметка на всички останали култури. Захарта и алкохолът, произвеждан от нея, обсебват

¹²⁶ Арнолд де Виланова (1235–1311) — алхимик и медик, автор на *Салернският здравен кодекс*. — Б.пр

¹²⁷ Matheson (1958)

¹²⁸ La Walle (1927), p. 158

европейското съзнание и това се отразява катастрофално на демографията в тропическите зони. Например във владенията на Ост-Индийската компания (днешна Индонезия) холандските чиновници плащали на жените да раждат колкото се може повече деца, за да осигурят постоянен приток на работна ръка в захарните плантации. Последствията от тази политика са печални: днес Ява (бившият административен център на холандска Индия) е най-пренаселеният остров на света. В по-голямата си част получената захар се превръща в алкохол и ако не се изнася в Европа, се консумира от местното население. „Алкохолизираните лумпени“ вече са характерна черта на комерсиализираното общество, независимо дали в родните европейски страни или в колониите.

А какво да кажем за психологията на алкохолизма и употребата на алкохол? Има ли някаква общоприета представа за алкохола и ако да, в какво се изразява тя? Лично аз бих определил алкохола като властническа дрога *par excellence*. В умерени дози алкохолът стимулира либидото, като в същото време егото усеща прилив на сили, а социалните различия сякаш избледняват. Тези усещания често се съпровождат от непривична словоохотливост, която не се поддава на контрол. Основният проблем е, че този мимолетен ефект води до стесняване на съзнанието и намалена социална адаптивност, както и до инфантилна регресия, преминаваща в импотентност, нарушен контрол върху двигателната дейност и понижено самочувствие.

Алтернативата очевидно е въздържанието. Но алкохолизмът си остава основен и явно непреодолим проблем на глобалното общество. Според мен злоупотребата с алкохол е симптоматична за дисбаланса и напрежението, съществуващи между мъжете и жените и между индивида и социума. Алкохолизмът е израз на еготична obsесия и неспособност да бъде овладян стремежът към незабавно удовлетворяване на желанията. В социалната сфера, където потискането на жената и женствеността е най-графично и брутално, най-често алкохолното опиянение е доминиращият житейски стил. Тук ужасът и угнетението като резултат от прекъснатата връзка с Праутробата се проявяват по най-зловещ начин. Така де, да хвърлиш един пердах на жена си, без да си пил, е все едно цирк без лълове.

Алкохолът и женствеността

Гнетът над женствеността се е свързвал от най-ранни времена с употребата на алкохол. Едно от проявленията му е ограничаването на тази употреба само сред мъжете. Съгласно Левин на жените в древния Рим не е било разрешено да пият вино.¹²⁹

Когато съпругата му си наточила вино в избата, Игнаций Мецений собственоръчно я пребил до смърт. Впоследствие бил оправдан. Съпругата на Помпилий Фавън била бичувана до смърт, защото пила от *неговото* вино. Съпругата на друг римски благородник пък била осъдена да умре от глад само защото отворила ковчежето, в което били ключовете от избата.

Типично патриархалната мизогиния, широко разпространената сексуална амбивалентност и алкохолизмът като житейски стил довеждат до онова невротично отношение към сексуалността, характерно за европейската цивилизация. Вече няма и помен от древните халюциногенни оргии, в които егото се стопява и се преутвърждават семейните и племенните ценности.

Необходимостта от освобождаване на сексуалното напрежение поражда всевъзможни „танцуwalни салони“ и вертепи. Институционализира се цяло ново низше съсловие, това на „падналите жени“. Проституцията напълно устройва властническия стил с неговия страх и отвращение от жените; алкохолът и свързаните с него институции изграждат необходимото обществено пространство, в което желанието и отвращението могат да бъдат утолени, без да се поема никаква отговорност.

Темата по принцип е сложна. Алкохол употребяват милиони мъже и жени по света и аз едва ли ще срещна разбиране с тезата си, че алкохолната култура е продукт на некоректна държавна политика. Но как иначе ще обясним узаконената търпимост към алкохола — най-деструктивния от всички интоксиканти — и фанатичния плам, с който се преследват всички останали дроги? Излиза, че ние сами сме се съгласили да платим тази ужасна цена, защото алкохолът ни позволява да поддържаме репресивния властнически стил и да бъдем все така инфантилни и безотговорни в света на мъжкото господство и на нереализираните сексуални фантазии.

Сексуалните стереотипи и алкохолът

¹²⁹ Lewin (1931), p. 190

Ако не сте съгласни с горното, тогава ви съветвам да размислите за тясната връзка между сексуалността и алкохола в нашето общество. Кажете ми само колко жени осъществяват първото си полово сношение след употреба на алкохол, който им гарантира, че въпросното съдбовно преживяване ще протече изцяло под знака на доминирането? Знаете ли кой е най-силният аргумент за легализирането на която и да било дрога? Че обществото е оцеляло дори и след легализирането на алкохола. Щом можем да толерираме употребата на алкохол, то кажете ми има ли изобщо дрога, която не би могла да намери място в нашата обществена структура?

Толерантността към алкохолизма се е превърнала едва ли не в отличителна черта на западната култура. Тази търпимост е свързана не само с властническия подход в сферата на сексуалната политика, но и с мястото на захарта и месото в нашия бит, които чудесно се вписват в алкохолния житейски стил. Въпреки предимствата на естествените продукти и все по-големия интерес към диетичното хранене, обичайното меню на средния американец продължава да включва захари, месо и алкохол. Тази самоубийствена диета не е нито здравословна, нито екологична, а предразполага към сърдечни заболявания и най-различни зависимости. Накъсо, тя олицетворява всичко, което открай време ни вреди, и е наследството ни от онези хилядолетия, през които сме се наслаждавали на прелестите на властническата култура. Свидетели сме на поредния триумф на властническия стил — триумфът на висшите технологии и научния метод, — постигнат за сметка на по-спонтанните, емоционални и „просто усещани“ аспекти на нашето съществуване. Алкохолът винаги ни е подръка, когато се нуждаем от него, за да продължим по стария гибелен път. Вдъхва кураж на воините преди битка, настройва мъжете и жените за любов и ни помага да преглътнем тягостното усещане, че сме постоянно притиснати до стената. Не е приятно да знаеш, че крехката паяжина от дипломатически споразумения и договори между нас и ядрения Армагедон е била изтъкана в атмосферата на лигава сантименталност и агресивно самоизтъкване, типична за алкохолизма навсякъде по света.

Глава X

Балада за сънуващия тъкач: канабисът и културата

Никое растение няма така трайно присъствие в човешкия бит, както конопът. Конопени влакна и семена са откривани и в най-древните пластове на евразийските култури. Канабисът, роден в Централна Азия, се е разпространил по целия свят благодарение на човека. Много рано прониква и в Африка, а някои адаптирали се към по-хладния климат сортове прекосяват океана още с първите заселници в Новия свят. Поради своето пандемично разпространение и приспособимост канабисът е оказал огромно влияние върху обществените представи и институции. Ефектът от смолата на канабиса (събирана във вид на мазни черни топчета) е сравним с този на халюциногените. Говоря за класическия *хашиш*.¹³⁰

Хилядите имена, под които е известен хашишът, свидетелстват не само за неговата културна значимост, но и за свойството му да стимулира езиковите умения на поетичните натури. В асирийски клинопис от 685 г. пр.Хр. го наричат *кунубу*, а през следващото столетие името му звучи вече като *каннапу*, от което произлиза и гръцко-латинското *cannabis*. Той е *банг*, *бенг* или *бъндж*, а също и *ганджа*, *гангика* или *ганга*. За японците е *аса*, а в езика на хотентотите става *дагга*. Наричат го още *кеф*, *кайф*, *кийф*, *керп*, както и *ма*.

Само американският сленг съдържа огромен брой названия на канабиса. Още преди 40-те години, т.е. преди да стане част от мейнстрийма в бялата култура, той е известен като *muggles*, *mooter*, *greefa*, *griffo*, *Mary Warner*, *Mary Weaver*, *Mary Jane*, *Indian hay*, *loco weed*, *love weed*, *joy smoke*, *giggle smoke*, *bambalacha*, *mohasky*, *mi* и *mookah*. Това са били мантрите на една емпирично ориентирана субкултурна религия, почитаща Палавата зелена богиня.¹³¹

Хашиш

Хашишът е вече на няколко хилядолетия, макар и да не е ясно кога точно хората са започнали да събират и концентрират канабисовата смола по този начин. Пушенето на канабис — най-надеждният и бърз начин да се изпита неговият ефект — прониква в Европа доста късно. Не бива да

¹³⁰ Читателят би могъл да обогати познанията си за производствената технология и културните импликации на хашиша, както и на повечето дроги, споменавани от Маккена, чрез: Ескоотадо, Антонио. *Истории за дроги*. С, Лик, 2001. — Б.пр

¹³¹ По въпроса вж. Walton (1938), pp. 188–195

забравяме, че и тютюнопушенето става известно в Европа едва след като Колумб се завръща от второто си плаване.

И това е крайно любопитно: до сравнително неотдавна този изключително популярен поведенчески модел е бил практически непознат в Европа. Би могло да се каже, че европейците като цяло винаги са били консервативно настроени към новите тенденции в употребата на дроги. Например клизмите (още едно приложение на растителни екстракти) също са открити в Новия свят — от индианците в екваториалните джунгли на Амазония, които много добре са познавали свойствата на естествения каучук. Това е означавало многолетно експериментиране с най-различни растения, чийто ефект или вкус е бил повече от неприятен, особено при орален прием.

Не може да се каже със сигурност кога за първи път човекът е започнал да пуши канабис или, по-точно, дали пушенето е влизало някога в цивилизационния репертоар на народите от Стария свят, след което е било забравено, за да се завърне триумфално като внос от Новия свят по време на испанската Конкиста. Пушенето, т.е. вдишването на дим, може и да е било непознато за гърците и римляните, но това не означава, че не е било разпространено в праисторическата епоха. При разкопки на некрополи от преди 15 000 години в Нон Нак Тха, Тайланд, са открити останки от животински кости, в чиито кухини очевидно е бил изгарян някакъв растителен материал. Дори и до ден-днешен най-популярното средство за пушене на канабис в Индия е т.нар. *челум*, обикновена дървена или керамична цев, която се натъпква с хашиш и тютюн. Може да се спори откога в Индия използват челуми, но затова пък е абсолютно сигурно, че методът е изключително ефикасен.

Нещо за скитите

Скитите, „варварите“ номади от Централна Азия, проникнали в Източна Европа през VIII в. пр.Хр., са хората, които популяризират по тези земи употребата на канабис. Ето как Херодот описва техния новаторски метод за интоксикация, нещо като канабисова „сауна“:

В страната им расте коноп, който твърде много прилича на лен, но не е толкова дебел и голям; в това отношение конопът го надминава, и то много; той расте от само себе си, но и засят. (...) Та скитите взимат зърна от този коноп, мушкат се под покривалата и ги хвърлят върху нажежените камъни; хвърляните семена пушат и се получава толкова много пара, колкото нито една парна баня в Елада не може да даде. Скитите са очаровани от този вид баня и надават силни викове (*Historiae*, IV, 74).¹³²

На друго място Херодот описва още един подобен метод:

(Скитите били) намерили дървета с такива плодове, че след като се съберели накуп по много хора, разпалвали огън, сядали в кръг около него и като ги хвърляли в огъня, вдишвали миризмата им и се опивали от нея — точно както елините от виното; колкото повече хвърляли от тези плодове в огъня, толкова повече се опивали, докато накрая се вдигали и почвали да играят и да пеят (*Historiae*, I, 202).¹³³

С други думи, още скитите установили, че вдишването на дима от канабис е най-ефикасният начин да му се насладиш, независимо че не са направили логичната следваща стъпка и да открият лулата или *челума*. Старогръцкият ботаник и естественик Диоскорид също споменава за канабиса, но той явно се утвърждава в европейските и американските култури едва след откриването на по-ефикасни начини за консумацията му.

Индия и Китай

Китайската традиция гласи, че отглеждането на коноп започнало още през XXVIII в. пр.Хр., когато легендарният втори император Шъннун научил поданиците си да плетат въжета от него. В един трактат от 220 г. лекарят Хуатоу препоръчва като обезболяващо средство вино, в което е прибавен екстракт от канабис, със следното пояснение: „Само след няколко дни или най-много до месец пациентът напълно ще се възстанови, без да е изпитал ни най-малка болка по време на самата операция.“¹³⁴

В Индия канабисът е известен като растение с огромна спиритуална мощ много столетия, преди да започнат да го пушат. Явно същото важи и за опиума. Най-ранните свидетелства за употребата на

¹³² Прев. Петър Димитров. (Херодот, *История*. Ч. II, С, 1990, с. 30). — Б.пр.

¹³³ Ibid., Ч. I, С, 1986, с. 99. Впрочем Херодот говори за някакви „хора“, обитаващи островите по р. Аракс, и не става ясно дали са масагети, които според някои били скитски народ, или съседите им иседони, споменати в I, 201. — Б.пр.

¹³⁴ Цит. по: Waldon, Op. cit., p. 3

канабис в Индия са от началото на първото хилядолетие преди Христа, като по това време със сигурност е бил използван и като лечебно средство — ако съдим по първите индийски фармакопеи, еуфоричните му свойства са били добре познати. Но усвояването му е било извънредно бавно и едва през X в., т.е. малко преди ислямското нашествие, употребата му става широко известен факт. Канабисът е бил тясно свързан с езотеричните направления и в индуизма, и в исляма. Езотерични практики от типа на Йога и аскетизмът на отшелниците *садху*, както и ударението върху прякото преживяване на трансцендентното, преспокойно се вписват в тогавашното отношение към канабиса в Индия. Дж. Кембъл Оман, изследвал индуистките традиции в края на XIX в., пише следното:

От философска гледна точка е интересно да се проследи влиянието на тези силни наркотици върху умовете и телата на странстващите монаси, които най-често са прибегвали до тях. Можем да бъдем сигурни, че тези канабисови дроги, известни от прастари времена в Индия, са отговорни за някои от най-необузданите им фантазии.¹³⁵

Канабисът като цивилизационен стил

В случая Оман зачаква доста благодатна тема — степента, до която стилът и начинът на живот на цяла една култура могат да бъдат повлияни от нагласите и утвърдените представи, свързани с дадено психоактивно растение или дрога. Има нещо вярно в идеята, че архитектурните и изобразителни мотиви, които срещаме в Делхи от епохата на Моголите или в Исфахан от X в., са изцяло породени или най-малкото вдъхновени от виденията, предизвиквани от хашиша — по същия начин, както алкохолът е способствал за развитието на обществените институции и представи във феодална Европа. Естетическите възгледи и стилове са симптоматични за нивото и вида на разбиране на дадено явление, което обществото е санкционирало. Всяка връзка, установена с дадено растение, е склонна да акцентира върху едни обществени потребности за сметка на други.

По същата логика всяка проява на индивидуалност в стилово и естетическо отношение обикновено е анатема за закостенелия манталитет на властническите култури. В културите, в които е прекъсната традицията да се използват растителни съставки, заличаващи социалните различия, подобни прояви най-често са прерогатив на жените. Мъжете, ориентирани се към подобни дейности, по правило се обявяват за хомосексуалисти — т.е. хора, които не следват общоприетите канони за мъжествено поведение в рамките на властническия модел. Дългите коси в комбинация с нарасналата употреба на марихуана през 60-те години в Съединените щати са хисторически пример за връзката между външната „феминизация“ и растенията, с чиято помощ се преодоляват обичайните граници. Истериичната реакция към това общо взето безобидно завръщане към традицията издава несигурността и страха, изпитвани от мачисткото его при наличието на фактори, които биха възстановили по някакъв начин партньорския модел на човешки взаимоотношения.

В този контекст е интересно да се отбележи, че канабисът по принцип е андрогинен — има и женски, и мъжки растения. И в основата на все по-големия интерес към наркотичните свойства на канабиса стои именно идентификацията с женския канабис, която се изразява и в грижовното „майчинско“ отношение към култивацията му. Тук трябва да поясним, че канабисовата смола се произвежда от женските растения. Мъжките не само че не произвеждат дроги, но на всичкото отгоре, щом опрашат женските, последните започват да образуват семена и престават да отделят смола. Ето как щастливото съвпадение между субективния ефект от канабиса и необходимостта от „майчински“ грижи за добиването на качествена смола спомага за утвърждаването на ценности, свързани с уважението и съхраняването на женското начало.

От всички пандемични растителни интоксиканти, срещащи се на Земята, канабисът заема второ място, отстъпвайки единствено на гъбите по степента на влияние върху ценностите и представите, характерни за автентичните партньорски общества. Как иначе ще си обясним безпрецедентното преследване на хората, употребяващи канабис, при наличието на толкова убедителни доказателства, че от всички използвани някога интоксиканти той е сред най-безобидните? Негативните социални последици в случая са нищожни в сравнение с тези на алкохола. Канабисът е анатема за властническата култура, защото отклонява или откъсва своите потребители от общоприетите ценности. Поради своя подсъзнателен психеделичен ефект канабисът, когато се превърне в житейски стил, поставя индивида в интуитивен контакт с някои не дотам „целесъобразни“ или „агонални“ поведенчески модели. По същата причина и марихуаната е нежелана в съвременния офис, за разлика

¹³⁵ Oman (1903)

от дроги като кафето, утвърждаващи ценностите на индустриалната култура. Употребата на канабис напълно основателно е преценена като еретична и дълбоко нелоялна спрямо ценностите на мъжкото господство и стратифицираната йерархия. Затова легализирането ѝ е сложен проблем, тъй като предполага легализацията на фактор, който би могъл да отслаби и дори да промени ето доминантните ценности.

Легализацията и данъчното облагане на канабиса ще предложи съответната икономическа база, на която ще може да се пристъпи към разчистване на националния дефицит. Вместо това продължаваме да хвърляме милиони долари за изкореняването на марихуаната — политика, която насажда мнителност и създава една постоянна криминализирана прослойка в онези обществени групи, които иначе минават за примерни граждани на тази страна.

Както бе посочено, обществената нетърпимост към канабиса и неговите потребители е всъщност зле прикрита ненавист към ценностите на комуналното и женственото. Как иначе ще си обясним настървението, с което медиите заклеияваха употребата на психеделици и социалните експерименти в ъндърграунд културата през 60-те години? Страхът, който „децата цветя“ вдъхваха на управляващите, става разбираем, ако бъде анализиран с оглед на идеята, че всяко противопоставяне на истабилишмънта означава пробив на несексистското и партньорско мислене, при което егото неминуемо отива на заден план.

Класическият канабис

Плиний Стари се позовава на един фрагмент от Демокрит, в който става дума за растение, наречено *таласегъл* или *потамавгис*, и което много учени идентифицират с канабиса:

Ако се свари и изпие, то предизвиква безумие, изразяващо се във видения от най-необичайно естество. *Теангелисът*, казва той, пък расте по Ливанските планини в Сирия, в планинската верига Дикта на остров Крит, а също и край Вавилон и Суса в Персия. Настойката от него вдъхва пророчески сили на маговете. Същото важи и за растението *гелотофил*, виреещо в Бактрия и по бреговете на Бористен¹³⁶. Ако се изпие със смирна и вино, явяват се видения от всякакъв вид, предизвикващи неудържим смях.¹³⁷

Диоскорид, автор от I в., дава чудесно описание на канабиса и споменава за неговото приложение във въжарството и медицината, обаче не казва нищо за халюциногенните му свойства. Тъй като климатът е благоприятен за отглеждането му, а и ислямът насърчава неговата употреба за сметка на алкохола, канабисът се превръща в предпочитания интоксикант в Близкия изток и целия арабски свят. Впрочем по времето на Пророка употребата на хашиш и канабис отдавна е била утвърдена традиция, което обяснява защо алкохолът е изрично забранен на правоверните, докато хашишът е обект на теологични спорове. През X в. употребата (и злоупотребата) с хашиш явно е била толкова широко разпространена, че става постоянна тема в литературата. Властническата нагласа намира съвършен израз в следния откъс — едно от най-ранните описания на адиктивно поведение, с които разполагаме:

Един духовник произнесъл в джамията пламенна тирада срещу *бенга*, чието основно свойство е да опиянява и приспива. По време на проповедта така ръкомахал, че от пазвата му изхвърчало късче хартия, в което било увито същото вещество, което той така яростно заклеиявал, но сам често използвал, и паднало сред насъбралите се слушатели. Ораторът не изгубил самообладание и тутакси се провикнал: „Ето го този враг на правоверните, демона, за който ви говоря! Силата на моите слова го накара да побегне, затова внимавайте сега да не се всели в някой от вас!“ Никой не посмял да докосне „бенга“, а след проповедта наглият софист най-невъзмутимо си го прибрал.¹³⁸

Както става ясно от този анекдот, егото на монотеиста е податливо на най-невероятни самозаблуди.

Канабисът и дискурсът

Канабисът има много приложения: още съвсем рано привлича вниманието на ловците събирачи, които изплитат от влакната му въжета и примки. Но за разлика от други растения с подобно приложение, например централноазиатският лен и амазонската *чимбира*, той е и

¹³⁶ *Бактрия* (или Бактриана) е една от най-древните държави в Средна Азия, заемала част от територията на дн.

Узбекистан, Таджикистан и Афганистан, по-късно покорена от персите. *Бористен* е гръцкото име на р. Днепър. — Б.пр

¹³⁷ Цит. по: Walton, Op. cit., p. 8

¹³⁸ Lacroix (1772), p. 534

психоактивен. В този контекст е интересно да се отбележи, че много от думите в нашия език, имащи отношение към езиковите умения, често са същите, които се използват за описанието на дейности от типа на въжарството или тъкачеството. Ние „плетем“ интриги, „разнищваме“ теми или пък „съшиваме с бели конци“ някоя история. Дали пък тези банални метафори не отразяват някаква прастара връзка между конопа като интоксикант и интелектуалните процеси, стоящи зад откритието на въжарството и тъкачеството? Знае ли човек? Поне според мен нещата стоят точно така. Канабисът е бил най-подходящият кандидат за мястото на сакралната псилоцибна гъба в древните блискоизточни култури. Колкото и отдавна да е осъществен този преход, показателно е, че и до ден-днешен канабисът продължава да се свързва със стила на партньорското общество. Впрочем осезателното присъствие на канабиса във ведическа, а по-късно и в ислямска Индия, най-вероятно е забавило утвърждаването на властническите ценности и със сигурност е способствало за появата на такива неортодоксални групи като шиваитите в индуизма и суфите в ислямския свят, които никога не са криели, че черпят вдъхновение от канабиса, да не говорим пък, че в поведението им са личали редица женствени черти.

Ролята на канабиса в европейското общество е комплексна. Марко Поло, чиито приключения и най-вече разкази за загадъчния Изток имат огромен принос за обогатяването и катализирането на европейското въображение, дава едно от първите и най-известни описания на хашиша. Всъщност той преразказва една популярна легенда, която е чул по време на своите пътешествия — за „Стареца от планината“, или Ибн ел Сабах¹³⁹, водача на прословутите асасини. Съгласно легендата на младите мъже, които искали да бъдат приети в тази секта, давали огромни дози хашиш и те се озовавали в някакъв „илузорен рай“ — една закътана долина, пълна с екзотични цветя, бистри ручеи и изкусителни девици. После им казвали, че могат да се завърнат в тази страна от сънищата само ако изпълнят онова, което главатарят им нареди — най-често политическо убийство. Днешното *асасин*, което в много европейски езици означава „терорист“, всъщност идва от арабското *хашишия*, любител на хашиша. Колкото и съмнителна да е достоверността на този разказ, той със сигурност е допринесъл не само за скандалната репутация на хашиша в Европа, но и за интереса към него.

Пет века след Марко Поло френските колониални власти в Египет се провалят в опитите си да контролират производството и продажбите на канабис. В отговор на една от поредните забрани, гръцките контрабандисти моментално започват да внасят хашиш в Египет и черният пазар бързо процъфтява.

Във военно отношение египетската експедиция на Наполеон е пълен провал, но ако я разглеждаме като опит за контакт между две взаимно изключващи се култури, тя определено е пожънала успех. Наполеон закарва в Египет цяла библиотека плюс екип от 175 изтъкнати учени, които наблюдават, скицират, картографират и събират езиковедска и културна информация. Венецът на тяхната дейност е публикуването на 24-те тома под общо заглавие *Description d’Egypte*, излизали от 1809 до 1813 г. Поредицата вдъхновява безброй бъдещи автори на пътеписи и в крайна сметка оказва огромно влияние върху европейското въображение.

Ориентоманията и канабисът в Европа

Докато Наполеон се бори с канабиса в Египет, в Европа се наблюдава ново раздвижване в интелектуалните среди. Романтизмът, ориентоманията и прехласването по психичните и паранормални явления се съчетават чудесно с вече широко разпространеното сред висшите съсловия модно увлечение към опиума и неговата тинктура, лауданум. Всичко това се оказва благоприятната среда, в която баснословните наслади на хашиша могат да бъдат изпитани на дело от дръзновения и неконвенционално настроен индивид. В сравнение с днешните условия, трудно можем да си представим по-различна законова среда, както и интелектуална нагласа към дрогирането от тези в началото на XIX в. Опиумът и хашишът не са влизали в списъка на забранените субстанции и в тяхната употреба не е имало нищо нередно. Тютюнът и кафето вече отдавна са били популярни в стария континент и включени в ритуалите на европейската цивилизация, така че няма нищо изненадващо в това, че фантастичните разкази на пътешествениците за наркотичното блаженство и трансцендентните видения подтикват мнозина да експериментират с канабис.

В началото на 40-те години на XIX в. група френски литератори, сред които Теофил Готие, Шарл Бодлер, Жерар дьо Нервал, Дюма-баща и Балзак, както и скулптори, художници и други

¹³⁹ По-известен като шейх Хасан-и-Сабах (1055–1124), основател на ордена на асасините, който е играл съществена роля в блискоизточната политика между XI и XIII в. — Б.пр

представители на артистичната бохема, създават знаменития *Club des Hachichins*. Членовете на клуба се събират всяка седмица в пищните ориенталски покои на парижкия хотел „Люзан“ в Сен Луи. На тези частни сбирки пътешественикът и психиатър Ж. Ж. Моро дьо Тур предлага желиран алжирски хашиш, известен като *дауамеск*, с който споменатите литературни светили охотно експериментират. Само след няколко години, по време на вълненията от 1848 г., студентите от Сорбоната разлепват по улиците плакати с искания за свободното разпространение на канабиса и етера.

През 1842 г. лекарят У. Б. О'Шонеси се оказва първият популяризатор на *ганджа*, силния индийски канабис, в Англия, чрез своята *Bengal Pharmacopeia*. Канабисът е включен в списъка на стандартните лекарства и се появява по рафтовете на всяка аптека.

Взаимодействието между опиума и хашиша във формирането на европейското въображение е комплексно и синергично. Опиумът има много по-дълга история на употреба в западния свят, отколкото канабисът. Известен е и използван още от древноегипетските и критските лекари и играе съществена роля през късната, декадентска фаза на минойската религия. Канабисът е въведен в Европа доста по-късно и най-вече вследствие от интереса към променените състояния на съзнанието, вече станали обичайна практика за любителите на опиума.

Независимо че канабисът е бил известен на Изток от много столетия, вероятно само шепа европейци са били запознати със свойствата му, преди да се появят сензационните разкази на Марко Поло в края на XIII в. Въпреки че през XVI в. немският учен Йохан Вайер¹⁴⁰ споменава за употребата на хашиш във вещерските ковъни, дрогите, извличани от конопа, отсъстват от инструментариума на алхимията и явно не са били внасяни в по-съществени количества в Европа до 40-те години на XIX в., когато О'Шонеси и неговият френски съвременник, Обер-Роше, препоръчват тяхната употреба.

През 1845 г. Ж. Ж. Моро дьо Тур публикува своя труд *Du Hashisch et de l'Alienation Mentale* (За хашиша и душевните заболявания). Неговите подробни описания на въздействието на хашиша привличат интерес и в медицинските, и в литературните среди и предизвикват вълна от експерименти. Но дори и тогава интересът към хашиша едва ли излиза извън онези парижки кръгове, в които се движи самият Моро дьо Тур. Консумацията на хашиш никога не се превръща в масово европейско увлечение през XIX в. Тя си остава ограничена най-вече в Близкия изток и Централна Азия.

Канабисът и Америка от XIX в.

Не англичаните или французите, а именно американците създават специална литература за хашиша, възхваляваща омайните и фантасмагорични видения, които той предизвиква. В случая те следват примера на такива видни английски любители на опиума като Коулридж и Де Куинси. Затова и творбите им са силно повлияни от онзи стил на „радостите и ужасите“, превърнал името на Де Куинси в нарицателно. От описанията им на ефекта от канабиса става пределно ясно, че са го възприемали като някакво разтърсващо метафизично откровение. Днес тази консумация на хашиша — във вид на паста, приоритет най-вече на „неделните“ любители на силни усещания, вече е почти непозната; за съвременниците хашишът е най-вече нещо, което се пуши. Това правило обаче не е важало през XIX в., когато хашишът е бил приеман под формата на сладкиши, внесени от Близкия изток. Виденията и трайната интоксикация не остават никакви съмнения, че благодарение на този метод хашишът се е превръщал в ефикасно средство за изследване на вътрешните селения на въображението и съзнанието. Първото описание на „трип“ в многопластовата вселена на канабиса е това на американския пътешественик Беярд Тейлър, публикувано в *Атлантик Монтли* през 1854 г.:

Усещането, че съм с „вързани ръце“ — ограничен от собствените си сетива, функциониращи в рамките на моето тяло и кръв, — внезапно изчезна. Зидовете, които ме обграждаха, изригнаха и се разпаднаха на отломки. Без да мисля каква ли форма съм приел — без да имам ни най-малка представа за това, — аз почувствах, че се рея в някакво необятно пространство... Духът (или може би *демонът*) на хашиша напълно ме бе обсебил. Бях захвърлен в потока на неговите илюзии и се понесох абсолютно безпомощен, чудейки се какво ли още ме очаква. Конвулсиите, протичащи по нервната ми система, ставаха все по-чести и болезнени, съпровождани от усещания, които хвърлиха цялото ми същество в безмерен възторг. Бях обкръжен от сияйно море, в което играеха чисти и хармонични цветове, родени от светлината. Докато се опитвах да опиша на пресекулки преживяванията си на моите приятели, които седяха и ме гледаха с недоумение, тъй като дрогата все още не им бе подействала, аз изведнъж се озовах в подножието на Хеопсовата пирамида. Блоковете

¹⁴⁰ Вж. Глава VI. — Б.пр

от жълтеникав пясъчник изглеждаха като позлатени под лъчите на слънцето и тяхната грамада се издигна толкова високо, сякаш диреше опора в синия свод на небесата. Поисках да се изкача на нея и самото желание бе достатъчно да се озова моментално на върха ѝ, на хиляди футове височина над нивята и палмовите горички на Египет. Сведох поглед и за огромно мое изумление установих, че пирамидата е изградена не от пясъчници, а от огромни кубове пресован тютюн „Кавендиш“! Думите са безсилни да изразят онова усещане за абсурдност, което изпитах тогава. Въртях се на стола си, буквално примиращ от смях, който спря едва когато видението се разсея във въздуха. След това от хаотичните и непонятни образи изплува друго, още по-невероятно видение.

Колкото по-ясно си припомням сцената, колкото по-грижливо възстановявам отделните детайли и разплитам нишките на усещанията, които тя втъкаваше в общата канава, толкова повече се обезсърчавам, че ще успее някога да възпроизведа нейното великолепие. Аз се носех през Пустинята, но вече не подрусвайки се върху едногърба камила, а седнал в седефена ладия, върху чиито бордове бяха инкрустирани ослепително искрящи скъпоценни камъни. Пясъкът сякаш бе от чисто злато, а моят кораб се плъзгаше по него плавно и безшумно. Наоколо бе светло, макар и да не виждах никакво слънце. Вдишвах най-уханни аромати и отвсякъде се разнасяха хармонични звуци, които само Бетовен може би е чувал в сънищата си, но никога не е успял да ги запише на нотния лист. Самата атмосфера бе изтъкана от светлина, уханье и музика и трите се сливаха в едно цяло, недостъпно за сетивата на простосмъртните. Пред мен, може би в протежение на хиляди мили, се редуваха небесни дъги, чиито цветове блестяха като скъпоценни камъни — арки от оживели аметисти, сапфири, изумруди, топази и рубини. Хиляди и десетки хиляди профучаваха край мен, докато моята лекокрила ладия се носеше под тази величествена аркада, която като че ли нямаше край. Блаженството, което изпитвах в този земен рай, бе абсолютно, защото нито едно мое сетиво не остана неутолено. Но над всичко се открояваше чувството за безмерен екстаз, изпълнило цялото ми същество.¹⁴¹

Ако не друго, подобни описания обясняват защо „илюзорният рай“ е толкова привлекателен за романтичното въображение: те сякаш са създадени един за друг. И наистина, в романтизма, който се интересува най-вече от бурните страсти, разгарящи се в синхрон с природата, и изострената чувствителност на героите, определяна от мнозина критици като „женствена“, са налице всички признаци за възраждане на партньорския дух. Този „репортаж“ на Беярд Тейлър звучи съвсем съвременно, защото се базира изцяло на личния му опит. Тейлър е впечатлен от красотата, силата и най-вече от *обема на информацията*, съдържаща се в неговото преживяване. Нагласата му не е хедонистична, а ориентирана към познанието. Според него наркотичните състояния повдигат редица важни въпроси, свързани с човешката психология — мнение, което споделяме и ние.

Еволюцията на отношението към дрогите

Тази „научна“ нагласа е характерна изобщо за литературно изкусения любител на опиум и хашиш от XIX в. Обикновено експериментаторите посягат към тази субстанция с идеята да „разпалият огъня на поетическото въображение“ или да подирят някакво неясно формулирано „вдъхновение“. Подобни са и мотивите, с които творците от бийт поколението се насочват към марихуаната, като същото важи и за джазмените, а в по-ново време и за рок музикантите. Малко са митовите на ъндърграунда, които са били така осмивани, както популярната представа, че канабисът дава творчески стимули. Въпреки това част от канабисовата общност продължава и днес да го използва именно по тази причина.

Фармакологичният профил на една дрога определя само някои от параметрите ѝ; контекстът — или „сетингът“, ако използваме популярния термин, изкован от Лиъри и Мецнър — изобщо не е важен. „Купонджийският“ контекст, задължителен според днешните американски разбирания, тривиализира познавателния елемент в този процес. В слаби дози повечето дроги, въздействащи на централната нервна система, се възприемат от организма като изкуствена стимулация или „прилив на енергия“, която може да бъде екстраполирана под формата на физическа дейност. Този фармакологичен факт обяснява постоянното присъствие на дроги, легални или не, в свободното време на американеца. Пренаселеното пространство, излъчващо най-разнообразни социални сигнали, оглушителният шум и светлинните ефекти в клубовете са характерните отлики на културния контекст, в който днес употребяват т.нар. „парти дроги“.

¹⁴¹ Taylor (1855), pp. 137–39

В нашата култура взимането на наркотици, дори когато нещата опират до правото на избор и личен живот, се смята за осъдително деяние, а индивидуалната употреба — за вид (само)убийство, но по същия начин се гледа на всичко, свързано с интроспекцията. Архаичното отношение към психоактивните растения, включително и канабисът, е тъкмо обратното. Ритуалната среда, изолацията и сензорната депривация са част от техниките, използвани от архаичният шаман, когато е искал да странства в света на духовете и предците. Несъмнено канабисът днес е банализиран, след като се е превърнал в стока и е паднал до нивото на „парти дрога“, но това съвсем не означава, че когато се използва в ритуален контекст, с цел преобразяване на съзнанието, той не е в състояние да предложи целия спектър от психеделични ефекти, свързани с халюциногените.

Фиц Хю Лъдлоу

След Бейрд Тейлър се появява още един велик коментатор на явлението хашиш и това е поривистият Фиц Хю Лъдлоу. Този малко известен писател от XIX в. създава жанра на фармакологичната пикареска, намерил по-късно продължители в лицето на Уилям Бъроуз и Хънтър С. Томпсън. Още като първокурсник в Юниън Колидж през 1855 г. Лъдлоу решава да експериментира с хашиш не другаде, а в студентската столова:

Седях си на стола, когато усетих, че по цялото ми тяло премина ледена тръпка. Подадох чашата си на мис Милвейн, за да ми налее още чай, и тя ми я върна, пълна догоре с вълшебната напитка, която ободрява, но не опива. Ръката ѝ обаче описа някаква умопомрачителна спирала във въздуха, докато поставяше чашата върху чинийката. Стената се изпълни с танцуващи сатири, а в тълпите сипеха поклони китайски мандарини, грейнали в идиотски усмивки. Разбрах, че ще е най-разумно да стана колкото се може по-бързо от масата, преди да съм се издал напълно.¹⁴²

Ето как с няколко щриха Лъдлоу нахвърля обобщения комичен портрет на американския трансценденталист. Неговият герой доста напомня поета Джон Шейд от романа на Набоков *Бледен огън* — той е от тези персонажи, които ни позволяват да прозрем основната идея на творбата много по-ясно от самия ѝ автор. Наполовина луд, наполовина гений, Лъдлоу е нещо средно между капитан Ахав и П. Т. Барнъм, един вид надрусан Марк Твен... Има нещо невероятно подкупващо в тази негова чистосърдечност и квазинаучна „обективност“, с която навлиза в коварните води на хашишовите видения:

Доколко хашишът хвърля светлина върху най-съкровенията загадка на съзнанието, е въпрос, който би могъл да намери своето теоретично разрешение по два диаметрално противоположни начина. Този, който се доверява единствено на разума, инстинктивно ще се затвори в черупката на здравомислието и ще се провикне възмутено: „Що за абсурд!“ Той ще отхвърли всички данни, извлечени от прекия опит, и всички установени факти, колкото и неопровержими да са те, с една-единствена и окончателна присъда: „Да, но това е лудост.“

Но има и една друга категория хора, тези, които признават изключително важната роля на сетивата в поддържането и опазването на нашия организъм, но си дават сметка, че така получават сведения за формата, но не и за съдържанието. Те знаят, че по този начин никога не ще вникнат в същността на нещата, нито ще разбират законите, на които се подчиняват, и ще успеят единствено да регистрират степента, до която тези неща са достигнали до тях през различните рецептори на телата им. Но подобен човек е узрял за вярата в Божествения промисъл, тъй като в качеството си на единственото самосъзнаващо се същество във вселената може да се обърне към самия себе си, за да намери отговора на най-големите загадки на мирозданието. (...)

И тогава този човек, макар и унесен в блянове, ще се убеди, че в някои по-необичайни състояния на съзнанието си може да разкрива истини, които никога не биха му се открили в обичайните условия на ежедневието.¹⁴³

Канабисът през XX век

След Лъдлоу историята на канабиса в Съединените щати се развива, поне на първо време, благоприятно. Употребата му не е нито осъдима, нито препоръчителна. Тази ситуация се запазва до началото на 30-те години на XX в., когато „кръстоносният поход“, обявен от Хари Дж. Анслинджър, шефът на комисията по наркотиците, предизвиква масова истерия. Очевидно Анслинджър е искал да защити най-вече интересите на големите химически и петролни компании, които са искали да

¹⁴² Ludlow (1857), p. 86

¹⁴³ Ibid., pp. 288–289

елиминират канабиса като конкурентна стока на пазара за хранителни продукти, лубриканти, пластмаси и изкуствени материи.

За Анслинджър и жълтата преса канабисът е „отровен бурен“, който трябва да бъде изкоренен веднъж завинаги. Уилям Рандолф Хърст популяризира названието „марихуана“ с явното намерение да бъде свързвано преди всичко с обвиняваната в какви ли не грехове прослойка на тъмнокожите. Но затова пък учените срещат огромни затруднения, когато се опитват да обяснят своите възражения срещу употребата на канабис. Начинът, по който се разпределят държавните субсидии за научни изследвания, потвърждава за пореден път старото правило, че Цезар чува само онова, което му изнася.

Въпреки обществения натиск употребата на канабис непрестанно расте и днес може да се каже, че заема *най-голям дял в земеделската продукция на Съединените щати*. А това е и една от най-типичните черти на тази велика смяна на парадигмата, която аз наричам Архаично възраждане. Тя показва, че изконният човешки стремеж за възстановяване на психологическия баланс, характерен за партньорското общество, особено ако бъде изразен в подходяща форма, не може да бъде обуздан. Всичко, което противопоставя канабиса на съвременните буржоазни ценности, го свързва още по-тясно с Архаичното възраждане. Той подронва устоите на егото, неутрализира безмилостната конкуренция, кара индивида да се усъмнява в общопризнатите авторитети и показва нагледно, че т.нар. социални ценности са чисто и просто относителни понятия.

Никоя друга дрога не може да се мери с канабиса като средство за заличаване на границите, което обаче не застрашава обичайните обществени структури. Ако всички алкохолици, хероинисти и пушачи бяха минали на „трева“, социалните последици на „проблема за наркотиците“ отдавна щяха да са от съвсем друго естество. Явно ние като общество още не сме готови за такава дискусия: доколко имаме право сами да избираме онова, от което ще зависим — в случая растенията, с които бихме искали да свържем живота си. Но и това ще стане — с течение на времето и може би най-вече от безизходица.

Част III

Адът

Глава XI

„Сластта на пенъора“: захарта, кафето, чаят и шоколадът

Още преди много, много хилядолетия нашите предци, принудени от оскъдните хранителни ресурси и променящия се климат, са си изградили навика да проверяват всеки срещнат естествен продукт за това дали става за ядене. Някои съвременни примати като бабуините все още го правят. Попаднат ли на нещо необичайно, което не са срещали дотогава, те предпазливо се приближават, оглеждат го и подушват от всички страни, след което колебливо го пхат в устата си, без обаче да го поглъщат, придружавайки всичко това с експресивни гримаси. След няколко мига животното стига до решението на тази драматична дилема: дали да преглътне „нещото“ или да го изплюе. Тази процедура е била повтаряна безброй пъти, докато нашите предци са изготвяли своето стандартно меню.

Очевидно е бил нужен баланс между броя на изключените храни, потенциално опасни за здравето и възпроизводителните способности на индивида, и този на включените, които при това е трябвало да бъдат колкото се може повече. Еволюционната логика подсказва, че в определени екстремни ситуации животните, склонни да приемат и „маргинални“ продукти, имат по-големи шансове да оцелеят в сравнение с тези, които биха се ограничили с един предварително изготвен и строго фиксиран списък от храни. С други думи, самите животни са принудени постоянно да разширяват дефиницията си за съестен продукт по пътя на експерименталната дегустация.

Обогатяването на менюто

Обогатяването на палитрата от вкусови усещания е процес, който се научава от опит и има своите психологически, както и биохимически конотации. Привикването с даден вкус е извънредно сложен процес. От една страна, това означава да преодолееш инерцията на рутинното поведение, което изключва потенциалната нова храна под претекст, че е непозната, непривична, отровна или неприемлива от социална гледна точка. От друга, означава да се адаптираш към храна с по-екзотичен химически състав. Този процес привежда в действие такива неподдаващи се на волеви контрол системи като имунната, както и съответните психологически механизми, например желанието да

приемеш новата храна поради причини от социално естество или просто от глад. В случая с халюциногенните растения промените в самоидентификацията и социалната роля, често настъпващи след усвояването на нови продукти, са бързи и осезателни. Но не бива да забравяме, че халюциногените са все пак един краен пример.

Но какво да кажем за онези многобройни растения, които придават пикантен вкус на храната ни, но сами по себе си са с незначителни хранителни и психоактивни достойнства? Те също са успели да станат част от обичайното меню на човешките същества. На практика те са се превърнали от екзотични лакомства за една ограничена и охолна прослойка от гръко-римската епоха в търговска стока, фокусирала в себе си стремежа на европейците да откриват и колонизират нови територии и задвижила механизмите на меркантилизацията и изграждането на империи, които заместват стадия на средновековната интровертност в историята на християнска Европа.

Всички сме чували, че разнообразието внася пикантност в живота.¹⁴⁴ Но когато става дума за влиянието на растенията и подправките в човешката история, май ще е по-точно да кажем, че пикантното внася разнообразие в живота. Краят на Средновековието е точно такъв случай.

Властническата култура никога не е изглеждала така непоклатима, както в християнска Европа след залеза на Римската империя. Но трябва да подчертаем, че едва ли някога човечеството е живяло при по-голям недостиг на лекарствени средства и химически стимуланти. Разнообразието, водещо до натрупването на нови знания и разсейващо скуката, е било прекалено дълго потискано в Европа...

Всъщност средновековна Европа е една от най-закостенелите, невротични и мизогинни култури, съществували изобщо на Земята. Става дума за общество, разкъсвано от желанието си да избяга от себе си и тотално обсебено от идеята за непорочност и омразата към сексуалността.

Това е общество, приковано с вериги към земята и управлявано от подпухнали, тъпчеци се с пържоли мъже, които самите носели рокли, но се отнасяли с презрение към жените. Тогава трябва ли да се учудваме на това, че боите и подправките, все неща, които сами по себе си нямат нищо общо със социалните революции, са се превърнали в истинска мания в цяла средновековна Европа? Тази мания била толкова силна, че корабостроенето и мореплаването, банковото дело и търговската промишленост — всички те били впрегнати, за да обслужват почти наркотичната зависимост, която повечето европейци изпитвали към споменатите артикули. Подправките осигурявали храна и поминък, което ще рече и живот — едно немислимо дотогава разнообразие. Боите и новите техники за оцветяване, плюс екзотичните тъкани и платове, революционизирали модата.

Блудкаво или пикантно

На много хора, родени сред днешното изобилие от стоки, чувствени наслади и вездесъщи медии, им е трудно да си представят каква смразяваща скука е царяла в повечето общества от нашето минало. „Разкошът“ на великите цивилизации от историята е всъщност *нагледна демонстрация* на разнообразие — разнообразие на цветове, тъкани, материали и форми. Тя е била прерогатив най-вече на владетеля и неговия двор. Колкото по-пищни са били одеждите на придворните, толкова по-силна е изглеждала и кралската власт. Статуквото обаче е нарушено, когато появилата се в края на Средновековието буржоазна класа започва да внася в Европа бои и подправки, коприни и фини платове.

От личен опит мога да потвърдя силата на цветовете и разнообразието върху човешкото въображение. От моите периоди на изолация в джунглата, когато провеждах полеви изследвания в Горна Амазония, разбрах колко бързо се забравя зашеметяващото изобилие на цивилизования живот, но и колко бързо човек започва да изпитва нужда от разнообразие, напомняща синдрома за абстиненция след спирането на силен наркотик. След някоя и друга седмица в джунглата в главата ти се въртят само мисли за ресторантите, в които ще ходиш, когато се върнеш в цивилизацията, музиката, която ще слушаш, и филмите, които ще гледаш. Спомням си, че веднъж, след продължителен престой в амазонските пушинаци, аз отидох в едно индианско селище, за да поискам разрешение от обитателите му да попълня ботаническите си колекции на тяхна територия. Единственият пробив, който цивилизацията бе успяла да осъществи в примитивния бит на тези хора, бе евтиният календар, донесен от Икитос и окачен с разбираема гордост на тръстикова стена точно зад гърба на старейшината. Докато разговарях с него, погледът ми постоянно се връщаше на календара, привлечен не толкова от съдържанието, колкото от цветовете. Пурпурни, лазурни,

¹⁴⁴ Израз, изкован от английския поет Уилям Каупър (1731–1800). — Б.пр

оранжеви — ужасяващата и обсебваща мощ на разнообразието, по-изкусителна от който и да било наркотик!...

Боите и подправките от технически по-напредналия и много по-изискан в естетическо отношение свят на исляма проникват в кръвоносната система на Европа с ефекта на халюциногенна дрога. Киноварът и карамфилът, индийското орехче и кардамонът, както и десетки други екзотични подправки, аромати и оцветители пристигат тук, за да освежат палатите и гардероба на една култура, вмирисана на овча вълна, бира и клисав хляб. Впрочем през последните години и нашата култура стана свидетел на подобна, макар и по-повърхностна инвазия с разразилата се сред юпитата истерия към все по-екзотични стоки и ресторанти.

Като деца ни учеха, че търговията с подправки е сложила край на Средновековието и е изградила основите на модерната търговска промишленост; онова обаче, за което така и не си давахме сметка, бе фактът, че това разкрепостяване на средновековното общество се дължи най-вече на новите, екзотични и омайващи — с други думи, *разширяващи съзнанието* — субстанции. От Изток идват дроги като кафе, пелин и опиум, а също бои, коприна, редки дървета, скъпоценни камъни и дори човешки същества, възприемани в Европа едва ли не като продукти на някаква извънземна цивилизация. Представата за ориенталски разкош — с изтънчения лукс, плътските наслади и пищните арабески — преобразява не само естетическите конвенции, но и каноните за социално поведение и индивидуална самоидентификация. Имената на градовете по Пътя на коприната — Самарканд, Ектабана — звучат като заклинателни мантри, нашепващи за далечни страни, изпълнени с великолепия, което дотогава са свързвали единствено с рая. Социалните граници са заличени; старите проблеми се открояват в нова светлина, а на сцената излизат нови обществени прослойки, за да оспорят монопола върху властта на папите и кралете.

Тоест разнообразието е все по-осезаемо, появяват се и нови обществени форми — издайническите следи на току-що осъществения качествен скок в сферата на европейското въображение. За пореден път изконният стремеж към растенията и психологическите им стимули кара част от човечеството да експериментира с нови обществени отношения и технологии, но най-вече с езика и въображението. Търговията с подправки преобразява мореплаването, корабостроенето, дипломатията, военното дело, географията и икономическото планиране. За пореден път неосъзнатото желание за наподобяване или частично възстановяване на изгубената симбиотична връзка с растителното царство действа като катализатор за експериментирането с храни, което означава непрестанно търсене на нови растения или на нови взаимоотношения с тях, включително и нови форми на интоксикация.

На сцената излиза захарта

Когато жаждата за разнообразие е утолена с масирания и постоянен внос на подправки, оцветители и ароматизатори, изградената за целта инфраструктура пренасочва вниманието си към задоволяването на други капризи и по-специално към производството и транспортирането на захар, шоколад, чай, кафе и алкохол — тоест пак дроги. Сегашната глобална търговска система е създадена, за да обслужва вродената човешка потребност от разнообразие и стимуланти. При това го е правела и прави със завидно постоянство и всеотдайност, не допускайки никаква намеса от страна на Църквата или държавата. Не я спират нито моралните скрупули, нито физическите бариери. Някой би казал, че сме извадили страхотен късмет, че сме се родили сега, защото абсолютно всяка „подправка“ или дрога, независимо колко ограничена е традиционната ѝ сфера на употреба, може да бъде идентифицирана, възпроизведена и синтезирана, след което и светкавично лансирана на пазарите по цялото земно кълбо.

Така обаче става възможна и пандемичната злоупотреба в световен мащаб. Внасянето на един задокоеански навик като тютюнопушенето в Европа през XVI в. е първият и доста показателен пример. Следват много други — от насилственото насаждане от англичаните опиомания в Китай до опиумната истерия в самата Великобритания през XVIII в. и масовата злоупотреба с алкохол сред северноамериканските индианци.

От многобройните артикули, появили се на европейския пазар след края на средновековната стагнация, именно захарта се превръща в новата любима подправка (или дрога). Всъщност тя е известна от векове, но като изключително рядка медицинска „субстанция“. Римляните например знаели за нея, че се извлича от някакво растение, приличащо на бамбук. Но захарната тръстика вирееела само в тропиците, което означавало, че в Европа захарта винаги ще бъде скъп импортен

артикул. Едва в началото на XIX в., и то по настояване на Наполеон I, започват да отглеждат кърмното цвекло като алтернатива на захарната тръстика.

Захарната тръстика (*Saccharum officinarum*) расте и в диво състояние и е разпространена в цяла тропическа Азия — само в Индия се срещат пет нейни разновидности. Процесът на култивирането ѝ е бил доста продължителен и очевидно е била подложена на солидна хибридизация. Когато мълвата за новата екзотична дрога стигнала до Персия, цар Хосров¹⁴⁵, чиято резиденция била в Джунди-Шапур, проводил специални пратеници в Индия да проучат на място въпроса:

Те се върнали в Джунди-Шапур с *шекер* (това персийско название идва от санскрит *саркара*), т.е. захарта, непозната за Херодот и Ктезий, но известна на Непарх и Онесикрит¹⁴⁶ под името „тръстиков мед“, защото се смятало, че я правят пчелите, но от нектар на тръстика. Според друга легенда Хосров открил товар със захар сред съкровищата, плячкосани при залавянето на Дастигрид през 531 г. В Индия тръстиковият нектар бил рафиниран и преработван в захар още през IV в., но сега вече започнали да отглеждат захарна тръстика и в Джунди-Шапур, където построили и първите рафинерии. По това време захарта била използвана единствено като добавка към някои прекалено горчиви хапове. Едва по-късно тя започнала да измества пчелния мед като универсален подсладител.¹⁴⁷

Захарта стига до бреговете на Англия някъде около 1319 г., а в края на същото столетие става популярна и в Швеция. Била е скъпа и екзотична новост, намираща приложение най-вече в медицината, за да бъдат малко по-приемливи онези отвратителни буламачи от билки, секрети и карантии, изпълващи средновековните фармакопеи. До откритието на антибиотиците с нея са налагали рани, преди да ги превържат, за да използват нейните десикативни свойства.

Испанците пренасят захарната тръстика в своите карибски владения. На тях се пада съмнителната чест да въведат робството в Новия свят — целта е била да се увеличи производството на захар:

До 1550 г. от западното полукуълбо са внесени само няколко буци захар, докарани като доказателство, че захарната тръстика може да вирее и там или просто като куриоз. Плантациите в Антилските острови и на други места в Новия свят не оказват никакъв ефект върху производството, дистрибуцията и цените на захарта до последната четвърт на XVI в., а започват да доминират на пазара едва в средата на следващото столетие¹⁴⁸

Захарта като зависимост

Може би сте учудени, че разглеждам захарта в контекста на човешката употреба на дроги? Няма нищо странно. Злоупотребата със захар е най-малко обсъжданата, но и най-разпространена форма на зависимост в света. И една от най-трудно преодолимите. Може да става дума за жизнена необходимост или просто за прищявка, но така или иначе хората се пристрастяват към нея. Най-печалният пример са булимиците, които се тъпчат с богата на захар храна, след което я повръщат или пък взимат разхлабителни, само и само да погълнат колкото се може повече захар. Представете си, ако така постъпваха и робите на хероина — колко по-отблъскваща и неприятна щеше да изглежда тяхната зависимост! Както с всички стимуланти, поглъщането на захарта е съпътствано от кратък еуфоричен „кик“, след който обаче идва ред на депресията и чувството за вина. Зависимостта от захар рядко се среща в чист вид — най-често е съчетана със зависимости от други субстанции, например кофеин.

Има обаче и други деструктивни модели за поведение, свързани със злоупотребата със захар. Някои от пристрастените взимат хапчета за отслабване заради наднорменото си тегло, а след това успокоителни, за да преодолеят стреса, причинен от първите. Злоупотребата със захар често се съчетава с развиването на сериозна зависимост от алкохола — количеството захар е право пропорционално на количеството алкохол, приемано не по време на ядене. След алкохола и тютюна, захарта е най-вредната адиктивна субстанция, консумирана от човешките същества.

¹⁴⁵ Хосров I Анушарван (531-578/9 г.) от династията на Сасанидите, влязъл в историята със своите административни, данъчни и военни реформи, както и с гоненията на маздеистите. — Б.пр

¹⁴⁶ Ктезий, грък от остров Книд (445–399 г. пр.Хр.), е бил придворен лекар на Артаксеркс II и автор на няколко произведения, включително описания на Персия и Индия, от които до нас са достигнали само фрагменти. Непарх и Онесикрит са свързани с Александър Македонски: първият е бил началник на флотата му, а вторият — историк, и го е съпровождал в неговите походи. — Б.пр

¹⁴⁷ O'Leary (1949), p. 71

¹⁴⁸ Hobhouse (1985), p. 46

Неконтролираната ѝ употреба може да се окаже изключително опасна за здравето. Описвайки подобни случаи, Дженис К. Фелпс казва следното:

Хората, които описваме, всъщност са развили зависимост от една от най-мощните субстанции, които съществуват — рафинираната захар. Зависимостта от захарта е реален, мъчителен и крайно сериозен проблем, защото лишава индивида от жизнените му сили не по-зле от всяко друго адиктивно вещество. Липсва ли въпросният химикал, се проявяват и характерните абстинентни симптоми; както при всяка зависимост, задоволяването на психологическия глад оказва разрушително въздействие върху тялото и може да се стигне до момент, в който консумацията е също толкова болезнена, колкото и въздържанието. Цикълът на химическата зависимост вече е постоянен и същевременно непоносим.¹⁴⁹

Захарта и робството

Деградацията и дехуманизацията, причинявани днес от т.нар. *крек*¹⁵⁰, е нищо в сравнение с онова, до което е довела масовата европейска истерия към захарта през XVII и XVIII в. Спорно е дали днес можем да говорим за използване на робски труд, поне на първите етапи от производството на кокаина, но ако има разлика, тя е в това, че съвременният му вариант не е получил папската благословия и не е официална политика на корумпирани, но пък напълно легитимни правителства. Могат да се прибавят и други разлики: колкото и брутална да е понякога, днешната наркомафия никога не е стигала до масови отвличания и убийства, обезлюдил цели области, каквито навремето са вършели, за да „захранват“ новата набираща скорост захарна индустрия.

Вярно е, че корените на робството в Европа се простират в дълбоката древност. През т.нар. „Златен век“ на Перикъл две трети от жителите на Атина са били роби. По времето на Юлий Цезар робите са съставлявали близо 50% от населението на Италия. В Римската империя положението им е било още по-непоносимо — робите не са имали никакви граждански права, а показанията им пред съда са валидни само ако са били потвърдени след мъчения. Ако, не дай си Боже, се случело някой горд робоприитежател да умре внезапно или при съмнителни обстоятелства, всичките му роби, без значение виновни или не, били осъждани и екзекутирани по бързата процедура. За да сме честни, трябва да признаем, че именно тази *зависимост* от институционализираното робство не ни позволява да питаем каквото и да било уважение към „величието на Рим“. Величие ли? Доколкото може да бъде „величава“ една огромна кочина, маскирана като войнишки бардак...

На пръв поглед робството изчезва с разпадането на империята, когато всички римски институции са пометени от хаоса на ранното Средновековие. Феодализмът го заменя с крепостничеството, което е с една идея по-добро: крепостният например е можел да има дом и семейство, да обработва земя и да участва в живота на своята общност. Освен това не е било разрешено да го откъсват от земята. С други думи, те вървели в комплект: когато продавали някой парцел, в цената влизали и обработващите го крепостни.

През 1432 г. португалският принц Енрике Мореплавателя, който бил по-скоро мениджър и предприемач, отколкото откривател на нови земи, създал първата захарна плантация на остров Мадейра¹⁵¹. Захарна тръстика била засята и в други португалски владения в Атлантическия океан — забележете, шестдесет години преди първите контакти с Новия свят. Повече от хиляда мъже — осъдени за най-различни провинения, включително неизрядни длъжници и непожелали да се покръстят евреи — били натоварени на кораби и изпратени да се „трудят“ в плантациите. Условията били направо робски — подобни на онези в наказателните колонии, с които след време започва заселването на Австралия.

Захарната тръстика е първата култура, внесена и отглеждана с търговска цел в Новия свят. Според някои оценки през 1530 г., т.е. само четиридесет години след идването на европейците, в Западните Индии вече имало десетина захарни плантации.

В *Кълновете на промяната* Хенри Хобхаус описва и как е започнало поробването на африканците. През 1443 г. един от капитаните на принц Енрике докладвал, че пленил в океана екипажа на някакъв „мавърски“ кораб:

¹⁴⁹ Phelps and Nourse (1986), p. 75.

¹⁵⁰ По-подробно вж. Ескоотадо, Антонио. *Истории за дроги*. С., Лик 2001, с. 120–124. — Б.пр

¹⁵¹ Принц Енрике (Хенрих) действително получава прозвището си *Navegador*, без да напуска бреговете на Португалия, което не му пречи да бъде вдъхновител и организатор на португалската колониална експанзия. Спомената Мадейра е завладяна през 1420 г. Впрочем по негово време са открити, т.е. картографирани, 3 500 км от западноафриканското крайбрежие. — Б.пр

Тези хора били от смесен арабо-негърски произход и мюсюлмани и заявили, че са потомци на горда раса и никога нямало да се примирят с оковите си. Обяснили също, че във вътрешността на Африка имало колкото щещ черни езичници от коляното на Хам, които били идеални за целта — самите маври се наемали да ги доставят на португалците, стига да получат отново свободата си. Ето как е положено началото на съвременната търговия с роби — не онази, презокеанската, до която оставали още няколко десетилетия, а нейният предшественик, търговията между Африка и Южна Европа.¹⁵²

По повод захарните плантации в Новия свят Хобхаус пише:

Става дума за робство от нов тип. За първи път след римските *латифундии* робският труд се използва така масово в отглеждането на земеделска култура с търговска цел, а не просто за препитание. Това е и първият случай в историята, когато цяла една раса е набелязана за тази незавидна роля. Испанците и португалците напълно умишлено забраняват използването на роби от Индия, Китай, Япония или Европа за работа в двете Америки.¹⁵³

Сама по себе си търговията с роби също е вид зависимост. Първоначално изпращането на роби в Новия свят е имало една-единствена цел — да се подпомогне местното земеделие, базирано изцяло на производството на захар. Истерията към този артикул достига такива ужасяващи размери, че хилядолетният християнски морал вече не чини пукната пара. И управляващите приемат без възмущения всякакви прояви на умопомрачителна жестокост.

Нека бъдем наясно: захарта изобщо не ни е нужна. Между нас казано, преди да се стигне до промишленото ѝ производство (от тръстика и цвекло), човечеството великолепно се е справяло и без нея. Всичко, което тя ни дава, би могло да се извлече и от други естествени и лесно достъпни суровини. Захарта е просто „глезотия“, „врътка“, „кик“ и нищо повече. Но заради този „дребен“ порок властническата култура на Европа е предпочела да забрави доброто възпитание и се е захванала с търговия на човешки същества. През XIX в. буквално всеки тон захар, внесен в Англия, е бил произведен с робски труд. Да, но способността на его доминираната култура да прикрива подобни неудобни истини е направо изумителна.

Ако на някого се стори, че сме изсипали твърде много огън и жупел по адрес на захарта, то е защото в редица отношения зависимостта от нея се вписва идеално в онова, което най-често си представяме за дрогите.

Захарта и властническият стил

Когато темпоралната дистанция с първосъздадения партньорски рай се увеличава, а връзката с Праутробата или Матрицата на планетарния живот изчезва в миналото, зачестяват и случаите на социална невроза и необуздани прояви на егото, наред с разцвета на всевъзможни властнически теории, чиято цел е да ги оправдаят. Робството, почти непознато през Средновековието, и то по време, когато представата за частна собственост се свързва само с едно привилегировано малцинство, се завръща на историческата сцена, за да задоволи, както казахме, нуждата от работна ръка в колонии. Тезата на Томас Хобс, че във всяко човешко общество по-слабият е винаги жертва на по-силния, както и онова, което Джеръми Бентам си представя под „икономическа база“, са безпогрешен знак, че старите ценности, свързани с почитта към Земята и поддържането на екологичния баланс, са окончателно забравени в името на неистовия егоцентризъм на фаустовската наука. Идеята за планетарна Душа, същата тази необятна душа, която християнският монотеизъм натиква в тесните рамки на индивида, вече окончателно е отхвърлена от приемниците на картезианския рационализъм.

Ето че е подготвена почвата за нова човешка идентичност, изцяло обездушена и запратена в една безжизнена вселена, лишена от смисленост и състрадание. Органичната природа се възприема като перманентна „война на всеки срещу всеки“, а смисълът става „контекстуален“, което пък обезсмисля идеята за космическия порядък. Този процес на задълбочаваща се цивилизационна психоза (масова обсебеност от егото, парите и захарно/алкохолния комплекс) достига кулминацията си в средата на XX в. с потресаващата констатация на Сартър, че „природата е няма“.

Само че Природата изобщо не е няма, ами съвременното човечество е глухо или по-скоро си прави оглушки, не желаейки да чуе призива за взаимно уважение, сътрудничество и баланс, т.е. зова на естественото. При този нихилизъм не ни остава друго, освен да обявим природата за „няма“ — как

¹⁵² Hobhouse (1985), p. 54.

¹⁵³ Ibid., p. 63.

иначе ще избегнем конфузния миг, когато ще трябва да отговаряме за собствените си прегрешения спрямо природата и самите себе си. Нацистите например били убедени, че евреите изобщо не са хора и затова не поемали каквато и да било отговорност за избиването им. Някои днешни индустриалци и политици прилагат същия дехуманизиращ трик, за да оправдаят унищожението на планетата, тази майчина утроба, без която животът ни би бил немислим.

Само едно масово пристрастяване към егото и бруталното господство може да обясни създаването на тази психологическа среда, в която подобни изявления звучат ако не правдиво, то поне приемливо. В случая решаваща роля е изиграла и захарта, защото тя и съпътстващата я кофеиномания идеално оправдават настървението, с което индустриалната цивилизация се бори за все по-висока ефикасност, постигана обаче на цената на потъпканите Архаични добродетели...

Дроги за преситени люде

Още с началните строфи на своята величествена поема *Неделна утрин* Уолъс Стивънс създава атмосфера, в която трансцендентното граничи с баналното по начин, напомнящ ни най-вече за Сезан:

Сластта на пенъоара, портокалът
с кафенцето в ленивия шезлонг
и кичестата свобода на какадуто
върху килима вкупом разпиляват
светия мир на древно жертвотайнство.¹⁵⁴

Стиховете на Стивънс извикват усещането за онази снобска пресита, витаеща около дрогата кофеин. В този смисъл *Неделна утрин* е истинско изпитание за нашите стереотипни представи за дрогите — ние винаги реагираме болезнено на факта, че такива дискретни аксесоари на буржоазния бит като чая, кафето и какаото попадат в същата категория, в която са хероинът и кокаинът. Да, така е, всички те са дроги, а нашето подсъзнателно усещане за празнота ни кара постоянно да измисляме нови варианти на архаичното преклонение пред психоактивните растения. Леките стимуланти — с недеструктивен или най-малкото предвидим ефект — са влизали в храната на приматите много преди появата на човека. Кофеинът е алкалоид, който най-често попада във фокуса на човешкия интерес към растителни стимуланти. В относително малки дози той е доста ефикасен стимулант. Освен в чая и кафето, среща се и в други растения, например, *Ilex paraguayensis*, от което се приготвя прочутото *мате*, или *Paullinia yoco*, една потискаща апетита амазонска лиана, която си има своите локални, но изключително древни и ритуализирани стилове на употреба.

Има обаче една подробност — кофеинът е горчив. Рано или късно се стига до откритието, че медът или захарта му придават далеч по-приемлив вкус, което пък подготвя почвата за трайния, но слабо забележим синергиен ефект от взаимодействието между захарта и различните кофеинови напитки. Впрочем захарта става много по-адиктивна в комбинация с кофеин.

Обикновено определяме захарта като жизненоважна част от нашата храна. В тази дефиниция обаче изпускаме нещо много съществено — захарта може да бъде и силно адиктивна дрога, като доказателствата са на всяка крачка. Много деца, както и възрастни се пристрастяват към консумацията ѝ и по този начин заживяват в нова мотивационна среда, регулирана най-вече от променливите им настроения, в основата на които стои същото това непреодолимо влечение към захарта.

Кафето и чаят: новите алтернативи на алкохола

Ако говорим за масова употреба, то трябва да поясним, че чайт, кафето и какаото са внесени в Англия в средата на XVII в. За първи път в историята си християнска Европа разполага с алтернатива на алкохола. И трите са стимуланти, разтварят се във вряща вода и по този начин спестяват на потребителите си вечно актуалния проблем със стомашно-чревните заболявания, но най-вече изискват обилни количества захар. Получава се затворен кръг: истерията към захарта спомага за по-бързото приемане на кафето, чая и шоколада, а те на свой ред спомагат за все по-широката употреба на захар. Новите стимуланти се отглеждат в същите колониални владения, които носят огромни печалби от производството на захар. С включването на чая, кафето и захарта се увеличава броят на

¹⁵⁴ Прев. Владимир Трендафилов

промишлените култури, което е гаранция за икономическа стабилност не само на колониите, но и на техните метрополии.

След 1820 г. годишно в Европа се внасят хиляди тонове чай. Само в Обединеното кралство се консумират близо 30 милиона фунта. Дотогава цялото количество чай, предвидено за европейския пазар, е идвало от южнокитайското пристанище Кантон. На изкупвачите не е било разрешено да навлизат във вътрешността на страната, камо ли сами да отглеждат чай. Както пише Хобхаус, „Историческият парадокс е следният: в продължение на близо два века тази стока се е внасяла в Европа чак от другия край на света и покрай нея в Англия е възникнала цяла индустрия, даваща близо 5% от брутния национален продукт, но пък никой не е имал представа как се отглежда чай, да не говорим за сортове.“¹⁵⁵

Това невежество явно не е било толкова сериозно препятствие, както например падането на Константинопол през 1453 г. Тогава търговските маршрути в Източното Средиземноморие попадат под контрола на турците, но пък този факт ускорява на Запад развитието на мореплаването и корабостроенето, тъй като връзката с Далечния изток вече минава край Кейп Хорн, по маршрута, открит в 1498 г. от Васко да Гама.

Когато стигат до Молукските острови (днес част от Индонезия), холандските и португалските мореплаватели неслучайно ги наричат „Острови на подправките“ — вследствие на това „откритие“ цената на подправките в Европа значително пада, а конкуренцията между доставчиците, борещи се за монопол над пазара, става още по-ожесточена. Най-удобната форма се оказва търговската компания — група търговци обединяват сили и капитали, за да намалят финансовите рискове и да си спестят излишната конкуренция. Огромните, превърнати в плаващи крепости кораби на различните Ост-Индийски компании възвестяват края на онази епоха, в която всеки капитан е и едноличен търговец. Британската Ост-Индийска компания, която впоследствие доминира на пазара, е основана още в 1600 г.

Оттогава до 1834 г., когато либералните радетели за свободния пазар дават възможност на всички заинтересувани да търгуват с чай, тази компания се ползва с монопол, от който извлича баснословни печалби:

За британската Ост-Индийска компания се смятало, че изкуствено повишава цената на чая поне с една трета и по този начин печели по 100 лири стерлинги на тон (за сведение през XVIII в. тя е внесла в Европа 375 000 тона чай). Това обаче дава само частична представа за реалните приходи на компанията, осъществени на същата база, които от 17 милиона долара в началото на века стигат до 800 милиона през 1800 г. Става дума за крупна финансова империя, еднакво мразена от контрабандистите и от консуматорите — пример за корумпиращ монополизъм.¹⁵⁶

За запарката и революционния кипеж

В края на XVIII в. търговията с чай преживява криза и правителството на лорд Норт предприема серия от прибързани действия, които не само съсипват отрасъла, но довеждат и до загубата на британските колонии в Северна Америка. Стратегията на Норт е следната: да продава чая на занижени цени в колониите, като по този начин ще се пласират и излишъците, и най-вече ще бъдат отстранени от бизнеса конкурентите контрабандисти. Без много да му мисли, лордът облага с нисък и, както си въобразява, безобиден данък предвидения за колониите чай просто за да подсети колонистите, че има върховна власт, с която трябва да се съобразяват. Както знаем, точно този данък се оказва малкото камъче, което преобръща колата. На 16 декември 1773 г. някои по-радикално настроени жители на Бостън нападат корабите на Нейно Величество и — о, ужас! — изсипват товара им в океана. Ако мога така да се изразя, тази нощ е запарен соленият чай на Американската революция. Примерът е последван и от други — Ню Йорк, Чарлстън, Савана, Филаделфия. Но всичко това е щяло да отшуми само след седмици, ако не е било поредното изключително мъдро решение на британското правителство да затвори бостънското пристанище, с което то просто си е изпросило Декларацията за независимостта.

В началото на XIX в. бизнесът с чая е в жестока стагнация. Наполеоновите войни са изпразнили всички хазни. Държавите започват да печатат книжни пари без златно покритие и тази практика предизвиква сериозна инфлация: разходите растат за сметка на приходите, което води до икономическа разруха. Панацеята за този колапс се оказва опиумът.

¹⁵⁵ Hobhouse, Op. cit., pp. 96–97

¹⁵⁶ Hobhouse, Op. cit., pp. 108

Експлоатационният цикъл

Бизнесът с опиум не е нищо друго, а форма на държавен тероризъм (в случая — британски), провеждан методично срещу населението на Китай, докато не отпаднат всички ограничения, наложени от китайското правителство срещу вноса на опиум в собствената им страна. В тези събития проличава един модел, който многократно ще се повтаря и през XX в. По същия начин, както търговците на чай се ориентират към опиума, когато пазарът изпада в депресия, така и западните разузнавания в лицето на ЦРУ и френските тайни служби се насочват през 80-те години към вноса на кокаин, след като са изгубили монопола върху хероина в полза на предлагашите го на безценица аятоллаи на Иранската революция. Историята на комерсиалните заигравания с дрогите през последните петстотин години и най-вече цинизмът, с който дадена дрога се лансира на пазара, за да подготви почвата за следващите, не са особено приятна тема за размисъл. Може би и затова толкова рядко се обсъжда.

Експлоатационният цикъл започва със захарта. Както споменахме, продукцията зависи изцяло от робския труд, но затова пък става още по-привлекателна за потребителите през XVI в. С появата през XVII в. на новите масови продукти — чай, кафе и какао — истерията към захарта бележи нови върхове. С приложението ѝ в кофеиновите напитки и дестилирането на алкохол започва да играе осезателна, макар и непряка роля в гнета, налаган от властническата култура над низшите съсловия и жените като цяло. Да робуваш на дрогата е изтъркана метафора, но в случая със захарта тя се буквализира по един ужасяващ начин.

Когато пазарът на чай колабира, системата, изградена и капитализирана от британската Ост-Индийска компания, се пренасочва към производството и продажбата на опиум, както и към експлоатирането на китайския народ, който все още не е включен в колониалната система. С откритието на морфина (1803 г.) и хероина (1873 г.) вече се озоваваме пред прага на XX век. Обезпокоените социални реформатори, опитващи се да регламентират употребата на дрога, успяват само да я извадят извън закона, където тя си остава и до днес, само че контролирана не от привилегировани и алчни корпорации, а от международни престъпни картели, често дегизирани като разузнавателни служби. Да, картинката хич не е „розова“, както се бе изразил навремето Уилям Бъроуз.

След епохата на великите географски открития дрогите и растителните продукти стават все по-важни фактори в стратегиите на международната дипломатия. Вече няма регион или народ на света, който би могъл да се укрие от зоркото око на белия човек — те са просто промишлени зони с евтина работна ръка, от които се иска да доставят суровините, а в замяна да осигурят пазар за готовите продукти. Също като менадите, обзети от вакхически бяс, така и интоксикирани от захарта икономики на властническа Европа са готови да разкъсат собствените си деца.

Кафето

Една от най-разностранните личности на XI в., Авицена, чиято смърт през 1037 г. е първият регистриран в историята случай на предозиране с опиум, е и един от първите, писали за кафето, независимо че то от векове е известно в Етиопия и арабския свят, където вирее в диво състояние. На Арабския полуостров отдавна знаят за неговите чудодейни свойства. Има дори един апокриф, според който веднъж Мохамед се разболял тежко и тогава му се явил Джабраил, т.е. Архангел Гавраил, който му предложил чашка кафе, и пророкът тутакси оздравял и скочил на нозе. Поради отколешната му връзка с арабската култура Линей, великият датски естественик и създател на съвременната научна таксономия, го нарича *Coffea arabica*.

Когато кафето се появява за първи път в Европа, използват го предимно като високо калорична храна и лекарство, като стриват на прах богатите на мазнини зърна и ги смесват с топена мас. След време някои сипват смляно кафе във виното, за да получат приятна и ободряваща напитка. В Европа започват да го варят не по-рано от XII в., а едва през следващия в Сирия са положени и основите на днешната практика да изпичат зърната му.

Независимо че родината на кафето е в Стария свят и е било използвано в определени кръгове много преди появата на чая, именно последният подготвя почвата за неговата популярност. Стимулиращите свойства на кофеина в кафето и сродният му теобромин в чая ги превръщат в идеалните дроги на Индустриалната революция: те зареждат с енергия, позволяваща на хората да изпълняват работа, изискваща постоянна концентрация. В интерес на истината, почивките за чаша чай или кафе са единствените наркотични ритуали, които никога не са били критикувани от онези,

които извличат полза от глобалната индустриализация. Затова пък е достатъчно добре известно, че кафето води до пристрастяване, рак на стомаха и най-различни сърдечни проблеми, както и до повишена нервност, безсъние, а в големи дози — дори до тремори и конвулсии.

Срещу кафето

Кафето си има и своите противници, но те винаги са били в малцинство. Навремето са го обвинявали за смъртта на Колбер¹⁵⁷, починал от рак на стомаха. Гьоте пък е порицавал собствената си слабост към кафето заради хроничната си меланхолия и пристъпи на угнетение. Кафето е било обвинявано също, че причинява, по думите на Левин, „силна възбуда, изразяваща се в прекомерна бързивост, при която понякога се губи връзката на мисълта. В кафенетата често могат да се видят политици, които непрекъснато се наливат с кафе, убедени, че по този начин ще бъдат осенени от дълбоки прозрения относно световните проблеми“.¹⁵⁸

Явно тази тенденция към ексцесна употреба на кафе обяснява и няколкото указа срещу кафето, издадени в Европа през 1511 г. Принц Валдек става пионер във войната срещу дрогите, когато обявява награда от десет талера за всеки, който издаде на властите някой таен любител на кафето. Дори и слугите са получавали това възнаграждение, стига да издадат господарите си, че пият кафе. През 1777 г. обаче в континентална Европа решават, че кафето е подходящо за духовните и аристократичните среди, т.е. стълбовете на властническото общество. Но ако някой представител на непривилегированите съсловия се осмелявал да пие кафе, наказанието най-често било публично бичуване, следвано от глоби.

Естествено, най-сериозното обвинение срещу кафето било, че причинява импотентност.

Често се твърди, че кафето намалява сексуалната възбуда и предизвиква стерилност. Макар и да е чиста измислица, в миналото това е било широко разпространено убеждение. Пътешественикът Олеарий¹⁵⁹ разказва, че персийците пиели някаква „гореща вода, наречена *чаве*“, която водела до „безплодие и угасване на плътските щения“. Един султан толкова се привързал към кафето, че тотално пренебрегвал собствената си съпруга. Един ден султанката видяла, че кастрират някакъв жребец, и рекла, че било по-сигурно да дават на животното кафе, защото щяло да стигне до същото „дередже“ като височайшия ѝ съпруг. Принцеса Елизабет Шарлот Орлеанска, майка на хилавия Филип II, писала на сестра си: „Кафето е нужно не толкова на протестантските пастори, колкото на католическите абати, защото на тях не им е разрешено да се женят и трябва да спазват целомъдрие. (...) Изненадана съм, че толкова много хора обичат кафето, тъй като то горчи, а на мирис е по-неприятно от лош дъх“.¹⁶⁰

Лекарят Рауволф от Аугсбург, откривател на първия транквилант, растителния екстракт *рауволфия*, открива, че кафето отдавна е доходоносен търговски артикул в Мала Азия и Персия, когато посещава тези земи през 70-те години на XVI в. Вече говорихме за ориентоманията... Подобни разкази скоро превръщат кафето в поредното модно увлечение. То се появява в Париж през 1643 г. и само след тридесетина години в града вече има над 250 кафенета. В годините непосредствено преди Френската революция е имало над 2 000 кафенета и магазини за кафе. Ако клюката е била майка на революцията, то кафето и кафенетата със сигурност са ѝ бабували.

Шоколадът

Въвеждането на шоколада в Европа е нещо като финален акорд в масовата истерия към кофеиновата стимулация, започнала с Индустриалната революция. Шоколадът, приготвян от смлените зърна на едно растение от Амазония, *Theobroma cacao*, съдържа нищожни количества кофеин, но затова пък е богат на теобромин, който е негов родственик. Става дума за химикали, чиито родственици се получават ендогенно в нормалния човешки метаболизъм. Подобно на кофеина, теоброминът е стимулант, при това адиктивният потенциал на шоколада е доста значителен.¹⁶¹

Какаовото дърво е донесено в Мексико от тропиците векове преди идването на испанските конкистадори. То е изпълнявало важна функция в маянската и ацтекската религия. Майте са

¹⁵⁷ Жан-Батист Колбер (1619–1683), френски държавник, министър на финансите при Луи XIV, инициатор на икономическа политика, носеща неговото име. — Б.пр

¹⁵⁸ Lewin (1931), pp. 256–257.

¹⁵⁹ Адам Олеарий, известен и като Олшлегер (1599–1617), немски учещ и пътешественик, посетил в състава на дипломатическа мисия Русия и Персия. — Б.пр.

¹⁶⁰ Ibid., pp. 257–258

¹⁶¹ Ott (1985), pp. 11–22

използвали такаовите зърна като разменна монета. Знаем, че по времето на Монтесума II ацтеките са били сериозно пристрастени към какаото — те са пиели своя шоколад неподсладен и разтворен в студена вода. На гостите, присъствали на коронацията на Монтесума през 1502 г., била поднасяна смес от какао и псилоцибни гъби.¹⁶²

Кортес научава за какаото от своята държанка, индианката доня Марина, която му била подарена от самия Монтесума, заедно с още осемнадесет девизи. Тъй като Марина го уверява, че какаото е силен афродизиак, Кортес няма търпение да се заеме с неговото отглеждане. Ето какво пише на своя суверен Карл V: „На земите на едно стопанство могат да се посадят две хиляди дръвчета — плодовете приличат на бадеми и се продават смлени на прах.“¹⁶³

Малко след това шоколадът е внесен в Испания, където бързо става изключително популярен. Въпреки това разпространението му върви бавно, може би поради прекалено многото нови стимуланти, които се борят за вниманието на европейците. В Италия се появява едва през 1606 г., а във Франция и Англия — след още половин век. Като изключим един кратък период по времето на Фридрих II, когато се превръща в предпочитаната напитка на професионалните отровители, шоколадът набира все по-голяма популярност и ежегодно се произвежда в огромни количества.

Заслужава внимание фактът, че в рамките на един относително кратък период от две столетия цели четири стимуланта — захарта, чайт, кафето и какаото — изплуват от неизвестността, за да се превърнат в база за огромни търговски империи, защитавани от най-могъщите армии, известни дотогава и подкрепяни от повторно въведената институция на робството. Ето това е силата на „чашата, която ободрява, но не опиянява“.

Глава XII

Димът в твоите очи: опиумът и тютюнът

Малко растения могат да се похвалят с толкова стабилна и сложна връзка с хората, както опиумният мак и тютюнът. И двете играят централна роля в адиктивното поведение на не малко човешки същества, което съкращава живота им и обременява цялото общество със своите медицински и финансови последици. Но и отношението към тези растения едва ли би могло да е друго. Маковите полета, откъдето идва суровият опиум, се следят денонощно от камерите на най-модерно оборудвани спътници, а прогнозите за бъдещата продукция се взимат под внимание от всички правителства, за да пресметнат колко средства ще трябва да отделят от годишния бюджет за лечението на пристрастените, както и за изкореняването на маковите ниви в чужбина и за ограничаването на производството в собствените си страни на такива деривати на опиума като морфина и хероина.

Колкото до тютюна, той очевидно е най-масово консумираната растителна дрога в света. Само че пушенето никъде не е обявено извън закона и, в интерес на истината, ако някоя страна се опита да го стори, ще се сблъска с един от най-могъщите международни наркокартели, които някога са съществували на Земята. Никой не оспорва, че тютюнът е причина за преждевременната смърт на милиони хора, както и факта, че ракът на белите дробове, емфиземата и сърдечните заболявания до едно са свързани с пушенето. А тютюнът е и не по-малко адиктивен от дрогата, която уж минава за най-„хард“ от всички останали — хероинът. Когато здравният министър Еверет Кууп изнесе този печален факт пред обществеността, гласът му моментално бе заглушен от неописуемия вой, който надигнаха всички големи американски тютюневи компании и верните им легиони от страстни пушачи.

За парадоксалното отношение

Какво можем да научим, ако съпоставим тези растения? И двете имат дълга история на употреба, и двете са адиктивни и абсолютно деструктивни, но въпреки това само едното е пуснало здрави корени в нашия бит и ни се продава като характерен мъжки аксесоар, докато другото е обявено извън закона с мотива, че има смъртоносен ефект и предизвиква в повечето от нас същия ужас, който са будели у предишните поколения болшеvizмът, женското движение и оралният секс.

Тази ситуация е поредният пример за фарисейщината на властническата култура, която приема само онази част от реалността, която ѝ изнася. Истината е тази: хероинът действително е силно

¹⁶² Oss and Oeric (1986), p. 73

¹⁶³ Lewin, Op. cit., p. 283.

адиктивен, а един от най-предпочитаните начини на употребата му, интравенозното инжектиране, крие риска от редица зарази, но така или иначе *не е по-опасен* от своя легален и широко рекламиран конкурент, тютюна:

Изписани са безброй научни доклади, стигнали до един и същ извод: не е известен нито един случай на органично нарушение, дължащо се на употребата на хероин. Той е физически безвреден, независимо че е изключително адиктивен.¹⁶⁴

Различният начин, по който обществото гледа на тези две растителни дроги, чиято пандемична употреба днес достига глобални мащаби, не се дължи на някаква що-годе разумна преценка на негативното им въздействие върху човечеството. Ако беше така, то тогава и двете щяха да се ползват с еднакво отношение. Затова ще трябва да преразгледаме тези техни черти, нямащи пряко отношение към общата и за двете адиктивност, за да разберем защо властническото общество е предпочело да преследва едната дрога и всячески да лансира другата.

Европа опознава прелестите на пушенето

Родината на тютюна е Новият свят, което важи и за навика да го пушат заради неговия наркотичен ефект. Пушенето може би е било познато и в Стария свят през неолита — тук мненията на учените се различават¹⁶⁵. Но пък няма никакви доказателства, че тютюнопушенето е било утвърдена практика в която и да било цивилизация в Стария свят, преди Колумб да популяризира там този навик след втората си експедиция до Америка. Но затова пък само след около век на гробовете на лапландските шамани вече били оставяни и малки кесийки с тютюн! Така получаваме известна представа за това колко бързо тютюнът е успял да разшири своята традиционна сфера на употреба, дори и в култури, които преди изобщо не са го познавали. Оттогава насам той е неизменен наш спътник, за да го дъвчем, смъркаме или пушим. През XIX в. тютюнът вече получава и своята културологична класификация като „прерогатив на мъжете“. Социалната реализация на мъжа е преценявана според количеството и качеството на пурите, които пуши. Ето че тютюнът е добавен към дългия списък на чисто мъжките и господарски привилегии, включващ почти всички видове алкохол („за дамите ликьор, моля“), финансовия контрол и достъпа до публичните домове, както и до политическата власт (спомнете си „задимените кафенета“).

Но дори и при днешната дрогофобска атмосфера никой не вижда никакво противоречие между постоянните призови да бъдат забранени стимулантите в професионалния спорт и добре познатата гледка на дъвчещия тютюн бейзболист, който пристъпва по игрището с изцъклен взор. Дали елиминирането на дрогите в състезателните дисциплини означава и изчезването на този корав и вечно преживяващ мъжага, сееш жълти хрочки по терена? Нещо се съмнявам...

Докато тютюнът си е извоювал днешния завиден статус, опиумът също е ставал обект на масово увлечение, но неиздържащо сравнение с това към неговия конкурент. Лауданумът (разтвор на опиум в спирт) е бил използван при колики у децата, като лекарство срещу „женски болести“ и дизентерия и, по-важното, от редица писатели, пътешественици и други представители на артистичната бохема като мощен стимул за творческото въображение. Морфинът, който се инжектира, е първият синтезиран алкалоид. Това събитие, случило се през 1805 г., хвърля злокобна сянка върху идиличния свят на опиомана — защото, колкото и „творчески стимули“ да са получавали Коулридж и Де Куинси по време на своето имажинерно робуване на „демона опиум“, тяхната зависимост изглежда едва ли не безобидна в светлината на днешния ни опит с кокаина и новите синтетични варианти на хероина.

Опиумът, тази вечна съблазън

Маковото семе е пикантна подправка без психоактивен ефект, нещо, което ще потвърдят всички любители на кифлите. Но ако срежете семето с нож или нокът, скоро ще видите капчица млечнобяла течност, подобна на латекс, която, след като се втвърди, става тъмнокафява. Това всъщност е суровият опиум. Подобно на псилоцибната гъба, която е свързана с добитъка и моравото рогче, паразитиращо по ръжта и други житни култури, опиумният мак е психоактивно растение, еволюирало в непосредствена близост до източник на храна за човека. В случая психоактивността и хранителността присъстват в отделни части на едно и също растение, *Papaver somniferum*.

¹⁶⁴ Trebach (1987), p. 291

¹⁶⁵ Вж. Глава X и по-специално раздела за хашиша. — Б.пр.

Опиумът е попаднал в списъка на лекарствените средства най-късно през XVII в. пр.Хр. Един египетски медицински трактат от този период препоръчва да се дава опиум на плачещите бебета, на същото основание, на което викторианските бавачки са тъпчели малките палавници с опиата „Годфрийс Кордиъл“, за да кротуват.

През по-голямата част от историята си опиумът не е бил пушен. Обичайната практика била следната: лепкавата черна смола се разтваряла във вино и се изпивала или пък се сплесквала на топчица и се поглъщала. Опиумът като болкоуспокоително, еуфоризант и (според мълвата) афродизиак е познат в Евразия от няколко хиляди години.

Когато минойската цивилизация с нейния Архаичен култ към Великата Майка клони към своя залез, предишното средство за свързване с Богинята е заменено от интоксикацията с опиум. Още от ранните минойски текстове става ясно, че на Крит и в Пилос са отглеждали мак — например идеограмата „макова глава“ редовно присъства във финансовите отчети. Ако съдим по тях, търсенето на опиум е било толкова голямо, че за известен период науката дори е смятала, че в случая става дума не за мак, а за жито. Объркването на тези растения е лесно обяснимо, когато се има предвид, че Деметра е била богиня и на двете. Все още учените спорят дали макът като сакрално растение е внесен в Деметрините мистерии на континента от Крит, още повече, че някои твърдят, че на въпросните стели и релефи са изобразени не макове, а нарове (още едно растение с мистериална окраска). Керени цитира Теофраст:

За елините Деметра все ще е богинята на мака, държаща житни класове и макове в ръце (VII, 157).¹⁶⁶

В книгата на Ерих Нойман *Великата майка* (Neumann 1955) има едно интересно изображение на Богинята, на което тя е застанала до пчелен кошер и държи в лявата си ръка житни класове и макови глави, докато дясната ѝ почива върху една от онези конусовидни колони, играли толкова важна роля в минойския култ към Земята. Едва ли някъде другаде са били съчетавани толкова много елементи от архаичната техника на екстаза, и то по такъв експлицитен начин! Можем да приемем това изображение като алегория на една от късните трансформации на минойската шаманистична душевност. Нейните фунгални корени личат във формата на колоната, на която се подпира Богинята, вперила поглед в примамливо загадъчните макове и ерготизирани житни класове. Кошерът пък въвежда темата за меда — архетипния образ на екстаза, женската сексуалност и инстинкта за самосъхранение, които надживяват променящата се ботаническа идентичност на сакралните растения.

Макът и суровият опиум са били известни и на древните египтяни и редовно присъстват в надгробните стенописи, както и в медицинските папируси. Различни сортове мак са били известни и на персите. В Елада и навсякъде другаде макът е бил наричан „унищожител на скръбта“:

Теофраст (IV–III в. пр.Хр.) го е знаел като сънотворно, а тезите му са повторени от Плиний през I в., който добавя и своите размисли за натравянето с опиум. Древните гърци са поднасяли макове в чест на Нюкс, богиня на нощта, Морфей, син на Хипнос и бог на съновиденията, и Танатос, бог на смъртта. Макът е олицетворявал всички качества, приписвани на тези божества. След VII в. опиумът се разпространява и в ислямския свят. Със сигурност е бил използван като средство срещу дизентерия, както и срещу прекомерна скръб и грижи.¹⁶⁷

Независимо че още през III в. пр.Хр. Хераклит Тарентски споменава за опасността от пристрастяване, в продължение на близо две хилядолетия повечето лекари като че ли не са си давали сметка за това. Ние, които сме закърмени с представата за наркоманията като вид заболяване, трудно ще повярваме, че до началото на XVII в. химическата зависимост от опиатите не е била забелязана или поне не е била описана от медицинските светили. Самюъл Пъчес пише през 1613 г., че „веднъж взет“, опиумът „трябва след това да се взема ежедневно, когато болният изпитва непоносими болки, макар че в някои случаи помага и чаша вино“. Алития Хейтър също подчертава, че в миналото рядко са си давали сметка за адиктивността на опиума.¹⁶⁸

С други думи, в древния свят опиумът е бил преди всичко нещо, което приспива и облекчава от болката. Предписвали са го най-редовно (и май прекалено често) до последните дни на Римската империя. След това употребата на опиум в Европа почти престава в продължение на цели столетия. Наистина в ранните трактати за билки в Саксонска Англия се споменава за „сока, извлечен от мак“

¹⁶⁶ Kerenyi (1976), p. 23

¹⁶⁷ Emboden (1979), pp. 27–28

¹⁶⁸ Hayter (1968), p. 22

като средство против главоболие и безсъние, но е ясно, че опиумът е играл незначителна роля в тогавашната медицина.¹⁶⁹ В *Алхимичният лексикон* на Мартин Руланд, публикуван през 1612 г. (Rulandus 1612), само е споменато понятието *osoror* като синоним на опиум, но без никакви обяснения.

Алхимичният опиум

Благодарение на трудовете на Парацелз, наречен „бащата на хемотерапията“, можем да проследим възраждането на интереса към опиума. Този знаменит швейцарски алхимик, медик и шарлатанин от XVI в. щедро е предписвал и сам е използвал опиум. Повтаря се случаят с алкохола — отново алхимик, устремен по дирите на духа, заключен в тъмницата на материята, открива начин да освободи енергията, криеща се в едно най-обикновено растение. И подобно на своя предшественик Лулий, Парацелз решава, че е открил универсалната панацея: „Аз разполагам с един таен лек, който наричам *лауданум* и който превъзхожда всички останали.“¹⁷⁰

Щом Парацелз започва да възхвалява достойнствата на опиума, лекарите от неговото тесто се заемат с изготвянето на всевъзможни „пенкилери“, чийто ефект се дължи най-вече на солидните дози опиум, които съдържат. Един от тези възторжени почитатели, алхимикът Ван Хелмонт, става известен като „Доктор Опиат“ — първият *junk doctor*¹⁷¹ в историята.

Съперничеството с тютюна

Докато „ятрохимиците“ от школата на Парацелз популяризират употребата на опиум, на европейската сцена безшумно се появява още един екзотичен персонаж. Тютюнът е първият и почти непосредствен резултат от откриването на Новия свят. На 2 ноември 1492 г., т.е. по-малко от месец след пристигането си в тези води, Колумб стъпва на северния бряг на Куба. Адмиралът изпраща двама по-находчиви членове на екипажа във вътрешността на острова, където предполага, че се намира резиденцията на местния „крал“. Несъмнено дълбоко в себе си генуезецът се е надявал, че хората му ще докладват за купища злато, скъпоценни камъни, ценна дървесина и подправки, изобщо всичко, което тогава са разбирали под „баснословните богатства на Индия“. Вместо това съгледвачите се завръщат с неколцина туземци, които имат и обичая да палят някакви странни листа и да вдишват дима им. Тези примитивни „пури“ са наречени *tobacos* и са представлявали изсушени растения, увити в един по-голям и също така изсушен лист. Запалвали ги от единия край и наляпвали другия, за да „пият дима“ или да го вдишват — нещо, абсолютно непознато дотогава в Европа.

Епископ Лас Касас¹⁷², който е публикувал този разказ на Колумб, добавя и свой коментар:

Някои испанци вече са усвоили този дивашки обичай и когато ги укорявам за това, те ми отвърщат, че не било по силите им да се откажат. Самите те много се почудили, когато видели за първи път този странен обичай, но след като го изпробвали, толкова им харесало, че последвали примера на диваците.¹⁷³

Четири години след този паметен ден монахът Романо Пане, когото Колумб е оставил на Хаити при втората си експедиция, описва в дневника си местния обичай да се вдишва тютюневия дим с помощта на специален уред, изработен от птича кост и завършващ с глинена чашка, който туземците пъхали в ноздрите си. Никой не е можел да предвиди последствията от това стандартно етнографско описание. Благодарение на него в Европа е популяризиран един изключително ефикасен начин за дрогиране, който се разпространява по целия свят. Оказва се, че така човек може изключително лесно и бързо да се дрогира и с хашиш и опиум, което предполага и съответните злоупотреби. В това отношение тютюнът е далечният предшественик на днешния *крек* и подобните му (РСР и др.). Освен това само пушачът може да изпита толкова дълбок екстаз от индоловите халюциногени — имам предвид онази рядка, но превъзхождаща всички останали практика да се пуши диметилтриптамин (ДМТ).

¹⁶⁹ Показателен е фактът, че в Gettings (1981) няма нито един *сигил* или каквото и да било специално означение за опиума, макар че съдържа маркировката на стотици други вещества и материали

¹⁷⁰ Цит. по: Lewin (1931), p. 38

¹⁷¹ Популярното название на корумпиран лекар, изписващ наркотици на клиентите си. — Б.пр

¹⁷² Бартоломе де Лас Касас (1474–1531) — испански хуманист, духовник и историк (*Historia de las Indias*), извървял пътя от плантатор на остров Хаити до епископ на Чиapas (Мексико). За него се казва, че е един от първите, издигнали глас в защита на индианците, но със сигурност е един от първите високообразовани (бели) хора, подвизавали се в Новия свят: възпитаник е на университета в Саламанка. — Б.пр.

¹⁷³ Цит. по: Lewin (1931), p. 288

Шаманските тютюни

Тютюнопушенето вече е било разпространено в Северна Америка, когато тук пристигат европейците. Обичаят да се смъркат халюциногени, съдържащи ДМТ, е бил утвърден в карибския културен ареал, но нямаме данни, че в Новия свят са пушили нещо друго, освен тютюн.

Високоразвитата цивилизация на майте, процъфтявала в Централна Америка до средата на IX в., е имала отколешни и сложни взаимоотношения с тютюна и самия акт на пушенето. Тютюнът, използван в класическата маянска епоха, е *Nicotiana rustica* и все още се използва от коренното население на Южна Америка. Този сорт е много по-силен, с по-сложен химически състав и по-голям халюциногенен потенциал, отколкото предлаганите на пазара представители на *Nicotiana tabacum*. Разликата между него и тютюна за цигари е огромна. Този див тютюн се суши и после от него се свиват пури. Трансподобното състояние, настъпващо след пушене и дължащо се отчасти на МАО-инхибиторите, е играло централна роля в маянския шаманизъм. Лансираните напоследък антидепресанти от типа на МАО-инхибитори са далечните синтетични потомци на тези естествени съставки. Слабостта на майте към тютюна е описана доста детайлно от Франсис Робичек:

Трябва обаче да се знае, че никотинът съвсем не е единствената биоактивна субстанция в тютюневите листа. Наскоро от някои търговски сортове тютюн и от техния дим бяха извлечени два алкалоида от хармаловата група — харман и норхарман. Те съставят химическата група на бетакарболините, в която влизат още харминът, хармалинът, тетраhydroхарминът и хексаметоксихарминът, всички с халюциногенни свойства. Въпреки че все още нито една от местните разновидности на тютюна не е анализирана за подобни вещества, имаме основания да предположим, че техният химически състав се различава в зависимост от вида и размерите, до които достига самото растение, и някои местни сортове вероятно съдържат относително висока концентрация на споменатите алкалоиди.¹⁷⁴

И до ден-дневен шаманите в Северна и Южна Америка по традиция смесват с тютюн мощните растителни халюциногени. А една от тези традиционни употреби е свързана с клизмите, за които споменахме, че са открити за първи път в Новия свят. С този проблем се е занимавал Питър Фърст:

Едва наскоро учените установиха, че майте, подобно на древните перуанци, са познавали и клизмата. В маянското изкуство често срещаме изображения на иригатори или наркотични клистири. Всъщност клизмата е била истинско свещенодействие. Показателен пример в това отношение е една голяма ваза от периода между VII и IX в., на която е изрисуван мъж, който съсредоточено си прави клизма с нещо като помпичка, като му асистира и някаква дама. След откриването на тази вълнуваща находка археологът М. Д. Коу вече бе в състояние да идентифицира куриозния предмет, който държи божеството ягуар на една друга маянска ваза. Ако течността, която древните маянски лечители са вкарвали в телата на пациентите си, е била, подобно на използваната в древно Перу, интоксикараща или халюциногенна, то тя най-вероятно е представлявала ферментирала *balche* (медовина). Става дума за ритуална инфузия, чийто ефект може би е бил подсилван с тютюн или семенца на грамофонче. По същия начин явно са оперирали и с отвари от татул и дори халюциногенни гъби. Разбира се, това не изключва и възможността да са използвали само отвара от тютюневи листа.¹⁷⁵

Тютюнът като шарлатански лек

Всяка droga, въведена в употреба, неизбежно започва да се свързва с всевъзможни шарлатански теории и лечебни процедури. Злоупотребата с кокаин, както ще видим, е била предшествана от лудостта по тонизиращото *Vin de Mariani*, а хероинът в началото се лансира като безопасна алтернатива на морфина. Колкото до ритуалните клизми на древните май, нека си спестим иронията, защото през 1661 г. датският лекар Томас Бартолин е препоръчвал на своите пациенти не какви да е клизми, а клизми с *тютюнев дим*:

Тези, на които им се е случвало да глътнат късче тютюн, ще потвърдят неговия пургативен ефект. Моят скъп брат Еразъм ми демонстрира следния метод: димът от две лули (натъпкани с тютюн) се издухва във вътрешността на тялото. За целта находчивите англичани са създали един изключително удобен инструмент.¹⁷⁶

¹⁷⁴ Robicsek (1978), p. 46

¹⁷⁵ Furst (1978), p. 28

¹⁷⁶ Bartholin (1661), s. p

За да не остане по-назад, един френски лекар от XVIII в. на име Бюшоз е препоръчвал като средство срещу истерия „интравагинална инсуфлация на тютюнев дим“.

За разлика от тези екстравагантни приложения на тютюна и въпреки негодуванието на духовенството, пушенето като навик бързо завладява Европа. С навлизането си в нова културна среда всяка дрога обикновено се възхвалява като „любовен еликсир“, което явно е най-сигурната ѝ реклама. Толкова различни дроги като хероина и кокаина, ЛСД и МДМА през определени периоди са били обявявани за идеалното средство за осъществяване на интимни контакти от сексуално или чисто психологическо естество. Тютюнът не прави изключение: една от причините за бързото му разпространение е мълвата, че бил страхотен афродизиак:

Моряците се хвалели наляво и надясно, че никарагуанките обичали да пушат този бурен, който ги карал да изгарят от необузdana страст. Очевидно тези разкази са и в основата на популярността, която пушенето си е извоювало сред европейките. Най-вероятно по същата причина бившият францискански монах Андре Теве е пожънал такъв успех, въвеждайки пушенето във френския двор през 1579 г.¹⁷⁷

Въпросният Теве е бил наясно, че тютюнът може да доставя удоволствие по най-различни начини. Малко по-рано френският посланик в Португалия, Жан Нико, експериментирал със счукал на прах тютюн, за да лекува главоболието си. През 1560 г. той предложил своето откритие — енфието — на кралица Катерина Медичи, която пък страдала от хронична мигрена. Височайшата особа била във възторг от подаръка, който бързо станал известен като *Herba Medicea* или *Herba Catherinea*. Енфието на Нико било приготвяно от общо взето по-токсичния *Nicotiana rustica* — класическия шамански тютюн на майте. Използваният от Теве *Nicotiana tabacum* завладява Европа под формата на цигари и след време покрай това растение възниква цял промишлен отрасъл, играещ изключително важна роля в икономиката на колониална Америка.

Срещу тютюна

Тютюнът не е бил посрещан навсякъде с отворени обятия. Папа Урбан VIII заплашва с отлъчване всеки, който се осмели да пуши или да смърка енфие в църквите на Испания. През 1650 г. папа Инокентий X забранява на паството да смърка в базиликата „Св. Петър“, отново със заплахата от отлъчване. Протестантите също заклеияват новия навик, подкрепени не от друг, а от самия крал на Англия Джеймс I, който през 1604 г. публикува яростна инвектива срещу тютюна (*Counterblaste to Tobacco*):

А сега, добри ми поданици, нека си помислим (умолявам ви) с каква чест и слава ще се сдобием, като подражаваме на презрените индианци, възприемайки този толкова кощунствен и зловонен обичай... И как да не се червя от възмущение, когато виждам, че скверним телата си, уподобявайки се на червенокожите скотове, заробени от испанците, тази измет на света, с която Бог не е сключил обет?... Че да вземем тогава да тръгнем голи, нали и те така правят?... Защо ли пък не се отречем и от Бога и започнем да се кланяме на дявола, та да станем досущ като тях?...¹⁷⁸

След като излива душата си в тази риторична тирада, която би могла да се разгледа и като първи вариант на днешното „не на drogата“, кралят се насочва към други, може би по-важни държавни дела. Изтичат осем години и в един официален доклад се казва, че само в Лондон има не по-малко от 7 000 тютюнопродавници! Пушенето и смъркането вече са достигнали епидемични размери.

Триумфът на тютюна

От финансова гледна точка тютюнът не играе кой знае каква роля на пазара до приключването на Тридесетгодишната война през 1648 г. След този момент колониите в Новия свят стават все по-активни в новите международни икономически отношения. В интерес на истината световната икономика по това време разчита най-вече на тютюна от северноамериканските колонии, както и на дестилирания алкохол и суровата захар, идващи от тропическите зони. Тоест прехваленият Век на просвещението почива върху търговията с дроги.

С въвеждането на тютюна в Европа се случва и нещо не по-малко забележително: щом предпочитанията се насочват към *Nicotiana tabacum*, т.е. по-малко токсичната от двете основни разновидности, която започва да се отглежда в индустриални количества, тютюнът се лишава от

¹⁷⁷ Emboden (1979), p. 38

¹⁷⁸ Robicsek, Op. cit., p. 28

своите шаманистични и халюциногенни конотации. Не става дума само за промяна на стандартната доза и начина на употреба. Местните тютюни, които съм изпробвал в Амазония, могат да предизвикат изключително силно замайване, но токсичността им е относително слаба. Затова пък определено могат да предизвикват промени в съзнанието. Новата мода, завладяла Европа, няма нищо общо с ритуалната употреба на тютюна — пушело се е най-вече за удоволствие, затова само помеките сортове са могли да разчитат на пазарен успех.

Щом се появи нова дрога, най-често започват да я разреждат, докато не се постигне консенсус относно предполагаемия ѝ ефект. Подобен процес е метаморфозата на опиума и хашиша — от нещо за ядене те се превръщат в нещо за пушене. Същото се получава и с ЛСД, като от „конските“ дози през 60-те години се стига до днешната практика с минимални количества — „просто така, за релаксация“. Разбира се, не без значение е и фактът, че има един малък, но устойчив процент хора, страдащи от сериозни психотични разстройства вследствие на употребата на ЛСД в големи дози. Само че представата за „точна“ доза е нещо относително — всяка култура си я изгражда с течение на времето. (Съществуват и обратните примери: преходът от „шмъркане на кока“ към „пафкане на крек“ е всъщност пренасочване към по-високи дози и много по-опасни начини на употреба.)

Опиумните войни

Именно забраната на тютюнопушенето в Китай от последния император на династия Мин, Чун Джън (1628–1644), е причина тамошните страстни пушачи да започнат масово да експериментират с опиум. Дотогава пушенето на опиум е било непознато. Очевидно забраната на дадена дрога неизбежно води до пристрастяването към друга. През 1793 г. пушенето на тютюн и опиум вече е рутинна практика в цял Китай.

Още през 1729 г. китайците са наложили строга забрана върху вноса и продажбите на опиум. Въпреки това вносът на опиум, осъществяван от португалците, които го отглеждат в своите плантации в Гоа, Западна Индия, продължава да расте, за да се стигне до 1830 г., когато в Китай са внесени контрабандно повече от 25 000 сандъка опиум. Англичаните, чиито финансови интереси са сериозно накърнени от забраната върху опиума, се възползват от ситуацията, за да предизвикат т.нар. Опиумни войни.

Ост-индийската компания и британското правителство рационализират търговията с опиум с онова безсрамно лицемерие, което в продължение на три века е било запазен знак на управляващата върхушка в Обединеното кралство. До 1834 г. компанията не е взимала пряко участие в бизнеса с опиум, но, разбира се, е имала пълен монопол върху британската търговия с чай. (...) Дотогава опиумът се е предлагал на аукциони в Калкута. След това обаче компанията поема изцяло в свои ръце производството и разпространението му.¹⁷⁹

Инцидентът, послужил като оправдание за развихрянето на този капиталистически тероризъм и „зарибяването“ на цял народ, е унищожаването на 20 000 сандъка опиум от китайските власти. През 1839 г. императорът Дао Гуан изпраща в Кантон своя емисар Лин, за да сложи край на нелегалния трафик. Издадена е официална заповед, с която британските и китайските търговци се задължават да предадат стоката си, която естествено е игнорирана. Тогава споменатият Лин запалва не само китайските складове на сушата, но и британските кораби, чакащи да бъдат разтоварени в пристанището. В пламъците изчезва почти цялата годишна реколта¹⁸⁰ от региона — очевидците разказват, че уханието било просто „несравнимо“¹⁸¹.

Избухва международен скандал, а на следващата година и война. Британците поемат инициативата, сигурни в боевата мощ и смазващото превъзходство на своя флот. Китайците нямат никакви шансове, а самата кампания е кратка, но за сметка на това унищожителна. През юли 1840 г. е превзет Динхай, а на следващата година британците обстрелват и разрушават укрепленията на Кантон. Приемникът на Лин, аристократът Ци Шан, бързо се съгласява да предаде на англичаните Хонконг, както и да им изплати репарации от 6 милиона китайски долари (около 300 000 лири

¹⁷⁹ Hobhouse (1985), p. 117

¹⁸⁰ Става дума за повече от 100 000 тона опиум, които Лин Дзъсю публично изгорил на 3 юни 1839 г., полагайки основите на една традиция, битуваша и до днес. Само че обикновено се премълчава (вкл. и от Маккена) фактът, че управляващата манджурска династия е забранявала *вноса*, но не и *производството* на опиум в самия Китай. По това време опиумът е бил напълно легална стока в Европа, където потреблението му значително е надвишавало това в Китай... — Б.пр.

¹⁸¹ По-подробно виж Waley (1958), p. 11–157

стерлинги). Когато новините стигат до Пекин, императорът няма друг избор, освен да капитулира с цената на значителни финансови и териториални загуби за Китай.¹⁸²

След петнадесет години избухва друга опиумна война, която също завършва с поражение за Китай. С подписването на договора от Тиенцин вносът на опиум в Китай става напълно легален.

В много отношения този инцидент служи като модел за правителствата от XX в., за да се намесват далеч по-осезателно в международната търговия с дроги. Той показва ясно, че търговският потенциал на новите дроги е достатъчен, за да бъдат неутрализирани всички онези, които се опитват или само се преструват, че се противопоставят на този бизнес. Същият модел, приложен в случая с опиума от британската дипломация, се повтаря в днешно време, макар и с известни модификации, от ЦРУ, включващо се все по-активно в международния трафик на хероина и кокаина.

Опиумът и цивилизационният стил: Де Куинси

В началото на XIX в. опиумът е фактор не само в далекоизточната политика на финансовите империи — той оказва неочаквано силно влияние върху естетическите възгледи и мисленето на европейеца. В известен смисъл европейското общество се отърсва от нарцисстичната си ренесансово-класицистична летаргия, за да се включи в игриво метафизичното и по естетски еротичното пиршество, предлагано от Великия везир на Ориента, чийто най-пикантен ордовър са омайните видения на опиума.

В случая просто няма как да пропуснем Томас Де Куинси. Подобно на Тимоти Лиъри през 60-те, Де Куинси успява да намери адекватен израз на своите видения и да разкаже за онази сила, криеща се в лабиринтите на мака. При това е описал виденията си с размах и филигранна точност, насищайки ги с типичната за романтизма меланхолия. Той е като че ли единственият, съумял да предаде в своите *Изповеди на един английски любител на опиума* специфичната аура и, бих казал, „Zeitgeist“-а на интоксикацията, както и метафизичните аспекти на опиума. Така той създава нова форма, наркоманската изповед, основен жанр на бъдещата нарколитература. Неговото описание на вселената на опиомана си остава ненадминато и до днес:

Преди много години, когато разглеждах *Римски древности* на Пиранези, господин Коулридж, който стоеше до мен, ми разказа за серия картини на този художник, наречени негови *Сънища*, на които били изобразени собствените му видения по време на един пристъп на треска. Някои от тях (просто предавам по памет разказа на господин Коулридж) представлявали огромни готически зали, на чиито подове стояли всякакви машини и механични приспособления, колела, въжета, скрипки, лостове, катапулти и пр., излъчващи огромна мощ и сломена съпротива. Плъзвайки поглед по стените, забелязвате стълбище, по което пипнешком се изкачва самият Пиранези. Малко по-нагоре стълбите изведнъж свършват — без площадка, без никаква балюстрада и този, който е стигнал дотам, вече нямало къде да стъпи, освен в шеметната бездна отдолу. Вече си представяте какво ще се случи на бедния Пиранези: ако не друго, то неговите усилия са обречени да приключат тук... Но повдигате очи и малко по-нагоре забелязвате нови стълби, на които пак откривате Пиранези, този път застанал на самия ръб на бездната. Отново повдигате поглед и забелязвате още един ред стъпала и отново виждате клетия Пиранези, поел по своя шеметен път към висините, и това отново се повтаря, докато накрая недовършеното стълбище и Пиранези не се стопят в сумрака, царящ в горната част на залата. По същия начин продължава, непрестанно нарастваща и самовъзпроизвеждаща се, и архитектурата в моите сънища.¹⁸³

Опиумът ободрява духа; той може да възпроизведе безкрайно извиващи се серпантини на мисълта и възвишени видения. През 50-те години следовниците на Де Куинси и неговите *Изповеди...* бяха дълбоко впечатлени от въздействието на опиума върху творческото въображение, особено в сферата на литературата. Пионер в това отношение е самият Де Куинси; той е първият писател, който е:

... изучил целенасочено, отвътре собствения си личен опит, начина, по който се образуват сънищата и виденията, как опиумът им помага да се сдобият с форма и ги насища със сила и как след

¹⁸² Маккена опростява нещата: въпросният *Ци Шан* (вицегубернатор на Джъли, дн. Хъбей) наистина предлага на англичаните компенсации за съсипаната стока (какво са шест милиона и някакъв си Хонконг за Поднебесната империя?), само че императорът отказва да ратифицира това споразумение и чак тогава обявява официално война на Великобритания. След три месеца китайският генерал *И Шан* подписва примирие, по силата на което британците си прибират споменатите милиони плюс Хонконг, но с уговорката да не влизат в Кантон. И не става дума само за опиум, а за всякакви стоки, мита, концесии, инвестиции и т.н. Глобализация... — Б.пр

¹⁸³ De Quincey (1822), p. 117.

това те се прекомпозира и използват в съзнателното творчество — в неговия случай в „безстрастна проза“, но същият процес може да бъде приложен и в поезията. Изучил е детайлно писателската си техника, която е прилагал най-вече, отчасти от наблюденията си на това как умишлено му е действал в сънищата и бляновете, повлияни от опиума.

Неговото убеждение е било, че опиумното съновидение може да бъде само по себе си творчески процес, едновременно аналогичен на литературното творчество и водещ към него. Той е използвал съновиденията в писането си не като декорация, не като алегория, не и като способ да бъде предсказано или подпомогнато развитието на сюжета, не дори и като загатване за някаква по-висша реалност (макар и да е вярвал, че те са именно това), но като отделна форма на изкуство. Неговото изследване на делата на въображението, творещо по време на съня видения, е проведено със същата съсредоточеност, с която някои негови съвременници са изследвали способността на будното въображение да сътворява поезия.¹⁸⁴

Началото на психофармакологията

Авалитичните и психологически интереси на хора като Де Куинси и френския психиатър Ж. Ж. Моро дьо Тур и тяхното отношение към субстанциите, които са се стремили да изследват, полагат началото на неособено ползотворните усилия на науката да си изясни тази материя. В основата на тяхната работа е заложено предположението, че интоксикацията може да наподобява лудост, което би трябвало да означава, че самата лудост, това най-„психично“ от всички заболявания, има своите чисто физически причини. Опиумното съновидение е било разглеждано като своеобразен театър на бодърстващото въображение. И в това увлечение по сънищата сякаш се долавят бъдещите психоаналитични методи на Фройд и Юнг; наблюдаваме го в цялата литература на XIX век — при Гьоте, Бодлер, Маларме, Юисманс и Хайне. Това е омайната песен на сирените, този път разнасяща се от селенията на несъзнаваното, замлъкнало след разгрома на Елевзинските мистерии, но заявило за себе си чрез романтизма и прерафаелитите като един чисто езически изблик на чувственост, в чиято основа най-често стои преклонението пред опиума. Блудниците с натежали клепки от някой харем на Бирдзли или от мрачните сънни лабиринти на Одилън Редън и Данте Габриел Росети са нагледното възплъщение на тази естетика.

И както естетичното си има своята тъмна страна, така и алхимията на мака започва да поражда все по-изкусителни и все по-адиктивни производни. Хиподермичната спринцовка е изобретена през 1853 г. и оттогава насам любителите на опиати вече разполагат с печалния и поучителен пример на интравенозния потребител на морфин, който би трябвало да охлажда тяхната страст.

Деветнадесетият век е изправен пред мъчителното изпитание да избира от зашеметяващото изобилие от нови дроги и стимуланти, с което са го дарили двете предходни столетия на велики географски открития и жестока експлоатация на задморски земи. Употребата на тютюн в най-различните й форми се разпространява във всички обществени прослойки, особено сред мъжете. С опиум злоупотребяват по-малък, но също така внушителен брой хора, също идващи от всички класи. С алкохол се злоупотребява в много по-големи количества откогато и да било. В тази среда се появяват и въздържателските дружества, започва да се оформя и съвременното отношение към проблема с наркотиците. Но реалните последици от мълниеносно разпространяващата се употреба на синтетични дроги все още предстоят — те ще се случат през XX век.

Глава XIII

Синтетичните заместители: героинът, кокаинът и телевизията

Морфинът е изолиран през 1805 г. от младия немски химик Фридрих Сертиорнер. Според него морфинът бил самата същност на мака — нарекъл го на Морфей, елинския бог на съня. Именно този успех вдъхновил тогавашните химици в опитите им да изолират чистите съставки на много традиционни медицински растения. От напръстника (*Digitalis purpurea*) били изолирани лекарства за сърдечни заболявания. От дървото *кинхона* бил извлечен хининът, дал своята лепта в колонизирането на маларичните зони. А от листата на един южноамерикански храст бил извлечен нов и обещаващ местен анестетик — кокаинът.

До средата на XIX в. употребата на морфин е ограничена и спорадична. В началото го употребяват с нефармакологична цел най-вече като средство за самоубийство, но тази фаза е кратка

¹⁸⁴ Hayter (1968), p. 103

и скоро морфинът се утвърждава като нова и много различна *дрого*. През 1853 г. Алгзандър Ууд изобретява хиподермичната спринцовка. Дотогава лекарите използвали кухи стъбла на люляк, за да вкарват лекарства в телата на пациентите си. Спринцовката се появява тъкмо навреме, за да инжектират с нея морфин на ранените войници в Американската гражданска война и Френско-пруската война. Така се изгражда един модел, с който ще се срещаме отново в историята на опиатите — войната като причинителка на масово пристрастяване.

През 1890 г. употребата на морфин на бойното поле вече е довела до наличието на огромен брой пристрастени и в Европа, и в Съединените щати. Толкова много ветерани от Гражданската война са се завърнали по домовете си като роби на морфина, че журналистите от жълтата преса наричали морфинизма „болестта на войника“.

Твърдите наркотици

Алкохолът и захарта предшестват морфина като примери за адиктивни съставки с висока чистота, но именно морфинът е послужил за прототип на днешните „твърди дроги“ в смисъл на силно адиктивни наркотици, които се инжектират. На първо време подобни дроги са извличани от опиатите, но много скоро в списъка се озовава и кокаинът. Щом се появява, хероинът, замислен като лекарство за морфинисти, твърде бързо измества морфина като предпочитания синтетичен опиат сред пристрастените. Той запазва тази си позиция и през целия XX век.

Но той също толкова бързо измества всички останали дроги в общественото въображение като олицетворение на вредата от пристрастяването. Дори и до ден-днешен, когато статистиките показват, че алкохолът убива десет пъти повече хора от хероина, зависимостта от хероина все още се възприема като възможно най-голямото падение в сферата на наркоманиите. Две са причините, за да битова това мнение.

Едната е действителната адиктивност на хероина. Жаждата за хероин и противозаконните или насилствени актове, които тази жажда може да предизвика, са му изградили репутацията на дрога, заради която пристрастените са готови да убиват. Страстните пушачи също могат да убият, ако им се наложи, но вместо това те просто отиват до най-близката лавка, за да си купят цигари.

Другата причина за отвращението, което вдъхва хероинът, са характерните признаци на интоксикацията. Още щом се „боцне“, хероинистът става изключително бодър, буквално прелива от сили. Но тази активна реакция („друсането“) към самата инжекция бързо отстъпва пред „отпускането“ или „оклюмването“. Целта на дрогера е да се унесе в някакво полусънно състояние, в което ще могат да се разгърнат характерните продължителни наркотични видения. В това състояние няма болка, угризения, притеснения или пък страх. Хероинът е идеалната дрога за всеки, който страда от липсата на самоуважение или е травмиран от някакъв политически катаклизъм. Това е дрога за бойните полета, концентрационните лагери, раковите отделения, затворите и гетата. Дрога за примирените и отчаяните, за онези, които се чувстват обречени, на жертвите, които не желаят или не са в състояние да отвърнат на своите мъчители:

Дрогата е съвършеният продукт... търговията, достигнала до своя предел. Няма нужда от реклама. Клиентът ще пропъзти и през отточен канал, и ще се моли, за да купи... Търговецът на наркотици не продава стока за консуматора, той продава консуматора на стоката. Това не усъвършенства и не опростява стоката. Той изражда и опростява клиента. Той плаща на персонала си с дрога.

Дрогата се подчинява на една основна формула на „злия“ вирус: *Алгебра на нуждата*. Лицето на „злото“ винаги е лицето на абсолютната нужда: „*Няма ли да го направиш?*“ Да, ще го направиш. Ще лъжеш и ще мамиш, ще предаваш приятелите си, ще крадеш, ще направиш всичко, за да задоволиш абсолютната нужда. Защото ще си в състояние на абстиненция, на тотално робство и няма да можеш да действаш по друг начин. Абстинентните са болни хора, които не могат да действат другояче. Бясното куче няма друг избор, освен да хапе.¹⁸⁵

Кокаинът: ужасът на белотата

Подобно на хероина, кокаинът е съвременна дрога с висока чистота, извлечена от растение с дълга традиция на употреба. В продължения на хилядолетия народите от планинските джунгли на Южна Америка са споделяли общи културни ценности, свързани с ритуалната и религиозна употреба на коката като стимулант и храна.

¹⁸⁵ Прев. Иван Киров (Тоби). (Бъроуз, Уилям. *Голямото обяд*. С., Парадокс, 1994, с. 1). — Б.пр

Всеки жител на местностите, в които коката традиционно се отглежда и употребява, веднага ще ви каже: *Coca no es un droga, es comida*. Коката не е дрога, а храна. И наистина в общи линии случаят май е точно такъв. Дозите кока, съчетани с пепел и смлени черупки, съдържат значително количество от ежедневно необходимите на организма витамини и минерали¹⁸⁶. Освен това коката изключително ефикасно потиска апетита. Важността на тези факти не може да се оцени, ако човек не е запознат със ситуацията и по-специално с наличността на протеини в амазонийската джунгла и Андите. Случайният турист може да остане с впечатлението, че пищната растителност на тропическата гора предполага изобилие от плодове, ядивни семена и корени. Нещата изобщо не стоят така. Конкуренцията за наличните протеинови ресурси е толкова ожесточена сред хилядите животински видове, обитаващи джунглата, че почти всички използвани органични материали са на практика свързани в живи системи. Човешкото проникване в тази среда значително се улеснява от едно такова растение, което потиска апетита.

Разбира се, потискането на апетита е само една от характеристиките на употребата на кока. Най-съществената от тях е стимулацията. Никак не е лесно да се живее в изпълнената с контрасти джунгла. Събирането на храна и построяването на жилище често означава да пренасяш огромни количества материали на значителни разстояния. Обикновено мачетето е единственото средство, с което можеш да си проправяш път в джунглата.

За древната култура на инките в Перу, а по-късно за туземното население и метисите колонисти, коката е била богиня, нещо като американския отговор на Бялата богиня Левкотей на Робърт Грейвз. Многозначителен е фактът, че Мама Кока, в облика на млада девойка, предлагаща спасителната клонка кока на испанския конкистадор, фигурира на титулната страница на класическия труд на У. Голдън Мортимър *История на коката...* (Mortimer 1974).

През 1859 г. кокаинът е изолиран за първи път. Фармакологията преживява истински разцвет и през следващите няколко десетилетия усърдно се провеждат изследвания върху кокаина. На този етап от нашата дискусия смятам, че е абсолютно задължително да споменем, че в началото кокаинът е бил посрещнат с овации като идеалното лекарство за морфинизъм! Между медиците, привлечени от новата дрога, е и Зигмунд Фройд:

В настоящия момент е невъзможно да се прецени със сигурност до каква степен коката би могла да подобри психичното здраве на човека. Имам впечатлението, че продължителната ѝ употреба може да доведе до трайно подобрение, ако демонстрираните преди това задръжки се дължат само на физически причини или на изтощение. Да поясним: непосредственият ефект от една доза кока не издържа сравнение с този от инжекция с морфин, но ако погледнем на нещата от добрата им страна, няма никаква опасност от общи телесни нарушения, както в случая с хроничната употреба на морфин.¹⁸⁷

Тези открития на Фройд, от които той по-късно ще се отрече, не са били нито широко разгласени, нито добре приети в средите, където са били забелязани. Но пък не друг, а един състудент на Фройд от Виена, Карл Колер, осъществява следващата стъпка в медицинското приложение на кокаина — откритието, че той може да върши чудесна работа като местна упойка. Само за една нощ откритието на Колер предизвиква истинска революция в хирургията — през 1885 г. кокаинът е приветстван като изключително постижение на медицинската наука. Само че, когато употребата му се увеличава, е забелязано още нещо — ефекта му на силно адиктивен стимулант. Очевидно кокаинът е неназованата дрога, която предизвиква онази внезапна промяна на личността в *Странният случай на доктор Джекил и мистър Хайд* на Робърт Луис Стивънсън — факт, който допринася за бързо утвърждаващата му се репутация на новия и разрушителен порок на богатите и преситените.

В защита на кокаина

Не всички литературни свидетелства за кокаина го представят в такава зловеща светлина. През 1888 г. британският лекар Артър Конан Дойл написва знаменитата си повест *Знакът на четиримата*, в която неговият детектив, иначе безукорният Шерлок Холмс, коментира по следния начин своята слабост към кокаина: „Предполагам, че оказва лошо влияние върху организма. За сметка на това

¹⁸⁶ Duke, Aulik and Plowman (1975)

¹⁸⁷ Freud (1963), p. 14

действа така стимулиращо и проявяващо върху съзнанието, че второстепенният ефект е маловажен.¹⁸⁸

Коката следва модела, вече изграден с кафето, чая и шоколада, т.е. бързо привлича вниманието на предприемачите. Най-ярката фигура между тези, които съзират нейния търговски потенциал, е един французин, Анжело Мариани. През същата 1888 г. на пазара е пусната първата бутилка *Вин Мариани* за да бъде последвана от цяла кавалкада произведения на основа на коката вина, тоници и еликсири:

Мариани прави най-голямата реклама на коката в световната история. Запознава се с традиционните легенди за коката, обкръжава се с различни предмети от бита на инките, отглежда кока в градината пред дома си и ръководи търговска империя, която произвежда и разпространява неговото тонизиращо вино. Благодарение на рекламния си гений той успява да „запали“ света по своя продукт в много по-голяма степен от който и да било преди него. Кралица Виктория, папа Лъв XIII, Сара Бернар, Томас Едисън и стотици други знаменитости и медицински светила публично възхваляват тонизиращите свойства на неговите вина в поредица от дванадесет тома, публикувани от неговата компания.¹⁸⁹

Съвременната истерия срещу дрогите

В началото на века в Съединените щати умело раздухваните от расистите слухове разпалват истеричен страх, че черните от американския юг, подлудени от кокаина, могат да се надигнат срещу белите. През 1906 г. е приет специален закон за храните и лекарствата, с който кокаинът и хероинът са обявени извън закона, и започва масирана кампания срещу синтетичните и адиктивните съставки, извлечени от опиумния мак и храста кока. За разлика от тютюна, чая и кафето, първоначално посрещнати с възражения, но след това узаконени по всички правила, морфинът, хероинът и кокаинът започват своята кариера в модерното общество като напълно легални субстанции, които, след като са обявени за адиктивни, са поставени под забрана. Защо именно *тези* дроги, а не другите? Към по-страшна зависимост ли тласкат? Да не би подкожната инжекция да влиза в разрез с добрите нрави? Или има някаква разлика в социалния и психологическия ефект на тези дроги, превръщаща ги в изкупителни жертви заради вредите, причинени на обществото от алкохола и тютюна? Това са трудни въпроси, за които няма готови отговори. И все пак, ако искаме да разберем различното отношение към пазара и употребата на дроги през XX в., това са въпросите, на които трябва да се опитаме да отговорим.

Част от отговора може би се крие във факта, че зад нас вече стоят близо сто години, в които сме се сблъскали непрестанно със социалните последствия от адиктивните синтетични дроги. Били сме свидетели на възторжените реакции, с които е било посрещано всяко ново фармакологично откритие, приемано като универсален лек за всички болести. Онова, което е било игнорирано или оставено недокументирано през XVIII и дори XIX в., не може да се скрие толкова лесно през двадесетия. Все по-усъвършенстващите се комуникационни и транспортни връзки разпространяват информацията за дрогите със същата скорост, с която се разпространяват и самите те.

Тези технологии са спомогнали и за изграждането на великолепно организирани и ръководени престъпни синдикати, действащи в световен мащаб. Но възходът на тези синдикати и на съвременните производствени и дистрибуционни системи за наркотици също изискват мълчаливо съучастие от страна на правителствата. Пристрастяването към твърдите наркотици е придало на самата търговия с дроги зловеща репутация. Правителства, които от столетия са се занимавали безнаказано със същия занаят, внезапно са принудени — при новите тенденции към умереност и социални реформи — да изхвърлят този изкусителен бизнес от сферата на стандартната търговия и да го обявят за противозаконна дейност. Сега тези правителства прибират мръсните пари след сложни комбинации за „препиране“ и в ситуации, в които им се плаща да „гледат в друга посока“...

Дрогите и властта

Участието на правителствата и пряката им отговорност за търговията с дрога биха могли да намалее само ако държавният рекет замести директните печалби, което обаче предполага, че цените на продукта ще скочат астрономически. Новата ценова структура прави печалбата от дрогата

¹⁸⁸ Прев. Милан Миланов (Конан Дойл, Артър. *Знакът на четиримата*. С., Нар. млад., 1970, с. 7). — Б.пр.

¹⁸⁹ Вж. предговора на Майкъл Хоровиц в: Mortimer (1974)

достатъчно солидна, за да бъдат доволни всички участници в сделката — и правителства, и престъпни синдикати.

На свой ред съвременните наркокартели са намерили и идеалното разрешение — да действат като пълномощници на правителствата на своите страни в бизнеса с адиктивни наркотици. Правителствата не могат повече да участват открито в световната търговия с наркотици и да претендират за легитимност. Само париите сред тях, разните „хунти“ и други подобни, могат да въртят този бизнес, без да се червят. „Легитимните“ правителства предпочитат техните разузнавателни служби да сключват тайни сделки с мафиотите, като същевременно впрягат всички видими механизми на дипломацията за разрешаването на „проблема с дрогите“ — проблем, който неизменно се представя по такъв начин, че всеки що-годе разумен човек да се убеди в неговата неразрешимост. Показателно е, че основните производствени зони на твърди наркотици са едва ли не непристъпни, нещо като „племенни земи“. Съвременните империалисти всячески се опитват да ни убедят, че колкото и да се мъчат, не могат да завладеят и контролират тези зони, примерно, в Пакистан или Бирма, откъдето идва основният дял от продукцията на опиум. От горното излиза, че всевъзможните безлични племенни вождове, които постоянно се сменят и се кичат с непроизносими имена, трябва да носят отговорността за всичко това.

От 1914 г. до Втората световна война пазарът на дрогата е най-вече в ръцете на гангстерите, които контролират още няколко незаконни бизнеса, характерни за тази субкултура: проституцията, кредитирането с извънредно висока лихва и различните форми на рекет. Сухият закон в Съединените щати създаде огромен пазар за твърдите наркотици, както и възможността за лесни печалби от нелегално произвеждания и съответно необлаган алкохол.

Подобно манипулиране на наркопазара се случва навсякъде другаде. По време на Втората световна война японските окупатори на Манджурия взимат пример от своите предшественици, британските колониалисти, и започват да произвеждат в огромни количества опиум и хероин, предвидени единствено за китайския пазар. Това е сторено не толкова с оглед на печалбите, както е в британския случай, а за да се създадат колкото се може повече наркомани, че да бъде изкоренено веднъж завинаги всяко желание за съпротива у китайския народ. По-късно, през 60-те години, ЦРУ използваше същите похвати, за да предизвика политически вълнения в гетата за чернокожи, засипвайки ги с лавина от *Чайна Уайт 4* — хероин с изключителна чистота.¹⁹⁰

Дрогите и международното разузнаване

Адиктивността на такива синтетични продукти като хероина и кокаина не би могла да убегне за дълго от вниманието на днешните наследници на търговията с роби и опиумните войни — международните разузнавателни управления и тайните полицейски служби. Тези сенчести групировки изпитват неутолима нужда от пари с неизясним източник, за да финансират частни армии, терористични организации и държавни преврати, които открай време са си тяхна специалност. Ангажирането и на практика доминирането на световния наркопазар се оказва неустоима примамка за организации като ЦРУ, Опус Деи и френските тайни служби:

Връзките на американското правителство с мафията и наркотиците датират, както е добре известно, още от Втората световна война. Двете скандални съвместни операции на ОСС (Службата за стратегически операции) и ОНИ (Американското военноморско разузнаване) затвърдиха контактите (чрез Лъки Лучано) със сицилианската мафия и (чрез Тай Ли) с търгуващата с опиум Зелена банда на Ту Юе Шън от Шанхай. И в двата случая контактите бяха разширени след войната.¹⁹¹

Ангажирането на легитимни институции в подобен бизнес си остава същото с известни изключения. В края на 70-те години американската наркокултура осъществи следния преход в предпочитанията си — от хероин към кокаин. Този ход донякъде бе логическо следствие от поражението във Виетнам и оттеглянето от Югоизточна Азия. Този преход получи допълнителни стимули, когато Рейгъновата политика за подкрепа на контрите и наркотероризма разкри нови територии за задкулисни операции.

И все пак едва ли някой е имал представа за вредата или социалната цена на кокаиновата епидемия. Едва ли някой си е задавал въпроса: „Какви ще бъдат последствията от това зарибяване на американското общество?“ Едва ли някой е предвидил появата на новия вариант на кокаина, крека, който може да се пуши, но е не само по-ефикасен, но и по-адиктивен. Най-вероятно феноменът

¹⁹⁰ По-подробно вж. McCoy (1972)

¹⁹¹ Kruger (1980), p. 14.

„крек“ ще се окаже пример за технология, изкубнала се от контрола на своите създатели. Но така или иначе, през 80-те години кокаинът придоби много по-злокобен облик от всякога в очите на своите жертви и обвинители.

А това е един нов и смушаващ модел в еволюцията на взаимоотношенията между хора и дроги — модел, който не може да бъде игнориран. Ако днес се сблъскваме с една свръхадиктивна форма на кокаин, защо утре това да не е някаква свръхадиктивна форма на хероин? Всъщност такива форми вече съществуват. За щастие не е толкова лесно да се произвеждат, както е с крека. В наркоъндърграунда вече се предлага т.нар. *айс* („лед“), форма на свръхадиктивен метамфетамин, която също може да се пуши. В бъдеще ще има и други — още по-адиктивни и разрушителни от всичко, което сега можем да си представим. Как тогава законът и обществото ще реагират на това явление? Да се надяваме, че реакцията няма премине в онова добре познато ни лицемерие, според което всички „наркотици“ са пример за антиобществено и достойно за презрение поведение...

От историческа гледна точка забраната, наложена върху адиктивните субстанции, трябва да се приема като изключително порочен пример за калвинистко и властническо мислене — идеология, според която грешникът трябва да бъде наказан тук, на този свят, като бъде превърнат в непретенциозен и онеправдан клиент, чието наказание за пристрастяването му се състои в това да бъде лишаван от последните си пари чрез зловещата комбина между държавата и престъпниците, предлагаща му въпросните адиктивни субстанции. Представата е по-ужасяваща от онази за змията, поглъщаща самата себе си — това е поредният вариант на прастарата дионисиева представа за майката, изяждаща собствените си деца, или на евангелския образ на дома, „разделен на части една против друга“.¹⁹²

Електронните дроги

В своя научнофантастичен роман *Мъжът във високия замък* Филип К. Дик е пресъздал един алтернативен свят, в който Втората световна война е спечелена от японците и Третия райх. В този фиктивен свят японските окупационни власти лансират и легализират марихуаната като една от първите си стъпки към омиротворяването на калифорнийците. Всичко това може да звучи абсурдно, но нещата едва ли са по-различни и в онова, което конвенционалното съзнание по най-безгрижен начин обявява за „реалност“. В „този свят“ победителите също лансираха една всепроникваща свръхмощна и променяща обществото дрога. Тя бе първата от все по-разрастващата се група на технологичните дроги, които предлагат на потребителя си една алтернативна реалност, въздействайки директно на неговите сетива, без да бъдат вкарвани химикали в нервната му система. Говоря за телевизията. Някоя епидемия, наркомания или религиозна истерия не се е разпространявала с такава скорост и не е спечелвала толкова последователи за подобни кратки срокове.

Най-близката аналогия за адиктивната мощ на телевизията и онази промяна на ценностите, които тя предизвиква в живота на редовните си потребители, е може би хероинът. Хероинът унифицира нещата и ги представя еднопланово; те вече не са нито горещи, нито студени, а просто блудкави; хероинистът, *джънки*, гледа на света без никакъв интерес, защото какъвто и да е той, за него това е без значение. Тази илюзия за всезнание и контрол, която хероинът поражда, е аналогична на ирационалната вяра на телевизионния консуматор, че всичко, което вижда на монитора, съществува „реално“ някъде по света. Но на практика онова, което съзира, е само поредната лъскава опаковка на някой пазарен продукт. Макар и да не въздейства по химичен път, телевизията във всяко отношение е не по-малко адиктивна и физиологически вредна, отколкото която и да било друга дрога:

Подобно на дрогите и алкохола, телевизията дава възможност на зрителя да се изолира от реалния свят и да изпадне в едно приятно и пасивно психично състояние. Ежедневните грижи и безпокойства моментално отиват на заден план, когато той се оставя да бъде погълнат от някоя телевизионна програма, по същия начин, както би се „надрусал“ с дрога или алкохол. И също като алкохолиците, които имат само смътна представа за своята зависимост, смятайки, че могат да се контролират в много по-голяма степен, отколкото реално го правят (...), хората надценяват способността си да контролират собствената си страст към телевизията. (...) И накрая, именно негативният ефект, който гледането на телевизия оказва върху индивида, е този, който ни позволява да го определим като сериозна зависимост. Привиквайки да гледаме телевизия, ние губим чувството

¹⁹² Срв. Мат., 12:25. — Б.пр

си за време. Всички останали преживявания стават все по-смътни и куриозно нереални, докато самото гледане се изпълва с все по-голяма реалност. То отслабва връзката ни с реалността, тъй като намалява и понякога елиминира напълно всяка възможност за нормален разговор и комуникация.¹⁹³

Скритият изкусител

Най-обезпокояващото обаче е друго: съдържанието на телевизията е не визията, а изфабрикуваният поток от данни, който уж би трябвало да „отстоява“ или налага културни ценности. По този начин се изправяме пред една свръхмощна адиктивна дрога, пред която никой не може да устои, защото предлаганите от нея преживявания са точно такива, каквито желаят онези, които я консумират. Едва ли нещо друго би могло да предложи по-благодатна почва за фашизъм и тоталитаризъм... В Съединените щати има повече телевизори, отколкото домакинства, като в обичайния случай приемникът работи по шест часа на ден, а нормалният зритель гледа телевизия поне по пет часа на ден, т.е. отделя ѝ близо една трета от времето, което прекарва в будно състояние. Може и да си даваме сметка за тези прости факти, но явно не сме в състояние да реагираме, както следва, на онова, което те предполагат. Едва наскоро започнаха по-сериозните изследвания за въздействието на телевизията върху здравето и културата. И никоя друга дрога в историята не е постигнала толкова категоричен успех в това да пресътвори „по свой образ и подобие“ ценностите на културата, която е заразила.

По своята природа телевизията се явява доминаторска дрога *per excellence*. Контролът върху съдържанието, унифицирането му и серийната повторемост на това съдържание неминуемо я превръщат в могъщо средство за убеждаване, промиване на мозъци и манипулация.¹⁹⁴ Телевизията хипнотизира зрителя си и го кара да изпада в трансово състояние — необходимата предпоставка за промиването на мозъци. И както при всички други дроги и технологии, основната черта на телевизията не може да бъде променена — тя се поддава дотолкова на реформи, доколкото и технологията, която произвежда смъртоносни оръжия.

Телевизията се появи в най-подходящия момент от гледна точка на властническия елит. След като епидемиите от синтетични дроги, започнали през 1806 г., бушуваха близо век и половина, се възцари всеобщо отвращение от гледката на човешката деградация и духовния канибализъм, породени от институционализирания наркомаркетинг. По същия начин както робството с течение на времето стана нещо срамно и неудобно дори и в очите на създалите го институции, така и злоупотребата с дроги в един момент предизвика съответната обратна реакция срещу тази форма на див капитализъм. Ето че твърдите дроги бяха обявени извън закона. Естествено, това се отрази изключително благоприятно на черния пазар. Но така или иначе, дрогите като изпитано средство за провеждане на национална политика бяха вече дискредитирани. Опиумните войни също щяха да си имат продължение — случаите, в които едни правителства принуждават други правителства и народи да произвеждат или купуват дрога, но отсега нататък тези войни щяха да бъдат „мръсни“ и „тайни“, т.е. щяха да бъдат законспирирани.

И докато разузнавателните служби, нароили се след Втората световна война, се превръщаха в „дълбоко законспирираните“ кукловоди на международните наркокартели, популярното съзнание се пренасочи към телевизията. Опростявайки, манипулирайки и унифицирайки, телевизията си вършеше своето пъклено дело и накрая сътвори една следвоенна американска култура от типа „Кен и Барби“. В средата на 60-те години децата на Кен и Барби успяха за кратко да се отърсят от телевизионната интоксикация с помощта на халюциногените. „Олеле, какво стана“, завайкаха се властниците и за нула време обявиха психеделите извън закона и спряха всички научни изследвания в тази област. На съгрешилите хипита бе предписана двойна доза телевизионна терапия плюс кокаин и те набързо бяха излекувани и превърнати в потребителски настроени юпита. Само шепа вироглавци успяха да си спестят тази унификация на ценностите.¹⁹⁵ Затова пък почти всички останали възлюбиха Големия брат. А малцината, които не го сториха, се обсипват с хор от възмутени кудкудякания всеки път, когато властническата култура реши да поразрови струпаните в задния ѝ двор боклуци, дирейки отговор на мъчителния въпрос: „Какво се случи през 60-те години?“

Част IV

¹⁹³ Winn (1977), pp. 24–25

¹⁹⁴ Mander (1978), p. 197

¹⁹⁵ Lee and Shlain (1985), pp. 27–35

Възврънатият рай?

Глава XIV

Кратка история на психеделите

И така, европейската цивилизация първо забранява психеделичните растения и преживявания, след което ги игнорира и забравя. Четвърти век става свидетел и на забраната върху мистериите религии — култовете към Бакхус и Диана, Атис и Кибела. Пищният синкретизъм, типичен за елинистичния свят, остава в миналото. Християнството триумфира над гностическите секти — валентиниани, маркионити и други, — които са последните бастиони на езичеството. Тези репресивни епизоди в еволюцията на западната мисъл впоследствие залостват дверите за комуникация с геяния разум. Йерархично наложената религия, а по-късно и йерархично разпределяните научни знания изместват всички възможни начини за пряко общуване със скрития зад природата разум.

В този смисъл интоксикантите на християнската властническа култура, независимо дали растения или синтетични дроги, задължително са стимуланти или наркотици — тоест или дроги за бачкане, или дроги, разсейващи грижите и болката. Дрогите през XII в. вече служат само за медицински или рекреационни цели. Но дори и Западът съумява да съхрани тънката нишка на спомена за Архаичния, йерофаниен и екстатичен потенциал, който определени растения притежават.

Това, че след всички тези дълги столетия вещерството в Европа, както и ритуалите, включващи психоактивни растения, са оцелели, показва, че съкровеният *гносис* за проникването в паралелните измерения чрез промяна на мозъчната алхимия никога не е бил напълно изгубван. Растенията на европейското вещерство — татул, мандрагора и беладона — не съдържат индолови халюциногени, но въпреки това са в състояние да предизвикат трайна и интензивна промяна на съзнанието. Архаичната връзка между женствеността и магичното измерение на риска и силата е съвсем ясно осъзната като заплаха от средновековната Църква:

Дори и през Средновековието вещицата все още е *hagazussa* — същество, което седи на *Hag*, оградата около градините, която пък отделя селището от дивата пустош. Тя е същество, което се подвизава и в двата свята. Както бихме казали днес, тя е полудемонично създание. С течение на времето обаче вещицата губи двойствените си черти, за да еволюира в олицетворението на всичко онова, което е отхвърлено от културата, за да се завръща единствено под булото на нощта, и то в изопачен, страховит вид.¹⁹⁶

Това, че тъкмо тези — халюциногенни — растения са служили като база за проникването в други измерения, се дължи на относителната им рядкост в Европа.

Халюциногените от Новия свят

Индоловите растителни халюциногени и свързаните с тях култове намират благодатна почва за развитие в Новия свят. Субтропическите и тропическите му зони изобилстват с халюциногенни растения. Сходните екосистеми в Югоизточна Азия и Индонезия не издържат никакво сравнение с тях по броя на местни видове, съдържащи психоактивни индоли. Защо обаче тропиците на Стария свят, тези на Африка и Индонезия, не притежават толкова богата халюциногенна флора? Никой не може да отговори на този въпрос. Но от статистическа гледна точка Новият свят определено е предпочитаната среда за мощните психоактивни растения. За псилоцибина, за който днес знаем, че се среща и в Европа — в някои микроскопични гъби от рода *Psilocibe*, до този момент не са били представяни убедителни доказателства, че е бил част от европейския шаманизъм или етномедицина. Затова пък неговата шаманистична употреба в Оаксака, Мексико, датира от три хилядолетия. По подобен начин Новият свят има единствените съхранили се и до днес култове, базирани на употребата на диметилтриптами (ДМТ) и изобщо на бетакарболиновата група, включваща още хармина и ергиновия комплекс в грамофончето.

Историческите последствия от това изобилие на халюциногени в Новия свят се определят от факта, че западната наука откри съществуването им доста късно. Това би могло да обясни липсата на „психеделичен“ елемент в западните дроги за психиатрични цели. Междувременно, покрай ролята си в романтизма, хашишовият блян и опиумното съновидение се превръщат в еталон за въздействието

¹⁹⁶ Duerr(1985)

на новите „психодроги“, които периодически омайват бохемстващите литератори от края на XVIII в. досега. Впрочем, при първите им контакти с европейската психотерапия, халюциногените са били определени като нещо, което би могло да имитира психоза.

През XIX в. учените естественици започват да се завръщат в родината си с повече или по-малко точни етнографски описания на обичаите на туземните народи. През 50-те години ботаниците Ричард Спрус и Алфред Ръсел Уолъс правят експедиции в басейна на Амазонка. По горното течение на Рио Negro Спрус наблюдава как група индианци приготвят някакъв непознат халюциноген. Впоследствие разбира, че основната съставка на този интоксикант е една лиана, която нарича *Banisteria caapi*. След няколко години, докато пътешества из Източен Еквадор, установява, че същото растение се използва и за направата на халюциногена, известен като *аяуаска*.

И до ден-днешен *аяуаската* присъства в духовния живот на много племена, обитаващи планинските джунгли на Южна Америка. Имигрантите в басейна на Амазонка също са я възприели в своя бит и са създали собствена етномедицинска система за приложението на психеделичните видения, които тя предизвиква в лечителските си традиции.

Banisteriosis Caapi
(*Spruce ex Griseb*) Morton

Думата *аяуаска* е от езика кечуа и в груб превод означава „лозата на мъртвите“ или „лозата на душите“. Този термин се отнася не само за самата халюциногенна отвара, но и за една от основните му съставки, споменатата вече лиана. Това растение, което днес наричаме *Banisteriopsis caapi*, е с богато съдържание на алкалоиди от бетакарболиновата група, като най-важният от тях е харминът. Харминът е индол, но цялостният му психеделичен ефект може да бъде почувстван само ако бъде приет в количества, доближаващи се до онова, което се смята за токсична доза. Под това ниво той действа, макар и за кратко, като ефикасен моноаминов оксидазен инхибитор. С други думи, халюциноген като ДМТ, който в нормалния случай не оказва ефект при орален прием, се смята за свръхпсихоактивен, ако е погълнат в комбинация с хармин. Коренните жители на Амазония блестящо са проучили тези факти, докато са търсили начини за достъп до онези магически измерения, играещи ключова роля в шаманизма¹⁹⁷. Като са комбинирали растения, съдържащи ДМТ, с такива, които съдържат МАО-инхибитори, за да се получи *аяуаска*, те много отдавна са разработили цял фармакологичен механизъм, т.нар. МАО-инхибиция, описана в западната наука чак през 50-те години на XX в.

При наличието на хармин ДМТ се превръща в изключително мощна психоактивна съставка, която прониква в кръвоносната система, за да стигне и до мозъка. По пътя си много успешно се конкурира със серотонина при преодоляването на синаптичните възли. Самото преживяване на бавното разтваряне на ДМТ трае от четири до шест часа и е в основата на магико-шаманистичния подход към реалността, характерен за *аяуаскери* и неговия кръг от посветени. Напоследък т.нар. неангажирана, обективна или „репортажна“ антропология е склонна да подценява ролята на тези

¹⁹⁷ Schultes (1982), pp. 205–220

необичайни състояния на съзнанието при формирането на културни ценности сред амазонийските племенни общности.

Психологическият ефект на *аяуаската* (органичен ДМТ, приет орално в комбинация с *Banisteriopsis*) има своята специфика, която го отличава от този при пушенето на ДМТ. В първия случай ефектът е по-деликатен, но и много по-продължителен. Неговите теми и халюцинации са ориентирани към органичния и естествения свят и ярко контрастират с титаничните, извънземни и космически мотиви, характерни за онова „озарение“ (*flash*), съпътстващо пушенето на ДМТ. Защо се получават такива огромни различия между съставки, които очевидно имат структурни сходства, е все още непроучен проблем. В интерес на истината все още няма и адекватно разбиране на самата връзка между отделните типове видения и съставките, които ги предизвикват. В своите традиционни зони на употреба *аяуаската* се възприема най-вече като целебен еликсир и се нарича *la purga*, „очистителното“. Нейната ефикасност в борбата със стомашно-чревните заболявания е доказана. В момента се изследва ефикасността ѝ срещу причинителите на маларията. Колкото до дългата ѝ история на ефективна шаманистична употреба в етнопсихиатрията, тя е надлежно документирана от Наранхо, Добкин де Риос, Луна и др.¹⁹⁸

Още за аяуаска

Преживяването, предизвикано от *аяуаска*, включва и изключително релефни визуални халюцинации, които са особено податливи, в смисъл че могат да бъдат „направлявани“ от човешкия глас. Впрочем в наследството на културите, използващи *аяуаска*, влиза и огромен набор от *икарос*, магически напеви. Ефективността, компетентността и отдадеността на един *аяуаскero* се предопределя от броя на напевите, които е запомнил. На практика при лечителските „сеанси“ и пациентът, и лечителят пият *аяуаска*, като магическите напеви попадат в сферата на споделения опит, който пък е най-вече визуален.

Влиянието на дълголетната употреба на халюциногенни индоли все още не е адекватно разбрано. Моят собствен опит сред амазонийските *местисос* ме е убедил, че употребата на *аяуаска* предполага не само изключително добра кондиция, но и социална приспособимост. *Аяуаскero* използва гласа си и внушението, за да насочи „целебната“ енергия към онези части на тялото, в които психичното напрежение се е поуталожило. Често тези методи демонстрират удивителни сходства с техниките на съвременната психиатрия — в останалите случаи те просто загатват за онези възможности и практически приложения, които все още не са признати от западната медицина.

Най-интересното по отношение на аргументите, изложени в тази книга, са натрапчиво лансираните слухове за „групово“ съзнание или телепатия сред не дотам „цивилизованите“ племенни общности. С оглед на обичайната ни скептично-емпирична нагласа, би следвало да обявим тези претенции за несъстоятелни, но все ми се струва, че не бива да бързаме с подобни заключения. Главният урок, който трябва да бъде усвоен от психеделичния опит, е степента, до която неизследваните културни ценности и езикови ограничения са ни превърнали в пленници на собствените ни предразсъдъци. Защото, независимо от причината, поради която се използват халюциногенни индоли, те неизменно се свързват с магическото самоизцеление и регенерацията. Също така добре документирана е и ниската степен на сериозни психични заболявания сред техните потребители.

Бащата на психофармакологията

Фармакологичният интерес към употребата на халюциногенни растения в коренните култури датира сравнително отскоро, едва от един век, когато немският фармаколог Луис Левин (Lewin) посещава Съединените щати.

Завръщайки се в Берлин през 1887 г., Левин донася и известно количество пъпки на *пейот*, предизвикващия видения кактус на сонорските индианци, с които се сдобива от служители на Парк-Дейвис Къмпани по време на престоя си в Детройт. Той се хваща на работа, извлича екстракти, описва ги и изпробва върху себе си новите съставки, които е открил. Само след едно десетилетие пейотът вече се радва на достатъчно голям интерес и през 1897 г. филаделфийският писател и лекар Сайлъс Уеър Мичъл става първият *гринго*, описал интоксикация с пейот:

¹⁹⁸ Naranjo (1973), Dobkin de Rios (1972), Luna (1986). (Най-вероятно в графата „други“ попадат и братя Маккена, най-вече Денис — вж. библиографията.) — Б.пр

Гледките, които последваха през тези два възшебни часа, бяха от такова естество, че е безсмислено да се опитвам да опиша на понятен език красотата и великолепието на видяното. Звезди... плавно разливащи се пластове от цветове... после една експлозия от безброй бели точки премина през полезрението ми, сякаш милионите невидими звезди на Млечния път се бяха превърнали в искрометна река пред очите ми... начупени линии с много ярки цветове... прелестта на онези още по-живи и релефни цветове, които се стопиха, преди да успее да ги определя. След това за първи път се появиха и конкретни обекти, свързани с цветовете. Копие от сив камък израсна до огромни размери и се превърна във висока, богато орнаментирана готическа кула с много изящен и характерен вид, с всякакви старинни статуи, поставени по порталите или върху каменни пиедестали. Докато наблюдавах, всеки изпъкнал ръб, корниз и дори повърхността на камъните постепенно обраснаха с гроздове от някакви неща, които изглеждаха като огромни скъпоценни камъни, само че нешлифовани, а някои приличаха на прозрачни плодове.¹⁹⁹

Удоволствията на мескалина

През 1897 г. Артур Хефтер (Heffter), колега и съперник на Левин, става първото човешко същество, успяло да получи и вкуси чист мескалин. Това е мощен визионерски амфетамин, съдържащ се в пейотовия кактус *Lophophora williamsi*. Използва се със сигурност от няколко века от индианците в Сонора, Мексико. Но употребата му в Перу, където се извлича от друг вид кактус, датира поне от няколко хилядолетия.

Хевлок Елис, психолог и пионер в сексологията, следва примера на Уеър Мичъл и скоро предлага свое описание на удоволствията на мескалина:

Виденията никога не наподобяваха познати обекти; бяха изключително конкретни, но винаги нестандартни, постоянно доближаващи се, но и изплъзващи се от привичното. Виждах тучни, прекрасни поля, по които бяха разпръснати скъпоценности — поединично или на цели гроздове, понякога ослепително ярки и искрящи, понякога с наситен матов блясък. След това разцъфваха като цветя пред моя взор или се превръщаха в разкошни пеперуди, или пък се разперваха като блещукащите пъстроцветни крилца на някакви митични насекоми... Появяваха се чудовищни форми, приказни пейзажи... По мое мнение всеки опит за детайлно описание на различните типове видения, появяващи се на отделните етапи в мескалиновото състояние, би трябвало да се приема като напълно произволен и субективен. Единственото, което може да каже със сигурност, е, че по-простите видения се следват от такива с все по-сложен характер.²⁰⁰

В лицето на мескалина експериментаторите откриват още един катализатор на *paradis artificiel*, но много по-мощен и от канабиса, и от опиума. Както би могло да се очаква, тези описания на мескалиновите състояния много скоро привличат вниманието на сюрреалистите и психолозите, споделящи обща страст към образите, спотаени в дълбините на току-що формулираното „несъзнавано“. Доктор Курт Берингер, ученик на Левин и приятел на Херман Хесе и Юнг, става баща на психеделичната психиатрия. Неговият феноменологически подход се гради най-вече върху документалното отразяване на визуализираните вътрешни селения. Този човек е провел стотици експерименти с мескалин върху човешки същества. Разказите на неговите пациенти са просто изумителни:

После пак тъмната стая. Видения с фантастична архитектура отново завладяха съзнанието ми: безкрайни аркади в мавритански стил се полюшваха като вълни, редувайки се с курioзни персонажи. Много често се повтаряше изображение с форма на кръст, приемащо безчислени вариации. Централните линии в орнамента сияеха, извиваха се като змии или пък се стрелваха встрани като езици, но винаги по права линия. Непрестанно се появяваха и кристали, променящи формата и цвета си със същата скорост, с която изникваха пред очите ми. След това картината се стабилизира и плавно се изтъкаха две необятни космически системи, разделени от начупена линия. Блестейки със собствена светлина, те се рееха в безпределното пространство. От вътрешността им лумваха нови лъчи с още по-ослепителни цветове, които постепенно се избистряха, за да приемат формата на удължени призми, и започваха да се движат. Двете приближаващи се една към друга системи бяха едновременно привлекателни и отблъскващи.²⁰¹

¹⁹⁹ Цит. по Hoffer and Osmond (1967), p. 8

²⁰⁰ Цит. по Hoffer and Osmond (1967), p. 9.

²⁰¹ Цит. по: Hoffer and Osmond (1967), p. 7

През 1927 г. Берингер публикува труда на своя живот, *Der Meskalineausch*, който — забележете — е преведен на испански, но не и на английски. Една вдъхновена творба, подготвила почвата за експерименталната фармакология.

На следващата година се появява и английският превод на *Мескалът: божественото растение и неговите физиологически ефекти* на Хайнрих Клювер (Kluver 1928). Клювер, чиято работа впрочем се базира на наблюденията на Уеър Мичъл и Хевлок Елис, запознава отново англезичния свят с визионерската фармакология. Особено важен е фактът, че той подхожда сериозно към халюциногенното съдържание на експериментите, които наблюдава, и става първият, опитал се да даде феноменологично описание на психеделичния опит:

Облаци отляво и отдясно през цялото оптично поле. Опадка на фазан (в центъра на полето) се превръща в ярка жълта звезда, разпадаща се на искрици. Завихрят се искрометни въртопи — стотици. Секвенция от бързо променящи се обекти в преливащи се цветове. Въртящо се колело (с диаметър около един сантиметър) в центъра на сребърен фон. Внезапно в главината на колелото се появява Божият лик, като в най-старите икони... Поставям си за цел да видя хомогенно тъмно поле: съзирам червени и зелени обувки. Повечето са прекалено близо, за да определя разстоянието.²⁰²

Съвременното възраждане

Изследванията на халюциногенните индоли също датират от 20-те години. В Германия се наблюдава истинско възраждане на психофармакологията. В тази атмосфера Левин и останалите започват да се интересуват от хармина, индол, за чийто единствен естествен източник се смята същата онази лиана *Banisteriopsis caapi*, на която е попаднал Ричард Спрус преди около осемдесет години. Последната публикувана творба на Левин недвусмислено показва кой е новият обект на неговите възжеления; озаглавена е *Banisteria caapi, ein neues Rauschgift und Heilmittel* и се появява през 1929 г. Възторгът на Левин и колегите му е разбираем: етнографи като немца Теодор Кох-Грюнберг са се завърнали от Амазония с потресаващи разкази за племена, използващи растителни дроги с телепатичен ефект, за да определят пътя за развитие на цялата общност. През 1927 г. химиците Е. Перо и М. Реймънд-Хамет изолират активната съставка в *Banisteriopsis caapi* и я наричат *телепатин*. Години по-късно, през 1957 г., учените установяват, че тя е идентична със съставката хармалин, извлечена от *Peganum harmala*, и затова като нейно официално название се налага харминът.

През 30-те години ентусиазмът, предизвикан от хармаловите алкалоиди, общо взето затихва, което важи и за интереса към етнофармакологията като цяло. Има обаче и изключения. Сред тях е и един австрийски емигрант, заселил се в Мексико.

Блас Пабло Реко, роден като Бласиус Паул Реко, е човек с разностранни интереси. Скитническият му живот го отвежда първо в Щатите и Еквадор, за да се спре накрая в Оаксака, Мексико. Там започва да се интересува от етноботаника и онова, което днес се нарича археоастрономия, науката, която изследва наблюденията на звездите в древността и отношението към тях в отделните култури. Реко внимателно наблюдава употребата на растения сред коренните жители, с които заживява. През 1919 г., в отговор на статия на Уилям Сафорд, той пише, че не пейотът, а една халюциногенна гъба се използва и до днес от шаманите на миштеките и масатеките като традиционно средство за предизвикване на видения.²⁰³ През 1937 г. Реко изпраща на Анри Васен, антрополог и уредник на етнографския музей в Гьотеборг, Швеция, колет, съдържащ мостри на две растения, които му са се сторили особено интересни. Първата е *пиуле*, семето на една от разновидностите на грамофончето, *Ipomea violacea*, с богато съдържание на халюциногенни индоли, които са в основата и на ЛСД.

Другата мостра, за съжаление твърде разложена, за да бъде идентифицирана, както следва, е парченце от *теонанакатъл* — първата псилоцибна гъба, предложена на вниманието на науката. Ето как Реко става основоположник на цели две направления в изследванията на индолите халюциногени в Мексико, които след време ще се слоят, когато швейцарският химик и фармацевт Алберт Хофман характеризира и двете съставки в своята лаборатория.

Мълвата за гъбата от Новия свят

²⁰² Kluver (1928), p. 28

²⁰³ Вж. Reko (1987).

Реко е получил своята гъба от Роберто Вайтландер, европейски инженер, работещ в Мексико. На следващата година, 1938-а, една малка група, включваща дъщерята на Вайтландер и антрополога Джийн Басет Джонсън, стават първите бели, присъствали на *велада*, нощна церемония с халюциногенни гъби.

Впоследствие Васен изпраща мострите на Реко в Харвард, където те привличат вниманието на младия етноботаник Ричард Еванс Шултс. Последният следва медицина, когато му попада работата на Клувер за мескалина. Шултс е убеден, че пратката на Реко съдържа и тайнствения *теонанакатъл*, споменаван в испанските хроники от времето на Конкистата. Заедно със студента по антропология от Йейл, Уестън Ла Бар, той публикува доклад, в който развива обстойно и аргументирано тезата, че *теонанакатъл* не е нищо друго, а психоактивна гъба.

На следващата година Шултс съпровожда Реко до селцето Уатла де Хименес в планинския район Сиера Масатека. Дватама събират образци от психоактивната гъба и ги експедират в Харвард. Но в края на 30-те назряват далеч по-мощни събития и, подобно на изследванията в много други области, етноботаниката е принудена да направи пауза, тъй като светът се хвърля в световна война. Реко се оттегля от активна дейност, а тъй като японците вече са сложили ръка на каучуковите плантации в Малайя, Шултс приема предложението на американската Служба за стратегически операции (ОСС) да проучи на място производството на каучук в басейна на Амазонка. Но преди това публикува статията си *Идентифицирането на теонанакатъл* (Schultes 1939), в която без много шум представя правилното решение на една загадка, предизвикала безброй научни спорове.

Създаването на ЛСД

Цяла Европа ври и кипи, но въпреки това е осъществен още един съществен пробив. През 1938 г. Алберт Хофман е ангажиран в рутинни фармацевтични изследвания в лабораториите „Сандоз“ в Базел, Швейцария. Хофман се надява да създаде нов препарат, облекчаващ родилните болки. Докато работи с вазоконстриктивните²⁰⁴ съставки, извлечени от моравото рогче, той синтезира първия диетиламидов тартарат на лизергиновата киселина — ЛСД-25. Бидейки предпазлив човек, Хофман се задоволява с едно сухо описание на процеса на синтеза, след което въпросната нетествана съставка е каталогизирана и изпратена на съхранение в склада. Там тя прекарва следващите пет години — едни от най-бурните в човешката история. Наоколо бушува война и цяла Европа е завладяна от нацистите. Тръпки ме побиват, когато си помисля какви щяха да бъдат последствията, ако Хофмановото откритие бе станало известно на света дори и миг по-рано...

Алфред Жари сякаш е предусетил и пресъздал алегорично това грандиозно събитие, когато още през 1894 г. написва *Страстта като надбягване с велосипеди по нанагорнище* (Jarry 1965). В интерес на истината дадаистите, сюрреалистите и техните предшественици, групирани около Жари и неговата *Ecole du Paraphysique*, са положили немалко усилия, за да проучат ефекта на хашиша и мескалина върху творческото въображение. Те подготвят почвата за онази действително сюрреална поява на ЛСД в общественото съзнание. Всеки ентусиаст на тема ЛСД знае историята — как един петък, на 16 април 1943 г., химикът и бъдещ герой на контракултурата Алберт Хофман сякаш внезапно загубва охота за работа покрай предстоящия уикенд и, без да си дава сметка, че е абсорбирал в организма си доза ЛСД, тъй като е боравел с химикала без ръкавици, си тръгва по-рано от лабораторията и се понася на своя велосипед по улиците на Базел:

Бях принуден да прекъсна работата си в лабораторията още в ранния следобед и да се прибера у дома, тъй като не можех да си намеря място от внезапно обзелото ме безпокойство, съчетано с леко виене на свят. Вкъщи си легнах и потънах в едно далеч не неприятно полусънно състояние на опиянение, характеризиращо се с изключително мощен полет на въображението. В това състояние и със затворени очи (дневната светлина ми се стори дразнещо ярка), през полезрението ми премина безспирен поток от фантастични образи и причудливи форми с интензивна, калейдоскопична игра на цветовете. След около два часа всичко това отшумя.²⁰⁵

Кутията на Пандора се отваря

През 1947 г. новината, че Хофман е открил някакъв мегахалюциноген, действащ в микроскопични дози, се разнася из научния свят. И когато през 50-те години нещата започват да се изясняват, кутията на Пандора най-неочаквано се отваря...

²⁰⁴ От вазоконстрикция, свиване на кръвоносните съдове. — Б.пр.

²⁰⁵ Hoffman (1983), p. 15

През 1954 г. Олдъс Хъксли пише *Дверите на възприятието*, една блестяща творба, която напомня моментална снимка, направена със средствата на литературата от един европейски интелектуалец, пред чийто слисан поглед са се разкрили истинските измерения на съзнанието и вселената:

Художникът умее да вижда непрекъснато онова, което ние останалите виждаме само под въздействието на мескалина. Възприятието му не е ограничено до биологически или социално полезното. Част от онова познание, което принадлежи на Съзнанието като цяло, изтича в ума му покрай задържащия клапан на мозъка и егото. Това е знание за вътрешната значимост на всичко съществуващо. За художника, както и за приелия мескалин, драпериите са живи йероглифи, които по някакъв особено изразителен начин представляват неизмеримата загадка на чистото съществуване. Дори по-силно от стола, макар навярно по-слабо от онези напълно свръхестествени цветя, гънките на сивия ми вълнен панталон бяха заредени с битие. На какво дължаха този привилегирован статут, не мога да кажа.²⁰⁶

През 1956 г. чешкият химик Стефан Цара синтезира диметилтриптамина или ДМТ. И досега той си остава най-мощният халюциноген, който науката познава, но е и една от съставките с най-краткотраен ефект. При пушене интоксикацията достига своя апогей за около две минути и след още десетина отшумява. Инжекциите по принцип имат по-продължителен ефект. Но ето и описанието на самия откривател:

На третата или четвъртата минута след инжекцията се появиха вегетативни симптоми като бучене в ушите, изтръпналост, треперене, мидриазис, повишено кръвно и ускорен пулс. Едновременно с това се появяваха различни ейдетични феномени, оптични илюзии, псевдохалюцинации, а после и истински. Халюцинациите се състояха от движещи се ориенталски мотиви в ярки цветове. После станах свидетел на пленителни сцени, които стремително се редуваха.²⁰⁷

Една година по-късно, през май 1957 г., Валентина и Гордън Уосън публикуват днес знаменитата си статия в списание *Лайф*, в която съобщават за откритието си на псилоцибния комплекс. Тази статия, наред с всичко останало, писано по темата, затвърждава в масовото съзнание представата, че някои растения могат да предизвикват екзотични, може би дори паранормални видения. Покрай работата си в една нюйоркска инвестиционна банка Уосън много добре е опознал пропагандната машина на върхушката. Затова, когато се нуждае от обществен форум, за да оповести откритията си, той естествено потърсва не друг, а своя приятел Хенри Люк, издател на *Лайф*. Тонът на статията рязко контрастира с истеричността и манипулативността, развихрили се по-късно в американските медии. Тя е честна и същевременно изчерпателна, разкрепостена, но и научно издържана.

В откритията на Уосънови остават и някои неясноти от чисто химическа гледна точка. Те са отстранени от Алберт Хофман, който блестящо гастролира за втори път в историята на психеделичната фармакология, като изолира псилоцибина и определя неговата структура през 1958 г.

И така, само за десет-дванадесет години основните индолови халюциногени са характеризирани, пречистени и изследвани. Неслучайно следващото десетилетие се оказва най-бурното в американската история от един век насам.

ЛСД и психеделията от 60-те години

За да разберем ролята на психеделиите през 60-те години, трябва да си припомним уроците на праисторията и важността, която ранните представители на човечеството са отдавали на заличаването на границите в груповите ритуали, базиращи се на растителни халюциногени. Ефектът на тези съставки е най-вече психологически и само донякъде културално обусловен; всъщност действието им се изразява тъкмо в отстраняването на наслоилите се предразсъдъци от всякакъв род. Те ускоряват корозивния процес на обновлението на обществените ценности. Най-доброто определение за тези съставки е *разкрепостяващи*, а това, че разкриват относителността на конвенционалните ценности, ги превръща в могъщ фактор в политическата борба за контрол над еволюцията на обществените представи.

²⁰⁶ Прев. Зорница Димова (Хъксли, О. *Дверите на възприятието*. С., 1999, с. 35–36). — Б.пр.

²⁰⁷ Szara (1957), p. 460

Внезапната поява на едно толкова ефикасно средство за разкрепостяване води до масово бягство от обществените ценности, особено тези, върху които е изградена властническата йерархия, която по принцип потиска самостоятелното мислене и стремежа към познание.

По своята мощ ЛСД заема уникално място сред дрогите. Ефектът му върху хората е забележим при доза от 50 микрограма, което ще рече едва 1/20 000 от грама. Засега не са известни други съставки, действащи в толкова малки количества. В чисто теоретичен план горното означава, че от един грам могат да се приготвят десет хиляди дози по 100 микрограма. Именно това впечатляващо съотношение между физическа маса и пазарна стойност обяснява най-добре от всичко останало шеметно бързото увеличаване на употребата на ЛСД и последвалата забрана. ЛСД няма цвят и мирис, при това може да се смесва с най-безобидни течности, което впрочем масово се правеше. Оказа се, че под една пощенска марка може да се укрият стотици дози. За него не бяха препятствие нито стените на затвора, нито държавната граница. Можеше да се произвежда навсякъде, стига да е налице нужната технология, и моментално да се транспортира до всяка точка на света. Можеха да се произвеждат милиони дози от съвсем малко хора и точно това ставаше. Около тези производствени звена се изградиха пирамидални пазарни структури; не закъсня да се появи и престъпният синдикализъм, една от предпоставките за фашизма.

Само че ЛСД не е стока като стока — то разстройва хода на всички социални механизми, с които е влязло в досег. Този ефект се отрази пагубно и на политическите фракции, които се стремяха да поставят ЛСД на дневен ред в обществения дебат.

Но едно средство за психологическо разкрепостяване по принцип не се вмества в какъвто и да било дневен ред. Когато различните социални групи, опитващи се да овладеят ситуацията, осъзнаха това, вече спокойно можеха да се споразумеят поне за едно — ЛСД трябва да бъде спряно. Как и от кого бе направено това, е доста интригуваща история, разказана като че ли най-добре от Джей Стивънс (Stevens, 1987), Мартин Лий и Брус Шлейн (Lee and Shlain, 1985). Тези автори дават ясно да се разбере, че методите, които свършиха чудесна работа на колониалните империи, търгуващи с опиум през XIX в., бяха приложени и от ЦРУ за укротяването на опърничавото американско съзнание по време на Виетнамската война, когато за малко не бе взривен целият психосоциален кенеф, наричан държава...

Ето какво пишат Лий и Шлейн:

Употребата на ЛСД сред младите хора в Щатите достигна своя апогей в края на 60-те години, скоро след като ЦРУ предприе серия от тайни операции с цел да бъде разцепена, дискредитирана и неутрализирана Новата левица. Беше ли това просто историческо съвпадение или Управлението действително се стремеше да насърчи забранената търговия с дрога? Както можеше да се очаква, от ЦРУ категорично отхвърляха подобни обвинения.

„Ние не разработваме американски граждани — каза през 1971 г. бившият директор на ЦРУ Ричард Хелмс пред Американското общество на редакторите на вестници. — Нацията трябва да бъде абсолютно сигурна, че ние, ръководителите на ЦРУ, сме почитени хора, посветили всички свои сили в служба на обществото.“

Днес тези уверения на Хелмс едва ли звучат убедително, особено ако отчетем ролята му на главен вдъхновител на операция МК-УЛТРА, в хода на която нищо неподозиращи американци бяха използвани като опитни зайчета за изпробването на ЛСД и други психотропни вещества.

Както се оказва, почти всички дроги, залели черния пазар през 60-те години — марихуаната, кокаинът, хероинът, ПСП, амиловият нитрат, гъбите, ДМТ, барбитуратите, райският газ, амфетамините и много други, — са били предварително изследвани, тествани и в някои случаи доусъвършенствани от ЦРУ и научните екипи към армията. Но от всички средства, използвани от ЦРУ в неговия четвъртвековен и струващ стотици милиони долари опит да овладее човешкото съзнание, никое не е привличало повече внимание и не е било посрещано с по-голям ентузиазъм от ЛСД-25. За известно време целият персонал на ЦРУ буквално пошурия на тема халюциногени. Първите, изпробвали ЛСД в началото на 50-те, остават с убеждението, че то ще предизвика истинска революция в дейността на тайните служби. По време на мандата на Хелмс Управлението провежда масирана подмолна кампания срещу антивоенното движение и други дисидентски прояви в САЩ.²⁰⁸

В резултат на тази успешна кампания Новата левица вече е разгромена, когато Хелмс се оттегля от директорския пост през 1973 г. Скоро след това повечето официални доклади, имащи отношение към операциите на ЦРУ с дроги и психотропни вещества, са педантично унищожени по лична

²⁰⁸ Lee and Shlain (1985), p. XXI

заповед на Хелмс. Същото става и с досиетата — по думите на доктор Сидни Готлийб, шефът на техническото обслужване на ЦРУ, „натрупалата се бумашина“ създавала все по-големи проблеми в архива. По този начин безвъзвратно изчезват безброй документи, свързани с оперативното приложение на халюциногените, включително и всички налични копия на едно служебно помагало, озаглавено *ЛСД: някои непсихеделични аспекти*²⁰⁹.

Да, бяха абсурдни времена, но за това не малко допринесоха и налудните фантазии на онези, които се опитваха да ги контролират. Възможен е и един друг поглед върху 60-те години: налице бяха два различни фармакологични подхода, между които се получи нещо като военен конфликт. От едната страна бяха международните хероинови синдикати, които си бяха поставили за цел да наркотизират черните гета на Америка, като същевременно манипулираха средната класа, за да подкрепя милитаристичния авантюризъм. От другата страна бяха самоорганизираните се престъпни синдикати, които произвеждаха и разпространяваха десетки милиони дози ЛСД, като финансираха и една много шумна „ъндърграунд“ кампания в полза на своя собствен вариант на психеделична криптоанархия.

Резултатът от този конфликт може да бъде определен като патова ситуация. Войната в Югоизточна Азия бе катастрофално поражение за американската върхушка, независимо че почти толкова съкрушителни удари понесе и психеделичният утопизъм, от който оцеляха само нищожни отломки. Всички психеделични дроги, дори и относително непознатите като ибogaин и буфотинин, бяха обявени извън закона. На Запад започна трескава преоценка на ценностите; през 70-те и 80-те години отрицанието на всичко, свързано с 60-те, прие формите на масова психоза. В хода на 70-те бе уточнен и новият дневен ред: хероинът е загубил от своята привлекателност, но за сметка на това сега има телевизия за бедните и кокаин за богатите.

В края на 60-те години психеделичните изследвания бяха натикани в миша дупка — не само в Щатите, но и по целия свят. И това се случи въпреки огромния ентузиазъм, който тези открития предизвикаха сред психолозите и изследователите на човешкото поведение, ентузиазъм, сравним с този, с който физиците посрещнаха новината за разбиването на атома. Но ако последното, което лесно можеше да намери приложение в производството на оръжия за масово унищожение, прозвуча като райска музика за властническата върхушка, то психеделичният опит бе окончателно заклеймен като нещо пъклено и сатанинско.

Тази нова ера на репресии настъпи въпреки факта, че много изследователи бяха използвали ЛСД при лечението на заболявания, смятани дотогава за неизлечими. Канадските психиатри Ейбрам Хофър и Хъмфри Озмънд например обобщиха резултатите от единадесет отделни случая на алкохолизъм и стигнаха до извода, че състоянието на 45% от пациентите, третирани с ЛСД, се е подобрило²¹⁰. Обещаващи резултати бяха постигнати в третирането с ЛСД на шизофренията, детския аутизъм и депресията. Много от тези открития бяха оспорени след забраната на ЛСД, но никой не се зае с провеждането на по-убедителни експерименти — просто самата процедура не можеше да бъде повторена, тъй като попадеше под ударите на закона. Новото и толкова обещаващо психиатрично приложение на ЛСД в лекуването на болката, зависимостта, алкохолизма и депресията бе отложено за неопределен срок²¹¹. И ето че на една съвсем порядъчна наука, наречена ботаника, се падна честта да разшири нашите познания за халюциногенните растения.

Ричард Шултс и растителните халюциногени

Централна роля в тази нежна революция в ботаниката играе една забележителна личност, Ричард Еванс Шултс — същият, чиито изследвания в Мексико бяха осуетени от Втората световна война. Шултс прекарва повече от петнадесет години в Амазония. Редовно докладва на ОСС за продукцията на естествен каучук, докато откритието на синтетичния каучук не обезсмисля това му занимание. Същевременно изучава орхидеите в джунглата и *алти плано*. Докато пътешества, става ясно, че интересът му към експериментите с мескалин на Ключер, както и към психоактивните растения в Мексико, в никакъв случай няма да изчезне в Южна Америка.

След години той ще напише следното за работата си в Сибундой, Южна Колумбия: „Шаманизмът в тази долина може да бъде определен като най-високо еволюираното наркотично съзнание на земята.“ Онова, което е вярно за Сибундой, важи в почти същата степен за цяла Горна

²⁰⁹ Ibid., p. 286.

²¹⁰ Hoffer and Osmond, 1968

²¹¹ Grinspoon and Bakalar (1979), p. 216

Амазония и през следващите няколко десетилетия именно Шултс и неговите студенти са тези, които прилагат на дело и разпространяват нашир и надлъж благовестието на модерната етноботаника.

Още в самото начало на работата си Шултс се съсредоточава върху психоактивните растения. Бързо стига до извода, че местните жители, струпали внушителен арсенал от лечителски техники и билки, очевидно си дават сметка, че ефектът им е преди всичко психичен. След като се занимава известно време с пейота и псилоцибните гъби, той насочва вниманието си към някои разновидности на грамофончето, използвани в Оаксака. През 1954 г. публикува статия за амазонийските прахове за смъркане и по този начин съобщава на света за традиционната шаманистична употреба на растителния ДМТ.

През следващите тридесет и пет години харвардската група педантично изследва и публикува всички примери за използване на психоактивни растения, които са привлекли вниманието им. Този корпус, който постоянно се допълва — интегрално цяло от таксономична, етнографска, фармакологична и медицинска информация — съставя ядрото на базата данни, използвана днес по целия свят.

Ето как под бдителния поглед на Шултс в Харвард се заражда етнопсихофармакологията, и то през онези бурни години, когато там се подвизава и Тимоти Лиъри, спечелил си доста по-различна репутация със своите опити да постави на дневен ред в обществото психеделичния опит.

Лиъри в Харвард

Съмнително е дали Лиъри и Шултс са се харесвали един-друг. Човек трудно може да си представи по-различни натури: Шултс е суховат брамин, ерудит и учен ботаник, а Лиъри — шаманистичен трикстер и социолог. Най-ранните психеделични преживявания на Лиъри са с гъби; по-късно ще си спомни, че се заел с онова, което нарича „моята планетарна мисия“, именно след тази си първа среща с псилоцибина в Мексико. Но Харвардският псилоцибен проект е спрял по целесъобразност — ЛСД е не само по-достъпно, но и по-евтино от псилоцибина. Майкъл Холингшийд е човекът, носещ най-голяма отговорност за това, че ЛСД става любима дрога в психеделичните среди.

(Лиъри) прие Холингшийд като свой гуру. По цели дни го следваше като кученце... Ричард Алпърт и Ралф Мецнър, двама от най-близките му сътрудници, не можеха да повярват на очите си, че го виждат в такова безпомощно състояние. Мислеха, че си е изгубил ума и обвиняваха за това Холингшийд. Но беше само въпрос на време да изпробват и те съдържанието на бурканчето от майонеза. Холингшийд даде от дрогата на всички членове на псилоцибния екип и от този момент ЛСД стана част от техния научен репертоар.²¹²

Псилоцибинът: психеделиката през 70-те

Поради натиска върху психеделичната субкултура, започнал със забраната на ЛСД през октомври 1966 г., еволюцията на психотропните субстанции явно загуби набраната скорост. Най-значителното, случило през следващото десетилетие — от гледна точка на онези, които бяха опознали психеделичния потенциал покрай по-ранните си преживявания с ЛСД и мескалин, — бе появата в края на 1975 г. на наръчниците и технологиите за домашно отглеждане на псилоцибни гъби. Излязоха няколко такива помагала, като първото бе *Псилоцибинът: Ръководство за култиватора на вълшебни гъби*, написано от моя брат и мен под псевдонимите О. Т. Осс и О. Н. Оерик (Oss, O. T. and Oeric, O. N. 1976). През следващите пет години се продадоха 100 000 бройки от книгата, като добре се пласираха и няколко нейни имитации. Така псилоцибинът, отдавна търсен и отдавна познат на психеделичната общност от възторжените излияния на Уосън и Лиъри, най-сетне стана достъпен за по-голям брой хора и вече не бе нужно да пътуваш до Оаксака, за да го изпробаш.

Атмосферата, в която ни потапя псилоцибинът, е различна от тази на ЛСД. Халюцинациите настъпват по-плавно, което навява на мисълта, че той е не само своеобразна „лупа“, през която можем да наблюдаваме собствената си психика, но и ефикасно средство за комуникация, свързващо ни със света на висшия шаманизъм от Архаичната древност. Покрай употребата на гъбата възникна цяла общност от терапевти и психонавти. И до днес тези необичайни да тръбят за себе си групи от професионалисти и първопроходници на вътрешните селения съставят ядрото на онази по-голяма общност от хора, решили да приложат на дело психеделичния опит в своя живот и работа и продължаващи да го обогатяват и да се учат от него.

²¹² Lee and Shlain, Op. cit, p. 84

И тук ще оставим историята на човешката връзка с растенията, които ни опияняват, навяват дивни видения или всяват лудост в сърцата ни. Всъщност ние днес не знаем нищо повече от онова, което са знаели нашите далечни предци. Ако не и по-малко... Дори не сме сигурни дали науката, епистемологичното средство, към което сме развили такава тежка зависимост, е в състояние да се справи с тази задача. Защото ние можем да започнем своето търсене на познанието в хладните селения на археологията, ботаниката или неврофармакологията, но онова, което е едновременно смущаващо и удивляващо, е фактът, че всички тези подходи, погледнати през психеделични очи, водят към една и съща цел — вътрешната спойка между аза и света, която усещаме в най-дълбоките пластове на собственото си същество.

Психеделичните импликации

От опитите на фармакологията да сведе съзнанието до някакъв молекулярен механизъм, ограничен в рамките на мозъка, ние се сдобихме с една нова визия за самото съзнание, подсказваща за неговите почти космически измерения. Какво означава това? Както изглежда, дрогите са потенциални катализатори и на нашата регресия към животинското, и на нашата метаморфоза в олицетворението на сияйния блян по съвършенството. „Човек за човека е див звяр“, пише Томас Хобс, „и човек за човека е бог“. Ще добавим: „особено когато употребява дрога“.

80-те години бяха период, необичайно беден откъм открития в сферата на психеделиката. Синтетичните амфетамини от типа на MDA се появяваха спорадично още от началото на 70-те, а през 80-те пазарът бе зает от MDMA (Екстази). По-специално вторият вдъхваше надежди, ако говорим за приложението му в психотерапията²¹³, но тези дроги на бърза ръка бяха обявени извън закона и преминаха в нелегалност, преди да окажат някакво по-съществено влияние върху обществото. MDMA бе просто поредното средство за постигане на вътрешен баланс, стремежът към който неизменно стои в основата на вечноменящите се стилове на употребата на дроги и изследванията на вътрешния космос. Наркочумата на 80-те всъщност бе крекът, дрога, чийто икономически потенциал и силна адиктивност я правеше идеална в очите на вече изградената дистрибуторска инфраструктура на кокаиновия пазар.

Разходите по наркопросветата и наркотерапията са относително малки на фона на тези по въоръжаването и лесно могат да се калкулират. Онова, което не може да се калкулира, е ефектът, който психеделиците биха оказали при формирането на културната идентичност, ако всички дроги бяха легални и достъпни. Това всъщност е тайната болка на правителствата и заради нея те не щат и да помислят за легализация: неконтролируемата промяна на съзнанието, която биха предизвикали легалните и достъпни дроги, включително растителните психеделици, е огромна заплаха за всяка властническа, его ориентирана култура.

Общественото отношение към проблема

И досега обществото не е запознато с въпросите, свързани с дрогите, поради което общественото мнение лесно се манипулира. Тази ситуация трябва да се промени. Нужна ни е подготовка, за да се справим с проблема за нашето отношение към психоактивните субстанции. Това не може да стане с призови за някакви антихуманни стандарти за самоограничаване, което предполага още по-силен натиск върху масовата психика с помощта на властническите метафори. Не може да стане с лозунги от типа „Не на дрогата“; нищо няма да се постигне с такива плоски глупотевини. Това съвсем не означава, че трябва да поемем по пътя на наслажденията, следвайки лековати философийки, според които разюзданият хедонизъм е нещо като Светия Граал на социалната организация. Единственото разумно решение се крие в декриминализирането на дрогите, масовата просвета и шаманизма като един интердисциплинарен и професионален подход към тези реалности. Тъкмо нашите души се поболяват, когато злоупотребяваме с дроги, а шаманът е лечител на души. Подобни мерки няма да решат моментално проблема с дрогите, но ще съхранят този тъй необходим ни отдушник, с който трябва да разполагаме, ако искаме коренно да се промени общественото отношение към употребата и злоупотребата с растителни и други субстанции.

Прекъснатата психосоматична симбиоза между нас и визионерските растения е непризнатата причина за отчуждението като основен белег на съвременната епоха, а и на манталитета на планетарната цивилизация. По целия свят се насажда страх от дрогите, който се нагнетява и манипулира от властническата култура и нейните пропагандни органи. Продължават да се извличат

²¹³ Adamson, 1985

огромни незаконни печалби, а властта, както винаги, кърши ръце и се вайка. Това просто е най-новият ѝ начин да се облагодетелства и същевременно да потиска онази дълбока, инстинктивна потребност на нашия биологичен вид да общува с геяния разум на живата планета.

Глава XV

В очакване на Архаичния рай

Нека сега видим с какви опции разполага онзи, който наистина иска да възстанови своята вътрешна хармония, разрушена от укрепналото в хода на историята его. За целта е необходим един кратък преглед на възможностите за изследване на растителните халюциногени, предлагани от не принадлежащите към западната култура общности по целия свят.

Възможности в реалния свят

Ще започнем, естествено, с псилоцибния комплекс, открит от Валентина и Гордън Уосън — възшебните гъби от Централно Мексико, играли почти със сигурност основна роля в религиите на майите и толтеките. Този комплекс включва широко разпространената *Stropharia cubensis*, за чиято родина се смяташе Тайланд, но сега се среща навсякъде по горещите тропици.

Масатекските планини в Мексико са роден дом на две разновидности на грамофончето, *Ipsotoma purpurea* и *Turbina* (известна преди като *Rivea*) *corymbosa*. Свойството на ергина да стяга гладките мускули и по този начин да облекчава родилните болки заинтригувало навремето Алберт Хофман и довело впоследствие до откритието на ЛСД, отдавна е било известно на знахарките от Сиера Масатека. Съпътстващото го разсейване на привичните граници и потокът от визионерска информация са превърнали тези цветя в предпочитаните заместители, когато липсват псилоцибни гъби.²¹⁴

С едно-единствено изключение, всички шаманистични визионерски растения, включително мексиканските грамофончета и псилоцибният комплекс, се оказват всъщност халюциногенни индоли. Изключение прави мескалинът, който е вид амфетамин.

Не бива обаче да се пропускат и някои други индоли, кратко действащите триптамини и бетакарболините. Триптамините могат да се употребяват поотделно или в комбинация с бетакарболини. Последните, макар и сами по себе си халюциногени, са най-ефикасни, когато се използват като МАО-инхибитори, за да подсилят ефекта на триптамините, а също и да ги активират при орален прием.

Не споменавам никакви синтетици, тъй като не бих искал визионерските растения да бъдат смесвани с онова, което в популярните представи се нарича „дрога“. Глобалният проблем с наркотиците е съвсем различна тема и е свързан със съдбата на цели нации и свръхбогатите престъпни синдикати. Аз лично избягвам синтетичните дроги и предпочитам органичните халюциногени, защото съм убеден, че хилядолетната им шаманистична употреба е възможно най-добрият сертификат за качество, който би могъл да иска някой, когато си избира субстанция съобразно евентуалния ѝ ефект върху личностното му развитие. А щом едно растение се употребява от хилядолетия, човек може да бъде абсолютно сигурен, че то не е свързано с тумори, помътания и всякакви други нежелателни физиологични рискове. С течение на времето изпитанията и грешките са довели до селекцията на най-ефективните и най-малко токсични растения за шаманистична употреба.

От значение, разбира се, са и други критерии, когато става дума за оценката на дадена субстанция. Изключително важно е да се използват само съставки, които не увреждат мозъка — независимо че физическият мозък няма или по-скоро не е нужно да има нещо общо с „душата“, той със сигурност играе ключова роля в метаболизма на халюциногените. Затова съставките, които са противоположни за него и по тази причина му е трудно да ги метаболизира, определено трябва да се избягват.

Един от начините да се прецени откога датира връзката между хората и дадено растение е да се отбележи доколко благотворно се отразява то на човешкия метаболизъм. Ако сте приели някаква растителна съставка и погледът ви все още не може да се фокусира след 48 часа или пък чувствате коленете си омекнали и след три денонощия, значи тази субстанция просто не си пасва с човешкия организъм и не става за това, за което говорим.

²¹⁴ Вж. по-подробно Elferink, 1988

Случаят с халюциногенните триптамини

Тези критерии обясняват защо, поне за мене, са толкова интересни триптамините и защо смятам, че псилоцибната гъба е халюциногенът, изиграл най-съществена роля в Архаичното раждане на съзнанието. Триптамините, включително псилоцибинът, демонстрират смайваща прилика с човешката неврохимия. Човешкият мозък, както впрочем и цялата нервна система, функционират с помощта на един 5-хидротриптамин, известен и като серотонин. ДМТ, който е тясно свързан със серотонина, е халюциногенната съставка, играеща централна роля в амазонийския шаманизъм, чието въздействие върху хората е много по-силно в сравнение с всички останали халюциногени и въпреки това, дори когато се пуши, отшумява за по-малко от петнадесет минути. Структурното сходство между тези две съставки очевидно подсказва, че еволюционната връзка между метаболизма на човешкия мозък и тях датира от най-дълбока древност.

И така, обсъдихме наличните възможности, сега ни остава само да се спрем и на техниките. Олдъс Хъксли нарича психеделичния опит „безвъзмезден дар“. С това е имал предвид, че сам по себе си психеделичният опит не е нито необходим, нито достатъчен за личностното спасение. Той може и да ви се изплъзне. Примерно налице са всички предпоставки за успех и човек пак не успява да осъществи връзка. Само че няма как да не успее, ако предпоставките се налице и той отново и отново опитва — вероятно в случая става дума за променлива величина от темпорален характер.

Добрата техника е ясна от само себе си: сядаш, млъкваш и внимаваш. Това е същността ѝ. Тези пътешествия трябва да се предприемат на празен стомах, в безмълвен мрак и в удобна, позната и сигурна обстановка. „Сет“ и „сетинг“, термините, наложени от Лиъри и Мецнър през 60-те, си остават две чудесни кратки и съдържателни указания.²¹⁵ Сетът („нагласата“) се отнася за вътрешните чувства, надежди, страхове и очаквания на бъдещия психонавт. Сетингът („нагласеното“) обхваща външната ситуация, в която ще бъде проведено вътрешното пътешествие — нивото на шума и светлината, доколко обстановката е позната на пътешественика и т.н. И сетът, и сетингът трябва да оптимизират усещането за сигурност и интимност. Външните дразнителни трябва да бъдат сведени до минимум — изключват телефоните и всякакви други механични източници на шум. Затваряте очи и проучвате възцарения се мрак с очакването да видите нещо. Преживяването не е просто ейдетична халюцинация (която ще получим, ако притиснем затворените си клепачи), независимо че започва като такава. Уютният тих мрак е предпочитаната среда за шамана, когато предприема онова, което неоплатоникът и мистик Плотин нарича „полет на самотния към Самотното“.

Всъщност основните концептуални и езикови проблеми възникват, когато се опитваш да обясниш на други какво представлява това преживяване. Много от читателите на тази книга ще трябва да са имали в някакъв момент от живота си нещо, което биха определили като „наркотично преживяване“. Знаехте ли обаче, че вашето преживяване е било орисано да бъде уникално и различно от това на всеки друг? Тези преживявания варират от лекото изтръпване на петите до озоваването в титанични, неземни селения, пред които разумът се стъписва, а езикът отказва да ти служи. И усещаш присъствието на абсолютно неизречимото, изцяло Другото. Споменът се разпада и от него не остава следа, както от ланшния сняг. Сумракът предхожда блясъка и езикът ражда сам себе си. Хиперболата става невъзможна. И тук се крие смисълът да се обсъждат такива теми...

Какво пък ще рече това?

Каква е била атмосферата в изгубения райски свят? Кое е било онова чувство, чиято липса ни е оставила да затънем в блатото на историята? Действието на един индолов халюциноген се характеризира първо със соматична активация, усещане на цялото тяло. Индолите не са приспивателни, а стимулатори на централната нервна система. Познатото чувство „сражавай се или бягай“ често присъства в първата вълна от соматични усещания, свързани с халюциногена. Човек трябва да дисциплинира дърпащия се назад мозък и просто да изчака да отmine това безпокойство в животинското тяло.

Орално активните съставки от типа на псилоцибина оказват въздействието си след около час и половина, а тези, които се пушат, например ДМТ, се активират след по-малко от минута. Но какъвто и да е начинът, по който са задействани индолите халюциногени, пълният им ефект е наистина впечатляващ. Причудливи идеи, често изумително забавни, куриозни озарения, някои от които изглеждащи едва ли не божествени със своята дълбина, рояци спомени и волни халюцинации —

²¹⁵ Срв. Leary and Metzner 1964

всичко това настоява за вниманието ти. В състоянието на халюциногенна интоксикация креативността е нещо, което не изразяваш, а наблюдаваш.

Съществуването на това измерение на познаваемия смисъл, което сякаш няма никаква връзка с миналото на индивида или аспирациите му, явно подсказва, че ние се изправяме или пред някакво мислещо Друго, или пред най-дълбинните структури на психиката си, станали изведнъж видими. Дълбината на това състояние и неговият потенциал за позитивен „фийдбек“ в процеса на реорганизацията на личността би трябвало отдавна да е превърнало психеделите в незаменимо средство за психотерапия. В крайна сметка сънищата успяха да привлекат вниманието на теоретиците на психичния процес, както го сториха свободните асоциации и хипнотичната регресия, а това са съвсем тесни пролуки, през които можем само да надърнем в скрития свят на психичната динамика, в сравнение с онази широка панорама, която психеделите ни предлагат.

Да срещнеш отговора

Ситуацията, с която сега трябва да се занимаем, не е от типа „открий отговора“, а по-скоро „посрещни отговора“. Отговорът е налице — просто се оказва, че лежи от другата страна на оградата на социалната толерантност и легитимност. Ето че сме принудени да заиграем някакъв странен малък танц. Тези, които имат професионално отношение към проблема, знаят, че психеделите са най-могъщите средства за изследване на съзнанието, които човек може да си представи. Но пък същите хора често работят в разни академични институции и са принудени всячески да игнорират факта, че отговорът просто сам ни се тика в ръцете. Ситуацията, в която се намираме, доста напомня тази през XVI в., когато току-що изобретеният телескоп разтърсва из основи утвърдената парадигма на небесните селения. 60-те години показаха, че още не сме достатъчно помъдрели, за да поемем в свои ръце психеделичните инструменти без съответната социална и интелектуална трансформация.

Природата с нейното еволюционно и морфогенетично богатство предлага един убедителен модел, който да следваме в шаманистичното начинание на ресакрализацията и собственото ни преображение, което ни очаква. Тотемичното изображение, което ще трябва да си извае бъдещият човек, е октоподът. Така е, защото главоногите, или сепиите и октоподите, колкото и низши твари да ни изглеждат, са едновременно психеделични и телепатични — един вдъхновяващ модел за човешките комуникации в бъдещето.

Да разгледаме октопода

Октоподът не комуникира с онези забавни звуци, които ние издаваме през устите си, независимо че водата е добър проводник на акустични сигнали. Той по-скоро се превръща в собственото си лингвистично намерение. Октоподът има внушителен репертоар от цветови промени, петна, изчервявания и подвижни ивици, които шават нашир и надлъж по повърхността на тялото му. Въпросният репертоар, в съчетание с безкостната, мекотела структура на това създание, му позволява да спотайва или разкрива своите лингвистични намерения просто като сгъва и разгъва изменящите се части на тялото си. Умът и тялото му са едно и също нещо и следователно еднакво добре видими; октоподът носи своя език като втора кожа. Той много рядко *не* комуникира. Всъщност „мастилените“ облаци, в които понякога се крие, са май единственият начин да си има нещо като интимна мисъл. Тези облаци са нещо като коректори за по-бързивите октоподи, които неправилно са се изразили. Ето как Мартин Мойнихем описва тънкостите на общуването при главоногите:

Комуникацията и свързаните с нея системи (...) при главоногите са най-вече визуални. Това включва подреждането на пигментните клетки, позите и движенията. Позите и движенията могат да бъдат ритуализирани, както и неритуализирани. Промените в цвета явно винаги носят ритуален характер. Различните „шарки“ могат да бъдат съчетавани по много и често доста сложни начини. Освен това могат да се променят доста бързо. Тъй като са визуални, тези сигнали би трябвало да са относително лесни за описание и дешифриране от наблюдаващите ги хора. Има обаче и някои усложнения (...).

Четливи или не, разбираеми или не, шарките по главоногите, както при всички останали животни, съдържат закодирана информация. Когато и доколкото се явяват послания, независимо дали преднамерени или не, те очевидно имат не само синтаксис, но и съвсем проста граматика.²¹⁶

Подобно на октоподите, нашата орис е да станем това, което мислим, мислите да станат наши тела и нашите тела да станат наши мисли. Това е същността на онзи по-съвършен Логос, който си е

²¹⁶ Moynihan, 1985

представял елинистичният енциклопедист Филон Александрийски — Логосът, обител на Богинята, който не се чува, а вижда. Ханс Йонас обяснява тази концепция на Филон по следния начин:

По-съвършеният архетипен Логос, освободен от човешкия дуализъм между знак и означаемо, и затова необвързан с формите на речта, не изисква посредничеството на слуха, а се създържа непосредствено от съзнанието като истината за нещата. С други думи, антитезата между зрение и слух, изтъквана от Филон, се оказва едно цяло в сферата на „зримото“ — тоест това вече не е истинска антитеза, а просто различни степени, имащи отношение към идеала за непосредственото интуитивно присъствие на обекта. Достатъчен е един поглед върху този идеал, за да се възприеме „чуваното“, тук противопоставящо се на „вижданото“, като негов алтернативен, условен модус, а не като нещо автентично, базисно различно от видяното. Съответно въпросният преход от слух към зрение е чисто и просто прогрес от ограничено към адекватно знание за същия обект и в рамките на същия обхват на познанието.²¹⁷

Изкуството и революцията

Архаичното възраждане е призив да преоткрием своите законни права, падащи ни се по рождение, каквито и неудобства да ни създава това. Това е призив да прозрем истината, че животът, изживян при липсата на онзи психеделичен опит, въз основа на който е бил изграден най-древният шаманизъм, е живот тривиализиран, отречен и заробен от егото и неговия страх от разтварянето в онази мистериозна матрица на чувството, която е навсякъде около нас. Именно в Архаичното възраждане се състои нашето преодоляване на историческата дилема.

Има и още нещо. Сега е ясно, че новите открития в много области — включително контактите на ниво съзнание-машина, синтетичната фармакология, съхраняването и многократното ползване на информация — демонстрират заедно потенциал за изграждането на една наистина демонична или пък ангелска самоидентичност на нашата култура. Тези, които са от демоничната страна на този процес, напълно осъзнават въпросния потенциал и гледат колкото се може по-бързо да осъществят своя план да наложат контрол върху висшите технологии. По този начин се надяват да превърнат почти всички нас в някаква сива фашизирана и послушна маса от консуматори, от чиято фабрика за пропагандни клишета никой не би могъл да се отърве.

Шаманистичната реакция, Архаичният отклик, *човешкият* отклик на тази ситуация трябва да бъде следният — да открием педала на изкуството и да го натиснем до дупка. Това е една от основните функции на шаманизма, върху която изключително силен синергиен ефект оказват психеделиците. Ако последните са екзоферомоните²¹⁸, разсейващи властническото его, те са също така и ензимите, които синергизират човешкото въображение и изпълват с мощ езика. Те ни позволяват да свързваме или комбинираме отделните части от съдържанието на колективното съзнание по още по-невероятни, прекрасни и реализиращи ни напълно начини.

Ако имаме сериозно отношение към Архаичното възраждане, значи се нуждаем от една нова парадигма, която може да ускори нашия прогрес, за да преодолеем историческата стагнация, пречеща ни да достигнем онова много по-обхватно, по-човечно и по-добро измерение, вече възвестяващо за своето раждане. Нашето чувство за политически дълг, за потребността да преобразим или спасим колективната душа на човечеството, желанието ни да свържем края на историята с нейното ново начало — всичко това би трябвало да ни убеди да приемем шаманизма като образцов модел. В днешната глобална криза ние не можем да постъпим по друг начин, освен да приемем на сериозно неговите техники, дори и тези, които се явяват истинско предизвикателство към ратифицираните едва ли не свише клаузи на полицейските устава.

Разширяване на съзнанието

Преди години, още преди Хъмфри Озмънд да изкове термина „психеделик“, бе пуснато в обращение едно феноменологично описание на психеделиците — те бяха наречени „дроги, разширяващи съзнанието“. Убеден съм, че е много добро описание. Да разгледаме нашата дилема на тази планета. Ако разширяването на съзнанието не се реализира в човешкото бъдеще, що за бъдеще ще бъде то? По моему пропсихеделичната позиция е най-сериозната заплаха за Истаблишмънта,

²¹⁷ Jonas (1966), p. 238.

²¹⁸ Химически съставки, които не действат сред представителите на един-единствен биологичен вид по начина, по който знаем, че действат феромоните на насекомите, а вместо това въздействат върху поведението им, позволявайки по този начин на един вид да влияе на друг. Ефектът на някои екзоферомони позволява на един вид да влияе на съвкупност от видове и дори на цял биом. — Б.а.

защото, когато е цялостно и логически обмислена, това по същество е една антинаркотична, антиадиктивна позиция. Нека бъдем наясно — става дума именно за *дрози*. Колко дрогирани трябва да бъдете? Или, да го кажем по друг начин, колко съзнателни трябва да бъдете? *Кой* ще е съзнателният? И *кой* — несъзнателен?

Ние се нуждаем от една функционална дефиниция на онова, което разбираме под „дрози“. Дрогата е нещо, което предизвиква непредвидимо, неподлежащо на изследване, обсесивно и характерно поведение. Вие не изследвате обсесивното си поведение; вие просто се държите така. Не пропускайте нищо по пътя към собственото си облагодетелстване. Това е начинът ни на живот, благодарение на който ни прецакват във всяко отношение. Да разглеждаме витрините и да консумираме, после пак да разглеждаме и пак да консумираме. Психеделичната опция е натикана в миша дупка, никой не я споменава и въпреки това тя се явява единствената реакция срещу онази тенденция да бъдат оставяни хората в запланувани и предвидими състояния на съзнанието. Запланувани не от самите тях, а от онези от Уол Стрийт, Медисън Авеню, Пентагона и компаниите от класацията на *Форчън*. Това не е метафора, а самата реалност.

Когато наблюдавам Лос Анджелис през илюминатора на самолета, никога не мога да се отърся от впечатлението, че виждам нещо като схема на електрическа верига: всички тези лъкатушещи магистрали с глухи разклонения, в които са инсталирани едни и същи мънички модули. Докато *Рийдърс Дайджест* пристига в пощенската ти кутия, а телевизорът работи, тези модули представляват взаимозаменимите части на една огромна машина. Това е кошмарната реалност, предвидена навремето от Маршал Маклуън, Уиндам Луис и някои други: изграждането на стадното общество. Общество без история и без бъдеще, живеещо в един-единствен златен миг, сътворен от кредитната система, оплела го в мрежата си от илюзии, срещу която никой не роптае. Това е окончателният резултат от прекъсването на симбиотичната връзка с Геянската матрица на планетата. Това е резултатът от липсата на партньорство; това е наследството на нарушеното равновесие между половете; това е последната фаза на едно дълго пропадане в безсмислието и пагубния екзистенциален смут.

Честта за откриването на средствата, с които можем да се противопоставим на този ужас, се пада на онези невъзпети герои, ботаници и химици, хора като Ричард Шултс, Уосънови и Алберт Хофман. Благодарение на тях, в това най-хаотично от всички столетия, държим в своите крехки ръце средствата, с които можем да направим нещо по въпроса за нашето предназначение. Психологията, напротив, тъне в самодоволство и си кротува. От петдесетина години насам психолозите са напълно доволни от разните бихейвиористки теории, макар и дълбоко в сърцата си да знаят, че вършат една фатална „услуга“ на човечеството, като пренебрегват потенциала на психеделиците.

Войната срещу дрогата

Но ако изобщо има някакъв момент, в който да бъдат изслушани, сравнени и изяснени схващанията ни за дрогите, то този момент е *сега*. От известно време насам се провежда масирана атака срещу гражданските ни права под претекста на т.нар. война срещу наркотиците. Стана така, че дрогите днес представляват като че ли по-голяма заплаха за обществото, отколкото навремето комунизмът, дори още по-коварна.

Качеството на реториката, лееща се от психеделичната общност, трябва радикално да се подобри. Ако това не стане, значи няма да встъпим в своето естествено право и няма да се възползваме от всички онези възможности за изследване на психеделичното измерение. По ирония на съдбата тази трагедия би могла да се случи като един незначителен епизод на общия фон на гоненията срещу синтетичните и адиктивните наркотици. Никога няма да се уморя да го повтарям: въпросът за психеделиците е въпрос за гражданските права и свободи. Това е въпрос, свързан с най-основната от всички човешки свободи: религиозната практика и неприкосновеността на индивидуалното съзнание.

Навремето са твърдели, че жените не бива да получават право на глас, защото обществото щяло да рухне. Преди това кралете заявявали, че не можели да се откажат от абсолютната си власт, защото щял да настъпи всеобщ хаос. А днес ни разправят, че дрогите не могат да бъдат легализирани, защото обществото щяло да се разпадне. Та това е пълна безсмислица! Както видяхме, човешката история би могла да се опише като серия от връзки с растения, връзки, които са били създавани и след това прекъсвани. Проследихме някои от начините, по които растенията, дрогите и политиката са се вплитали в жестока схватка — от влиянието на захарта върху меркантилизма до влиянието на кафето в съвременния офис, от принудително наложения от британците опиум на китайския народ до

ЦРУ, използващо хероин в черните гета като средство срещу политическото недоволство и неудовлетворението.

Историята разказва именно за тези взаимоотношения с растенията. Уроците, които трябва да научим, могат да възникнат в съзнанието, за да бъдат след това интегрирани в социалната политика и използвани при създаването на един по-добър и смислен свят или просто да бъдат отречени, по същия начин, както дискусиата за сексуалността бе всячески осуетявана, докато накрая Фройд и другите не я извадиха на бял свят. Аналогията е подходяща, защото необятните възможности за познавателни експерименти с помощта на растителни халюциногени се явяват също толкова основна част на човешкото ни естество, както и нашата сексуалност. А това колко бързо можем да се превърнем в едно зряло общество, което е в състояние да пристъпи към тези въпроси, зависи изцяло от нас.

Хиперпространството и човешката свобода

Най-страшното за онези, които пледират за неефикасните лудистки разрешения от типа „Не на drogата“, е един свят, в който всички традиционни обществени ценности са рухнали, за да бъдат заменени от безкрайното търсене на удоволствия от страна на обсебените от дрогите индивиди и дори цели нации. Не бива да подценяваме тази, бих казал, твърде реална възможност. Но онова, което трябва категорично да се отхвърли, е идеята, че едно такова несъмнено смущаващо бъдеще може да бъде избегнато чрез лова на вещици, забраната на научните изследвания и истеричното фабрикуване на дезинформация и лъжи.

Дрогите са били част от галактиката на културните потребности още от зората на времето. Едва с появата на новите технологии, можещи да рафинират и концентрират активните съставки на растенията, дрогите се отделят от общия културен фон и се превръщат в бич за обществото.

В известен смисъл проблемът ни е свързан не толкова с дрогите, колкото с използването на нашите технологии. Ще включва ли бъдещето ни и появата на нови синтетични дроги, стотици и хиляди пъти по-адиктивни от хероина или крека? Отговорът е безусловно „да“ — докато не осъзнаем, както следва, тази основна човешка потребност от химическа зависимост и след това не открием адекватни начини за изразяването ѝ. Откриваме, че хората са създавания на навика (в случая — химически), със същия ужас и недоверие, с който през викторианската епоха са открили, че човек е създаване на собствените си сексуални фантазии и обсесии. Този процес — да се изправим пред самите себе си като биологичен вид — е необходимото предварително условие за изграждането на един по-хуманен обществен и естествен ред. Не бива да забравяме, че приключението, наречено „да се изправим пред самите себе си“, не е започнало, нито пък завършило с Фройд и Юнг. Аргументацията, която тази книга се опитва да изгради, се състои в това: следващата стъпка в процеса на нашето самопознание може да бъде предприета само когато осъзнаем тази своя вродена и напълно легитимна потребност от околна среда, благоприятстваща психичните състояния, предизвикани по собствено усмотрение. Аз съм убеден, че можем да започнем този процес с едно преразглеждане на своите корени. Вярно е, доста усилия ми е коствало да убеждавам, че именно в онази Архаична среда, в която за първи път се е появило чувството за аз и идентичност, ние откриваме нишките, отвеждащи ни към зората на собствената ни бурна история.

Кое е новото тук

Халюциногенните индоли, неизследвани от науката и официално забранени, тук са представени като катализатори на еволюционни промени. Те са биохимични агенти, чийто ефект в крайна сметка се свежда до прякото преживяване не на индивидуалния, а на генетичния състав на видовете. В началните глави бе обърнато внимание на факта, че изострящото се зрение, нарастващата способност за възпроизвеждане и развиващите се протолингвистични функции на мозъка се явяват логично следствие от включването на псилоцибина в храната на първите хора. Ако тезата, че човешкото съзнание се е появило вследствие на индоловата синергия на развиващата се нервна система, може да бъде доказана, то тогава нашата представа за самите себе си, взаимоотношенията ни с природата и днешната обществена дилема за дрогите радикално ще се променят.

Няма да има разрешение за „проблема с дрогите“, както и за тези, свързани с разрушаването на околната среда и ядрените оръжия, докато не свържем отново собствената си идентичност като биологичен вид със Земята. Това трябва да започне с анализа на онова уникално стечение на обстоятелствата, което е било необходимо на животното, за да осъществи своя скок към съзнателната саморефлексия. Щом веднъж се разбере централната роля на осъществяването посредством

халюциногените симбиоза между хора и растения, вече ще можем да определим и естеството на това невротично състояние, в което сега се намираме. Усвояването на уроците, съдържащи се в тези древни и формативни събития, може да положи основата за онези решения, нужни на обществото не само за да се справи с проблема за употребата и злоупотребата с химични субстанции, но и да бъде утолена дълбоката ни и все по-нарастваща потребност от едно духовно измерение в нашия живот.

Опитът с ДМТ

По-рано в тази глава бе посочено, че ДМТ представлява специален интерес. Какво може да се каже за ДМТ и като преживяване, и във връзка със собствената ни духовна нищета? Дава ли ни той някакви отговори? Явяват ли се кратко действащите триптамини аналогия на екстаза в партньорското общество преди превръщането на Рая в смътен спомен? И ако е така, какво можем да кажем по този въпрос?

Онова, което непрестанно ме е впечатлявало по време на многобройните ми озарения в света на халюциногенните индоли, е преобразяването на сказа и езика. Преживяването, поглъщащо цялото ти същество, когато се гмурваш в екстаза на ДМТ, е равнозначно на разкъсването на обвивна ципа. През очите ти буквално се разкриват съзнанието ти и собственият ти аз. Имаш чувството, че се обновяваш, макар и да си оставащ пак ти, все едно, че си направен от слитък злато и току-що си бил поставен в алхимичната пещ на собственото си раждане. Дишането е нормално, пулсът равномерен, съзнанието ясно и съзерцаващо. Но какво да кажем за света? За постъпващата чрез сетивата информация?

Под влиянието на ДМТ светът се превръща в мавритански лабиринт, палат, непомерно красива скъпоценност от Марс, чиито мотиви обливат зиналия от безмълвно благоговение разум. Преживяването е изпълнено с цвят и чувството, че се разкриват дверите към някаква паралелна реалност. Имаш чувството, че се озоваваш в друго време, в собственото си детство, а чудесата, о, чудесата тепърва започват... Може да е аудиенция на някой извънземен нунций. И току изведнъж, очевидно в края на историята, ето там, пред залостените двери, които сякаш всеки миг ще рухнат под напора на разбушувалия се въртоп на пустотата, на стража застава не друг, а самият Еон.

Еонът, както Хераклит находчиво се е изразил, е дете, играещо си с шарени топки. Там са и безброй миниатюрни създания — онези паленца, преобразяващите своя облик механични елфи от хиперпространството. Те ли са децата, орисани да станат бащи на човечеството? Оставащ с впечатлението, че си проникнал в някаква екология на душите, намираща се зад онези двери, които простодушно наричаме „смърт“... Наистина не знам какво са те. Синестетичното възплъщение на самите нас като Другото или на същото това Друго като самите нас? Или са елфите, които сме изгубили с избледняването на вълшебната светлина на детството? Случва се нещо огромно и почти неизразимо, истинска епифания, надвишаваща и най-дръзновените ни блянове. Ние сме в селенията на онова, що е по-странно от всичко, което *можем* да си представим. Ето я Тайната — жива и невредима, и все така нова, каквато е била за нашите прадеди преди петнадесет хилядолетия. Триптаминовите същества ни даряват с нов език, пеят с кристални гласове, сипещи се като цветчета и реещи се във въздуха като нажежен метал, който ще се превърне в играчките и подаръците, които боговете биха дали на своите деца. Усещането за емоционална обвързаност е ужасяващо и завладяващо. Разкрилите се Мистерии са абсолютно реални и ако някога бъдат разказани докрай, няма да остане камък необърнат в малкия свят, в който така сме се поболели...

Това не е шеметният свят на НЛЮ, призован от хребета на самотен хълм; не е и песента на сирените от изгубената Атлантида, ридаещи в най-потайните кътчета на полудялата по крека Америка. ДМТ не е някоя от нашите ирационални илюзии. Убеден съм, че онова, което преживяваме в неговото присъствие, е нещо наистина ново. Това е едно паралелно измерение, намиращо се до нас — страховито, преобразяващо и надвишаващо нашето въображение, но можещо да бъде изследвано по обичайния начин. Трябва да изпратим там дръзновени, безстрашни експерти (каквото и да означава това), за да ги изследват и докладват за онова, което са открили.

Както вече стана дума, ДМТ функционира като част от стандартния човешки неврометаболизъм и е най-мощният от естествените индолови халюциногени. Необичайната лекота, с която той заличава всички граници и ни отправя в онова невъобразимо и изцяло Друго измерение, е едно от чудесата на самия живот. И след това първо чудо идва друго: непомерната лекота и простота, с която ензимните системи в мозъка разпознават молекулите на ДМТ в синаптичните възли. Само за неколкостотин секунди тези ензими напълно и безболезнено деактивират ДМТ и го свеждат до страничен продукт на нормалния метаболизъм. Това, че и при най-мощния халюциногенен индол нормалните аминови нива в мозъка се възстановяват толкова бързо, подсказва,

че още в дълбока древност е била установена някаква коеволюционна връзка между човешките същества и халюциногенните триптамини.

Въпреки че днешната наука не смята, че псилоцибинът и псилоцинът, т.е. халюциногенните индоли, съдържащи се в гъбата *Stropharia cubensis*, могат директно да се метаболизират в ДМТ, преди да се активират в мозъка, техният път на разпространение в нервната система е най-краткият от този на всички останали представители на това семейство. Те могат да се активират в същите синаптични възли, но тогава ДМТ е по-реактивен. Причината за тази разлика вероятно е от фармакокинетично естество — с други думи, ДМТ може да прекоси много по-лесно бариерата между мозъка и кръвоносната система, за да се активира за много по-кратко време. Способността на двете съставки за свързване е приблизително еднаква.

Както вече стана дума, проведените изследвания на ДМТ и по-специално на ефекта му върху човешките същества, са, най-общо казано, неадекватни. По време на експериментите са го инжектирали. Това е предпочитаната процедура с експерименталните дроги, защото така дозировката се знае с абсолютна точност. Затова пък в случая с ДМТ този подход завоалира наличието на онзи „повратен момент“, настъпващ при пушенето му. Ефектът на ДМТ при мускулна инжекция трае близо час; апогеят на същото преживяване при пушене не надвишава рамките на една минута. Някои племенни общности в Амазония имат откоleshни традиции в употребата на растения, съдържащи ДМТ. Те използват мъзгата на дървото *Virola*, родственик на индийското орехче, или пък утайката от отварата и изпечените семена на *Anadenanthera peregrina*, един огромен храст от семейството на бобовите растения. Най-популярният метод за активиране на този индол е да се смърка счуканият на прах растителен материал. Потребителят не го прави сам — някой негов приятел издухва финия прашец през куха сламка първо в едната, а след това и в другата му ноздра. Колкото и мъчителен да е този процес, той не остава съмнение, че амазонийските шамани са научили онова, което съвременните изследователи на ДМТ не са, а именно че най-ефикасният начин да се приема ДМТ е, когато се абсорбира чрез лигавицата на носа.

Хиперпространството и законът

Вероятно тук ще възразите: „Но нали ДМТ е забранен?“

Да, ДМТ днес фигурира на челно място в Списъка на забранените вещества в Съединените щати. Така нареченият Списък №1 съдържа дрогите, за които не е доказано, че могат да имат някакво медицинско приложение. Дори кокаинът не е включен в него. Само че псилоцибинът и ДМТ са попаднали там, без да са били представени каквито и да било научни доказателства „за“ и „против“ тяхната употреба. В параноичната атмосфера от края на 60-те години самият факт, че тези съставки предизвикват халюцинации, е бил достатъчно основание да бъдат в една толкова рестриктивна категория, че не може да става и дума дори за научни изследвания.

Изправени пред подобно истерично невежество, ще направим най-добре, ако си припомним, че едно време Църквата е забранявала дисекцията на трупове и я е заклеявявала като магьосничество. Съвременната анатомия е създадена от медици, които са се подвизавали на бойното поле или са крадели трупове от бесилките. За да разширят своите познания за човешкото тяло, те са рискували да бъдат хвърлени в затвора. Трябва ли да бъдем по-малодушни в нашия опит да разширим границите на познатото и възможното?

Властническият манталитет винаги се е противопоставял на промяната, сякаш предчувствайки опасността, че тя би могла да го лиши веднъж завинаги от неговото могъщество. А тези индолови халюциногени, вдъхващи толкова страх, са родили обилен плод — не друг, а плода на Дървото на познанието. Да го изядем ще рече да станем като богове, а това със сигурност ще е залезът на властническата култура. А в това се изразява и надеждата за Архаичното възраждане.

Срещи с един забележителен свръхразум

Западният рационализъм се стопява с потресаващо темпо, нещо, в което би се уверил всеки, дал си труда да прочете някоя популярна книжка, посветена на космологията или квантовата физика. Ще си позволя да наля още мънишко масло в огъня, като прибавя и тезата за онази своеобразна връзка между измеренията, постигана с помощта на индоловите халюциногени, чиято употреба фигурира от незапомнени времена в историята на човешката коеволюция. Тези съставки явно функционират като регулатори на културалните промени и могат да се окажат средства за получаването на достъп до една огромна саморегулираща се система. Може би това е Свръхразумът на видовете или, да кажем,

„разумът на планетата“, или пък просто сме били тесногърди в търсенето си на друг разум — на други също така мислещи, но радикално различни видове, споделящи планетата с нас.

Предлагам тези идеи в чисто умозрителен план. Не бих казал, че разполагам с някакъв особено изострен вътрешен усет, който ми подсказва какво става. Просто съм убеден, че познавам достатъчно добре навиците, очакванията, стандартните аргументи и „популярните представи“ на хората, за да твърдя, че случващото се по време на интоксикация с ДМТ е нещо много по-специфично от всичко онова, което някой би свързал с термина „интоксикация“. В този случай разумът се озовава в един убедително реален и явно паралелно съществуващ непознат свят. Не е свързан с нашите мисли, въжделения и страхове, а по-скоро е светът на онези готини паленца от отвъдното — техните радости и мечти, тяхната поезия. Защо? Нямам ни най-малка представа. Това са само факти, просто така се получава при нас.

Единствена от по-влиятелните школи на мисълта през XX в., юнгианската психология се е осмелила да се изправи пред някои от феномените, играещи централна роля в шаманизма. Алхимията, която Юнг е изучавал много внимателно, е наследница на една дълга традиция на шаманистични и магически техники, както и на чисто практически химични процедури от рода на металообработването и балсамирането. Книжнината ѝ показва, че кипящото съдържание на алхимичния съсъд се е оказало благодатна почва за проецирането на онези идеи, витаещи в наивното преднаучно съзнание. Юнг е настоявал, че алхимичните алегии и емблеми са продукти на несъзнаваното и могат да бъдат анализирани по същия начин, както и сънищата. Според него наличието на едни и същи мотиви във фантастичните умопостроения на алхимиците и в сънищата на неговите пациенти е убедително доказателство в подкрепа на теорията му за колективно несъзнаваното и неговите универсални архетипи.

В хода на своите изследвания Юнг попада на описанията на т.нар. *кабири*, онези приказни дечица, чиято поява, или просто доловено присъствие, е характерна за последните стадии на алхимичното деяние.²¹⁹ Тези алхимични деца са подобни на малките духове, към които се обръща за помощ шаманът. Юнг ги разглежда като автономни дялове на психиката, временно изплъзнали се от контрола на егото. За съжаление тази формулировка не обяснява абсолютно нищо. Все едно да опишеш някой елф като малко нематериално същество с неустановен произход. С подобни обяснения просто се избягва необходимостта да се изправиш пред по-дълбоката същност на самото преживяване.

Науката не е пожънала особени успехи по темата за тези дискретни контакти с друг разум. Тя предпочита да насочва вниманието си навсякъде другаде, с коментара, че субективните преживявания, колкото и специфични да са те, не са от нейната компетентност. А това е просто срамно, тъй като тези преживявания са единственото, което всички ние притежаваме. Както и да е, предимно субективното естество на т.нар. обективна вселена днес е поверено в сигурните ръце на най-обективната от всички науки, физиката. В новата физика субективният наблюдател е неразривно свързан с наблюдаваните явления. По една ирония на съдбата това всъщност е завръщане към шаманистичния подход. Истинското интелектуално наследство на квантовата физика вероятно е именно почетното място, което се дава на субективното. Реорганизацията на нашата самоличност, поставяща в центъра субективността, придава изключителна мощ на езика, тъй като езикът е онази материя, от която е изтъкан субективният свят.

Чрез психеделите ние научаваме, че Бог не е някаква идея, а изгубен континент в човешкото съзнание. Този континент е преоткрит във времена, когато над нас и нашия свят е надвиснала огромна заплаха. Е ли това съвпадение, синхроничност или жестока безсмислена съпоставка между надеждата и покрусата? Преди години приех като дело на живота си опознаването на една мистерия, заемаща централно място в преживяванията, предизвикани от триптаминови халюциногени. В крайна сметка не е мистерия, която науката би разгадала. Разбира се, аз си давам сметка, че човешката обсеия понякога изпълва цялата вселена. Но в кулминационни събития, съпътстващи появата на пасторализма²²⁰ и езика сред човешките същества, аз долавям далечното ехо на същите неща, които лично съм преживял и наблюдавал.

²¹⁹ Jung (1953), p. 190

²²⁰ **Пасторализъм** — човешки социален стил, за който са характерни номадството и опитомяването на едрия рогат добитък в тревистите равнини. Пасторалистите могат да бъдат в партньорски взаимоотношения, но и да принадлежат към властническата култура. Яздещите коне индоевропейци от т.нар. „курганови вълни“ със сигурност са били доминатори. В тази книга развивам тезата, че Архаичният африкански пасторализъм, който не е използвал коня и се е базирал на едрия рогат добитък, е бил пример за партньорско общество. — Б.а.

Сега трябва да се изправим пред отговора, който сме дирили. Пред нас проблясва едно измерение, толкова огромно, че очертанията му едва ли биха се побрали в човешките представи. Съществуването ни като биологичен вид, нашето планетарно съществуване клони към своя край. От геологична гледна точка от този край ни делят само някакви си мигове. Но измирането и масовото унищожаване на цели видове е започнало ако не по-рано, то поне със залеза на партньорското общество в праисторическа Африка. Нашето бъдеще е в съзнанието; единствената надежда за оцеляване на овехтялата ни планета е да открием самите себе си в това съзнание, защото така ще можем да възстановим връзката си със Земята, когато всички заедно се устремим към звездите. Една промяна, радикално по-мощна от всичко, що е било досега, вече се очертава в непосредственото ни бъдеще.²²¹ От хилядолетия шаманите са съхранявали съкровения гносис за достъпността на Другото; днес това познание е вече глобално. Последствията от тази ситуация тепърва започват да се разкриват.

Естествено, аз не очаквам, че думите ми ще бъдат приети за чиста монета. Но така или иначе, тези изводи се основават на опит, който би могъл да бъде споделен от всеки, отделил малко време за ДМТ. Самото преживяване трае по-малко от четвърт час. Не очаквам стойностна критика от хора, които не са си дали труда да проведат този прост и съвсем конкретен експеримент. В крайна сметка доколко сериозна може да бъде критиката от хора, които не желаят да отделят няколко минути от своето време, за да опознаят въпросното явление от първа ръка?

Дълбинното психеделично преживяване не просто разкрива възможността за един свят на трезви, здравомислещи хора, заживели в хармония със Земята и самите себе си. То предполага и вълнуващи приключения, срещата с нещо напълно неочаквано — една друга, паралелна вселена, изпълнена с живот и красота. Не питайте къде е; в настоящия миг можем да кажем само, че тя не е нито *тук*, нито *там*. Все още сме твърде невежи относно естеството на съзнанието, както и за това как този свят се е появил и какво точно представлява. От няколко хилядолетия бленуваме да открием отговорите на тези въпроси и все не успяваме. И така ще е, докато не си спомним, че има и друга възможност — възможността за изцяло Другото.

Някои заблудени души се взират в небесата с надеждата да съзрат летящите чинии на някакви приятелски настроени извънземни, които ще се намесят в хода на профанната история и ще ни отведат в рая; други ни препоръчват изкупление в нозете на поредния риши, роши, гейша или гуру. По-добрият съвет към търсачите е този: да се запознаят с работата на ботаниците, антрополозите и химиците, които са локализирали, идентифицирали и характеризирали шаманистичните халюциногени. В тяхно лице ще открием разковничето за човешкото изкупление. Великолепно средство са те, но средство, което трябва да се използва. Обектът на нашата зависимост се е редувал през вековете — от захарта до кокаина и телевизията — като израз на неуморното ни търсене на онова въжелено нещо, което нявга сме откъснали в рая. Отговорът е намерен. Повече няма защо да го търсим. Той е пред нас.

Преоткриването на нашите корени

Употребата на гореописаните субстанции ще ни помогне да разберем скъпоценния дар, наречен партньорство с растенията, изгубен в зората на времето. Мнозина са тези, които копнеят да опознаят фактите, свързани с тяхната истинска идентичност. Тази същностна идентичност се разкрива експлицитно с помощта на растителните халюциногени. Да не знаеш истинската си идентичност означава да бъдеш нещо безумно и бездуховно — *голем*. И наистина този образ, болезнено оруеловски, подхожда на основната маса човешки същества, живеещи във високо технологизирани индустриални демокрации. Тяхната автентичност се свежда до способността им да се подчиняват и следват масовите стилови промени, лансирани чрез медиите. Затънали до гуша в нездравословните храни, скапаните медии и фашизоидната политика, те са обречени на отровното съществуване на слабата информираност. Залъгвани с ежедневната доза телевизионни успокоителни, те са живи мъртъвци, отдадени единствено на консумирането.

Убеден съм, че неумението на нашата цивилизация да вникне в проблема за дрогите и деструктивното поведение е едно печално наследство, касаещо всички нас. Но ако възстановим истинската си идентичност и хармонията със света, ние ще можем да превърнем психофармакологията в средство, с което бихме осъществили своите най-величави мечти и блянове.

²²¹ Маккена е развил по-обстойно своите „есхатологични“ идеи в *Истински халюцинации*, чието издание предстои. — Б.пр

Вместо това фармакологията се е превърнала в демоничната слугиня на онова главоломно пропадане в бездните на самоограниченията и ерозията на гражданските свободи.

Повечето хора са зависими от някоя субстанция, но, което е по-важното, всички те са зависими от поведенческите модели. Стремешът да се разграничава навик от зависимост се отразява пагубно на общия поток от психични и физически енергии, които формират поведението на всеки от нас. Рядкост са тези, които не са развили никакви взаимоотношения с даден хранителен или наркотичен стимулант и поради техните предпочитания към догмата и съзнателното ограничаване на собствените си хоризонти спокойно може да се каже, че те не са успели да създадат някаква валидна алтернатива на зависимостта.

Опитах се тук да направя преглед на нашата биологична и най-нова културна история, насочвайки погледа си към нещо, което досега май винаги е било пропускано. Моята тема бяха човешките взаимоотношения с растенията, създавани и прекъсвани през хилядолетията. Тези взаимоотношения са формирали всеки аспект на нашата идентичност като самосъзнаващи същества — нашите езици, културни ценности, сексуалното ни поведение, онова, което помним и което сме забравили от собственото си минало. Растенията са липсващото звено, което досега не ни е позволявало да разберем човешкото съзнание и неговото място в природата.

Приносът на фундаментализма

В Съединените щати това усърдие, с което федералното правителство се стреми да ни убеди, че иска да изкорени веднъж завинаги дрогите, има пряко отношение към степента, до която самата власт е била повлияна от ценностите на християнския фундаментализъм. Ние сме жертва на илюзията, че по конституция Църквата в САЩ е отделена от държавата. Но в интерес на истината правителството, когато навремето забраняваше алкохола, а днес потъпква нашите сексуални права, преследва употребата на пейот в религиозните ритуали на коренните американци и най-самонадеяно се опитва да регулира храните и субстанциите, всъщност действа като инструмент в ръцете на десния фундаментализъм.

Ще дойде ден, когато на правото да определяме сами каква храна да ядем и какви дроги да взимаме ще се гледа като на неизменна част от човешкото ни достойнство, стига да го използваме по начин, който не ограничава правата на другите. Подписването на Магна Харта, отмяната на робството и даването на равни права на жените — всичко това са примери, в които разширената дефиниция на понятието *справедливост* е помитала онези закостенели обществени структури, разчитащи все повече на „фундаменталисткия“ прочит на собствените си основни принципи. Войната срещу дрогата се води с шизофреничен плам от правителствата, които заклеймяват търговията с наркотици и въпреки това се явяват гаранتي и попечители на международните наркокартели. Такъв подход неминуемо е обречен на провал.

Войната срещу дрогата не е била замислена, за да бъде спечелена. Вместо това тя ще продължава колкото се може по-дълго, докато разните тайни служби не изстискат и последните неколкостотин милиона долара под формата на незаконни печалби от глобалния наркопазар; след това ще могат спокойно да признаят и поражението си. „Поражение“ ще рече, че медиите, както в случая с Виетнамската война, ще покажат най-сетне истинските измерения на ситуацията и истинските играчи, а общественото възмущение от продажността, глупостта и престъпността на Върхушката ще предизвика цялостно преразглеждане на политиката. Цинично манипулирайки цели нации и етноси с наркотици и стимуланти, днешните правителства дават своята лепта в нравствената поквара, сравнима с възобновяването на търговията с роби през XVIII в. или отскоро станалите всеобщо достояние експесии на марксизма-ленинизма.

Въпросът за легализацията

Заключението изглежда очевидно: единствено легализацията може да положи основите за една разумна политика спрямо дрогите. Истината е, че това мнение вече се споделя и от най-незаинтересуваните коментатори на проблема, независимо че притесненията за евентуалните последствия от легализацията възпрепятстват прокарването ѝ в сената. Наскоро Арнолд Требах в своята умно написана книга, *Великата война срещу дрогата*, предложи убедителни доводи за осъществяването на истинска революция в политиката спрямо дрогите:

Един друг подход към проблема за злоупотребата с дроги може да се открие в начина, по който Америка се е справяла през своята история с конфликтите между отделните вероизповедания; на практика всички те са били приети като валидни възможности за нравствен избор, с които трябва да

разполагат тези, които вярват в тях. В същия дух би трябвало да се подходи и към темата за дрогите — нещата попадат по-скоро в сферата на религията, отколкото на науката. Моето желание е законът и медицината да признаят строго индивидуалното естество на злоупотребата с дроги — имам предвид нещо като Първата поправка на конституцията, този път гарантираща свободата ни на избор на индивидуална наркодоктрина, но, разбира се, простираща се в известни рамки, определени от съвременната медицина.²²²

Онова, което Требах не дискутира и, в интерес на истината, дори не споменава, е бъдещата роля на халюциногените след отмяната на забраната. Вярно е, че халюциногените изглеждат маловажни, когато единственият критерий за оценката на общественото влияние на дадена дрога си остават милионите, които биха могли да се извлекат от уличните продажби. От психеделиците само ЛСД продължава да се споменава от време на време като възможен сериозен проблем. За съжаление статистиката за количеството психеделици, произвеждани и консумирани в Съединените щати, е силно политизирана и поради това ненадеждна и безсмислена.

Но има още един критерий, по който да оценим социалното значение на дадена субстанция, и той ни убеждава, че си струва да започнем и дискусия за психеделиците, щом ще говорим за легализиране на дрогите. Какво точно представлява този критерий ни подсказва интересът, който ЦРУ и военното разузнаване проявяваха през 60-те години към онези проекти, свързани с психеделиците, от рода на МК (от *mind control*, „контролиране на съзнанието“) и МК-УЛТРА. Популярното убеждение, че изводите на учените са гласели, че телевизията е най-подходящото средство за масова хипноза, звучи разумно, но не бива да се приема за чиста монета. Аз лично съм убеден, че когато дрогите най-сетне бъдат легализирани, страхът от масова епидемия от кокаинова или хероинова зависимост ще се окаже напълно неоснователен. Убеден съм също, че ще нарасне интересът към психеделиците и тъкмо този вариант създава най-големи грижи на Върхушката. А ние трябва да бъдем подготвени за този интерес. Щом психеделиците ни помагат да възстановим социалните нагласи и основните принципи на древните партньорски култури, то в такъв случай просветните институции може би най-сетне ще благоволят да задоволят нуждата от информация по тези въпроси.

Очертава се нов, глобален консенсус. Онова, което доскоро бе само в зачатък и неосъзнато, днес като че ли започва да се осъзнава и структурира. Провалът на марксистката алтернатива и последвалият го преход към наситения с медии, високо технологизиран демократичен консумативизъм бе не само плавен, но и пълен. За първи път в историята на планетата се очертава някакъв консенсус, макар и смътно формулиран, за онова, което следва да разбираме под „демократични ценности“. През 90-те години тази тенденция явно ще среща яростна съпротива от страна на различните форми на монотеистичния религиозен фундаментализъм. Говоря за онова разширяване на съзнанието, дължащо се на информационния взрив. Демокрацията — това е артикулиране на Архаичната идея за равноправната номадска група. В своя най-чист вид тя е изцяло психеделична и нейното тържество най-сетне изглежда сигурно.

„Проблемът с наркотиците“ се противопоставя на тенденцията към глобално разширяване на съзнанието с разпространяването на демократичните ценности. Едно е безспорно — всяко общество, което се стреми да контролира употребата на дроги сред своите граждани, се плъзга по наклонената плоскост към тоталитаризма. Но не бива да очакваме, че този „проблем“ може да бъде решен с политически натиск, полицейски надзор и намеса в личния живот на хората. Затова нямат край и репресиите, за които призовават уплашените до смърт институции и техните овчедушни поданици с промити мозъци.

Едно разумно предложение

Ако говорим за нова политика спрямо дрогите, съобразена с демократичните ценности, то нейната цел би трябвало да е най-вече просвещаването на хората, за да могат да направят своя избор съобразно своите потребности и идеали. Един най-общ план за решаването на проблемите на Америка, свързани с дрогите, би изглеждал примерно така:

1. 200-процентно увеличение на федералните данъци върху тютюна и алкохола. Още по-категорични предупреждения за вредата от тях върху етикетите. 20-процентно увеличение на данъците върху печалбите от захарта и нейните заместители. Да се спрат всички субсидии за

²²² Trebach (1987), p. 363

производството на захар. Върху опаковките ѝ също да има предупредителни надписи, а захарта да стане задължителна тема в училищните програми, свързани със здравословното хранене.

2. Всички форми на канабиса трябва да бъдат легализирани и да им се наложи 200% данък печалба. На опаковките да има информация за съдържанието на ТНС в продукта, както и за евентуалната вреда за здравето на потребителите.

3. Международният валутен фонд и Световната банка да не отпускат заеми на страните производителки на твърди наркотици. Само международни комисии ще имат правото да възстановяват доверието в тях.

4. Да се наложи стриктен контрол върху производството и притежаването на оръжия. Именно достъпността на огнестрелните оръжия е превърнала тежките престъпления и злоупотребата с дроги в толкова наболяла тема.

5. Да се признае веднъж завинаги легитимността на природата, т.е. да бъде легално отглеждането и притежаването на *всички* растения.

6. Психеделичната терапия също трябва да бъде легализирана, което включва и съответните осигуровки.

7. Да се засили банковият надзор. Възцарилата се днес идилия между банки и наркокартели позволява изпирането на огромни капитали.

8. Назряла е необходимостта от масирана подкрепа за научните изследвания, свързани с всички аспекти на употребата и злоупотребата със субстанции. Същите усилия да се вложат и в обществената просвета по тези въпроси.

9. Една година след реализирането на горното всички дроги, които все още са забранени в Съединените щати, трябва да бъдат декриминализирани. Да бъдат елиминирани посредниците — държавата да продава дроги с 200-процентно увеличение на цената и тези приходи да бъдат вложени в специален фонд, който да покрива социалните, медицинските и просветните разходи по програмата за легализацията. Парите от данъците върху алкохола, тютюна, захарта и канабиса също могат да се вложат в този фонд.

10. След този едногодишен период да бъдат амнистирани всички осъдени за наркотици, които не са използвали огнестрелни оръжия и не са извършили углавни престъпления.

Ако тези предложения изглеждат радикални, то е само защото сме се отдалечили твърде много от идеалите на нашите предци. В основата на американската социална политика, поне на теория, е заложена идеята, че нашите неотменни права включват „живота, свободата и стремежа към щастие“. Да твърдиш, че въпросният стремеж не включва и правото да експериментираш с психоактивни растения означава да си служиш с аргументация, която в най-добрия случай е плоска, а в най-лошия — невежа и примитивна. Единствените религии, които са нещо повече от традиционно санкционирани нравствени кодекси, са религиите на транса, екстатичният танц и интоксикацията с халюциногени. Мистерията на битието е житейски факт, тя ни очаква ето *там* и наше неотменно религиозно право е да можем да отидем при нея, всеки по свой собствен път. А едно цивилизовано общество би трябвало да превърне този принцип в закон.

Епилог: да погледнем навън и в себе си, за да съзрем море от звезди

Ето че стигаме и до онази точка в нашия разказ, където историята се слива с политическите тежнения на момента. Днешните спорове, посветени на употребата и злоупотребата със субстанции, би трябвало да споделят обществената сцена с други, не по-малко значими проблеми: бедността и пренаселеността, разрушаването на околната среда и неоправданите политически очаквания. Те са неизбежни спътници на властническата култура. В борбата с тези социални проблеми трябва да си припомним, че нашите корени се крият другаде, в шеметния скок на съзнанието, осъществен от човечеството преди десетки милиони години — говоря за способността да назоваваш, класифицираш, сравняваш и помниш. Всички тези функции могат да бъдат проследени до онези квазисимбиотични отношения с псилоцибните гъби, на които сме се радвали в рамките на африканското партньорско общество от праисторията.

Това, че сме се отделили от растителните халюциногени, ни е направило податливи на още по-невротични реакции към другите и света около нас. Този разрыв, случил се преди няколко хилядолетия, ни е превърнал в почти психотичните наследници на една планета, затрупана от токсичните отпадъци на индустриализацията.

Кой друг, ако не ние? Кога, ако не сега?

Време е да започнем един диалог, основан на обективната оценка на това, което нашата култура представлява и върши. Немислимо е да продължаваме още някой и друг век по стария начин. Догмата и идеологията вече са анахронизъм; техните отровни постулати ни позволяват да затваряме очи пред собствената си деструктивност, за да изчерпим и тези ресурси, които на практика принадлежат на нашите деца и внуци. Нашите играчки вече не ни носят разтуха; религиите ни не са нищо повече от мании; политическите системи са само гротескна имитация на онова, което някога сме искали да бъдат.

Как можем да се надяваме, че нещата ще потръгнат на добро? Въпреки че страховете от ядрен катаклизъм намаляха след промените в Източния блок, светът все още страда от глада, пренаселеността, расизма, сексизма, както и от религиозния и политическия фундаментализъм. Имаме възможността — индустриална, научна и финансова — да променим света. Въпросът е можем ли да променим себе си, да променим собственото си съзнание? Убеден съм, че отговорът е „да“ — но не и без известна помощ от природата. Ако с обичайните призови към добродетелност можеше да се постигне нещо по въпроса, щяхме вече да сме станали ангели. Ако отговорът се криеше в съответната законодателна дейност, щяхме отдавна да го знаем.

„Помощ от природата“ означава да признаем, че удовлетворението на религиозния импулс идва не от ритуала, още по-малко от догмата, а по-скоро от едно фундаментално преживяване — да изпиташ от личен опит симбиозата с халюциногенните растения, а чрез тях и симбиозата с целия планетарен живот. Но колкото и радикално да звучи, това предложение се среща още в творбите на един от най-трезвите наблюдатели на западната култура, Артур Кьостлер:

Природата ни е изоставила, Бог май нещо се сърди, а времето изтича. Надеждата, че спасителният лек ще бъде синтезиран в химическите лаборатории, може да звучи материалистично, нелепо или наивно, но ако трябва да бъдем искрени, в нея се долавя и юнгианска нотка — защото тя отразява древния алхимичен блян за извличането на еликсира на живота. Но онова, което очакваме от него, не е вечният живот, нито пък превръщането на низшите метали в злато, а преобразяването на *homo sapiens* в *homo sapiens*. Когато човекът реши да поеме съдбата си в собствените си ръце, тази възможност ще стане реалност.²²³

Разглеждайки нашата история на институционализираното насилие, Кьостлер стига до извода, че ще ни е нужна някаква форма на фармакологична интервенция, преди да можем да се помирим помежду си. След това излага своите доводи в полза на целенасочената и научно обоснована фармакологична интервенция в живота на обществото, която е от съдбоносно значение за съхраняването на идеалите за човешка автономност и свобода. Кьостлер очевидно не е бил запознат с шаманистичните традиции или богатството на психеделичния опит. Затова не си е давал сметка, че една подобна епохална задача — постигането на хармония и щастие за цялото човечество — би могла да включва и опознаването на вътрешния хоризонт на трансцендентното.

Намирането на изхода

Без спасителния изход към селенията на трансценденталното и трансперсоналното, който ни предлагат индоловите халюциногени, бъдещето пред човечеството може да се окаже доста мрачно. Ние сме изгубили способността да се омайваме от силата на мита, а нашата история би трябвало вече да ни е убедила в измамността на догмата. Нуждаем се от едно ново измерение на самоидентичността, което би придало автентичност — в индивидуален и колективен план — на демократичните обществени форми и на начина, по който стопанисваме тази мъничка част от вселената.

Откриването на едно такова измерение предполага риск и съобразителност. Диренето на отговора е задачата на простодушния, непосветения и глупавия. С такава нагласа трябва сега да подходим; ние сме тези, които ще се изправят пред отговора. А да го приемем означава да признаем, че светът, който се каним да предадем на идните поколения, не е нищо друго, а купчина боклуци. Страдат не лишените от собствената си земя жители на съсипаните джунгли, нито пък бирманските селяни, които стоически обработват своите опиумни ниви, за да поставят под угроза възжеланията на далечни народи — *ние* страдаме.

От саваната към звездолета

²²³ Kostler (1967), p. 363

Човешката история представлява едно продължило петнадесет хилядолетия бягство от праисторическата африканска хармония, за да се стигне и до онзи апотеоз на самозаблудата, обезценяването на всички ценности и масовата гибел през XX в. Днес стоим пред прага на вълнуващи открития: полетите до звездите, технологиите на виртуалната реалност и възкресението на шаманизма, с което ще бъде оповестена раздялата с маймунското тяло и племенната група, в които досега сме пребивавали. В зората сме на нова епоха — епохата на въображението. Шаманистичните растения и разкриваните от тях светове са светове, от които някога сме дошли, светове, изпълнени със светлина, сила и красота, които под една или друга форма се крият в есхатологичните видения на всички световни религии. Можем да получим това щедро наследство само ако преобразим, колкото се може по-бързо, нашия език и самите себе си.

Да преобразим своя език означава да отхвърлим онази представа за себе си, наследена от властническата култура — за съгрешилото Божие творение, което напълно заслужено е било прокудено от рая. Раят е наше естествено право и за него може да претендира всеки от нас. Природата не е наш враг, за да бъде поругавана и покорявана. Природата — това сме ние и към нея трябва да лелеем почит и да я изучаваме. Шаманизмът винаги е знаел това и в своите най-автентични проявления винаги е повтарял, че по Пътя ни трябва съюзници. Тези съюзници са халюциногенните растения и онези мистериозни мъдри същества, сияйни и трансцендентални, които обитават паралелното измерение на екстатичната красота и са разбрали, че е крайно време да се завърнем към онова, от което сме се отrekli.

Да съзрем най-сетне себе си

Сега можем да пристъпим към една нова визия за самите нас и нашата роля в природата. Ние сме вид, който се приспособява към всякакви условия, същества, които измислят, създават и разрешават проблеми. Тези щедри дарове, паднали се единствено нам и дошли от еволюционната матрица на планетата, не са за нас — нашата облага, удовлетворение и най-голяма слава. Те са за живота; те са нашата отлика и принос към великата общност на органичното съществуване, ако ще ставаме грижовния градинар и майка на собствената ни майка, каквато е живата планета.

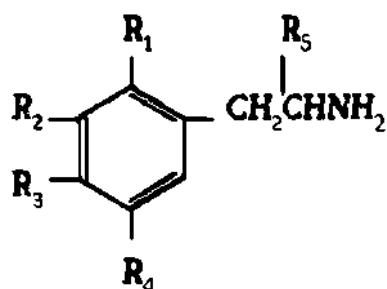
И тук се случва едно велико тайнство. Сред бавно променящата се пустош на неразумната природа ние сякаш за първи път съзираме себе си. Едни такива колоритни, своенравни и изпълнени с надежди и мечти, които, поне доколкото знаем, са нещо уникално във Вселената. Толкова дълго сме спали, смазани от властта, която сме поверили на най-убогите части на телата си, но и на най-убогите сред самите нас. Време е да ставаме, време е да приемем факта, че трябва и *можем* да променим своето съзнание.

Дългата, нощ на човешката история най-сетне свършва. Вятърът е утихнал, а на изток розовее настъпващата зора. Но затова пък в света, който винаги сме познавали, мракът ще става все по-дълбок и сенките все по-дълги, за да настъпи и онази нощ, която не ще познае своя край. По един или друг начин историята на глупавата маймуна приключва завинаги. Нашата съдба е да обърнем гръб без капчица съжаление на онова, което е било, и тогава ще видим не друг, а самите себе си, своите родители, любими и деца, ще съберем сечивата, добитъка и своите стари мечти, и ще продължим пътя си през умозримите селения на познанието. Да се надяваме, че там, където винаги сме се чувствали най-уютно и най-вече като самите себе си, нашето дирене на смисъла в безкрайния живот на въображението най-сетне ще се увенчае с успех, докато лудуваме на воля по полята на възврътнатия Рай.

Структурни типове на основните халюциногени

Азотосъдържащи (алкалоидни) халюциногени

I. Деривати на фенилетиламина.

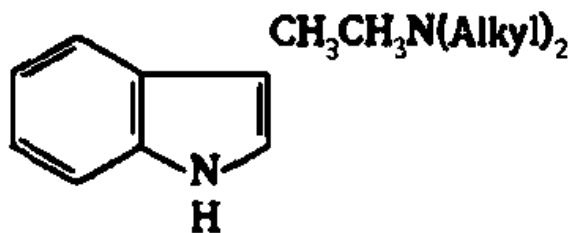
$R_1=R_5=H$, $R_2=R_3=R_4=OCH_3$: 3,4,5-Trimethoxy-phenylethylamine (съставка на *нейота*) = Mescaline.

$R_1=R_4=OCH_3$, $R_2=H$, $R_3=R_5=CH_3$: 2,5-Dimethoxy-4-methyl-phenylisopropylamine = STP

(синтетично вещество).

II. Деривати на индола.

1. Деривати на триптамина.

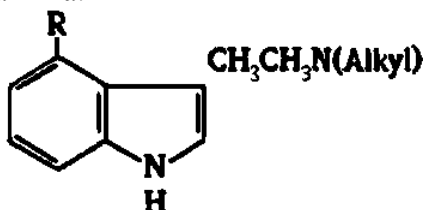

a) $Alkyl=CH_3$: N,N, — Dimethyltryptamine (съставка на *Anadenanthera peregrina* и др.);

b) $Alkyl=C_2H_5$, C_3H_7 , C_3H_5 : N,N, — Diethyltryptamine (синтетично вещество).

2. Деривати на хидрокситриптамина.

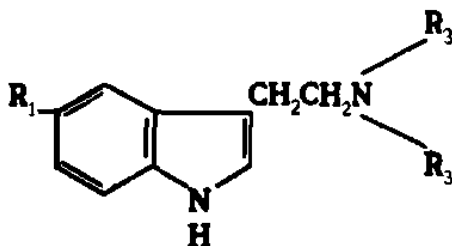
1) Деривати на 4-хидрокситриптамина:

a) $R=OPO_3H$, $Alkyl=CH_2$: Psilocybin; $R=OH$, $Alkyl=CH_3$: Psilocin (съставка на *теонанакатъл*);

b) $R=OPO_3H$, $Alkyl=C_2H_5$: CY-19; $R=OH$, $Alkyl=C_2H_5$: CZ-74 (синтетични вещества).

2) Деривати на 5-хидрокситриптамина:

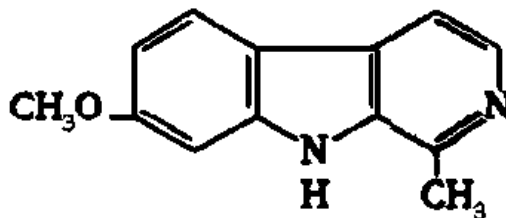
a) $R_1=OH$, $R_2=R_3=CH_3$: Bufotenin;

b) $R_1=OCH_3$, $R_2=R_3=CH_3$: 5-Methoxy-N,N-dimethyltryptamine;

c) $R_1=OCH_3$, $R_2=H$, $R_3=CH_3$: 6-Methoxy-N-methyltryptamine (съставка на *Anadenanthera peregrina* и др.).

3. Деривати на цикличния триптами.

1) Деривати на бета-карболина:

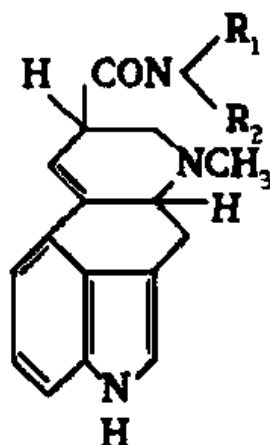

a) Harmine;

b) 3,4-Dihydroharmine = Harmaline;

c) d-1,2,3,4-Tetrahydroharmine (съставка на *аяуаска* и др.).

2) Деривати на лизергиновата киселина:

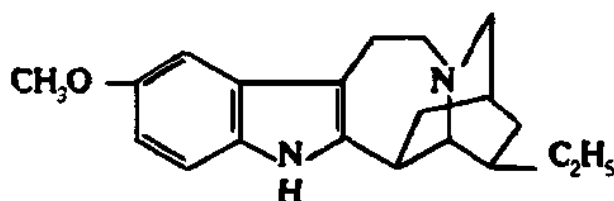

a) $R_1=R_2=H$: d-Lysergic acid amide;

b) $R_1=H$, $R_2=CHOHCH_3$: d-Lysergic acid hydroxyethylamide (съставка на *Turbina corymbosa*);

c) $R_1=R_2=C_2H_5$: d-Lysergic acid diethylamide = LSD-25 (синтетично вещество).

3) Ибогаин:

(Съставка на *Tabernanthe iboga*.)

Библиография

- ADAMSON, Sophia. (1985) *Through the Gateway of the Heart*. San Francisco: Four Trees Press.
- ALLEGRO, John M. (1970) *The Sacred Mushroom and the Cross*. Garden City, N.Y.: Doubleday.
- AMMERMAN, Albert J. and CAVALLI-SFORZA, Luiga Lucca (1984) *The Neolithic Transition and the Genetics of Populations in Europe*. Princeton: Princeton University Press.
- BARTHOLIN, Thomas, (1661) *Historiarum anatomicarum et medicarum rariorum*. Copenhagen.
- BEECHING, Jack. (1975) *The Chinese Opium Wars*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- BENDER, Ernest, editor. „R. Gordon Wasson on Soma and Daniel H. H. Ingalls' Response“, „New Haven: American Oriental Society, Publication #7“.
- BURROUGHS, William. (1959) *Naked Lunch*. New York: Grove Press.
- BURROUGHS, William, and GINSBERG, A. (1963) *The Vage Letters*. San Francisco: City Lights Books.
- COX, George W. (1878) *The Mythology of the Aryan Nations*. London: C. Kegan Paul.
- DE QUINCEY, Thomas. (1822) *Confessions of an English Opium-Eater*. London: MacDonald.
- DE SEPTCHENES, Le Clerc. (1788) *The Religion of the Ancient Greeks*. London: Elliot and T. Kay.
- DICK, Philip K. (1965) *The Man in the High Castle*. London: Penguin.
- DOBKIN de RIOS, Marlene. (1972) *Visionary Vine. Psychedelic Healing in the Peruvian Amazon*. San Francisco: Chandler.
- DOYLE, Arthur Conan. (1905) *The Complete Sherlock Holmes*. New York: Doubleday.
- DROWER, E. S. (1956) *Wafer into Wine*. London: John Murray.
- DUERR, Hans Peter. (1985) *Dreamtime: Concerning the Boundary between Wilderness and Civilization*. Oxford: Basil Blackwell.
- DUKE, James A., AULIK, David, and PLOWMAN, Timothy. (1975) „Nutritional Value of Coca.“ *Botanical Museum Leaflets of Harvard University*, vol. 24, no. 6.
- EISLER, Riane. (1987) *The Chalice and the Blade: Our History, Our Future*. San Francisco: Harper & Row.
- ELFERINK, Jan G. R. (1988) „Some Little-Known Hallucinogenic Plants of the Aztecs.“ *Journal of Psychoactive Drugs*, vol. 20, no. 4.
- ELIADE, Mircea. (1958) *Yoga: Immortality and Freedom*. New York: Pantheon.
- ELIADE, Mircea. (1959) *The Sacred and the Profane*. New York: Harper & Row.

- ELIADE, Mircea. (1964) *Shamanism: Archaic Techniques of Ecstasy*. New York: Pantheon.
- EMBODEN, William. (1979) *Narcotic Plants*. New York: Macmillan.
- FAY, Peter Ward. (1975) *The Opium War*. New York: W. W. Norton.
- FERNANDEZ, James W. (1982) *Bwiti. An Ethnography of the Religious Imagination in Africa*. Princeton: Princeton University Press.
- FISCHER, Roland, HILL, Richard, THATCHER, Karen, and SCHLIEB, James. (1970) „Psilocybin-Induced Contraction of Nearby Visual Space.“ *Agents and Actions*, vol. 1, no. 4.
- FLATTERY, David, and SCHWARTZ, Martin. (1989) *Haoma and Hamaline*. Near Eastern Studies, vol. 21. Berkeley: University of California Press.
- FREUD, Sigmund. (1963) *The Cocaine Papers*. Vienna: Dunquin Press.
- FURST, Peter. (1978) *Hallucinogens and Culture*. San Francisco: Chandler & Sharp.
- GARROD, D. A. E. (1957) *The Natufian Culture: The Life and Economy of a Mesolithic People in the Near East*. *Proceedings of the British Academy* 43:211-227.
- GETTINGS, Fred. (1981) *Dictionary of Occult, Hermetic, and Alchemical Sigils*. London: Routledge & Kegan Paul.
- GIMBUTAS, Marija. (1982) *The Goddesses and Gods of Old Europe, 6500–3500 B.C.: Myths and Cult Images*. Berkeley: University of California Press.
- GRACIE, and ZARKOV. (1986) „An Indo-European Plant Teacher.“ *Notes from Underground*, Berkeley.
- CRAVES, Robert. (1948) *The White Goddess*. New York: Creative Age Press.
- GRAVES, Robert. (1955) *The Creek Myths*. 2 vols. Baltimore: Penguin.
- GRAVES, Robert. (1960) *Food for Centaurs*. Garden City, N.Y.: Doubleday.
- GRAVES, Robert. (1964) *Difficult Questions, Easy Answers*. Garden City, N.Y.: Doubleday.
- GRINSPOON, Lester, and BAKALAR, James B. (1979) *Psychedelic Drugs Reconsidered*. New York: Basic Books.
- GRISWOLD, H. D. (1923) *The Religion of the Rigveda*. London: Oxford University Press.
- GROF, Stanislav. (1980) *LSD Psychotherapy*. Pomona, CA: Hunter House.
- CROP, Stanislav. (1985) *Beyond the Brain: Birth, Death, and Transcendence in Psychotherapy*. New York: State University of New York Press.
- GUENTHER, Herbert V. (1966) *Tibetan Buddhism without Mystification*. Leiden, Netherlands: E. J. Brill.
- HAYTER, Alethea. (1968) *Opium and the Romantic Imagination*. Berkeley: University of California Press.
- HENRY, Donald Owen. (1973) *The Natufian of Palatine: Its Material Culture and Ecology*. Ann Arbor: University Microfilms.
- HERER, Jack. (1990) *The Emperor Wears No Clothes*. Van Nuys, CA: Hemp Publishing.
- HERODOTUS. (1901) *Works*. H. Gary, trans. London: George Bell and Sons.
- HOBHOUSE, Henry. (1985) *Seeds of Change: Five Plants That Transformed Mankind*. New York: Harper & Row.
- HOFFER, A., and OSMOND, H. (1967) *The Hallucinogens*. New York: Academic Press.
- HOFFER, A., and OSMOND, H. (1968) *New Hope for Alcoholics*. New York: University Books.
- HOFMANN, Albert. (1983) *LSD My Problem Child*. Los Angeles: Tarcher.
- HOOKE, S. H. (1963) *Babylonian and Assyrian Religion*. Norman: University of Oklahoma Press.
- HUXLEY, Aldous. (1954) *The Doors of Perception*. New York: Harper.
- HUXLEY, Aldous. (1977) *Moksha. Writings on Psychedelics and the Visionary Experience*. Michael Horowitz and Cynthia Palmer, eds. New York: Stonehill.
- JACOBS, Barry L. (1984) *Hallucinogens: Neurochemical, Behavioral, and Clinical Perspectives*. New York: Raven Press.
- JARRY, Alfred. (1965) *Selected Works of Alfred Jarry*. Roger Shattuck and Simon Watson Taylor, eds. New York: Grove Press.
- JAYNES, Julian. (1977) *The Origin of Consciousness in the Breakdown of the Bicameral Mind*. Boston: Houghton Mifflin.
- JINDRAK, K. F., and JINDRAK, H. (1988) „Mechanical Effect of Vocalization of Human Brain and Meninges“, in *Medical Hypotheses*, 25, pp. 17–20.
- JONAS, Hans. (1966) *The Phenomenon of Life*. New York: Dell.

- JUDD, Elizabeth. (1980) „Hallucinogens and the Origin of Language.“ *Sociolinguistic Newsletter*, vol. ii, pp. 7–12.
- JUNG, C. G. (1953) *Psychology and Alchemy*. London: Roudedge & Kegan Paul.
- KAEGI, Adolf. (1886) *The Rig Veda. The Oldest Literature of the Indians*. Boston: Ginn.
- KERENYI, Carl (1976) *Dionysos: Archetypal Image of Indestructible Life*. Bollingen Series LXV. Princeton: Princeton University Press.
- KLUVER, Heinrich. (1928) *Mescal, the Divine Plant and Its Psychological Effects*. London: Kegan Paul.
- KOESTLER, Arthur. (1967) *The Ghost in the Machine*. New York: Macmillan.
- KRIPPNER, S., and DAVIDSON, R. (1974) „Paranormal Events Occurring during Chemically Induced Psychedelic Experience and Their Implications for Religion.“ *Journal of Altered States of Consciousness* 1:175.
- KRUGER, Henrik. (1980) *The Great Heroin Coup: Drugs, Intelligence, and International Fascism*. Boston: South End Press.
- LA BARRE, Weston. (1972) *The Ghost Dane: Origins of Religion*. New York Delta Press.
- LA WALL, Charles H. (1927) *The Curious Lore of Drugs and Medicines through the Ages*. Philadelphia: J. B. Lippincott.
- LACROIX, J. F. de. (1772) *Anecdotes Arabes et Musulmanes, Depuis l'An de J. C 614*. Paris: Vincent.
- LAJOUX, Jean-Dominique. (1963) *The Rock Paintings of Tassili*. Cleveland: World.
- LEARY, Timothy, and METZNER, Ralph. (1964) *The Psychedelic Experience: A Manual Based on the Tibetan Book of the Dead*. New Hyde Park, N.Y.: University Books.
- LEE, Martin A., and SHLAIN, Bruce. (1985) *Acid Dreams: The CIA, LSD, and the Sixties Rebellion*. New York: Grove Press.
- LEWIN, Lewis (1931) *Phantastica: Narcotic and Stimulating Drugs*. New York: E. P. Dutton.
- LEWIN, Roger. (1988) *In the Age of Mankind*. New York: Smithsonian Institution.
- LEWIN, Roger. (1991) „Stone Age Psychedelia.“ *New Scientist*. 8 June, pp. 30–34.
- LHOTE, Henri. (1959) *The Search for the Tassili Frescoes*. New York: E. P. Dutton.
- LUDLOW, Fitz Hugh. (1857) *The Hasheesh Eater: Being Passages from the Life of a Pythagorean*. New York: Harper & Brothers.
- LUMSDEN, Charles J., and WILSON, Edward O. (1983) *Promethean Fire: Reflections on the Origin of Mind*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- LUNA, Luis Eduardo. (1986) *Vegetalismo: Shamanism among the Mestizo Population of the Peruvian Amazon*. Stockholm: Almquist & Wiksell.
- LUNA, Luis Eduardo, and AMARINGO, Pablo. (1991) *Ayahuasca Visions: The Religious Iconography of a Peruvian Shaman*. Berkeley: North Atlantic Books.
- MANDER, Jerry. (1978) *Four Arguments for the Elimination of Television*. New York: Quill.
- MARCHETTI, Victor, and MARKS, John D. (1974) *The CIA and the Cult of Intelligence*. New York: Albert A. Knopf.
- MASPERO, Gaston. (1894) *The Dawn of Civilization: Egypt and Chaldea*. London: Society for Promoting Christian Knowledge.
- MATHESON, Richard R. (1958) *The Eternal Search: The Story of Man and His Drugs*. New York: G. P. Putnam's Sons.
- MATOSSIAN, Mary Allerton Kilbourne. (1989) *Poisons of the Past: Molds, Epidemics, and History*. New Haven: Yale University Press.
- MCCOY, Alfred W. (1972) *The Politics of Heroin in Southeast Asia*. New York: Harper Colophon Books.
- MCKENNA, Dennis, and MCKENNA, Terence. (1975) *The Invisible Landscape*. New York: Seabury Press.
- MCKENNA, Dennis, TOWERS, G. H. N., and ABBOTT, F. S. (1984a) „Monoamine Oxidase Inhibitors in South American Hallucinogenic Plants, Part I: Tryptamine and Beta-carboline Constituents of Ayahuasca.“ *Journal of Ethnopharmacology* 10:195-223.
- MCKENNA, Dennis, TOWERS, G. H. N., and ABBOTT, F. S. (1984b) „Monoamine Oxidase Inhibitors in South American Hallucinogenic Plants, Part II: Constituents of Orally-Active Myristicaceous Hallucinogens.“ *Journal of Ethnopharmacology* 12:179-211.
- MELLAART, James. (1965) *Earliest Civilizations of the Near East*. New York: McGraw-Hill.

- MELLAART, James. (1967) Qatal Huyuk: A Neolithic Town in Anatolia. New York: McGraw-Hill.
- MILLER, Jean Baker. (1986) *Toward a New Psychology of Women*. Boston: Beacon Press.
- MOYNIHAM, Martin. (1985) *Communication and Noncommunication by Cephalopods*. Bloomington: Indiana University Press.
- MORTIMER, W. Golden. (1974) *History of Coca: The Divine Plant of the Incas*. San Francisco: Fitz Hugh Ludlow Library Edition.
- MUNN, Henry. (1973) „The Mushrooms of Language.“ In Michael J. Harner, ed., *Shamanism and Hallucinogens*. London: Oxford University Press.
- MYLONAS, George E. (1961) *Eleusis and the Eleusinian Mysteries*. Princeton: Princeton University Press.
- NARANJO, Claudio. (1973) *The Healing Journey: New Approaches to Consciousness*. New York: Ballantine.
- NILSSON, Martin P. (1964) *A History of Creek Religion*. New York: W. W. Norton.
- NEUMANN, Erich. (1955) *The Great Mother: An Analysis of the Archetype*. New York: Pantheon.
- O'LEARY, De Lacy. (1949) *How Greek Science Passed to the Arabs*. London: Routledge & Kegan Paul.
- OMAN, J. Campbell. (1903) *The Mystics, Ascetics, and Saints of India*. London: T. Fischer Unwin.
- OSS, O. T, and OERIC, O. N. (1976) *Psilocybin: The Magic Mushroom Grower's Guide*. Berkeley: Lux Natura Press.
- OTT, Jonathan. (1985) *The Cacahuatl Eater: Ruminations of an Unabashed Chocolate Eater*. Vashon, W.A.: Natural Products Co.
- OTT, Jonathan, and BIGWOOD, Jeremy, eds. (1978) *Teonanacatl Hallucinogenic Mushrooms of North America*. Seattle: Madrona Publishers.
- OTTO, Walter F. (1955) „The Meaning of the Eleusinian Mysteries.“ In Joseph Campbell, *Eranos Yearbook Number Two: The Mysteries*. New York: Pantheon.
- OTTO, Walter F. (1965) *Dionysus Myth and Cult*. Bloomington: Indiana University Press.
- PERSSON, Axel W. (1942) *The Religion of Greece in Prehistoric Times*. Berkeley: University of California Press.
- PFEIFFER, John E. (1982) *The Creative Explosion: An Inquiry into the Origins of Art and Religion*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- PHELPS, Janice Keller, and NOURSE, Alan E. (1986) *The Hidden Addiction and How to Get Free*. Boston: Little, Brown.
- RATSCH, Christian. (1984) *Ein Kosmos im Regenwald*. Cologne: Eugen Diederichs Verlag.
- RATSCH, Christian. (1986) *Ethnopharmakologie und Parapsychologie*. Berlin: Express Edition GmbH.
- RATSCH, Christian, and MULLER-EBELING, Claudia. (1986) *Isoldens Liebestrank Aphrodisiaka in Geschichte und Gegenwart*. Munich: Kindler Verlag.
- REKO, Victor A. (1987) *Magische Gifte, Rausch und Betaubungsmittel der neuen Welt*. Berlin: Express Edition GmbH.
- RENFREW, A. Colin. (1988) *Archaeology and Language: The Puzzle of Indo-European Origins*. London: Cambridge University Press.
- ROBICSEK, Francis. (1978) *The Smoking Cods: Tobacco in Maya Art, History and Religion*. Norman: University of Oklahoma Press.
- RODRIGUEZ, E., AREGULLIN, M., UEHARA, S., NISHIDA, T., WRANGHAM, R., ABRAMOWSKI, Z., FINLAYSON, A., and TOWERS, G. H. N. (1985) „Thiarubrine-A, A Bioactive Constituent of *Aspilia* (Asteraceae) Consumed by Wild Chimpanzees.“ *Experientia* 41:419-420.
- RULANDUS, Martinus. (1612) *A Lexicon of Alchemy or Alchemical Dictionary*. Frankfurt Zachariah Palthenus.
- SAMORINI, Giorgio. (1989) „Etnomicologia nell'arte rupestre Sahariana (Periodo delle Teste Rotonde).“ *Boll. Camuno Notizie*, vol. 6(2): 18-22.
- SAUR, Carl. (1973) *Man's Impact on the Earth*. New York: Academic Press.
- SCHULTES, Richard Evans. (1939) „*Plantae Mexicanae*, II: The Identification of *Teonanacatl*, a Narcotic Basidiomycete of the Aztecs.“ *Botanical Museum Leaflets of Harvard University* 7:37-54.
- SCHULTES, Richard Evans. (1973) *The Botany and Chemistry of Hallucinogens*. Springfield, Mass.: Charles C. Thomas.

- SCHULTES, Richard Evans. (1982) „The Beta-Carboline Hallucinogens of South America.“ *Journal of Psychoactive Drugs* 14:205-220.
- SCHULTES, Richard Evans, and RAFFAUF, Robert F. (1990) *The Healing Forest: Medicinal and Toxic Plants of Northwest Amazonia*. Portland, OR: Dioscorides Press.
- SETTEGAST, Mary. (1987) *Plato Prehistorian*. Cambridge: Rotenberg Press.
- SHEVOROSHKIN, Vitaly. (1990) „The Mother Tongue.“ *The Sciences*, May/June, pp. 20–27.
- SIEGEL, Ronald K. (1977) „Religious Behavior in Animals and Man: Drug-Induced Effects.“ *Journal of Drug Issues*, pp. 219–236.
- SIEGEL, Ronald K. (1989) *Intoxication*. New York: E. P. Dutton.
- SPRUCE, Richard. (1908) *Notes of a Botanist on the Amazon and Andes* (2 vols.). A. R. Wallace, ed.
- STAHL, Peter W. (1989) „Identification of Hallucinatory Themes in the Late Neolithic Art of Hungary.“ *Journal of Psychoactive Drugs* 21(1): 101–112.
- STEVENS, Jay. (1987) *Storming Heaven: LSD and the American Dream*. New York: Atlantic Monthly Press.
- STEVENS, Wallace. (1981) *The Collected Poems of Wallace Stevens*. New York: Alfred A. Knopf.
- SUHR, Elmer G. (1967) *Before Olympos*. New York: Helios Books.
- SZARA, Steven. (1957) *Psychotropic Drugs*. S. Garattini and V. Ghetti, eds., Amsterdam: Elsevier.
- TAYLOR, Bayard. (1855) *The Lands of the Saracen*. New York: G. P. Putnam.
- TREBACH, Arnold S. (1987) *The Great Drug War*. New York: Macmillan.
- VARELA, Francisco J., and COUTINHO, A. (1988) „The Body Thinks: How and Why the Immune System Is Cognitive.“ *The Reality Club*, vol. 2, John Brickman, ed. New York: Phoenix Press.
- WADDINGTON, C. H. (1961) *The Nature of Life*. London: George Allen & Unwin.
- WALEY, Arthur. (1958) *The Opium War Through Chinete Eyes*. Stanford: Stanford University Press.
- WALTON, Robert P. (1938) *Marijuana: America's New Drug Problem*. Philadelphia: J. B. Lippincott.
- WARE, James R. (1966) *Alchemy, Medicine, Religion in the China of A.D. 320: The Net Pien of Ko Hung*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- WASSON, R. Gordon. (1971) *Soma: Divine Mushroom of Immortality*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- WASSON, R. Gordon. (1980) *The Wondrous Mushroom: Mycolatry in Mesoamerica*. New York: McGraw-Hill.
- WASSON, R. Gordon. (1986) *Persephone's Quest: Entheogens and the Origins of Religion*. New Haven: Yale University Press.
- WASSON, R. Gordon, and HEIM, Roger. (1958) *Les Champignons Hallucinogenes du Mexique*. Paris: Editions du Musee National d'Histoire Naturelle.
- WASSON, R. Gordon, and HEIM, Roger. (1967) *Nouvellet Investigations sur les Champignons Hattucinogenes*. Paris: Editions du Musee National d'Histoire Naturelle.
- WASSON, R. Gordon, HOFMANN, Albert, and RUCK, Carl. (1978) *The Road to Eleusis*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- WILSON, Edward O.: (1984) *Biophilia*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- WILSON, H. H., trans. (1928) *Rig-Veda Sanhita* (5 vols.). Poona, India: Ashtekar.
- WINDHOLZ, Martha, ed. (1976) *The Merck Index* (9th ed.). Rahway, N.J.: Merck.
- WINN, Marie. (1977) *The Plug-In Drug*. New York: Penguin.
- ZAHNER, R C. (1961) *The Dawn and Twilight of Zoroastrianism*. New York: G. P. Putnam's Sons.